

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi

Yıl: 2017 Cilt:17

<http://dergipark.gov.tr/susead>

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
The Journal of Social Economic Research

Dergimiz ASOS Index, SOBİAD ve ProQuest ABI/INFORM Global tarafından taranmaktadır.

2017

Cilt: 17 30. Yıl Özel Sayısı

Volume: 17 30. Year Special Issue

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
The Journal of Social Economic Research

Cilt / Volume: 17 Sayı: / Issue: 30. Yıl Özel Sayısı Ağustos/August 2017

İmtiyaz Sahibi/ Published by
Prof. Dr. Ahmet AY
Dekan/ Dean

Editörler / Editors
Prof. Dr. Ahmet AY
Yrd. Doç. Dr. Hakan ACET
Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Editör Yardımcıları / Deputy Editors
Arş. Gör. Mustafa TEK, Arş. Gör. Fırat Harun YILMAZ, Arş. Gör. Nusret ÇİFTÇİ,
Arş. Gör. Cihan DABAN, Arş. Gör. Özge DEĞİRMENÇİ

Yazışma Adresi

Yrd. Doç. Dr. Hakan ACET
Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi Selçuk Üniversitesi,
Alaaddin Keykubat Yerleşkesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
42079
Konya – TÜRKİYE

Contact Address

Asst.Prof. Dr. Hakan ACET
The Journal of Social Economic Research
Selcuk University, Alaaddin Keykubat Campus
Faculty of Economics and Administrative Sci-
ences,
42079
Konya - TURKEY

Tel: (0332) 241 00 41 -3030 **Fax:** (0332) 241 00 46
e-mail: iibf.dergi@selcuk.edu.tr - hakanacet@selcuk.edu.tr

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurumu bağlamaz.

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞ - Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Prof. Dr. Adnan ÇELİK - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Ali ACAR - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Ali ŞAHİN - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Ahmet AY - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Aykut BEDÜK - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Baki YILMAZ - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER-İzmir Demokrasi Üniversitesi,
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ-Gazi Üniversitesi,
Prof. Dr. Çağatay ÜNÜSAN-Karatay Üniversitesi,
Prof. Dr. Celal KÜÇÜKER-İzmir Ekonomi Üniversitesi,
Prof. Dr. Cevat GERNİ-Doğuş Üniversitesi,
Prof. Dr. Davut ATEŞ - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Doğan UYSAL-Celal Bayar Üniversitesi,
Prof. Dr. Ercan EREN-Yıldız Teknik Üniversitesi,
Prof. Dr. Fehmi KARASIOĞLU -Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Ferda HALICIOĞLU-İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Prof. Dr. Gülise GÖKÇE - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. H. Şaban ÇALIŞ - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Haldun SOYDAL - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. H. Serdar ÖGE - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU-Doğuş Üniversitesi,
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ-Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi,
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ-Antalya Akev Üniversitesi,
Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ-Celal Bayar Üniversitesi,
Prof. Dr. Kenan ÇELİK-Karadeniz Teknik Üniversitesi,
Prof. Dr. Mahmut TEKİN - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. M. Okan TAŞAR - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Muammer YAYLALI - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Muammer ZERENLER - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Muhsin KAR-Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Prof. Dr. Murat ÇEMREK- Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Prof. Dr. Naim Ata ATABEY - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Nezir KÖSE-Gazi Üniversitesi,
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Recep KÖK- Dokuz Eylül Üniversitesi,
Prof. Dr. Recep TARI-Kocaeli Üniversitesi,
Prof. Dr. Rıdvan KARLUK-Anadolu Üniversitesi,
Prof. Dr. Rifat İRAZ - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ-Ankara Üniversitesi,
Prof. Dr. Serdar ALTINOK - Gazi Üniversitesi,
Prof. Dr. Selahattin SARI-Beykent Üniversitesi,
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER-Nevşehir Üniversitesi,
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Yunus CERAN - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR - Selçuk Üniversitesi,
Prof. Dr. Stephen WILKS-University of Exeter,
Prof. Dr. Chris FARRANDS-Nottingham Trent University,
Prof. Dr. Thomas F. BURGESS-USNA University,
Prof. Dr. Hermann HILL - Deutsche Universität für Verwaltungswissenschaften Speyer,
Prof. Dr. Dr.Lutz HUTH Universität der Künste Berlin,
Prof. Dr. Tilo WENDLER-Hochschule für Technick und Wirtschaft,
Prof. Dr. Joao FERREIRA-University of Beira Interior,
Prof. Dr. Fiorenza BELUSSI Università di Padova,
Prof. Dr. Elena DRUICA-Universitatea din Bucureşti,
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL-Virginia Tech University,
Prof. Dr. Ali Birol YEŞİLADA -Portland State University,
Prof. Dr. Maxwell E. McCOMBS- University of Texas,
Prof. Dr. Levent ALTINAY-Oxford Brookes University,
Prof. Supriti MISHRA-IMI Bhubaneswar,
Prof. Dr. Marijan CINGULA-University of Zagreb
Prof.Dr. Zu'bi Mohammad Fadel Al-Zu'bi- The University of Jordan
Prof.Dr. Taleb M. Awad-Warrad- The University of Jordan

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi

30. YIL ÖZEL SAYISI HAKEMLERİ / 30. YEAR SPECIAL ISSUE REFEREES

- Ahmet Korkut TUNA, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Ali Ender ALTUNOĞLU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ali ERBAŐI, Selçuk Üniversitesi
Ali Şukru ÇETİNKAYA, Selçuk Üniversitesi
Atilla GÖKÇE, Gazi Üniversitesi
Aysun KAHRAMAN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Ayşe GÜNSEL, Kocaeli Üniversitesi
Ayten Ayşen KAYA, Ege Üniversitesi
Baki YILMAZ, Selçuk Üniversitesi
Burcu GÜVENEK, Selçuk Üniversitesi
Cihat ERBİL, Gazi Üniversitesi
Deniz AYTAÇ, Hitit Üniversitesi
Didar BÜYÜKER İŞLER, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dilek SEYMEN, Dokuz Eylül Üniversitesi
Ebru ERTÜRK, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Emin Sertaç ARI, Gazi Üniversitesi
Emin ZEYTİNOĞLU, Dumlupınar Üniversitesi
Erhan ÖRSELLİ, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Esen ŞAHİN, Selçuk Üniversitesi
Ferdî BİŐKİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Fusun YENİLMEZ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Gözde YANGINLAR, Beykent Üniversitesi
Güliz ERGİNSOY, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Hakkı AKTAŞ, İstanbul Üniversitesi
Kazım KARABOĞA, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Melis ATTAR, Selçuk Üniversitesi
Murat ATAN, Gazi Üniversitesi
Nezir AKYEŐİLMEN, Selçuk Üniversitesi
Orhan ŞİMŞEK, Artvin Çoruh Üniversitesi
Sabiha KILIÇ, Hitit Üniversitesi
Sahra SAYĐAN TUNÇAY, Kastamonu Üniversitesi
Savaş ÇEVİK, Selçuk Üniversitesi
Şerife ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Tevfik EREN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yusuf ÇINAR, Bitlis Eren Üniversitesi

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İÇİNDEKİLER

FELDSTEİN- HORİOKA HİPOTEZİNİN YÜKSELEN EKONOMİLERDE SINANMASI: PANEL VERİ ANALİZ.....	1
Ahmet AY – İbrahim ÖZMEN	
KOSGEB GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİNİN AMACINA ULAŞMA DÜZEYİ: KONYA İLİ ARAŞTIRMASI.....	19
Ali Şükrü ÇETİNKAYA – Kezban AY	
ÇALIŞANLARIN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISININ YENİLİKÇİLİK PERFORMANSI İLE İLİŞKİSİ: KONYA’DA TEKSTİL İŞLETMESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA.....	35
Rıfat İRAZ – Akın ABUL – Gazi KURNAZ	
HAVACILIK ÇALIŞANLARININ YAŞAM DOYUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	50
Engin KANBUR – Alper EROL	
RASYONEL KURUMSALCILIK VE SOSYOLOJİK KURUMSALCILIK AÇISINDAN AVRUPALILAŞMA YAKLAŞIMI.....	65
Önder A.AFŞAR	
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK VE VERİMLİLİK ANALİZİNİN VERİ ZARFLAMA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ: 2013-2015 DÖNEMİ UYGULAMASI.....	85
Nazlı Gamze ÖZEL – İbrahim Erem ŞAHİN – Ramazan GÖRAL	
KURUMSAL BİLGELİK BAKIŞ AÇISIYLA BİLGE MUHASEBE MODELİ ÖNERİSİ	101
Ali ALAGÖZ – Metehan ORTAKARPUZ	

SENDİKALARA YÖNELİK POLİTİKALARIN BELİRLENMESİNDE
SENDİKALARIN ROLÜ VE 6356 SAYILI SENDİKALAR KANUNU.....135
Ali ŞAHİN – Adnan SÖYLEMEZ

SATIN ALMA KARARLARINDA TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ VE MENŞE ÜLKE
ETKİSİ: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ'NDE
BİR UYGULAMA.....145
Esen ŞAHİN – Tuğçe SANCI

FELDSTEİN- HORİOKA HİPOTEZİNİN YÜKSELEN EKONOMİLERDE SINANMASI: PANEL VERİ ANALİZ

Ahmet AY¹
İbrahim ÖZMEN^{2,3}

ÖZ

Bu çalışmada, yurtiçi tasarruf oranları ile yurtiçi yatırım oranları arasındaki ilişki 1970-2015 dönemi yükselen ülkelerden oluşan 12 ülkelik bir panel veri seti ile yeniden ele alınmıştır. Bu amaçla kısa ve uzun dönem katsayılarını tahmin etmek için panel birim kök, FMOLS, DOLS, CCR ve panel nedensellik veri tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Basit regresyon modelinin sonucuna göre tasarruf tutum katsayısının değerinin panel genelinde sıfıra yakın olduğu ancak her bir ülke için oldukça farklı sonuçlar içerdiği ortaya konulmuştur. Tahmin sonuçlarına göre tasarruf ile yatırımlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı kısa ve uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir. Ek olarak FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri ile elde edilen sonuçlar birbirleri ile tutarlı olup söz konusu dönemde Türkiye için tam bir sermaye hareketliliğinden bahsedilmesi mümkün gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Feldstein- Horioka Hipotezi, Yatırım, Tasarruf, Panel Veri.

JEL Sınıflandırması: F32, C32

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Öğretim Üyesi, ahmetay@selcuk.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Akşehir İ.İ.B.F, Öğretim Üyesi, ibrahimozmen@selcuk.edu.tr

³ Çalışma ile ilgili yazışmalardan sorumlu yazar.

Makalenin Gönderim Tarihi: 22.03.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 03.08.2017

PANEL DATA ANALYSIS OF FELDSTEİN- HORİOKA HYPOTHESIS IN EMERGING ECONOMIES

ABSTRACT

In this study, the relationship between domestic savings rates and domestic investment rates is reconsidered with a panel data set of 12 countries which consist of emerging countries of the period for 1970-2015. For this purpose, panel unit root, FMOLS, DOLS, CCR and panel causality is used as data estimation methods. As result of the simple regression model, it was observed that the value of saving coefficient is close to zero across the panel. However, it was obtained that it contains different results for each country. According to the estimation results, statistically significant short and long term relationship is found between savings and investments. In addition to this, results which are obtained by FMOLS, DOLS and CCR methods are consistent with each other. Furthermore, it is possible to say the limited capital mobility for Turkey in that period.

Keywords: Feldstein-Horioka Hypothesis, Investment, Saving, Panel Data.

JEL Classification: F32, C32

GİRİŞ

Dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler beraberinde ekonomik tartışmaları da getirmekte ve tartışmalar zaman içinde kimi makroekonomik değişkenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu değişkenler arasında yatırım ve tasarruf ilişkisi alanında literatürde çok sayıda çalışma yer almaktadır. Yaygın görüş, yüksek yatırım düzeylerinin daha yüksek büyüme oranlarına neden olabileceği noktasında birleşmektedir. Yatırımların artırılmasına katkı sunabilecek önemli değişkenlerden birisi ise tasarruf olarak kabul edilmektedir. Bu dolaylı ilişki yatırım ve tasarruf arasındaki yerel ve uluslararası önemli bir konuyu gündeme getirmektedir. Bu anlamda yatırımların belirlenmesi ve yatırımlardaki artış düzeyinin ne olacağı konusu cevap bekleyen önemli bir soru haline gelirken yatırımlara kaynak yaratacağı düşünülen yerel ve uluslararası tasarruf miktarlarının tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bu ilişkinin altında yatan temel etmenlerden birisi de 1980 yılından itibaren tüm dünyada gerçekleşen ekonomik serbestleşme yapısının gelişimi ve devamı için piyasaya enjekte edilecek olan tasarruf ve bu tasarruf miktarının yatırımlara dönüştürülebilmesidir.

20 yy. başlarında yaşanan ekonomik krizler ile birlikte bütün dünya da oluşturulmaya başlanan yeni liberal çözüm önerileri, üretim ve mali piyasaların serbestleştirilmesine dayanmaktadır. Bu gelişme dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılması şeklinde uygulama alanı bulmuştur. BrettonWoods sisteminin çöküşü ile gelişen küreselleşme süreciyle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarında büyük artışlar gözlenmiş ve ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar büyük ölçüde kalkmıştır.

1980'li yıllarda başlayan ve devam eden süreçte gelişmiş ülkelerin yanı sıra, bu dönemde dış borç bulabilmek için IMF'nin ve Dünya Bankası'nın önermiş olduğu yapısal uyum programlarını uygulamak zorunda kalan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de benzer yapısal değişimler gözlenebilir. Bu yapısal dönüşümlerin başında kamu kesiminin üretici birimlerinin özelleştirilmesi ile üretim alanında liberalleşmeyi simgeleyen iktisat politikaları yer almaktadır. Bu bağlamda cari işlemler dengesi ve yatırım arasında, dolayısıyla tasarruf arasındaki ilişki Dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ülke içinde ekonomik gelişme ve büyüme, sermaye hareketlerindeki artışa bağlanmıştır. Kısacası yüksek sermaye hareketleri ülke ekonomileri için gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesi haline gelmiştir.

Bu çalışma, finansal serbestleşme çerçevesinde önemli bir yaklaşım olarak dikkat çeken yatırım-tasarruf ilişkisini Feldstein-Horioka Hipotezini göz önünde bulundurarak incelenmek ve araştırılmak için hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı, ekonomi literatüründe önemli bir yere sahip olan "Feldstein-Horioka Açmazı (çelişkisi)" olarak bilinen yaklaşım kapsamında Türkiye'nin de içinde bulunduğu seçilmiş yükselen ekonomilerin değerlendirilebilmesi için hazırlanmıştır.

Çalışma izleyen bölümlerde dört başlıkta şekillendirilmiş olup, giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde, Feldstein ve Horioka'nın 1979 ve 1980 yılında yayımlanan çalışmaları ile ortaya koydukları yatırım-tasarruf ilişkisini teorik olarak açıklanmaktadır. Üçüncü ve literatür taraması şeklinde

hazırlanan bölümde, konu hakkında yapılan önemli çalışmalara ve bunların sonuçlarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, konuya dair model ve veri seti hakkında bilgiler yer almakta olup oluşturulan model için uygulanan ekonometrik analizler kısaca açıklanmış ve analiz sonuçlarına dair tablolara yer verilmiştir. Sonuç bölümü ise ekonometrik analizler sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle konu hakkındaki teorik yaklaşımlar kapsamında gerçekleştirilen yorum ve tespitlerden oluşmaktadır.

1. FELDSTEIN-HORIOKA YAKLAŞIMI

Feldstein-Horioka Hipotezi (FHH) ya da Feldstein-Horioka Paradoksu (FHP), uluslararası makroekonomi alanında üne kavuşmuş önemli hipotezlerden biri olarak bilinmektedir. Feldstein ve Horioka'nun 1980 yılında yaptıkları çalışma ile açıkladıkları bu hipotez, ulusal tasarruf ve yatırımlar arasındaki yüksek korelasyonun, uluslararası ekonomi için de hesaplanmasına dayanır. Feldstein ve Horioka'nun çalışmasında, sanayileşmiş OECD ülkelerine ait verileri ele alarak gerçekleştirilen analiz sonuçları, sermaye hareketliliğini gösteren bir katsayı olarak kabul edilmiştir (Caporale vd, 2001:3).

Bahsi geçen bu çalışmada Feldstein ve Horioka (1980), yurtiçi tasarruflar ile dünya sermaye hareketleri arasındaki ilişkiyi, iki görüş çerçevesinde ele almıştır. Görüşlerden ilki; şayet mükemmel bir sermaye hareketliliği varsa, bir ülkede yaratılan tasarrufların miktarı ile yine o ülkedeki yurtiçi yatırımlar arasında herhangi bir ilişki olmadığına yöneliktir. Diğer görüş ise, şayet ekonomi içinde, sermaye akışı portföy tercihleri ve kurumsal kısıtlamalar ile engelleniyorsa, yurtiçi tasarruflardaki artış, ilave yurtiçi yatırımlara yansıtılacağına yöneliktir. Feldstein ve Horioka (1980)'nın gerçekleştirdikleri bu çalışmada, yurtiçi yatırım ve tasarruf arasındaki mevcut ilişkiler, ikinci görüşün gerçeğe daha yakın olduğuna yöneliktir (Feldstein ve Horioka, 1980:328).

Feldstein ve Horioka (1980), sermaye hareketliliğini test etmek için bir yöntem önermektedir. Kısaca yaklaşım şu şekildedir; sermaye hareketlilik düzeyi düşük olan bir ülkede (kapalı bir ülke ekonomisinde), bütün yurtiçi tasarruflar yurtiçi yatırımları finanse etmek için kullanılmakta ve ülkedeki yatırımların seviyesi, ülkedeki tasarrufların seviyesine bağlı kalmaktadır. Ancak, eğer ülkede sermaye hareketliliğinin derecesi yüksek olursa, tasarruflardaki azalış ülke içine yapılacak olan sermaye akışı ile dengelenirken, yurtiçi tasarruflardaki artış da dünyanın başka bir yerindeki yatırımlara akacak ve diğer ülkeler için kullanılacaktır. Bu şekilde ülkenin yatırım seviyesi, ülkedeki tasarrufların seviyesinden bağımsız olacaktır (Rye ve Robertson, 2003:2).

Feldstein ve Horioka (1979, 1980) tasarruf ile yatırımlar arasındaki ilişkinin tespiti için, aşağıdaki modeli kullanmışlardır.

$$(I/Y)_i = \partial + \beta (S/Y)_i \quad (1)$$

$(I/Y)_i$, ülkesindeki yurtiçi gayrisafi yatırımların (I), gayrisafi yurtiçi hasılaya (Y) oranını ifade etmektedir. $(S/Y)_i$ yurtiçi gayrisafi tasarrufların ($S = Sp + Sg$), gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını ifade etmektedir (Feldstein ve Horioka,1980:324).

Denklem, dünyada mkemmел sermaye hareketliliğinin söz konusu olduğu bir durumda, i ülkesindeki tasarruf oranındaki bir artışı, bütün ülkelerde yatırımlarda bir artışa neden olabileceğini ifade etmektedir. lkeler arasındaki sermayenin dağılımı her ülkenin başlangıçtaki sermaye stokları ile doğrusal olarak ilişkili iken, ülkelerin sermayesinin marjinal ürününün esnekliği ile tersine ilişkili olarak değişecektir.

Diğer bir durum ise eğer i ülkesi dünya ekonomisine göre nisbi olarak küçük bir ülke ise mkemmел sermaye hareketliliği ile açıklanan β 'nin değeri sıfır olacaktır. Bununla birlikte dünya ekonomisinde nisbi olarak büyük olan bir ülke için bile, β 'nin değeri, ülkenin toplam dünya sermayesindeki payının büyüklüğünü gösterecektir. Böylece β 'nin gerçek değeri ülkeler arasında değişecektir.

Feldstein ve Horioka (1980)'ya göre, mkemmел dünya sermaye hareketliliği söz konusu iken, yurtiçi tasarruflar ve yurtiçi yatırımlar arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Çünkü mkemmел sermaye hareketliliğine sahip ülkelerde, yurtiçi yatırımlar, dünya çapındaki sermaye havuzundan finanse edilirken, yurtiçi tasarruflar ise dünya çapındaki cazip yatırım imknlarını değerlendirmek üzere ülke dışına çıkacaktır. Aksine, eğer biriken tasarruflar orijinal ülkedeki yatırımlara aktarılıyorsa, ülkeler arasındaki yatırım oranlarında ortaya çıkan farklılık, tasarruf oranlarındaki farka tekabül edecektir (Feldstein ve Horioka, 1980:317). Feldstein ve Horioka (1980)'nin bulguları bu alanda çok sayıda çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Özellikle 1980'lerin sonlarına doğru küreselleşme ve finansal entegrasyon sürecinin de hız kazanmaya başlamasıyla birlikte söz konusu "paradoks" eşitli yönleri ile ele alınmış ve alınmaktadır.

Feldstein ve Horioka (1980), yurtiçi yatırım oranları ile yurtiçi tasarruf oranları arasındaki ilişkiyi, 16 OECD ülkesinde, 1960-74 döneminin verilerini kullanarak, (1) nolu denklemde gösterilen model esas alınarak en küçük kareler yöntemi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, gayrisafi yatırım ve tasarruflar dikkate alındığında, β katsayısının 0.89 olduğu, net yatırım ve tasarruflar dikkate alındığında β katsayısının 0.94 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre katsayılar belirgin şekilde sıfırdan farklı ve kuvvetli bir şekilde mkemmел dünya sermaye hareketliliği hipotezinin aksini ortaya koymaktadır. Sonuçların bu hali ile mevcut tasarrufların büyük bir kısmının ülke içinde kalmaya eğilimli olduğu ifade edilmektedir. Ek olarak Feldstein ve Horioka (1980) alışmalarında elde ettikleri sonuçlardan hareketle tasarruf oranının uzun dönem büyüme sürecinde içsel bir değişken olduğuna dair görüş belirtmişlerdir (Blecker,1997:176).

Son olarak yine Feldstein ve Horioka (1979), bir diğer çalışmalarında da konu temelde iki önerme ile öne kavuşmuştur. Bunlardan ilki β katsayısının sıfıra eşit olmasıdır. Başka bir deyişle tasarruflarla yatırımlar arasında hiçbir ilişki mevcut değildir. Feldstein ve Horioka (1979)'ya göre bu durum küçük ekonomiler için geçerli olabilir. İkinci nerme ise, β katsayısının bire yakın olma durumudur. Bu durumda ise tasarruflar ile yatırımlar arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Ancak bu durum dünyanın genelindeki tam sermaye hareketliliği ile örtüşmemektedir (Feldstein ve Horioka, 1979:10-11). Aslında bu şekilde FHH'i, optimal tasarruf oranının tespitine yönelik bir teori olarak

aynı zamanda bu optimalitenin sağlanabilmesi için dışa kapalı bir ekonomi ile tam anlamı ile serbest bir dünya sermaye piyasası arasında karşılaştırma niteliğindedir (Feldstein ve Horioka, 1979:315) .

Yukarıda genel görünümünü vermeye çalıştığımız yaklaşımın paradoks (FHP) şeklinde nitelendirilmesinin özünde özetle gelişmiş ülkelerin sermaye hareketlilik katsayılarının yüksek olması yer almaktadır. Çünkü teoride gelişmiş ülkelerde sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu belirtilmekte iken diğer yandan bu değişkenin gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesi olarak kabul görmektedir. Ancak FHH'ne göre tam sermaye hareketliliğinde yurt içi yatırımlar ile yurt içi tasarruflar arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Çünkü tüm ülkeler dünya çapındaki yatırımlardan finanse edilmektedir (Feldstein ve Horioka, 1979:317).

2. LİTERATÜR

Literatürde, bu alanda yapılan bazı çalışmalar Feldstein-Horioka (1980)'nin sonuçlarını destekler nitelikte olmakla birlikte yapılan kimi çalışmalarda ise Feldstein-Horioka tarafından ortaya konan bulgular çeşitli yönlerden farklı açıklamalar getirilmek suretiyle eleştirilmiştir.

Yapılan çalışmalar arasında yine Feldstein (1983)'in çalışmasında, tasarruf ve yatırımlar arasında var olan ilişkinin zaman içinde zayıflamadığına yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Feldstein ve Bacchetta (1991)'nin ulusal tasarruflar ve uluslararası yatırımlara ilişkin analizlerinde, FHH'nin orijinal sonuçları, yani ulusal yatırımlardaki artışın ulusal sermaye stoklarını arttırdığına yönelik görüş ile aynı yöndedir. Bu çalışmanın sonuçları, OECD üyesi sanayileşmiş ülkelerde bireysel yatırım oranları ve yüksek tasarruflar arasında yüksek bir ilişki olduğunu göstermektedir. Tasarruf oranındaki yüzde birlik bir artış, yatırım oranında da yaklaşık yüzde birlik bir artışa neden olmaktadır (Feldstein ve Bacchetta, 1991).

FHH'nin ekonometrik yöntemlerle sınanmasına dair literatür oldukça geniş olmakla birlikte ulaşabildiğimiz çalışmalardan hareketle hipotezin geçerliliği konusunda temelde iki görüş öne çıkmaktadır. Bu görüşlerden ilki; hipotezin geçerli ve hala araştırma konusu olabileceğine yönelikken bir diğer görüş ise FHH'nin modelinde yer verilen değişkenlerin ve ortaya konulan β katsayısının yorumunun yanlış olduğuna yönelik görüştür. Hipotezin geçerli olduğuna yönelik görüşler ise yine kendi içinde ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki; hipotezin test edilmesi amacıyla kullanılan ekonometrik yöntemlerin farklı sonuçlar çıkmasına neden olduğu şeklinde iken ikinci görüş ise, hipotezin uygulanan yöntemlerden bağımsız olarak geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Bu bölümde, literatürde öne çıkan çalışmalarda FH hipotezine getirilen eleştirilere kısaca değinilecek ve yine FHH' nin çeşitli yöntemler ile sınanması sonucunda elde edilen ve hipotez ile tutarlı kimi çalışma sonuçlarına yer verilecektir.

Feldstein-Horioka (1980)'nin çalışmalarında ele alınan modele farklı bir değişken ekleyerek analizi farklılaştıran Sachs (1981), sermaye hareketliliğinin bir belirleyicisi olarak cari işlemler dengesini modele katmış ve Feldstein ve Horioka modelinin değiştirilerek uyarlanmasını önermiştir. Kısaca Sachs (1981)'in çalışmasında yer verdiği tanımlamanın temelinde cari işlemler dengesinin yatırım ve tasarruflar arasındaki farka eşit olduğu görüşü yer almaktadır.

FHH'ni sorgulayıcı nitelikteki çalışmalardan bir diğeri ise, farklı ülke guruplarını da çalışmaya dahil etmiştir. Dooley, Frankel ve Mathieson (1987), Feldstein ve Horioka modelinde hesaplanan β katsayısının, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmiş ülkelere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine de çalışmanın sonuçları Feldstein ve Horioka ile büyük lde uyumludur.

Summers (1988), birçok gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre β katsayısının daha kk olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Summers (1988)'in hipotezine göre, yatırım ve tasarruflar arasındaki korelasyonun yakın olması, özel yatırım ve tasarruflardaki değişmeyle kamu açık politikalarının uyumlu olduğunu göstermektedir. Summers (1988)'a göre, eğer hükümetler sermaye giriş ve çıkışını istemiyorlarsa, yatırım ve tasarruf arasındaki aralığı dengelemek için kamu kesiminin bütçe açığı politikalarını kullanacaklardır.

FHH için getirilen ikinci telkin ise yatırım ve tasarruflar arasında elde edilen yüksek korelasyonun, 1980'li yıllarda zayıfladığı şeklinededir. Frankel (1991), 1930-70 yılları arasındaki ABD verileri için, (1) nolu denklemin β katsayısının birden farklı olmadığı ile 1980'li yıllardan sonra katsayının anlamlı şekilde sıfırdan farklı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bayoumi ve Artis (1991), OECD lkeleri verileri ile 1980'li yıllarını kapsayan çalışmalarında, Frankel (1991)'in elde ettiği sonuçlara benzer sonuçlar elde etmiş ancak β katsayıları daha düşük çıkmıştır.

Konu hakkında yapılan birçok çalışmada; yatırım ve tasarruflar arasındaki korelasyonu etkileyen başka kriterlerin de var olduğu dile getirilmektedir. Sermaye hareketliliği olduğu durumda bile yatırım ve tasarruflar arasındaki korelasyonu etkileyen dışsal faktörlere örnek olarak; nüfus artışı, verimlilik, ticarete konu olmayan tüketim mallarının varlığı, cari işlemler dengesine kamunun müdahalesi gösterilmektedir. Ancak bu değişkenlerden nüfus artışları, dışa açıklık, sermaye hareketlerinin kısıtlanması ve sermaye tercihleri gibi değişkenler Feldstein-Horioka (1979)'nın çalışmasında yatırım-tasarruf bağlamında incelenmiş ve bu değişkenlere ait katsayılardan hiç birinin β katsayısı üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilememiştir.

Feldstein-Horioka yaklaşımına bir başka eleştiri, Sinn (1992) ve Krol (1996)'un tek periyodlu (zaman ortalamalı) kesit verisi kullanmayı önermeleri ile getirilmektedir. Krol (1996)'n kesit veriler kullanarak tasarruf ile yatırımlar arasında ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, modellerde zaman ortalamalı verilerin kullanılması, sermaye hareketliliği aleyhine eğilimli olduğunu göstermiştir. Sinn (1992), yatırımlar ile tasarruflar arasındaki ilişkinin uzun dönemde, kısa dnemdekinden daha büyük olduğunu, dolayısıyla bu tip veri kullanmanın sakıncasına dikkat çekmektedir. Bu sebeple Krol (1996) ve Sinn (1992) alışmalarında yıllık veri kullanılması tavsiye etmişlerdir. İki yazar arasındaki önemli metodolojik fark, Sinn (1992), her yıl için kesit verisi kullanarak tahmin yapmış olmasına rağmen Krol (1996) sabit etkili modelin tahmini için, kesit verisi ve yıllık gözlemleri (panel veri) birlikte kullanmıştır.

Hiroshi ve Kitamura (1995), Lüksemburg'u da kapsayan 23 lkelik çalışmalarında net tasarruf, net yatırım ve GSYİH verilerinden faydalanmışlardır. alışmalarında, lkeler arası sermaye hareketliliğin bu ülkelere ait işsizlik verilerinin de hesaba katılmasıyla farklı sonuçlar çıkaracağına

yönelik hipotezden hareket etmişlerdir. Çalışmada panel veri yöntemleri ile elde edilen sonuçlara göre oldukça düşük sermaye hareketliğinin olduğu sonucuna varmışlardır. Temel modeldeki değişkenlerin katsayılarının elde edilen bulgulardan büyük oranda uzak olduğunu dile getirmişlerdir.

Sachsida ve Caetano (2000), Feldstein-Horioka regresyon katsayısının, sermaye hareketliliğini değil yurtiçi ve yurtdışı tasarruflar arasındaki ikame edilebilirlik ilişkisini gösterdiğini vurgulanmışlar ve bu temel modeli destekleyici kanıtlar elde ettiklerini dile getirmişlerdir.

Rye ve Robertson (2003), Feldstein ve Horioka testinin, sermaye hareketliliğini açıklamak için güçlü bir test olmayabileceğini vurgulamışlardır. Fabiana ve Zerbini (2003) ise, FHH'nin yatırım ve tasarruf arasındaki korelasyonun, sermaye hareketliliğinin derecesinden ziyade uzun dönem borçların ödenmesi ile ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre FHH, sermaye hareketliliğinin derecesini değil uzun dönem borç ödeme koşullarını göstermektedir.

Diğer yandan FHH'ni destekleyen çalışmaların sayısı da oldukça fazladır. Murphy (1984) 17 OECD ülkesinin verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, ele aldığı ülkeler arasında yer alan yedi büyük ülkede β katsayısının (0.98), on küçük ülkede β katsayısından (0.59) daha büyük olduğu sonucuna varmıştır. Murphy (1984)'e göre, yatırım ve tasarruflar arasındaki korelasyon hesaplanırken ülkenin büyüklüğü de etkilidir. Şayet ülke, dünya faiz oranlarını etkileyecek kadar büyükse, ulusal tasarruflardaki bir artış dünya faiz oranlarını düşürebilir ve bu durumda yurtiçi yatırımlar artar. Bu bağlamda küçük ülkelere göre ziyade büyük ülkelerde korelasyon katsayısı daha yüksek hesaplanmaktadır. Murphy (1984), Obstfeld (1986), Dooley vd. (1987), Wong (1990), bulunan korelasyonların ortalama değerden küçük olmasına rağmen, gelişmekte olan ve küçük sanayileşmiş ülkelerde yatırım ve tasarruflar arasında yakın ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Obstfeld (1986) yaptığı çalışmaların büyük kısmında FHH'ini en iyi paradokslardan biri olduğunu dile getirmiştir. Obstfeld ve Rogoff (1996), 1960-74 yılları arasında sermaye hareketliliğinin çalışmanın yapıldığı dönemdeki kadar olmadığını dile getirmiş ve Feldstein-Horioka regresyon modelini 1982 ve 1991 yılları arasındaki on yıllık dönemde OECD ülkeleri için yeniden düzenlemişlerdir. Lüksemburg ve Türkiye dışındaki 22 ülke için hesaplanan sonuçlar da S/Y 'nin katsayısı 0.62 olarak hesaplanmıştır. Obstfeld ve Rogoff (1996)'a göre hesaplanan sonuçlar yatırım ve tasarruflar arasındaki pozitif ilişkinin zayıfladığını ancak hala anlamlı olduğunu göstermektedir.

Feldstein ve Horioka'nın belirttiği gibi, eğer sermaye sanayileşmiş ülkeler arasında yüksek hareketliliğe sahipse elde edilen katsayıların birden daha küçük olması gerekecektir. Bu durumda, bir ülkenin tasarrufları yatırım yapmak için tüm dünyadaki yatırımları göz önüne almakta özgür olacaktır. Nitekim elde edilen katsayılar bir veya bire yakınsa, katsayıların işaret ettiği ilişki bir paradoks olarak tanımlanabilir.

Özmen ve Parmaksız (2000), İngiltere için 1948-98 yılları arası uzun dönemli tasarruf yatırım ilişkisinin, 1979 yılında döviz kontrollerinin kaldırılması ile kaybolduğunu öne sürmektedir. Bu sonuçlar, 1948-79 arası dönem için β 'nin 0.86, 1980-1998 arası için ise 0.31 olarak hesaplanmıştır.

Feldstein-Horioka paradoksunu sınyayan çalışmaların çoğunda gelişmiş ülkeler esas alınmakla birlikte, bazı çalışmalarda tasarruf-yatırım ve sermaye hareketleri ilişkisi gelişmekte olan ülkeler açısından incelenmiştir. Narayan (2005), tasarruf-yatırım ilişkisini Çin ekonomisi için incelemiş ve Feldstein-Horioka hipotezi ile tutarlı sonuçlara ulaşmıştır. Analizde ilk olarak sabit döviz kuru rejiminin uygulandığı 1952-1994 dönem ele alınmış, ardından 1952-1998 dönemi bir bütün olarak incelenmiştir. Sabit kur rejiminin uygulandığı 1952-1994 döneminde tasarruf ve yatırımlar arasında çok kuvvetli bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve bu sonuç ilgili dönemde Çin'de sermaye hareketlerinin oldukça kısıtlı olmasına bağlanmıştır.

Wadsley vd. (2005), 55 ülkeyi kapsayan panel yöntemi kullanılan çalışmada değişken olarak toplam yatırımlar, toplam yurt içi tasarruf ve GSYİH verilerini kullanmışlar, sonucunda uluslararası sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran söz konusu katsayıya ilişkin etkileşimin daha güçlü olduğunu saptamışlardır.

Kalyoncu (2005), 1962-2003 yılları itibariyle Feldstein ve Horioka yöntemi kullanılarak, Türkiye için sermaye serbestliği llmeye çalışmış ve tasarruf yatırım serilerinin eş bütünleşik olup olmadığını belirlemeye yarayan ekonometrik zaman serisi yöntemi kullanmışlardır. Analiz sonuçları, Türkiye'deki sermaye serbestliğinin çok düşük olduğunu göstermekle beraber liberalizasyondan sonra sermayenin daha fazla serbestleştiğine yöneliktir.

Yavuz (2005), Türkiye için Feldstein-Horioka yaklaşımına göre tasarruf yatırım ilişkisini araştırmış, 1962-1983 döneminin kapsayan çalışmada zaman serileri analizi uygulamış ve elde edilen geleneksel regresyon modelinin sonucuna göre tasarruf tutum katsayısının değerinin bire yakın olduğunu saptamıştır. Bu sonuçlar Türkiye'de tam sermaye hareketliliği olmadığını işaret etmektedir.

Oktayer ve Susam (2007), Türkiye'de 1962-2006 dönemi özel ve kamu kesimi toplam net tasarruflarında ortaya çıkan açıklar ile sermaye hareketleri arasındaki ilişkiyi Feldstein-Horioka (1980) hipotezine göre zaman serileri metodolojisi kullanarak test etmişlerdir. EKK yöntemi kullanılarak yapılan hesaplamalarda, tasarruf ve yatırım arasındaki uzun dönemli eş bütünleşmenin varlığı ortaya çıkmaktadır. Hesaplanan eş bütünleşme vektörünü, istatistiksel olarak birden küçük bulmuşlardır.

Bebczuk ve Hebbel (2010), OECD lkeleri için söz konusu temel denklemi  tahmin ile sınamışlar, sonuçlarında S/Y katsayısının ulusal bazda teoriyi destekleyerek 0.5 olduğunu saptamışlardır. Ancak bu katsayının sektörel anlamda değiştiğini ve farklı sektörlerde daha da düşük olduğunu dile getirmişlerdir. İkinci olarak katsayının bte açıklarının arttığı dönemlere nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bangake ve Eggoh (2011), 37 Afrika ülkesine ait 1970-2006 yıllarına kapsayan verilere dayanarak FHH'ni panel veri yöntemleri ile test etmişlerdir. Analiz sonuçları; Güney Afrika lkelerinin kendi içinde petrol üretimine sahip olan ve olmayan olarak farklı sonuçlar ortaya koymasına rağmen bulgular FHH'ni destekler niteliktedir.

Ger vd. (2013), 20 OECD lkesi için 1980-2012 dönemi verileri ile FHH'ni test etmişlerdir. Çalışmada panel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar söz konusu

ülkelerde ele alınan dönemlerde FHP'nin geçerli olmadığına yöneliktir. Eretaş vd. (2013), çalışmalarında 7 gelişmiş ülke ekonomisine ait 1990-2012 dönemi yıllık veriler yardımı ile FHH'ni panel veri yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgularda bahsi geçen ülkelerde ele alınan dönemler için sermaye hareketliliğinin yüksek olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir.

Mercan (2014), AB ülkeleri ve Türkiye açısından 1970-2011 dönemleri için FHH'ni incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, ülkelerin genelinde yatırım-tasarruf serileri arasında zayıf eş bütünleşme olduğuna yöneliktir. Bu sonuçlar çalışmada ele alınan dönemde bahsi geçen ülkelerde FHH'nin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Barros ve Alana (2015), aylık veriler yardımı ile 2000-2013 dönemlerini kapsayan veriler yardımı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Angola'nın yatırım- tasarruf ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular, söz konusu dönem için FHH'nin geçerli olmadığına yöneliktir.

Yalçinkaya ve Hüseyini (2016), 28 OECD üyesi ülkesine ait 1980-2013 dönemlerine ait yıllık veriler yardımı ile FHH'ni panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada, ülkeler tasarruf fazlası ve tasarruf açığı veren ülkeler olmak üzere iki ana gruba ayrıştırılarak incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, her bir grubun FHH açısından farklı sonuçlar işaret ettiğine yöneliktir. Çalışmanın sonuçları, tasarruf fazlası veren ülkelerde FHH geçerli iken, tasarruf açığı veren ülkelerde FHH'nin geçerli olmadığını göstermektedir. Hüseyini ve Yalçinkaya (2017), BRICS, MINT ve Kırılgan Beşli şeklinde anılan yükselen ekonomilere ait 1992-2014 dönemlerini kapsayan veri seti yardımı ile FHH'ni incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar bahsi geçen ülkelerde ele alınan dönemler için FHH'nin geçerli olmadığını ve FHP'nun sürmekte olduğunu göstermektedir.

3. MODEL VE VERİ SETİ

Literatür kısmında ele alınan çalışmalardan hareketle oluşturulan modellerin temelinde Feldstein-Horioka (1980)'nin temel modeli ve teorik perspektifi yer almaktadır. Bu yaklaşımın ekonometrik modele yansıtılmasında bağımlı değişken olarak $\ln I/Y$, bağımsız değişken ise $\ln S/Y$ olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada literatürde yükselen ülke ekonomileri olarak adlandırılan ülkeler arasında veri setine ulaşılabilen 12 ülkeye ait 1970-2015 yıllarına ilişkin yıllık veriler yardımıyla temel hipotez ampirik olarak test edilmiştir. Söz konusu ülkeler Ek A'da belirtilmektedir. S/Y , yurtiçi tasarrufların Gayri Safi Milli Hasılaya oranını, Sabit sermaye yatırımların Gayri Safi Milli Hasılaya oranı ise I/Y ifade etmektedir. Model de kullanılan serilerin tamamı World Development Indicator (WDI)'dan derlenmiştir. Feldstein-Horioka (1980)'nin çalışmasında oluşturulan modelden hareketle aşağıda yer verilen Model (2) tahmin edilmiştir. Modelin tahmininde E-Views 9 paket programı kullanılmıştır.

$$(I/Y)_i = \theta + \beta (S/Y)_i + \varepsilon_i \quad (2)$$

3.1. Metod ve Bulgular

Bu çalışmada temel hipotezi test etmek amacıyla panel birim kök testi, eş bütünleşme testi ve panel nedensellik testleri uygulanmıştır. Bu bağlamda metod ve bulgular alt başlığı kapsamında sırasıyla birim kök testleri, eş bütünleşme analizi ve nedensellik analizine ilişkin istatistiksel sonuçlar ve açıklamalar yer almaktadır.

3.1.1. Panel Birim Kök Testleri

Analizde kullanılan serilerin durağanlığını test etmek için Levin vd. (2002) (LLC), Im vd. (2003) (IPS) ve Hadri (2000) tarafından geliştirilen yöntemler bağlamında panel birim kök testleri uygulanmış ve ortaya çıkan sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir. Söz konusu testlerin sonuçları birbiriyle tutarlı olup, değişkenlerin düzey değerleri ile durağan olmadıklarını, ilk farkların ise durağan oldukları gözlenmektedir. Tablo 1’de yer alan sonuçlara göre serilerin tümü I (1) seviyesinde durağan olup, eş bütünleşme testi aşamasına geçilmesine imkân sağlamaktadır.

Tablo-1: Panel Birim Kök Test Sonuçları

	LLC	IPS	Hadri
$\ln I/Y$	-3.60 [0,0002]	-3.50 [0,0002]	7.43 [0.0000]
$\ln S/Y$	-1.07 [0,1487]	-1.25 [0,1047]	11.05 [0.0000]
$\Delta \ln I/Y$	-14.73 [0,0000]	-13.87 [0,0000]	0.27 [0.3898]
$\Delta \ln S/Y$	-13.13 [0,0000]	-16.38 [0,0000]	-0.84 [0.8002]

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerini göstermektedir.

3.1.2. Panel Eş Bütünleşme Testi

Panel çalışmada eş bütünleşmenin olmadığını varsayan boş hipotezi test etmek için Pedroni(1999) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testleri kullanılmıştır. Sonuçlar tablo 2’de yer almaktadır. Eş bütünleşme testlerinde Panel-*V*, Panel-*pp*, Panel-*ADF* ve Grup-*pp*, Grup-*ADF* testleri uzun dönemde yatırımlar ile tasarruf değişkenleri arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar uzun dönemde, yükselen ülke ekonomilerinde yatırım ve tasarrufların birlikte hareketinin söz konusu olduğunu ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo-2: Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

Model-2	Sabit	Sabit ve Trend
Panel- <i>V</i>	-3.53 [0.0002]***	0.42 [0.3346]
Panel- <i>p</i>	-4.84 [0.0000]***	-2.21 [0.0135]*
Panel- <i>pp</i>	-4.19 [0.0000]***	-3.00 [0.0013]***
Panel- <i>ADF</i>	-4.58 [0.0000]***	-4.53 [0.0000]***
Model-2		
Grup- <i>p</i>	-4.11 [0.0000]***	-0.97 [0.1643]
Grup- <i>pp</i>	-4.50 [0.0000]***	-2.45 [0.0070]***
Grup- <i>ADF</i>	-5.19 [0.0000]***	-4.92 [0.0000]***

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerini göstermektedir. ***, **, * işaretler sırasıyla % 1, 5 ve 10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Diğer bir ifadeyle, eş bütünleşme testine ait sonuçlar, ekonomik teorinin beraber hareket edeceğini beklediği değişkenlerin birbirlerinden uzaklaşma eğilimi içerisinde bulunmaları halinde piyasa güçlerinin veya diğer politika araçlarının çalışmasıyla aralarındaki dengenin yeniden kurulacağı anlamına gelmektedir.

Uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilen değişkenlere dair her bir ülke için ayrı ayrı katsayıların tahmin edilmesinde, Pedroni (2000 ve 2001) tarafından geliştirilen FMOLS (Tam Düzeltilmiş En küçük Kareler Yöntemi) yöntemi ve DOLS (Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemleri kullanılmıştır. Testlerde ayrıca, prensip olarak FMOLS tahmin prosedürü ile doğrudan ilgili CCR (Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu) yöntemi de kullanılmıştır. CCR yönteminin FMOLS yönteminden temel farkı, CCR yönteminde eş bütünleşme denklemi ve stokastik şoklar arasındaki uzun dönem korelasyon sorununu çözmek için serilerin durağan dönüşümleri kullanılmasından ileri gelmektedir (Stock ve Watson,1993). Model 2 için elde edilen sonuçlar Tablo 3 te yer almaktadır.

Tablo-3: Panel Eşbütünleşme Tahmin Sonuçları (Ülke Katsayıları)

Model-2	FMOLS		CCR		DOLS	
	Katsayı	T-İst.	Katsayı	T-İst.	Katsayı	T-İst.
Malezya	-0.05	-0.21 [0.8315]	-0.05	-0.21 [0.8323]	-0.12	-0.36 [0.7194]
Peru	0.40	2.87 [0.0063]***	0.40	2.89 [0.0059]***	0.41	2.28 [0.0277]**
Çin	1.19	9.73 [0.0000]***	1.19	9.76 [0.0000]***	1.15	8.35 [0.0000]***
Şili	0.48	6.22 [0.0000]***	0.48	6.14 [0.0000]***	0.49	5.24 [0.0000]***
Meksika	0.21	0.97 [0.3331]	0.21	0.97 [0.3339]	0.24	0.92 [0.3594]
Güney Afrika	0.81	5.80 [0.0000]***	0.82	5.76 [0.0000]***	0.82	5.45 [0.0000]***
Brezilya	0.39	2.59 [0.0130]**	0.39	2.45 [0.0184]**	0.40	2.04 [0.0477]**
Hindistan	1.06	22.24 [0.0000]***	1.06	22.47 [0.0000]***	1.05	21.41 [0.0000]***
İsrail	-0.09	-2.45 [0.0183]**	-0.09	-2.32 [0.0250]**	-0.08	-1.93 [0.0611]**
Arjantin	0.74	3.50 [0.0011]***	0.74	3.50 [0.0011]***	0.74	2.90 [0.0060]***
Türkiye	0.73	6.45 [0.0000]***	0.73	6.39 [0.0000]***	0.73	5.61 [0.0000]***
Mısır	0.69	4.94 [0.0000]***	0.69	4.69 [0.0000]***	0.76	3.69 [0.0007]***
Panel Geneli	0.19	4.49 [0.0000]***			0.19	4.01 [0.0001]***

Not 1: Parantez içindeki değerler olasılık değerini göstermektedir. ***, **, * işaretler sırasıyla % 1, 5 ve 10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Not 2: DOLS panel tahminleri için gecikme uzunluğu 1 olarak seçilmiştir.

Tablo 3 te yer verilen her bir ülke için ayrı ayrı tahmin edilen sonuçlar ile Panel geneli tahmin sonuçları FHH açısından farklıdır. Elde edilen sonuçlardan 10 ülkeye ait katsayılar istatistiki açıdan anlamlıdır. Ayrıca tabloda yer verilen sonuçlardan hareketle istatistiki açıdan anlamlı olan sonuçlar

temelde üçe ayrılmaktadır. Bunlardan ilki tasarruf katsayısının sıfırdan farklı olduğu ülkeler, bir diğeri ise tasarruf katsayısının bire yakın veya birden büyük olduğu ülkeler ve son olarak nispeten birden küçük olan ülkeler şeklinde sınıflandırmak mümkün gözükmektedir. FHH kapsamında istatistiki sonuçlar yorumlandığında Çin, Güney Afrika, Hindistan için 1970-2015 döneminde β katsayıları sırasıyla 1.19, 0.81 ve 1.06 iken; Arjantin, Türkiye ve Mısır için katsayılar 0.74, 0.73, 0.69 şeklindedir. Katsayıların tamamı (FMOLS-CCR-DOLS) % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Diğer yandan Peru (% 1), Şili (% 1) ve Brezilya (% 5)'nin 1970-2015 döneminde β katsayıları sırasıyla 0.40, 0.48 ve 0.39, olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3'deki sonuçlar, FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri ile tahmin edilen tasarruf tutum katsayısı Çin, Güney Afrika ve Hindistan için bire yakın tahmin edilen katsayılar FH yaklaşımına göre düşük sermaye hareketliliğinin delili şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar ülke içindeki tasarrufların yatırımların önemli bir kısmını karşılamak için kullanıldığını sonucunu göstermektedir. Bu bağlamda bahsi geçen ülkeler için ele alınan dönemler arasında düşük sermaye hareketliliği söz konusu iken FHP'nin sürmekte olduğunu işaret etmektedir. Arjantin, Türkiye ve Mısır için ise katsayıların nispeten birden küçük olması nispeten sermaye hareketliliğinin olduğu şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan Peru, Şili ve Brezilya için katsayının sıfıra yakın olması yüksek sermaye hareketliliğini ifade etmektedir.

Ülkelerinin tamamı için yapılabilecek değerlendirme panel genel sonuçlarından hareketle sağlanabilir. Bu bağlamda panel genel sonuçları söz konusu ülkelerde ele alınan dönemlerde sermaye hareketliliğinin (β katsayısı 0.19) yüksek olduğunu işaret etmektedir.

3.1.3. Panel Nedensellik Testi

Yatırım ile tasarruf değişkenleri arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından gerçekleştirilen panel Granger nedensellik yöntemi ile incelenmiştir. Kullanılan bu yöntemin kimi avantajları bulunmaktadır. Örneğin bir ülke açısından geçerli olan iktisadi bir olguda nedensellik ilişkisinin diğer ülkeler içinde geçerli olma olasılığı yüksek olabilir. Bu bağlamda uygulanan bu yöntem sayesinde daha fazla gözlem ile nedensellik testi daha etkin bir şekilde test edilmektedir. Dumitrescu-Hurlin panel Granger nedensellik testinde, temel hipotez altında homojen Granger nedensellik ilişkisinin yokluğu, en az bir yatay kesitte bu ilişkinin var olduğu alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır (Gülmez, 2015:27). Tablo 4, Model 2 için yapılan Dumitrescu-Hurlin panel Granger nedensellik testinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo-4: Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi

<i>ZHNC Test İstatistiği</i>			
(Model-2)			
	K=1	K=2	Yorum
$\Delta \ln SY \rightarrow \Delta \ln IY$	1.24 [0.6623]	2.08 [0.9710]	Tasarruflardan yatırımlara doğru herhangi bir nedensellik yoktur.
$\Delta \ln IY \rightarrow \Delta \ln SY$	1.96 [0.0407]**	2.14 [0.9596]	Yatırımlardan tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.

Not 1: ** işareti % 5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Not 2: K=1 ve K=2 gerçekleştirilen teste gecikme sayısını ifade etmektedir.

Buna göre; 12 yükselen ülke ekonomisi için oluşturulan panel seti için bir gecikme uzunluğunda yatırımlardan tasarruflara doğru olmak üzere tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan analizde bir ve iki gecikme uzunluğunda tasarrufların yatırımların Granger nedeni olmadığına yönelik bulgular elde edilmiştir.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de de iç tasarruf yetersizliği ekonominin en temel sorunlarından biridir. Feldstein ve Horioka (1980), yaptıkları çalışma ile yurtiçi yatırımlar ve tasarruflar arasındaki korelasyonu sermaye hareketleri ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışmışlardır. Sonuçları, ekonomi literatürüne Feldstein-Horioka Paradoksu olarak geçmiştir. Feldstein ve Horioka'nın ortaya koymak istedikleri sonuç temelde, eğer yurtiçi tasarruflar dünya tasarruf havuzuna eklenmişse ve yurtiçi yatırımlar aynı dünya tasarruf havuzundaki fonlar için rekabet ediyorsa, ülkedeki yatırım oranları ile tasarruf oranları arasında korelasyon olmayacağına yöneliktir.

Bu bağlamda çalışmada ele alınan yükselen ekonomilerden bir kısmının dünya sermaye sistemine entegre olduğu ancak bir kısmının halen entegre aşamasında olduğu sonucu çıkarılabilir. Entegre aşamasındaki bu ülkelerdeki yapısal değişim aynı zamanda çalışmanın sonuçlarına dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Bunlardan özellikle Çin, Güney Afrika, Hindistan için entegrasyon süreci nispeten düşük olmakla birlikte Arjantin, Türkiye ve Mısır için entegrasyon sürecinin devam ettiği söylenebilir.

Diğer yandan literatürde yer alana diğer çalışmaların sonuçları ile çalışmamızda elde edilen bulgular karşılaştırıldığında genel itibari ile gelişmiş ülkelerde gözlemlenen sermaye hareketliliği β katsayısının sıfıra yakın olması ile Çin, Güney Afrika, Hindistan açısından β katsayısının bir veya bire yakın olması Feldstein-Horioka Paradoksunu tam olarak ifade etmektedir. Arjantin, Türkiye ve Mısır gibi ülkelerdeki sermaye hareketliliğinin (β katsayısının) nispeten küçük olması Feldstein-Horioka hipotezinin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan Peru, Şili ve Brezilya için katsayıların sıfıra yakın olması bu ülkelerin küresel sermaye sistemine entegre olduğunu işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

BARROS, Carlos ve GİL-ALANA, Luis (2015). "Investment and Saving in Angola and the Feldstein-Horioka Puzzle", *Applied Economics*, 47(44), ss. 4793-4800.

BLECKER, Robert (1997). "Policy Implications of the International Saving- Investment Correlation", Ed. By. Robert Polin, *The Macro Economics of Saving, Finance and Investment*, The University of Michigan press, USA, 1997, ss. 173-242.

BANGAKE, Chrysost ve EGGOH, Jude (2011). "The Feldstein-Horioka Puzzle in African Countries: A Panel Cointegration Analysis". *Economic Modelling*, V. 28, Issue 3, ss. 939-947.

BAYOUMI, Tamim ve ARTIS, Michael (1991). "Global Financial Integration and Current Account Imbalances" in George Alogoskoufis, Lucas Papademos and Richard Portes, (eds), *External Constraints on Macroeconomic Policy: the European Experience*, Cambridge: Cambridge University Press.

BEB CZUK, Ricardo ve HEBBEL, Schmidt (2010). "Revisiting The Feldstein-Horioka Puzzle: An Institutional Sector View", *Economica, La Plato*, Vol, LVI, Enero-Diciembre, 2010.

CAPORALE, Maria, EKATERINI, Panopoulou ve PITTIS, Nikitas (2001). "The Feldstein-Horioka Puzzle Revisited:A Monte Carlo Study", *Journal of International Money and Finance*, V. 24, Issue 7, ss. 1143,1149.

DUMITRESCU, Elena ve HURLIN, Christophe (2012). "Testing for Granger Non-Casualty in Heterogeneous Panels", *HALi Archives-Ouvertes*.

DOOLEY, Michael, FRANKEL, Jeffery ve MATHISON, Donald (1987). "International Capital Mobility-What do Saving-Investment Correlations Tell Us ?", *IMF Staff Papers*, V. 34, Issue 34, ss. 503-530.

ERETAŞ, Filiz, NUR, Huriye ve ÖZÇALIK, Melih (2013). "Feldstein-Horioka Bilmesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analiz, Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 18-33.

ESEN, Ethem, YILDIRIM, Selim ve KOSTAKOĞLU, Fatih (2012). "Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi için Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 251-267.

FABIANA, Rocha ve ZERBINI, Maria (2002). "Using a Panel Structure to Discuss the Feldstein- Horioka Puzzle in Developing Countries", ss.1-27, (Çevirim içi- 12.10.2016).

FRANKEL, Jeffrey (1991). "Quantifying International Capital Mobility in the 1980s", Ed. By. Douglas Bernheim and John Shoven, *National Saving and Economic Performance*, University of Chicago Press, Chicago, 1991, ss. 233-262.

FELDSTEIN, Martin ve HORIOKA, Charles (1979). "Domestic Saving and International Capital Flows", *NBER Working Paper*. No: 310.

FELDSTEIN, Martin ve HORIOKA, Charles (1980). "Domestic Saving and International Capital Flows", *The Economic Journal*, V. 90, ss. 329-314.

FELDSTEIN, Martin (1983). "Domestic Saving and International Capital Movements in the Long Run and Short Run", *European Economic Review* 21, 1983, ss. 129-51

FELDSTEIN, Martin ve BACCHETTA, Philippe (1991). “National Saving and International Investment”, Ed. By. Douglas Bernheim and John Shoven, National Saving and Economic Performance, University of Chicago Press, Chicago, 1991, ss. 201-220.

GÖÇER, İsmet, ALATAŞ, Sedat ve PEKER, Osman (2013). “Yatırım-Tasarruf İlişkisi: OECD Ülkeleri için Yeni Nesil Panel Eş bütünlük Analizi”, Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi, EYİ Özel Sayısı, ss. 59-78.

GÜLMEZ, Ahmet (2015). “OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Hava Kirliliği İlişkisi: Panel Veri Analizi”, Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, N. 9, ss. 18-30.

HADRI, Kaddour (2000). “Testing for Stationary in Heterogeneous Panel Data”, Econometrics Journal, (3), ss. 148-161.

HÜSEYİNİ, İbrahim ve YALÇINKAYA, Ömer (2017). “Tasarruf- Yatırım Sermaye Hareketliğinin Analizi, Yükselen Ülke Ekonomileri Üzerine Bir Uygulama”, International Journal Of Economic and Administrative Studies, V.18, ss. 1-22.

HIROSHI, Fujiki ve KITAMURA, Yukinobu (1995). “Feldstein-Horika Paradox Revisited”, Boj Monetary and Economic Studies, Vol.13.No.1-July-1995

IM, Kyung-So, PESARAN, Hashem ve SHİN, Yongcheol (2003). “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, Journal of Econometrics, V. 115 N.1, ss. 53-74.

LEVIN, Andrew, LIN, Chen-Fu ve CHU, Chia-Shang (2002). “Unit Root Test in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties”, Journal of Econometrics, V. 108 (1), ss. 1-24.

KALYONCU, Hüseyin (2005). “Tasarruf Yatırım ve Uluslararası Sermaye Akımı: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Sayı 4).

KARADUMAN, Duygu (2015). “The Feldstein-Horioka Puzzle under Common Global Shocks: A Heterogeneous Panel Data Approach”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 97, ss. 73-89.

KROL, Robert (1996). “International Capital Mobility: Evidence from Panel Data”, Journal of International Money and Finance, V. 15, ss. 467-474.

MERCAN, Mehmet (2014). “Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sınanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırımlı Dinamik Panel Veri Analizi”, Ege Akademik Bakış, Cilt:12, Sayı: 2, ss. 231-245.

MURPHY, Robert (1984). “Capital Mobility and the Relationship Between Saving and Investment in OECD Countries”, Journal of International Money and Finance, V. 3, ss. 327-342.

NARAYAN, Kumar (2005). “The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests”, Applied Economics, V. 37, ss. 1979-1990.

OKTAYER, Nagihan ve SUSAM, Nazan (2007). “Tasarruf-Yatırım-Sermaye Hareketleri İlişkisinin Türkiye Örneğinde Değerlendirilmesi”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, S: 2, ss. 19-54.

OBSTFELD, Maurice (1986). “Capital Mobility in the World Economy: Theory and Measurement”, Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy, V. 24, ss. 55-103.

OBSTFELD, Maurice ve KENNET, Rogoff (1996). "Foundations of International Macroeconomics", The MIT press, USA, 1996.

ÖZMEN, Erdal ve PARMAKSIZ, Kağan (2000). "Policy Regime Change and the Feldstein-Horioka Puzzle: the UK Evidence", METU-ERC Working Papers in Economics, No: 00/03.

PEDRONI, Peter (1999). "Critical Values for Cointegration Test in Heterogeneous Panels With Multiple Regressors", Oxford Bulletin Of Economics and Statistics, V. 61(1), ss. 653-670.

PEDRONI, Peter (2000). "Fully Modified OLS For Heterogeneous Cointegrated Panels", Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels, V. 15, ss. 193-130.

PEDRONI, Peter (2001). "PPP Test in Cointegrated Panels", Review of Economics and Statics, V. 83, ss. 727-931.

PETRESKA, Despina ve BLAZEVSKI, Nikica (2013). "The Feldstein-Horioka Puzzle and Transition Economies", Economic Annals, V. LVIII, No. 197, ss. 23-45.

RYE, Grek ve ROBERTSON, Raymond (2003). "On the Robustness of a Coefficients in Feldstein-Horioka Style Regressions", ss. 1-17, (Çevirim içi- 12.10.2016).

SACHSIDA, Adolfo ve CAETANO, Marcelo (2000). "The Feldstein-Horika Puzzle Revisited", Economic Letters, Vol. 68, Issue 1, ss. 85-88.

SACHS, Jeffrey (1981). "Aspects of the Current Account Behavior of OECD Economics", Ed. By. E. Claassen, P. Salin, Recent Issues in the Theory of Flexible Exchange Rates, 1981.

SUMMERS, Lawrence (1988). "Tax Policy and International Competitiveness", Ed.By. Jacob Frenkel, International Aspects of Fiscal Policies, NBER Conference Report, Chicago University Press, 1988, ss. 135-152.

SINN, Stefan (1992). "Saving-Investment Correlation and Capital Mobility: On the Evidence from Annual Data", Economic Journal 102, ss. 1162-1170.

STOCK, James ve WATSON, Mark (1993). "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems", Econometrica, 61(4), ss. 783-820.

TUNÇSİPER, Bedriye ve BİÇEN, Ömer (2016). "Feldstein-Horioka Hipotezinin Görünürde İlişkisiz Regresyon Yöntemiyle Analizi: Gelişen Ekonomiler (E7) Üzerine Bir İnceleme", Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Say: 16, ss.348-362.

YALÇINKAYA, Ömer ve HÜSEYİNİ, İbrahim (2016). "Tasarruf-Yatırım İlişkisi: Feldstein-Horika Hipotezinin OECD Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 1, ss. 343-369.

YAVUZ, Nilgün (2005). "Feldstein- Horioka Yaklaşımına Göre Türkiye'de Tasarruf Yatırım İlişkisi ve Hata Düzeltme Analizi (1962-2003)", İ.Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Seri: 47, Yayın No:91, ss. 107-123.

WONG, David (1990). "What do Saving-Investment Relationships Tell Us About Capital Mobility: Norwegian Evidence", Norges Bank Skriftserie (Oslo: Norges Bank, No.21).

WADSLEY, Alexis, FELMINGHAN Bruce ve COORAY, Arusha (2005). "An Extended Feldstein-Horioka Test for the Degree of Capital Mobility, UTAS School of Economics Discussion Paper, 2005-11.

EKLER**Ek A-** Analizde Yer Verilen Ülkeler

12 Ülke	
Malezya, Peru, Çin, Şili, Meksika, Güney Afrika, Brezilya, Hindistan, İsrail, Arjantin, Türkiye, Mısır.	
Ülkeler	Sıralar
Malezya	1
Peru	2
Çin	3
Şili	4
Meksika	5
Güney Afrika	6
Brezilya	7
Hindistan	8
İsrail	9
Arjantin	10
Türkiye	11
Mısır	12

Ek B- Bağımlı-Bağımsız Değişken Tanımları ve Kaynakları

Tanımlama		Kaynak
I/Y	Gayri Safi Sabit Sermaye/GSYİH	World Development Indicator
S/Y	Gayri Safi Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	World Development Indicator

Ek C- Özet İstatistikler

	Obs.	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
ln I/Y	552	3.07	0.25	2.41	3.81
ln [S/Y]	552	3.03	0.51	-0.84	3.93

Not: [S/Y] değişkenin mutlak değerini ifade etmektedir.

Ek D- β katsayıları Karşılaştırma Sonuçları

Yazarlar	Ülkeler	Ekonometrik Yöntem	β Katsayısı
Bu Çalışma	Yükselen Ekonomiler	Panel	0.19
	Türkiye	Panel	0.73
Feldstein-Horioka (1980)	OECD	Yatay Kesit	0.88
Petreska-Blavzeski (2013)	Güney Doğu Avrupa	Panel	0.58
	Orta ve Doğu Avrupa	Panel	0.85
	Bağımsız Devletler Topluluğu	Panel	0.46
Esen vd. (2012)	Türkiye	Panel	0.38
Eretaş vd. (2013)	G7	Panel	0.41
Mercan (2014)	Türkiye	Panel	0.57
Karadam (2015)	Yükselen Ekonomiler	Panel	0.52
Tunçsiper ve Biçen (2016)	Türkiye	Panel	0.43

Not: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

KOSGEB GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİNİN AMACINA ULAŞMA DÜZEYİ: KONYA İLİ ARAŞTIRMASI

Ali Şükrü ÇETİNKAYA¹
Kezban AY²

ÖZ

Girişimcilik ÷lke ekonomilerinin geliŐmesinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Ülke ekonomisine olan etkisi nedeniyle girişimcilik kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmekte ve teşvik edilmektedir. Girişimciliğin ve girişimcilik kültürünün geliŐmesini kendine vizyon edinen Küçük ve Orta Ölçekli İŞletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) girişimciliğin desteklenmesinde otoriter olan kurumların başında gelmektedir. KOSGEB tarafından sağlanan girişimcilik destekleri girişimciliği özendirme, desteklemeyi ve başarılı işletmelerin kurulmasını amaçlamaktadır. KOSGEB, uygulamalı girişimcilik eğitimini tamamlayan ve kendi iŐini kurmak isteyen girişimcilere “yeni girişimci desteği” adı altında destek sağlamaktadır. Desteğin uygulamalı girişimcilik eğitimlerine bağlı olmasının nedeni girişimcilik bilgisi ve kültürüne sahip başarılı işletmelerin kurulmasını temin etmektir. Bu eğitimler; girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve beceri sahibi olmaları, bu süreçte kendi rol ve sorumluluklarının farkına varmaları ve kendi iş fikirlerine yönelik iş planı hazırlayabilecek bilgi ve deneyim kazanmaları amacıyla düzenlenmektedir. Araştırmada, KOSGEB girişimcilik destek programından yararlanan girişimcilerin amaçlarına ne düzeyde ulaŐabildikleri sorusuna yanıt aranmıŐtır. Konya ilinde, KOSGEB girişimcilik destek programından yararlanan 140 giriŐimciden elde edilen geçerli veriler tanımlayıcı istatistik ve ki-kare test yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda; girişimcilerin aldıkları kredi miktarı düzeyi, girişimcilik eğitimi ve girişimcilik destek türü değişkenleri ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Yararlanıcılar, destek türleri arasında en fazla “kuruluş dönemi makine, teÇhizat, ofis donanım ve yazılım” destek türünü tercih etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Girişimci, Girişimcilik, İŞletme Kuruluş Finansmanı, KOBİ, KOSGEB Girişimcilik Destek Programı

JEL Kodu: M130

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alisukru@selcuk.edu.tr.

² Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kezbany@windowslive.com.
Makalenin Gönderim Tarihi: 05.06.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 09.08.2017

**ACHIEVEMENT LEVEL OF THE OBJECTIVES OF THE KOSGEB ENTREPRENEURSHIP
SUPPORT PROGRAMS: A RESEARCH IN KONYA PROVINCE**

ABSTRACT

Entrepreneurship plays an important role in the development of the national economies. Institutions and organizations support and encourage entrepreneurship due to its effect on the economies. Small and Medium Industry Development Organization (KOSGEB), which aim to support entrepreneurship and develop an entrepreneurial culture in Turkey, is one of the key authority institutions in promoting entrepreneurship. The entrepreneurship supports provided by KOSGEB aim to encourage and support entrepreneurship and help entrepreneurs to startup successful businesses. KOSGEB provides support under the name of "new entrepreneur support" program to the entrepreneurs once they attend an applied entrepreneurship training. Application to the KOSGEB entrepreneurship support programs require a proof of attendance of an entrepreneurship training. With this training program KOSGEB aims to help entrepreneurs to startup and run their business with the basic knowledge that they should have, let the entrepreneurs be aware of their role and position in running their own businesses, and be able to prepare a business plan. To what extent the KOSGEB entrepreneurship support program fulfills beneficiaries' expectations? In this empiric research, an answer to this question was sought. In the research, valid data from 140 entrepreneurs benefiting from the KOSGEB support programs in Konya, in Turkey were analyzed using descriptive statistics and chi-square methods. Results of the analysis revealed that there is a meaningful relationship between the level of credit amount, entrepreneurship training and type of the support program and achievement level of the objectives of Entrepreneurship Support Programs. Results of the research revealed that beneficiaries of the Entrepreneurship Support Programs mostly benefited from "the machine, utility, office utensils and support for software", among the all support program types.

Keywords: Entrepreneur, Entrepreneurship, Startup Financing, SME, KOSGEB Entrepreneurship Support Program

JEL Code:M130

GİRİŞ

Girişimcilik, ekonomik olayları harekete geçiren en önemli faktörlerden biridir. Girişimcilik sonucu üretim faktörleri bir araya getirilerek diğer insanların ihtiyaçlarını gideren mal veya hizmetler üretilebilmektedir. Ülkede istihdamın yaratılması, gelir düzeyinin ve refahın yükseltilmesi ve ihracatın artırılması ancak girişimcilik davranışı ile gerçekleşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2016 yılı verilerine göre Sanayi ve hizmet sektörlerinde 2 milyon 677 bin girişim faaliyet göstermiştir (TUİK, 2016). Girişimciliğin artması ülkede insanların ihtiyaçlarının giderilmesi, ekonomik olayların artması, istihdamın artması ülke ekonomisinin güçlenmesi, refahın artması şeklinde birçok yarar sağlamaktadır. Bu nedenle girişimciliğin desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Girişimciliğin ilk adımı genelde küçük işletme olarak faaliyete başlama şeklinde gerçekleşmektedir.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) ülke ekonomisindeki önemi her geçen gün artmakta ve bu işletmelerin üretim, ihracat, istihdam ve yatırım içindeki payı önemli büyüklüklere ulaşmaktadır. KOBİ, ilgili mevzuat gereği (Resmi Gazete, 2012) 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri kırk milyon Türk Lirasını aşmayan girişim olarak tanımlanmaktadır (Tefek, 2016).

Ülke ekonomisinde KOBİ'ler büyük öneme sahiptirler. KOBİ'ler, 2014 yılında toplam girişim sayısının %99,8'ini oluşturmuştur. Türkiye'deki istihdamın %73,5'ini, maaş ve ücretlerin %54,1'ini, cironun %62'sini, faktör maliyetiyle katma değerin 53,5'ini, maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %55'ini oluşturmuş ve ihracatın %55,1'ini KOBİ'ler gerçekleştirmiştir (TUİK, 2016).

Ülke ekonomisindeki önemine karşın KOBİ'lerin destek ve teşvik mekanizmalarına ihtiyaçları vardır (Akdeve ve Karagöl, 2013). Bu çerçeve, KOSGEB tarafından KOBİ'lere önemli destekler sağlanmaktadır. KOSGEB destek programlarının genel amaçları; KOBİ'lerin etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek, ihracattaki paylarını artırmak, araştırma-geliştirme, yenilik ve iş birliği faaliyetlerini desteklemek ve girişimcilik kültürünü geliştirmek şeklinde sıralanabilir (Ersan, 2011: 11).

İş kurmak için sağlanan KOSGEB girişimci desteklerinin hem bu destekten yararlananlar hem de bu desteği sağlayanlar açısından amaçlarına ulaşmada başarılı olduğu düşünölmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada Konya ilinde KOSGEB girişimci destek programlarından yararlananların amaçlarına ulaşma düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Girişimcilik, fırsatları keşfederek ve belirsiz bir ortamda riski göze alarak yenilik yapma (yeni ürün, hizmet, kaynak, teknoloji ya da pazarlar bularak değeri yaratma) yeteneğidir (Balaban ve Özdemir, 2008; Bozkurt ve Erdurur, 2013). Girişimcilik, girişimci davranıŐın bir sonucudur. Girişimci davranış faydacı, değeri yönelimli, değeri katan, risk yüklenen davranışlar olup yaratıcı faaliyetler vasıtasıyla organizasyonlar oluşturmak, geliştirmek ve dönüştürmek olarak tanımlanmaktadır (Balaban ve Özdemir, 2008).

KOBİ'ler değişen piyasa koşullarına karşı hızlı uyum yetenekleri, esnek üretim yapıları, bölgesel kalkınmadaki rolleri, işsizliğin azaltılması ve yeni iş alanlarının açılmasındaki katkıları gibi olumlu özellikleri nedeniyle ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir işleve sahiptirler (Eren, Gül ve Tokgöz, 2013: 4881-4882). Ekonomiye sağladıkları bu katkılardan dolayı KOBİ'ler devlet politikalarının önemli uygulama alanlarından biri haline gelmiştir (Cansız, 2008: 4). Bu çerçevede, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm ülkeler KOBİ'lerin doğması, büyümesi, gelişmesi ve korunabilmesi için elverişli ekonomik ortamı yaratacak politikaları geliştirmeye çalışmaktadırlar (Devlet Planlama Teşkilatı, 2004). Türkiye'de girişimciliğin desteklenmesi, özellikle Avrupa Birliği'ne geçiş süreciyle birlikte başlamış yeni bir durumdur (Üzülmez, 2008: 24). Türkiye'de KOBİ'lere ve yeni girişimcilere destek veren birçok özel ve kamu kuruluşu bulunmaktadır. KOSGEB bunlar arasında en önemli olanlarından biridir (Akgemci, 2001: 39).

KOSGEB, 20 Nisan 1990 tarih ve 3624 sayılı kanunla kurulmuştur (Resmi Gazete, 2017). KOSGEB, Türkiye'de KOBİ'lere ve girişimcilere teknik ve finansal destek sağlayan, danışmanlık hizmeti veren ve girişimciliğin gelişmesine katkı sağlayan önemli bir kamu kuruluşudur (Aydemir, 2005: 101). KOSGEB tarafından KOBİ'lerin ve girişimcilerin kullanımına sunulan farklı destek programları bulunmaktadır. Bu çalışmada, doğrudan girişimciliği teşvik etmek ve desteklemek için 2010 yılından itibaren uygulanmaya başlanılan Girişimcilik Destek Programı (KOSGEB, 2017) temel inceleme konusu olarak ele alınmıştır.

Girişimcilik Destek Programı; girişimciliğin desteklenmesi, girişimciliğin yaygınlaştırılması ve bu şekilde başarılı işletmelerin kurulmasına destek olunmasını amaçlamaktadır (KOSGEB, 2017). Programdan KOBİ'ler (31/12/2017'e kadar), girişimciler ve işletici kuruluşlar (iş geliştirme merkezini yönetmek üzere kurulan tüzel kişilik) yararlanabilmektedir. Bu doğrultuda, program kapsamında uygulamalı girişimcilik eğitimi, yeni girişimci desteği, iş geliştirme merkezi (İŞGEM) desteği ve iş planı ödülü yer almaktadır.

Uygulamalı girişimcilik eğitimlerinden yararlananlar, kendi iş fikirlerine dair iş planlarını hazırlayabilecek bilgi ve deneyim kazanmaktadırlar (KOSGEB, 2017). Bu eğitimlerden yararlananlar, 2017 yılı itibari ile 50 bin TL'ye kadar hibe ve 100 bin TL'ye kadar sıfır faizli ve geri ödemeli desteklerden yararlanarak kendi işletmelerini kurabilmektedirler (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2017). Girişimci Destek Programından; uygulamalı girişimcilik eğitimini tamamlamış olanlar veya İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) yer alan girişimciler yararlanabilmektedir (KOSGEB, 2017).

Uluslararası yazında KOBİ'lerle ilgili yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Mole ve diğerleri (2008) İngiltere'de iş bağlantıları desteğinden hangi işletmelerin yararlandığını araştırmışlardır. Araştırmada, çok sayıda yöneticisi bulunan ve genç çalışanlara sahip olan işletmelerin destekten faydalanma ihtimalinin daha yüksek olduğu ve bu desteğin istihdam artışını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Morris ve Stevens (2009) araştırmalarında, Yeni Zelanda' da danışmanlık desteğinden faydalanan işletmelerin destekten yararlanmadan önce ve destekten yararlandıktan sonraki işletme

çıkıtlarını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, kullanılan desteğin işletmelerin satışlarını, değerlerini ve verimliliğini arttırdığı tespit edilmiştir.

De Negri, Lemos ve De Negri (2006) Brezilya’da işletmeler tarafından kullanılan teknoloji desteğinin performans ve teknolojik çabalar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, kullanılan desteğin işletmenin Ar-Ge harcamalarını, net satış cirosunu, çalışan sayısını ve ekonomik büyümesini olumlu etkilediği saptanmıştır. Chudnovsky ve arkadaşları (2006) Meksika’da yapmış oldukları araştırmada, çalışanları için eğitim desteği alan KOBİ’lerin performansını veya verimliliğini arttırmada ne kadar etkili oldukları araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre, destekten yararlanmayan KOBİ’ler ile destekten yararlanan KOBİ’ler karşılaştırıldığında, desteği alan KOBİ’ler tarafından, eğitim yatırımlarının arttırılmasının ve kapasite kullanım oranlarının daha yüksek olmasının artan verimlilik artışı ile ilgili olduğu ortaya konulmuştur.

Criscuolo, Nicolaou ve Salter (2009) İngiltere’de girişimcilerin kullanımına sunulan Yeni Girişim ve Modernizasyon Desteği ile eleman sayısı ve yatırım miktarı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için 36,000 KOBİ üzerinde araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada, destek alan KOBİ’lerde istihdam artışı %16 ve yatırım artışı %30 olarak ölçümlenmiştir (Maden, 2012).

Yazın incelemesinde, Türkiye’de KOBİ, girişimcilik ve KOSGEB destekleri konularını inceleyen birçok çalışma olduğu görülmüştür. Fakat KOSGEB’in Girişimcilik Destek Programı çerçevesinde desteklerden yararlanan işletmelerin amaçlarına ulaşma düzeylerini değerlendirmeye yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan hareketle çalışmada, destek programından yararlanan girişimcilerin amaçlarına ne düzeyde ulaştıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada “KOSGEB girişimcilik destek programından yararlanan girişimciler amaçlarına ne düzeyde ulaşabilmişlerdir?” temel araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

Girişimcilerin iş kurması için en önemli etkenlerden biri sermaye unsurudur. Güner ve Korkmaz (2017) tarafından 81 ilde 233.227 katılımcıyla KOBİ’lerin kurulmasını sağlayan girişimcilere KOSGEB tarafından sunulan girişimci destek programı ele alınarak eğitim alan girişimcilerin iş kurmama nedenleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, girişimci adaylarının iş kurmada zorluk yaşamalarının nedeni yeterli mali desteğin sağlanamaması olarak tespit edilmiştir. Yıldız (2013) yapmış olduğu araştırmasında KOBİ’lere sağlanan devlet desteklerinin etki değerlendirmesinde kullanılan desteklerin hedefine ulaşıp ulaşmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre, KOBİ’lerin destekleri kullanım aşamasında daha az bürokratik işlemlere maruz kalması ile destekleri kullanan şirket sayısında artış olduğunu saptanmıştır. Bu artış kullanılan destek miktarının artmasını sağlamıştır.

Girişimcilerin aldıkları kredi miktarı, işletmelerin türüne bağlı olarak ihtiyaç duyduğu giderlerin KOSGEB girişimcilik destek programı kapsamında olup olmamasına göre değişim göstermektedir. Yukarıdaki çalışmalarda, KOSGEB tarafından belirlenen ve girişimciliği teşvik etmesi öngörülen kredi miktarının girişimcilerin amaçlarına ulaşmasında etkili olduğuna işaret etmektedir. Araştırmada bu durumu test etmek için ileri sürülen hipotez:

H₁: Kredi miktarı ile KOSGEB Girişimcilik Destek Programından yararlananların amaçlarına ulaşmaları arasında bir ilişki vardır.

Bireylerin girişimcilik potansiyellerinin ortaya çıkmasında ve gizli kalmış girişimci özelliklerini keşfetmesi açısından eğitim en önemli faktörlerden biridir (Balaban ve Özdemir, 2008). Balaban ve Özdemir (2008) yapmış oldukları çalışmada işletme öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini etkileyen faktörleri ve özellikle bu eğilimler ile girişimcilik eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, katılımcıların girişimcilik eğitimi sayesinde bakış açılarının değiştiği, cesaretlendirildikleri, özgüvenlerinin arttığı, kendilerine iş kurmayı amaç edindiği ve bunun için fırsat oluşturma çabasına girdikleri belirtilmiştir. Özkal ve Sönmez (2017) çalışmalarında eğitim alan kişi sayısına göre açılan işletme sayısının oranının oldukça düşük olduğunu ve girişimcilerin işletme kurmadan önce yeterli araştırma yapmadıklarını tespit etmişlerdir. Araştırmacılar bu sonuçları, eğitimden sonra girişimcilerin cayma sürecine girmeleri ve kendi yaptıkları araştırma ile eğitimde yapılan araştırma arasındaki farkların fazla olması şeklinde değerlendirilmiştir. Bu bulgu, verilen eğitimlerin verimliliğinin sorgulanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

KOSGEB girişimcilik destek programı dahilinde, girişimcilerin iş fikri sunabilmeleri ve işletme kurabilmeleri için uygulamalı eğitim saatinin %80'ine katılma zorunluluğu bulunmaktadır (KOSGEB, 2017). KOSGEB girişimcilerin girişimcilik bilincine sahip olmaları ve işletmelerini başarıyla yürütebilmelerine destek olmak için bu eğitimi önkoşul kılmaktadır. Yukarıdaki çalışmalardan edinilen sonuçlar, girişimcilik eğitimlerinin verimli olarak algılanmasının fayda sağladığına işaret etmektedir. Buradan hareketle ileri sürülen hipotez:

H₂: Alınan girişimcilik eğitimin verimlilik algısı ile KOSGEB Girişimcilik Destek Programından yararlananların amaçlarına ulaşmaları arasında bir ilişki vardır.

Kandemir, Baykut ve Avcı (2017) tarafından 2017 yılında TR33 Bölgesi olan Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illerinde yapmış oldukları çalışmada KOSGEB desteklerinin, destekleri kullanan işletmeler açısından değerlendirilmesi ele alınmıştır. Bu çalışmada KOSGEB girişimcilik destek programından faydalanan sektörler arasında bulunan kuaför veya market gibi işletmelerin girişimcilik destek programı dışında faydalanabilecekleri destek çeşidinin sınırlı olduğu ve KOSGEB destekleri bu tür işletmelerin kuruluş desteği aşamasında yanında iken daha sonraki aşamalarda onları rekabet koşulları karşısında yalnız bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Avcı (2011) çalışmasında, KOSGEB tarafından yurtdışı fuarlara katılım desteği sağlanan KOBİ'leri değerlendirmiştir. Araştırmada, yurtdışı desteğinden faydalanan işletmelere yurtdışı fuarlara katılım amaçları ve bu işletmelerin amaca ulaşip ulaşamadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Destekten yararlıysa da yararlanmasa da fuarlara katılacağını beyan eden işletmeler ile sadece destek aldıkları zaman katılabileceklerini beyan eden işletmelerin başarı durumları karşılaştırıldığında, sadece destek aldığı zaman yurtdışı fuarlara katılacağını beyan eden işletmeler her koşulda fuarlara katılacağını beyan eden işletmelerden daha başarılı oldukları tespit edilmiştir.

Eğitimi tamamlayan ve iş fikri kabul edilen girişimci yararlanma amacına (işletme kuruluş desteği, kuruluş dđnemi makine, teçhizat, ofis donanım ve yazılım desteği, işletme giderleri desteği ve sabit yatırım desteği) gđre destek almaktadır (KOSGEB, 2017). KOSGEB'in girişimcilik desteğini tek kalem yerine temel harcama gruplarında sınıflandırarak yararlandırmasının girişimcilerin odaklı olmalarına hizmet ettiği ve amaçlarına ulaşmalarına katkı sağladığı sđylenebilir. Aycı (2011) da benzer şekilde çalışmasında, yararlanan destek şekli ile girişimcilerin amaçlarına ulaşması arasında ilişki olduğunu saptamıştır. Buradan hareketle ileri sđrđlen hipotez:

H₃: Destekten yararlanma şekli ile KOSGEB Girişimcilik Destek Programından yararlananların amaçlarına ulaşmaları arasında bir ilişki vardır.

2. YĐNTEM

KOSGEB Girişimcilik Destek Programı kapsamında Tđrkiye genelinde 632.500'den fazla kişinin uygulamalı girişimcilik eğitimi alması sağlanmış, 40.000'in üzerinde yeni işletme kurulmuş ve 700 milyon TL'ye yakın destek ödemesi gerçekteşirilmiştir (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Mđdđrlđđđ, 2017). Bu kadar yoğun sağlanan desteğin yararlanıcıların amaçlarına ulaşmasında etkili olup olmadığı nicel araştırma niteliğinde olan bu çalışma ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada birincil verilerin elde edilmesi yoluna gidilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Yazına dayalı geliştirilen ankette; demografik bilgiler ve KOSGEB girişimcilik eğitimi ve KOSGEB girişimcilik desteğine ilişkin sorular yer almıştır.

KOSGEB girişimcilik eğitimine dair ölçek Onay'ın (2013) Yđksek Lisans Tezi araştırmasından alınmıştır. "Aldığımız eğitimi verimlilik açasından nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu "1=Tamamen verimli" ile "5=Hiç verimli değil" aralığında değişen 5'li Likert ölçeği niteliğindedir. Alınan desteğin etkin kullanılması ve destek tđrüne yđnelik ölçekler Çakır'ın (2011) Doktora Tezi araştırmasından alınmıştır. "Aldığımız desteği ne ölçüde etkin kullandığınızı dđřünüyorsunuz?" sorusu "1= Tamamen etkin kullandım" ile "5 = Hiç etkin kullanmadım" aralığında değişen 5'li Likert ölçeği niteliğindedir. "Girişimcilik destek kredi tđrlerinin hangisinden yararlandınız?" sorusu birden fazla seım yapılabilen ve KOSGEB Girişimcilik Destek Programında ilan edilen destek tđrlerinin listelendiği ölçek niteliğindedir. Araştırma hipotezlerini test etmede en uygun sorular olduğu değerlendirildiği iım bu ölçekler esas alınmıştır.

Araştırmanın evrenini Konya il merkezinde KOSGEB Girişimcilik eğitimlerinden ve girişimcilik destek programlarından yararlananlar oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yoluyla KOSGEB il temsilciliğinden alınan bilgiye dayalı olarak girişimcilik eğitiminden yaralanan girişimcilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada KOSGEB Girişimcilik Destekler Programından yararlanan ve kendilerine ulaşılan 140 kişiden geıerli anket dđnüşü alınmıştır. Değerkenlerdeki ifade başına 10'dan fazla geri dđnüş elde edilmiş olması, örneklemin evreni temsil etme yeteneğine sahip olduğu (Gürbüz ve şahin, 2014) şeklinde değerlendirilmiştir.

Girişimcilerin destekten yararlanma şekilleri, aldıkları eğitimin süresi ve kredi miktarı ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için elde edilen veriler SPSS yardımıyla tanımlayıcı istatistik ve Ki-kare bağımsızlık testi kullanılarak analiz edilmiştir.

2.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin veriler (Tablo 1) incelendiğinde; cevap verenlerin büyük çoğunluğunun erkek, yarısından fazlasının evli, büyük çoğunluğunun 25-36 yaş aralığında, çoğunluğunun ön lisans ve üstü eğitim düzeyinde, 6 ay - 3 yıl aralığında ve üst kademe yönetici konumunda olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Demografik Bulgular - Katılımcılar (N= 140)

		n	Oran (%)
Cinsiyet	Erkek	99	70,71
	Kadın	41	29,29
	Toplam	140	100
Medeni Durum	Evli	71	50,71
	Bekar	60	42,86
	Boşanmış	9	6,43
	Toplam	140	100
Yaş	18 - 24 arası	15	10,71
	25 - 30 arası	51	36,43
	31 - 36 arası	45	32,14
	37 - 43 arası	18	12,86
	44 - 50 arası	6	4,29
	51 - 57 arası	5	3,57
	Toplam	140	100
Eğitim Düzeyi	İlkokul	4	2,86
	Ortaokul	1	0,71
	İlköğretim	3	2,14
	Lise	40	28,57
	Önlisans	19	13,57
	Lisans	39	27,86
	Yüksek Lisans	17	12,14
	Doktora	2	1,43
	Cevapsız	15	10,71
Toplam	140	100	
İşletmede Çalışılan Yıl	0 - 6 Ay	24	17,14
	6 Ay - 1 yıl	26	18,57
	1 - 2 yıl	29	20,71
	2 - 3 yıl	20	14,29
	3 yıl ve üzeri	35	25,00
	Cevapsız	6	4,29
	Toplam	140	100
İşletme İçindeki Konum	Üst kademe yönetici	91	65,00
	Orta kademe yönetici	18	12,86

İlk / Alt Kademe		
yönetici	10	7,14
İşgören	8	5,71
Diğer	7	5,00
Cevapsız	6	4,29
Toplam	140	100

* Yuvarlamadan dolayı oran %100'ü aşabilir

Araştırmaya katılanların çalıştıkları işletmelerin demografik özelliklerine dair veriler (Tablo 2) incelendiğinde; işletmelerin çoğunluğunun 2012 – 2014 aralığında (araştırmanın yapıldığı yıl dikkate alındığında son üç yıl içinde) kurulmuş yeni girişimler olduğu, büyük çoğunluğunun çalışan sayısının 10'dan az küçük işletme olduğu, çoğunluğunun limited şirket statüsünde olduğu ve hizmet, gıda ve tekstil sektörlerinde yoğunlaştıkları görülmüştür.

Tablo 2. Demografik Bulgular - İşletmeler (N= 140)

	n	Oran (%)
İşletmenin kuruluş yılı	2012 - 2014	58 41,43
	2008 - 2012	33 23,57
	2000 - 2007	14 10,00
	2000 öncesi	19 13,57
	Cevapsız	16 11,43
	Toplam	140 100
	10'dan az	93 66,43
alışan sayısı	10 - 49	27 19,29
	50 - 99	5 3,57
	100 - 249	2 1,43
	250 - 499	1 0,71
	500 - 999	1 0,71
	2000 ve üstü	3 2,14
	Cevapsız	8 5,71
	Toplam	140 100
İşletmenin yasal statüsü	Kollektif şirket	10 7,14
	Anonim şirket	14 10,00
	Limited şirket	64 45,71
	Diğer	42 30,00
	Cevapsız	10 7,14
	Toplam	140 100
Faaliyette bulunduğu sektör	Ambalaj-Plastik	5 3,57
	Boya	2 1,43
	Cam Ürünleri	2 1,43
	Eczacılık	1 0,71
	Elektrik Elektronik	9 6,43
	Ev Gereçleri	4 2,86
	Gıda	14 10,00
	İnşaat Yapı Malzemeleri	4 2,86
	Kağıt	1 0,71
	Kimya	2 1,43
	Maden	1 0,71

Makine	9	6,43
Metal Ürünler	2	1,43
Mobilya	7	5,00
Orman Ürünleri	5	3,57
Plastik	3	2,14
Otomotiv Yan Sanayii	4	2,86
Tekstil	15	10,71
Hizmet	33	23,60
Diğer	10	7,10
Cevapsız	7	5,00
Toplam	140	100

* Yuvarlamadan dolayı oran %100'ü aşabilir

Çalışmada, anketi cevaplayanların KOSGEB Girişimcilik Eğitimi alma durumlarını belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde (Tablo 3); ankete katılanların büyük çoğunluğunun hayatının şehirde geçtiği, 2012 – 2014 aralığında girişimcilik eğitim aldıkları, aldıkları eğitimi verimli buldukları, yarısının KOSGEB girişimcilik destek kredilerinden yararlanmamış oldukları, çoğunluğunun KOSGEB'den girişimcilik eğitimi aldıkları, çoğunluğunun girişimcilik eğitimi almasaydı da kendi işletmesini kuracak oldukları ve çoğunluğunun aldıkları girişimcilik desteğini etkin kullandıkları görülmüştür.

Tablo 3. Demografik Bulgular - İşletmeler (N= 140)

		n	Oran (%)
Hayatın büyük ölçüde geçtiği yer	İl merkezi	112	80,00
	İlçe	23	16,43
	Kasaba - Köy	4	2,85
	Cevapsız	1	0,71
	Toplam	140	100
Girişimcilik eğitimi aldınız mı	Evet	122	87,14
	Hayır	16	11,43
	Toplam	140	100
Girişimcilik eğitiminin ilk alındığı yıl	2012 - 2014	73	52,14
	2008 - 2012	40	28,57
	2000 - 2007	4	2,86
	2000 öncesi	2	1,43
	Cevapsız	21	15,00
	Toplam	140	100
Alınan eğitimin verimlilik değerlendirilmesi	Tamamen verimli	71	50,71
	Biraz verimli	39	27,86
	Ne verimli ne verimsiz	6	4,29
	Çok az verimli	7	5,00
	Hiç verimli değil	3	2,14
	Cevapsız	14	10,00
Toplam	140	100	
Girişimcilik eğitimi alınan kurum	ABİGEM	6	4,29
	MEVKA	4	2,86

	İŐKUR	24	17,14
	KOSGEB	73	52,14
	Diğer (Belirtiniz)	19	13,57
	Cevapsız	14	10
	Toplam	140	100
Girişimcilik eğitimi almasaydı da kendi işletmesini kuracak mıydı	Evet	100	71,43
	Hayır	13	9,29
	Bilmiyorum	6	4,29
	Cevapsız	21	15,00
	Toplam	140	100
Giriřimcilik desteđini etkin kullanma dűzeyi	Tamamen etkin kullandım	32	22,86
	Bűyűk ۆlűde etkin kullandım	32	22,86
	Kısmen veya az etkin kullandım	40	28,57
	Cevapsız	36	25,71
	Toplam	140	100

* Yuvarlamadan dolayı oran %100'ű ařabilir

Çalışmada, anketi cevaplayanların KOSGEB girişimcilik destek programından faydalanma durumlarını belirlemeye yۆnelik sorulara yer verilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde (Tablo 4); ankete katılanların çoğunluğunun girişimcilik destek kredilerinden faydalandıkları, çoğunluğunun 10 - 50 bin TL aralığındaki krediden yararlandıkları, uygulamalı girişimcilik eğitimi tamamladıktan sonra kredi aldıkları, ihracat yapmadıkları, yıllık cirolarının 250 bin TL'den az olduğu, aldığı girişimcilik desteğinin yeni destek almaya teşvik etmediği ve alınan kredide geri ۆdeme gűçlűđű yaşamadıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Tablo 4. Demografik Bulgular - İşletmeler (N= 140)

	n	Oran (%)
Girişimcilik destek kredilerinden faydalandı mı	Evet	59 42,14
	Hayır	70 50,00
	Kısmen	3 2,14
	Diğer (Belirtiniz)	4 2,86
	Cevapsız	4 2,86
	Toplam	140 100
Alınan toplam kredi miktarı	10 – 20 Bin TL arası	28 20,00
	20 – 50 Bin TL arası	29 20,71
	50 Bin TL'den daha fazla	25 17,86
	Cevapsız	58 41,43
	Toplam	140 100
Kredi hangi program tamamlandıktan sonra alındı	Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi	57 40,71
	KOSGEB Genç Girişimci Geliştirme Programı	21 15,00
	Kűűk ۆlűekli İřletme Kurma Danıřmanlıđı Desteđi Programı	2 1,43
	İş Geliştirme Merkezi'nde (İŞGEM) yer alan işletme	1 0,71
	Diđer (Lűtfen Belirtiniz)	8 5,71

	Cevapsız	51	36,43
	Toplam	140	100
İhracat yapıyor mu	Evet	7	5,00
	Hayır	117	83,57
	Cevapsız	16	11,43
	Toplam	140	100
İhracat yapıyorsanız yıllık ihracat rakamı	0- 500 Bin dolar arası	7	5,00
	500 Bin dolar- 1 Milyon dolar arası	2	1,43
	1- 5 Milyon dolar arası	1	0,71
	30 Milyon doları üzeri	1	0,71
	Cevapsız	129	92,14
	Toplam	140	100
İşletmenizin yıllık cirosu (satış toplamı)	250.000 TL'den daha az	65	46,43
	250.000-500.000 TL arası	23	16,43
	500.000-1.000.000 TL arası	7	5,00
	1.000.000-5.000.000 TL arası	3	2,14
	5.000.000 TL ve üzeri	5	3,57
	Cevapsız	37	26,43
	Toplam	140	100
Alınan girişimcilik desteğinin yeni destek almaya teşvik durumu	Evet	30	21,43
	Hayır	53	37,86
	Bilmiyorum	20	14,29
	Cevapsız	37	26,43
	Toplam	140	100
Alınan geri ödemeli kredide ödeme güçlüğü yaşama durumu	Evet	7	5,00
	Hayır	35	25,00
	Cevapsız	98	70,00
	Toplam	140	100

* Yuvarlamadan dolayı oran %100'ü aşabilir

2.2 Ki-kare Analizi

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla Ki-kare analizi yapılmıştır. Araştırma hipotezlerinde yer alan “kredi miktarı”, “alınan girişimcilik eğitim süresi”, “destekten yararlanma şekli” bağımsız değişkenleri ve “girişimcilik desteğini etkin kullanma düzeyi” bağımlı değişkeni sınıflama (nominal) düzeyli ölçekler olduğu için Ki-kare ilişki analizi yapılmıştır.

Kredi miktarı ile KOSGEB girişimci destek programından yararlananların amaçlarına ulaşma düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek için ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Test sonucuna göre, alınan kredi miktarı ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2(4, N=75)=9,596, p=0.048, \phi=0.36$). İlişkinin gücü zayıf düzeydedir. Bu sonuca göre araştırmada ileri sürülen H_1 hipotezi desteklenmiştir.

Girişimcilerin aldıkları eğitimin verimliliği ile KOSGEB girişimci destek programından yararlananların amaçlarına ulaşma düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek için ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Test sonucuna göre, alınan eğitimin verimliliği ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma düzeyi

arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($c^2(4, N=102)=30,420, p=0.000, \emptyset=0.55$). İlişkinin g¼c¼ orta d¼zeydedir. Bu sonuca g¼re araştırmada ileri s¼r¼len H_2 hipotezi desteklenmiştir.

Destekten yararlanma şekli ile KOSGEB girişimci destek programından yararlananların amaçlarına ulaşma d¼zeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek i¼in ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. ¼l¼ek birden fazla se¼im yapılabilecek nominal d¼zeyli olduğu i¼in her bir yararlanma şekli ile KOSGEB girişimci kredilerinden yararlananların amaçlarına ulaşma d¼zeyi arasındaki ilişki ayrı ayrı incelenmiştir. Test sonucuna g¼re, işletme kuruluş desteği alma şeklindeki destekten yararlanma ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma d¼zeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır ($c^2(2, N=104)=14,868, p=0.001, \emptyset=0.38$). İlişkinin g¼c¼ zayıf d¼zeydedir. Kuruluş d¼nemi makine, te¼hizat, ofis donanım ve yazılım desteği şeklindeki destekten yararlanma ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma d¼zeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır ($c^2(2, N=104)=14,868, p=0.001, \emptyset=0.38$). İlişkinin g¼c¼ zayıf d¼zeydedir. İşletme giderleri desteği şeklindeki destekten yararlanma ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma d¼zeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır ($c^2(2, N=104)=21,932, p=0.000, \emptyset=0.46$). İlişkinin g¼c¼ orta d¼zeydedir. Sabit yatırım desteği şeklindeki destekten yararlanma ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma d¼zeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($c^2(2, N=104)=0,234, p=0.890, \emptyset=0.05$). Bu sonuca g¼re araştırmada ileri s¼r¼len H_3 hipotezi, sabit yatırım desteği hari¼ diğer destek t¼rlerinde desteklenmiştir.

SONUÇ ve ¼NERİLER

Girişimcilerin ¼ncelikli engel olarak değerlendirdikleri finansman yetersizliğine karşı kamu, ¼zel ve sivil toplum kuruluşları bir dizi finansman destek araçları ile ¼z¼m olmaya ¼alıřmaktadırlar. En geniş kapsamlı olan ve girişimciler tarafından yoğun ilgi g¼reni KOSGEB girişimcilik destek programlarıdır. Bir kamu kuruluşu olan KOSGEB, bu destekler sayesinde daha fazla kişinin girişimci olmasını desteklemekte, ¼zendirmekte ve finanse etmektedir. Araştırma sonuçları KOSGEB'in bu amacına ulaştığını destekler niteliktedir.

Araştırma sonuçları kredi miktarı ile KOSGEB girişimcilik destek programından yararlananların amaçlarına ulaşmalarında etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Girişimcilerin destek programlarına başvurmalarında belki de en belirleyici etken elde edilecek olan kredidir. Kredi miktarının girişimcinin ilk yatırımı yapabileceği, yaratıcı fikirlerini hayata ge¼irebilmelerini sağlayabileceği d¼zeyde olması bu a¼ıdan ¼nem taşımaktadır. Dolayısıyla girişimcilik destek kredi miktarlarının d¼zenli aralıklarla g¼n¼n koşullarına g¼re g¼ncellenmesi gerekmektedir.

Girişimcilik destek programlarından yararlanmanın bir koşulu KOSGEB'in kabul ettiği bir girişimcilik eğitiminin alınmış olmasıdır. Girişimcilik eğitimleri girişimcilere daha bilinçli girişimde bulunmalarına, yaratıcı fikirlerini iş planı ¼erçevesinde tasarlama ve hayata ge¼irmelerine olanak tanımaktadır. Araştırma sonuçları, alınan girişimcilik eğitimlerinin amacına ulaştığını ortaya koymuştur. Girişimcilerin yatırıma girişmeden ¼nce bilgi ve beceri kazanmalarında etkili olan bu eğitimlere ¼zen g¼sterilmesi ve i¼erięinin zenginleştirilmesi b¼y¼k ¼nem taşımaktadır.

Araştırma sonuçlarına g¼re KOSGEB girişimci kredilerinden yararlananların destekten yararlanma şekli a¼ısından amaçlarına ulaştıkları s¼ylenbilir. Destek t¼rlerinden işletme kuruluş

desteği, kuruluş dönemi makine, teçhizat, ofis donanım ve yazılım desteği ve işletme giderleri destekleri girişimcilerin amaçlarına ulaşmasında etkilidir. En fazla etki kuruluş dönemi makine, teçhizat, ofis donanım desteklerindedir. Bu desteklerin ortak özellikleri, işletme kuruluş aşamasında gerek duyulan ihtiyaçları gidermeye yönelik olmasıdır. Dolayısıyla girişimcilik destek çeşitlerinin zenginleştirilmesi ve destek miktarlarının artırılmasının girişimciliğin özendirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında etkili olacağı söylenebilir.

Bu araştırma Konya ili ile sınırlıdır. İlerde yapılacak araştırmalar farklı illeri veya bölgeleri kapsayacak şekilde ve daha fazla örnekleme yapılarak geniş kapsamlı kıyaslamalar yapılabilir. Bu araştırmada veri türleri genelde sınıflamalı ölçek düzeyindedir ve parametrik olmayan veri analizleri yapılmıştır. İlerde yapılacak araştırmalarda aralıklı veya oransal ölçek düzeylerinde veriler elde edilerek parametrik testler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akdeve, E. ve Karagöl, E. T. (2013). Geçmişten günümüze türkiye'de teşvikler ve ülke uygulamaları. *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Soysyal Bilimler Dergisi*(37), 329-350.

Akgemci, T. (2001). *Kobi'lerin temel sorunları ve sağlanan destekler*: KOSGEB. Ankara.

Aycı, A. (2011). Pazarlama karması açısından yurtdışı fuarlar: KOSGEB yurtdışı fuar desteklerinden faydalanan KOBİ'lere yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 13 (3), 159-182.

Aydemir, B. (2005). Avrupa birliğine giriş sürecinde türkiye'de kobi'lere destek veren bir kuruluş:KOSGEB. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 101-125.

Balaban, Ö. ve Özdemir, Y. (2008). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Sakarya üniversitesi İİBF örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3 (2), 133-147.

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü. (2017). KOSGEB ve Girişimcilik. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, Nisan 2017(340).

Bozkurt, Ö. ve Erdurur, K. (2013). Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimindeki etkisi: Potansiyel girişimciler üzerinde bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (2).

Cansız, M. (2008). *Türkiye'de KOBİ'ler ve KOSGEB*, DPT Uzmanlık Tezi. DPT Müsteşarlığı, Ankara.

Chudnovsky, D., López, A., Rossi, M. ve Ubfal, D. (2006). *Evaluating a program of public funding of private innovation activities. An econometric study of FONTAR in Argentina*. Inter-American Development Bank.

Criscuolo, P., Nicolaou, N. ve Salter, A. (2009). The elixir or burden of youth? Exploring differences among start-ups and established firms in innovation behaviour in the UK. *Department for Innovation, Universities and Skills (DIUS) Research Report*, 09-11.

Çakır, A. (2011). *Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Kullanımına Sunulan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Destek ve Teşvik Türleri İle Kurumsallaşma Düzeyleri Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

De Negri, J. A., Lemos, M. B. ve De Negri, F. (2006). *Impact of P&D Incentive Program on the Performance and Technological Efforts of Brazilian Industrial Firms*. Inter-American Development Bank. Erişim Adresi: <https://ideas.repec.org/p/idb/ovewps/1406.html>.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı. *Ankara, Ocak*.

Eren, S. S., Gül, H. ve Tokgöz, E. (2013). Küçük ve Orta Boy İşletmelerde (KOBİ) örgütsel öğrenme ve yenilik performansı ilişkisinin genel performansa etkileri. *Journal of Yaşar University*, 29(8), 4872-4895.

Ersan, A. (2011). *KOSGEB Destekleri: Teşvik/Destek Rehberi Serisi 3*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Güner, H. ve Korkmaz, A. (2017). KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimi – girişimcilik ilişkisi: eğitim alıp iş kurmayanlar üzerine araştırma. *İş ve Hayat Dergisi*, 4, 155-182.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe – Yönetim – Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kandemir, T., Baykut, E. ve Avcı A. (2017). KOSGEB desteklerinin destekleri kullanan işletmeler açısından değerlendirilmesi (TR33 bölgesi uygulaması). *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 97-114.

KOSGEB. (2017). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme (KOSGEB) Girişimcilik Destek Programı. Çevrimiçi Erişim (21.05.2017): <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi>.

Maden, S. I. (2012). *KOSGEB genel destek programının firmalar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Göller Bölgesi uygulaması*. (Doktora Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mole, K., Hart, M., Roper, S. ve Saal, D. (2008). Differential gains from Business Link support and advice: a treatment effects approach. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(2), 315-334.

Morris, M. ve Stevens, P. (2009). Evaluation of the Growth Services Range: Statistical analysis using firm-based performance data. *Research and Evaluation, Ministry of Economic Development, Government of New Zealand*.

Onay, Ü. G. (2013). *Kadın girişimciliğini etkileyen sosyo-kültürel faktörler: Isparta KOSGEB girişimcilik destekleri üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkal, L. ve Sönmez, F. (2017). *Girişimcilik kavramı, uygulamalı girişimcilik ve Nazilli'deki uygulamaları*. Nazilli Ticaret Odası. Çevrimiçi Erişim (30-07-2017).

Resmi Gazete (2012). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Kanun. Kanun No: (Resmi Gazete Sayısı: 28457). Yayın Tarihi: 04 Kasım 2012, Sayı: 2012/3834, Başbakanlık, Ankara.

Resmi Gazete. (2017). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun*. (20.4.1990 tarih ve 20498 sayı). Çevrimiçi Erişim (29.05.2017): http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Yonetmelikler/KOSGEB_Kurulu%C5%9F_Kanunu.pdf.

Tefek, A. (2016). *KOBİ'lerde kurumsallaşma ve örgütsel performans ilişkisi: Konya sanayi işletmeleri araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

TUİK, T. İ. K. (2016). *Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2016*. Türkiye İstatistik Kurumu Bülteni. Çevrimiçi Erişim (21-05-2017): <http://www.tuik.gov.tr/>.

Üzülmez, H. (2008). Girişimcilik ve Konya'da Girişimciliğin Geleceği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 21-31

Yıldız, S. B. (2013). KOBİ'lere sağlanan kamu desteklerinde etki değerlendirilmesinin önemi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 381-390.

ÇALIŞANLARIN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISININ YENİLİKÇİLİK PERFORMANSI İLE İLİŞKİSİ: KONYA'DA TEKSTİL İŞLETMESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Rıfat İRAZ¹
Akın ABUL²
Gazi KURNAZ³

ÖZ

Sürdürülebilir yenilikçilik performansı çeşitli itici güçler tarafından tetiklenebilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk da bu itici güçler arasında gösterilmektedir. Ortaya çıkan kurumsal sosyal sorumluluk algısı işletmeleri sürdürülebilir yenilikçilik konusunda öncü olmaya yönlendirmektedir. Bu çalışmayla kurumsal sosyal sorumluluk algısı sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara, çalışanlara, müşterilere ve devlete yönelik sorumluluklar olmak üzere dört boyutlu yaklaşım ile ele alınmış ve söz konusu çalışanların sosyal sorumluluk algılamalarının yenilikçilik performansları üzerine etkisi araştırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısı ile yenilikçilik performansı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu kapsamda araştırma alanı olarak Konya il merkezinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir işletme seçilmiştir. Araştırmada anket tekniği kullanılmış olup araştırma örneklemini oluşturan işletmede görev yapan 120 çalışan üzerinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak, çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara yönelik sorumluluk, çalışanlara yönelik sorumluluk, müşterilere yönelik sorumluluk algısı ile yenilikçilik arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve devlete yönelik sorumluluk algısı ile yenilikçilik performansı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Yenilikçilik Performansı

Jel Kodu: M14, O30

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, rifat@selcuk.edu.tr

² Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, akinabul@selcuk.edu.tr

³ Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gazikurnaz@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 11.05.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 14.07.2017

**THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTION OF EMPLOYEES' CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY AND INNOVATION PERFORMANCE: A RESEARCH ON TEXTILE
EMPLOYEES IN KONYA**

ABSTRACT

Sustainable innovation performance is triggered by a number of driving forces. Corporate social responsibility is also among these driving forces. The emerging perception of corporate social responsibility drives corporations to become leaders in sustainable innovation. In this study, the perception of corporate social responsibility has been evaluated by four dimensions approach including responsibility for social and non-social shareholders, employees, customers and government and there examined the impact of employees' perceptions of these components on innovation performance.

The aim of this study is to determine the relationship between perception of employees' corporate social responsibility and innovation performance. Within this scope, an enterprise operating in the textile sector was selected as the research area in Konya province center. Questionnaires has been implemented on 120 employees who were working in the enterprise. Results of data analyzes indicated that there were statistically significant relationship between the perception of employees' corporate social responsibility and innovation performance. There was statistically significant relationship between perception of responsibility for social and non-social shareholders, employees, customers and innovation performance. There was not statistically significant relationship between perception of responsibility for government and innovation performance.

Keywords: Social Responsibility, Corporate Social Responsibility, Innovation Performance

Jel Code: M14, O30

GİRİŞ

Teknoloji yaşamın ve ekonominin tüm alanlarını etkilemektedir. Teknoloji beraberinde çok hızlı bir değişimi de getirmektedir. İşletmeler de kişiler gibi, günlük yaşamlarında çeşitli yeniliklerle karşılaşmaktadırlar. Yenilikçilik, sadece yeni ürün geliştirme kapasitesi değildir. Ekonomik ve sosyal alanlarda artı bir değer ve başarı yaratmak için ürün, hizmet ve için yapılış biçiminde yapılan değişiklikler, farklılıklar, kısacası tüm yenilikler yenilikçilik olarak adlandırılmaktadır. Yenilikçiliğin; ürün-hizmet, süreç, iş modeli, örgütsel ve pazarlama yenilikçiliği olmak üzere çeşitleri vardır (Kunz vd., 2011: 817).

Son yıllarda gelişen teknoloji, kalite yönetimi, maliyet kavramlarının yanında sosyal sorumluluk kavramı da işletmelerde stratejik öneme sahip bir kavram olarak öne çıkmaktadır. İşletmelerin sosyal sorumluluklarının bilincinde olması ve yerine getirmesi hem işletme ve çevresi hem de iyi ve sağlıklı bir gelecek için önemli bir faktör olarak görölmektedir. İşletmeler günümüzde sadece ekonomik kurumlar olarak değil aynı zamanda sosyal nitelikleri de bulunan kurumlar olarak görölmeye başlanmıştır. Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ve bununla birlikte yenilikçilik faaliyetlerinin önemini kavrayan ve bu doğrultuda politika üreten ölkeler, gelişmiş ölkede statüsünde yer almakta ve işletmeler ise rakiplerine rekabet açısından üstünlük sağlamaktadırlar (Galbreath, 2009: 121-122). Yukarıda belirtilen öneminden dolayı sosyal sorumluluk faaliyetlerinin yenilikçilik faaliyetleri ile ilişkisi bu araştırmaya konu edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın teorik bölümünde sosyal sorumluluk ve yenilikçilik kavramları ele alınırken, uygulama kısmında ampirik bir çalışma yapılmış ve sonuçlar ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde ise araştırma bulgularının yorumu ve bazı öneriler sunulmuştur.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk, yönetimin karlılık, müşteri tatmini ve toplumun esenliği üzerine şirketin performansına eş değerdeki sorumlulukları kabul etmesidir. İşletmenin geleneksel performans ölçümünün boyutları olan satışları ve karları ele alırken, nitel boyutlar olan tüketici, çalışan ve toplumsal faydayı da dikkate almasıdır (Boone ve Kurtz, 2013: 47). Sosyal sorumluluk en genel anlamıyla iş ahlakını da içeren ve işletmenin ilişki içerisinde bulunduğu tüm grupların çıkarlarını da gözeterek uygulanan bir işletme stratejisidir (Çam, 2010: 3).

Geçmişte işletmelerin sosyal sorumlulukları sadece elde ettikleri kâr, ekonomiye yaptıkları katkı, devlete ödedikleri vergi, sağladıkları istihdam, çalışanlarına ödedikleri ücret gibi göstergelerle sınırlı görölmekteydi (Benligiray, 2014: 136). Günümüzde toplum, şirketlerin çevreyi korumasını, güvenli ürünler satmasını, çalışanlarına adil davranmasını, tatmin edici bir ücret vermesini, müşterilere karşı dürüst olmasını; bazı durumlarda daha ileri giderek işsizleri eğitmesini, eğitim ve sanata katkıda bulunmasını ve toplumun geri kalmış kesimlerine yardımcı olmasını istemektedirler (Ülgen ve Mirze, 2014: 493). Sosyal sorumluluk kavramının genelde işletmelere atfedilen bir kavram olduğu ve

literatürde Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR – Corporate Social Responsibility) olarak ele alındığı da görülmektedir (Hasanov, 2010: 4). Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı, yönetsel etik anlayışının bir uzantısıdır ve yönetimin; çalışanlar, müşteriler, hissedarlar ve toplum gibi tüm paydaşların refahı ve yararına olacak şekilde kararlar alması ve hareket etmesi sorumluluğudur (Daft, 2015: 353).

Yapısal bakış açısına göre kurumsal sosyal sorumluluk ekonomik performans, sosyal hesap verilebilirlik ve çevre yönetimini içermektedir. Normatif bakış açısına göre ise sosyal sorumluluğun farklı düzeyleri şirketin toplumun sosyal beklentilerini karşıladıkları ölçüde türetilmektedir (Ubius ve Alas, 2012: 311). Carroll (1991: 40) tarafından oluşturulan Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi; insanî sorumluluklar, ahlakî sorumluluklar, yasal sorumluluklar ve ekonomik sorumluluklar olmak üzere dört basamaktan oluşmaktadır. Carroll bu dört katmanı, ardışık olarak buluşmasını gerektirecek şekilde sıralamıştır.

Sosyal sorumluluklarla ilgili yapılan bütün bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi sosyal sorumluluk kavramının iki boyutu bulunmaktadır: işletme boyutu ve toplum boyutu. İşletme boyutunda, işletme ekonomik bir varlık olarak ele alınmakta ve kar elde etmesi ve varlığını sürdürmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Toplum boyutunda ise işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken toplumun menfaatlerini de ön planda tutması gerektiği vurgulanmaktadır (Hasanov, 2010: 5).

1.2. Yenilikçilik Performansı

Yenilikçilik kavramı yenilik kavramından türetilmiştir. Yenilik, ticari nitelik taşıyan yaratıcı düşüncelerin oluşturulması, bu düşüncelerin ticari amaçla uygulanması ve piyasaya sunulması süreci olarak tanımlanmaktadır (İraz, 2010: 14). Yenilik bazen yepyeni bir alanda, bir fikir veya fırsatla oluşturulan sıfırdan bir yaratım; bazen de küçük gelişimler yolu ile mevcut ürün, süreç ve hizmetlere yapılan ve kullananların tatminlerini yükselten olumlu ilaveleri içerir (Mirze, 2013: 426).

Yenilikçilik sosyal ve ekonomik katma değer yaratan yenilik anlamını taşıyan Latince kökenli bir kelimedir (Karaata, 2012: 3). Genel stratejik yaklaşımlardan biri olan yenilikçilik, piyasada bulunan benzer ürünlerin kullanım dışı kalmalarını sağlayıp yeni bir ürün yaşam döngüsü yaratmaktır (Pearce ve Robinson, 2015: 194). OECD (2005: 50)'e göre yenilikçilik; yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal ya da hizmet) veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; ya da iş uygulamalarında, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanması şeklinde tanımlanmıştır. Yenilikçi düşüncenin kaynağını; yaratıcı düşünce, stratejik düşünce ve değişimci düşünce olmak üzere üç temel yetenek alanı oluşturmaktadır. Bu temel yetenek alanlarının her biri yenilikçilik için önemli olmakla birlikte yenilikçiliğin iyi bir sonuç vermesi için birbirini tamlayacak şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir (İraz, 2010: 79).

Yaratıcılık, fikirleri özgün bir biçimde bir araya getirme ya da fikirler arasında farklı ilişkiler kurma kabiliyeti anlamına gelir. Fakat tek başına yaratıcılık yeterli değildir. Yaratıcı sürecin sonuçları,

yenilikçilik olarak tanımlanan, yararlı, kullanışlı veya çalışma yöntemlerine dönüştürülmelidir. Bu yüzden yenilikçi örgüt, yaratıcılığı faydalı çıktılarına yönlendirebiliyor olmasıyla tanımlanır (Robbins vd., 2013: 211-212). Başka bir ifadeyle yaratıcılık her alanda var olan yeni ve yararlı fikirlerin üretilmesi olarak tanımlanırken, yenilik de bu yaratıcı fikirlerin örgüt içerisinde başarılı bir şekilde uygulanmasıdır (İraz, 2010: 15). Yenilik değişimin daha uzmanlaşmış bir türü olmakla birlikte bir ürünü, süreci veya hizmeti başlatmak veya geliştirmek için uygulanan değişimin özel bir şeklidir. Bütün yenilikler değişimi uygular, ancak bütün değişimler yeni fikirler tanıtmaz ya da önemli gelişmelere öncülük etmez. Yenilikler küçük değişiklikler olabileceği gibi radikal buluşlar da olabilmektedir (Robbins ve Judge, 2013: 603).

Bugünün iş dünyasında başarının anahtarı yenilikçiliktir. Örgütler, küresel rekabetin dinamik, kaotik dünyasında başarıyla rekabet etmek için, yeni ürün ve hizmetler tasarlamak ve son teknolojiyi benimsemek durumundadır (Robbins vd., 2013: 211). Yenilik ve teknolojik değişikliklere ayak uydurma, bunun da ötesinde yenilikleri yaratma, ülkelerin ve işletmelerin rekabet gücü açısından önemli bir faktör haline gelmiştir (Mirze, 2013: 426). Yenilikçilik faaliyetlerinin işletmeler açısından bu kadar önemli olmasına rağmen büyüme odaklı firmaların büyük çoğunluğu yenilikçiliğin bir ihtiyaç olduğunu kavramıştır; ancak çok az sayıda firma yenilikçilik stratejisini kullanmaktadır (Pearce ve Robinson, 2015: 194). Yenilikçilik ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve yaşam standartlarını yükseltmek için hayati önem taşıdığından dolayı gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yenilikçilik faaliyetlerinin rolünü araştıran çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ekonominin bilgiye dayalı hale geldiği günümüzde yenilikçilik uzun vadeli ekonomik büyümenin sürükleyicisi görevini üstlenmektedir (Al-Mubarakı vd., 2015: 220).

Yenilikçiliğin olduğu organizasyonlarda; organik bir yapı vardır, merkezileşme derecesi düşüktür, örgüt içi iletişim yüksektir (Robbins ve Judge, 2013: 604). Yenilikçi bir örgüt; esneklik, güçlendirilmiş çalışanlar ve katı çalışma kurallarının yokluğu ile karakterize edilmektedir (Daft, 2015: 374). Yenilikçi örgütlerin sahip olduğu özellikler; belirsizliği kabullenme, uygulanabilir olmayana müsamaha gösterme, dışsal denetimi en alt düzeyde tutma, riske müsamaha gösterme, çatışmalara müsamaha gösterme, yöntemlerden ziyade sonuçlara odaklanma, açık sisteme odaklanma ve olumlu geri bildirim sağlama şeklindedir (Robbins vd., 2013: 213-214).

Yenilikçi örgütler benzer kültüre sahip olmakla birlikte deneyleri teşvik ederler, hem başarıyı hem de başarısızlığı ödüllendirirler, hataları kutlarlar, risk almayı severler, çalışanlarının eğitim ve gelişmelerini aktif olarak desteklerler, yüksek iş güvenliği sunarlar ve çalışanlar yaptıkları hatalardan dolayı kovulma korkusu yaşamazlar (Robbins ve Judge, 2013: 604). Yenilikçi örgütler çalışanlarına serbestlik tanımakta ve risk almayı ve hata yapmayı desteklemektedirler. 3M firmasını dünyanın en büyük şirketlerinden biri yapan Post-it'ler bir hata sonucu bulunmuştur. Kuvvetli bir yapıştırıcı icat edilmeye çalışılırken bulunmuştur. 3M şirketi, eğer ar-ge ekibini hatasından dolayı cezalandırırsaydı bugün Post-it hayatımızda olmayacaktı. Hata sonucu elde edilen birtakım diğer yenilikçilik örnekleri şu şekilde sıralanabilir: Lilly'nin Evista adlı kemik erimesi ilacı, başarısız bir doğum kontrol ilacıdır.

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunu tedavi eden Strattera, başarısız bir antidepresandı. Hasılat rekorları kıran cinsel güçsüzlük ilacı Viagra, aslında şiddetli kalp sancısını gidermek üzere geliştirilmişti (Daft, 2015: 373-374). Bu ve benzeri örnekler yeniliğe ulaşmanın yolunun hata yapmaktan geçtiğini göstermektedir.

1.3. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Yenilikçilik Performansı ile İlişkisi

Kurumsal sosyal sorumluluk örgütlerin yenilikçilik performansına etki ederek rekabet avantajı elde etmelerini sağlar. Toyota'nın kurumsal sosyal sorumluluk raporu bunu doğrular niteliktedir. Satışını yaptığı hibrit otomobilleri sayesinde şirketin hisse senedi değeri 2006 yılında yüzde 30 oranında artmıştır. Hibrit otomobiller çevreci olduğundan dolayı şirketin kurumsal sosyal sorumluluk yönünü, piyasadaki araçlardan farklı olması sebebiyle de şirketin yenilikçilik yönünü göstermektedir (Yoon ve Tello, 2009: 291).

Sosyal sorumluluk kavramı literatürde çeşitli kavramlarla ilişkilendirilmiş ve araştırmalara konu edilmiştir. Borger and Kruglianskas (2006) yaptıkları araştırmayla KSS stratejilerinin benimsenmesi ile etkin çevresel ve yenilikçilik performansı arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulmuştur. Ubius ve diğerleri (2009) tarafından Estonya'da faaliyet gösteren 86 örgütte mülakat yöntemiyle yenilikçilik ve KSS arasındaki ilişki araştırılmış ve araştırma sonucunda yenilikçilik ve KSS arasında yakın bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bocquet ve Mothe (2011) küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile büyük işletmeler üzerinde yapmış olduğu nitel çalışmayla kurumsal sosyal sorumluluk ile yenilikçilik arasındaki ilişkiyi araştırmış. Araştırmayla kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleriyle yenilikçilik performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

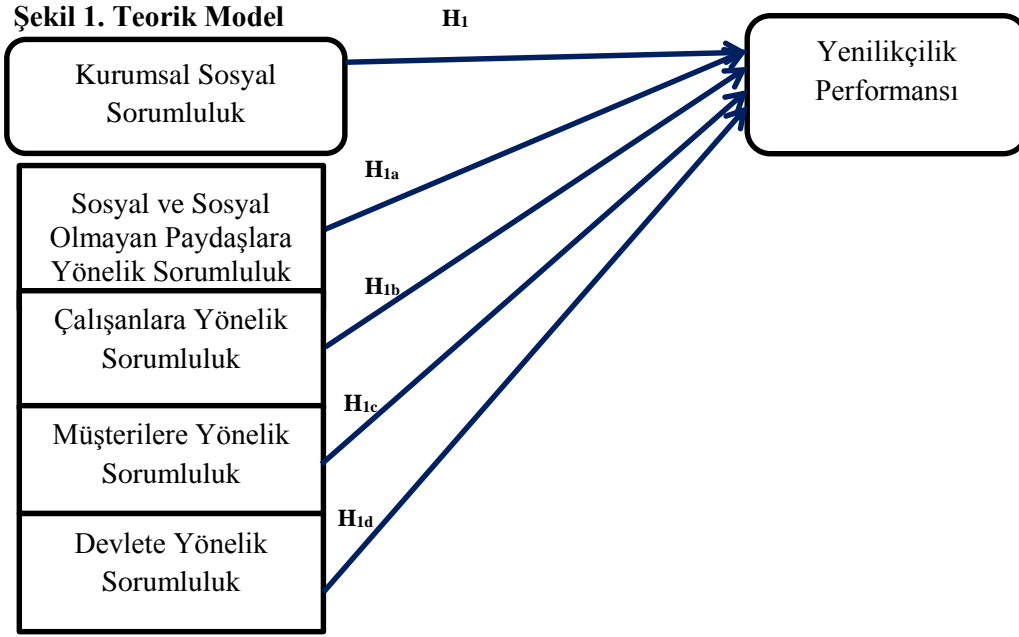
Ubius ve Alas (2012) Estonya, Çin, Japonya, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Almanya ve Slovakya'da bulunan elektrik-elektronik makine, perakende mağaza ve makine yapım işletmelerinde çalışanlar üzerinde kurumsal sosyal sorumluluk ve yenilikçilik iklimi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma yapmış. Araştırma sonucunda kurumsal sosyal sorumluluğun yenilikçilik iklimini etkilediği tespit edilmiştir.

Navickas ve Kontautiene (2013) yapmış oldukları çalışmada kurumsal sosyal sorumluluğu yenilikçiliğin kaynağı olarak görmüş ve araştırma sonucunda aktif sosyal sorumluluk faaliyetlerinin geliştirilmesinin yenilikçiliği pozitif yönde etkilediği ve küresel ekonomide şirketlerin rekabet gücünü arttırdığı tespit edilmiştir.

2. TEORİK MODEL VE HİPOTEZLER

Bu çalışmada “Çalışanların algıladıkları kurumsal sosyal sorumluluk algısı yenilikçilik performansını etkiler mi?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri işletmelere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Yenilikçilik performansının da bu avantajlar arasında yer aldığı düşünülmektedir. Araştırmanın bağımlı değişkeni, yenilikçilik performansı iken bağımsız

değişkeni ise çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarıdır. Bu amaçla aşağıdaki teorik model oluşturulmuştur.

Bu kapsamda araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁: Çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.

H_{1a}: Sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara yönelik sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.

H_{1b}: Çalışanlara yönelik sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.

H_{1c}: Müşterilere yönelik sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.

H_{1d}: Devlete yönelik sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın konusunu çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işletmenin yenilikçilik performansına olan etkisi oluşturmaktadır. Buradan hareketle kurumsal sosyal sorumluluk ve yenilikçilik kavramlarına teorik olarak yer verilmiş ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla ampirik bir çalışma yapılmıştır. Günümüz iş dünyasında sosyal sorumluluk kavramı gün geçtikçe daha çok önem kazanan bir kavram haline gelmiştir. Sosyal açıdan sorumlu davranan örgütler rakiplerine karşı çeşitli rekabet avantajı elde etmektedirler. Kurumsal sosyal sorumluluğun

uzun dönemde örgütlerin yenilikçilik performansına katkısının bu avantajlarından biri olduğu öngörülmektedir. Yenilikçilik örgütlere daha iyi bir finansal performans ve ekonomik büyüme sağlamaktadır. Bu sebeple çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısı ve işletmelerin yenilikçilik performansı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yapılan bu çalışma ile kurumsal sosyal sorumluluk algısı ile yenilikçilik performansı arasındaki ilişkinin ortaya konularak hem ilgili literatüre katkı sağlayacağı hem de örgütlerin topluma ve toplumsal sorunlara yönelik politikalarında kullanılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca işletmelerin yenilikçilik performanslarını yükseltmesi noktasında yöneticilere yol göstermesi öngörülmektedir.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Konya il merkezinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren 200 çalışandan oluşan bir işletme oluşturmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk ile yenilikçilik faaliyetleri arasındaki ilişki araştırıldığından dolayı kurumsal bir işletme seçilmiş olup çalışanları örnekleme dâhil edilmiştir. Kurumsal olmayan işletmelerde sosyal sorumluluk faaliyetleri ve yenilik düzeyleri sınırlı olmakta veya hiç olmamaktadır. Toplamda 200 anket dağıtılmış olup değerlendirmeye uygun olarak 120 anket formu elde edilmiştir. Çalışma ampirik bir araştırma niteliğindedir. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış ölçekler kullanılmıştır.

Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısını ölçmeye yönelik ifadelerden, ikinci bölüm yenilikçilik faaliyetlerini ölçmeye yönelik ifadelerden ve üçüncü bölüm demografik bilgilerden oluşmaktadır. 5’li likert ölçeği niteliğinde oluşturulmuştur. Kurumsal sosyal sorumluluk algısını ölçmeye yönelik olarak Türker (2008) tarafından geliştirilen 18 ifadeden oluşan “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” ölçeği kullanılmıştır. Yenilikçilik faaliyetlerini ölçmek için farklı yazarlar (Calantone vd., 2002; Erol vd., 2005; Janssen ve Yperen, 2004) tarafından geliştirilen ve Kurt (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “İnovasyon Performansı” ölçeği kullanılmıştır.

4. ANALİZLER VE BULGULAR

Araştırma verileri SPSS 22.0 programı kullanılarak çözümlenmiştir. Öncelikle elde edilen verilere hangi testlerin uygulanacağını belirlemek amacıyla değişkenlerin dağılımının normalliği Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna göre tüm değişkenlerin $p < .05$ normal dağılım göstermediği bulunmuş ve bu nedenle bu çalışmada nonparametrik testler kullanılmıştır.

4.1. Frekans Analizi

Araştırmada çalışanlara dağıtılan 200 anketten değerlendirmeye uygun olarak 120 anket formu elde edilmiştir. Örnekleme ilişkin demografik özellikler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Değişkenler

Demografik Özellik	Frekans	Yüzde (%)
Yaş		
18-29	32	26,7
30-39	40	33,3
40-49	25	20,8
50-59	18	15
60 ve üzeri	5	4,2
Cinsiyet		
Erkek	82	68,3
Kadın	38	31,7
Eğitim Durumu		
İlkokul/Ortaokul	15	12,5
Lise	45	37,5
Ön Lisans	24	20
Lisans	32	26,7
Lisansüstü/Doktora	4	3,3
Medeni Durum		
Bekâr	42	35
Evli	78	65
Kurumdaki Çalışma Yılı		
1-5 yıl	68	56,7
6-14 yıl	36	30
15 yıl ve üzeri	16	13,3
Aylık Gelir		
0-1500 TL	64	53,3
1501-3000 TL	35	29,2
3001 TL ve üzeri	21	17,5

Tablo 1’deki demografik değişkenlere ilişkin frekans dağılımı incelendiğinde katılımcıların; çoğunlukla 18-39 yaş aralığında olduğu (% 60), erkeklerin sayısının kadınların sayısından daha fazla olduğu, eğitim durumuna göre lise mezunlarının (% 37,5) sayıca üstün olduğu, evli olanların bekârlara göre çoğunlukta olduğu, çalışanların genellikle az tecrübeli oldukları ve gelir düzeyi düşük olanların daha fazla olduğu görölmektedir.

4.2. Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramına yönelik yapılan faktör analizi sonucunda bütün soruların faktör yüklerinin 0,30’ un üzerinde olduğu görölmüştür. Alt boyutlar ve soruların dağılımı açısından orijinal ölçekten bir farklılaşma gözükmemektedir. Bu nedenle ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Ölçeklerdeki soruların faktör yükleri ve alt boyutların faktör açıklayıcılıkları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramına İlişkin Faktör Analizi

No	Maddeler	Faktör Yükleri	Faktör Açıklayıcılığı %
	<i>Sosyal ve Sosyal Olmayan Paydaşlara Yönelik Sorumluluk Alt Boyutu</i>		
9	Şirketimiz topluma yönelik sosyal sorumluluklara büyük önem verir.	0,848	39,537
10	Şirketimiz topluma katkı sağlayacak organizasyon ve projelere katkı sağlamaya çalışmaktadır.	0,805	
13	Şirketimizde çevreye olan olumsuz etkileri azaltan çeşitli programlar uygulanmaktadır.	0,774	
14	Şirketimiz doğal çevreyi korumaya ve geliştirmeye dönük faaliyetlere aktif olarak katılmaktadır.	0,732	
15	Şirketimiz, gelecek nesilleri de gözetken bir sürdürülebilir büyümeyi hedefler.	0,679	
16	Şirketimiz, gelecek nesillere yönelik sosyal yatırımlar yapmaya çalışır.	0,677	
17	Şirketimizde tüm çalışanların gönüllü çalışmalara ve hayır kurumu faaliyetlerine katılması teşvik edilir.	0,626	
18	Şirketimiz değişik alanlarda çalışan dernek ve vakıfları, çeşitli yollarla teşvik eder.	0,564	
	<i>Çalışanlara Yönelik Sorumluluk Alt Boyutu</i>		
1	Şirketimiz eğitim almak isteyen çalışanlarını destekler.	0,808	14,188
2	Şirketimiz çalışanların yeteneklerini ve kariyerlerini geliştirmelerini teşvik edici politikalara sahiptir.	0,807	
3	Şirketimiz, çalışanların iş-özel yaşam dengesini kurmalarını sağlayan esnek politikalar uygular.	0,761	
4	Şirketimiz, çalışanların istek ve ihtiyaçlarına önem veren bir yönetime sahiptir.	0,731	
5	Yönetimin çalışanlar hakkında aldığı kararlar genellikle adildir.	0,696	
	<i>Müşterilere Yönelik Sorumluluk Alt Boyutu</i>		
6	Şirketimiz, ürün veya hizmetleri hakkında müşterilere tam ve doğru bilgi sunmaktadır.	0,827	12,021
7	Şirketimiz tüketici hakları konusunda yasal düzenlemelerin ötesinde bir duyarlılığa sahiptir.	0,824	
8	Şirketimiz müşteri memnuniyetine büyük önem verir.	0,759	
	<i>Devlete Yönelik Sorumluluk Alt Boyutu</i>		
11	Şirketimiz, her zaman vergilerini zamanında ve eksiksiz öder.	0,925	5,937
12	Şirketimiz, devlete karşı yasal yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmeye önem verir.	0,919	

Yenilikçilik performansı kavramına yönelik yapılan faktör analizi sonucunda bütün soruların faktör yüklerinin 0,30' un üzerinde olduğu görülmüştür. Alt boyutlar ve soruların dağılımı açısından orijinal ölçekten bir farklılaşma gözükmemektedir. Bu nedenle ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Ölçeklerdeki soruların faktör yükleri ve alt boyutların faktör açıklayıcılıkları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Yenilikçilik Performansı Kavramına İlişkin Faktör Analizi

No	Maddeler	Faktör Yükleri	Faktör Açıklayıcılığı %
<i>Yenilikçilik Faaliyetleri Alt Boyutu</i>			
1	İşletmemde, sık sık yeni fikirler denenir.	0,746	61,447
2	İşletmemde, işleri yapmak için yeni yollar bulunmaya çalışılır.	0,601	
3	İşletmem, çalışma metotları konusunda yaratıcıdır.	0,692	
4	İşletmem, pazara yeni ürünler ve hizmetler sunmada, çoğu kez ilktir.	0,664	
5	İşletmemde yenilik, çok fazla riskli olarak görülür ve karşı çıkılır.	0,596	
6	İşletmemde yeni ürün girişimi, son 5 yıl boyunca artmıştır.	0,667	
7	İşletmemde diğer işlemlerle yeni örgütler arası ilişkiler geliştirilir.	0,641	
8	İşletmemde çalışanların yönetimi için yeni örgütsel yapılar geliştirilir.	0,728	
9	İşletmemde yenilikçi fikirler için örgüt üyeleri teşvik edilir.	0,788	
10	İşletmemde yenilikçi fikirler sistematik bir yolla uygulamaya konulur.	0,653	

Güvenilirlik analizi yapılırken “alpha” modeli kullanılan yöntemlerden biridir. Cronbach alpha, sorular arası korelasyona bağlı uyum değeridir. Bu alpha değeri faktör altındaki soruların güvenilirlik seviyesini göstermektedir. Genel olarak sosyal bilimlerdeki araştırmalarda Cronbach alpha katsayısının 0.60 ve üzerinde değer alması ölçek güvenilirliğinin yüksek olduğunu ifade etmektedir (İslamoğlu ve Alnaçık, 2013: 278). Bu araştırmada anket formunda yer alan ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach alpha katsayısından yararlanılmıştır. Tablo 4’te ölçeklerin ve alt boyutlarının Cronbach alpha değerleri verilmiştir.

Tablo 4. Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	18	0,82
Sosyal ve Sosyal Olmayan Paydaşlara Yönelik Sorumluluk	8	0,80
Çalışanlara Yönelik Sorumluluk	5	0,75
Müşterilere Yönelik Sorumluluk	3	0,78
Devlete Yönelik Sorumluluk	2	0,90
Yenilikçilik Performansı	10	0,85

Tablo 4’te görüldüğü gibi araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamının güvenilirlik katsayıları 0,60’nın üzerindedir. Bu sonuçlar kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

4.3. Korelasyon Analizi

Araştırmaya katılan işletme çalışanlarının algıladıkları kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleriyle yenilikçilik faaliyetleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Spearman Korelasyon Testi yapılmıştır. Korelasyon katsayısının “1,00” olması mükemmel pozitif bir ilişkiyi, “-

1,00” olması mükemmel negatif bir ilişkiyi, “0,00” olması ilişkinin olmadığını göstermektedir. Korelasyon katsayısı -1’e yakın değerler alıyor ise değişkenler arasında negatif yönde, +1’e yakın değerler alıyor ise pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenir (Akgül, 2003: 384). Korelasyon analizi sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Spearman Korelasyon Analizi

DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	6
1.Sosyal ve Sosyal Olmayan Paydaşlara Yönelik Sorumluluk	1					
2. Çalışanlara Yönelik Sorumluluk	,376(**)	1				
3.Müşterilere Yönelik Sorumluluk	,434(**)	,525(**)	1			
4.Devlete Yönelik Sorumluluk	,447(*)	,420	,781(*)	1		
5.Kurumsal Sosyal Sorumluluk	,706(**)	,730(**)	,871(**)	,850(**)	1	
6.Yenilikçilik Performansı	,705(**)	,407(**)	,426(**)	,356	,592(**)	1

Not:*p<.05, **p<.01.

Yapılan korelasyon analiziyle kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile yenilikçilik performansı arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle çalışmanın ana hipotezini oluşturan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Alt hipotezlerin test edilmesi amacıyla yine korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi tablosu incelendiğinde; sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında pozitif ve orta düzeyde, çalışanlara yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında pozitif ve zayıf düzeyde, müşterilere yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında pozitif ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu ve devlete yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna varılmaktadır. Yenilikçilik performansı ile en yüksek düzeyde ilişki sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara yönelik sorumluluk arasında çıkmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından biri olan devlete yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında ise herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz iş dünyasında toplumsal ve toplumsal olmayan paydaşların işletmeler üzerindeki etkisinin artması işletmeleri kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri yapmaya ve bu faaliyetleri devamlı kılmaya mecbur bırakmıştır. Küreselleşme ve yoğun rekabetin günden güne arttığı iş dünyasında yenilikçilik işletmeler için sürdürülebilirlik, karlılık ve büyümeleri açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, işletmelerde yürütülen kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile yenilikçilik faaliyetleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

İşletmelerde ar-ge departmanının bulunması eskiye göre büyük bir artış göstermiştir. Tüm bu artışa rağmen işletmelerin bu bölüm için ayırdığı bütçesi sınırlı miktardadır. İşletmeler yenilikçilik performansını arttırmak için ar-ge departmanına daha geniş bir bütçe ayırmalıdır ve ayrılan bu bütçe lüzumsuz olarak görülmemelidir. Yine kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri işletmelerde sadece halkla ilişkiler departmanının bir görevi olarak görülmektedir. Bu nedenle yapılan sosyal sorumluluk faaliyetlerinde yeteri kadar başarı sağlanamamaktadır.

Toplum nezdinde başarılı kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunmak için bu konudaki yükümlülükler yerine getirilmeli ve tüm departmanlar buna katkı sağlamalıdır. Elde edilen bulgular doğrultusunda işletmelerin yürüttükleri kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğu ve arttırdığı sonucuna varılmıştır. Yine kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara yönelik sorumluluk, çalışanlara yönelik sorumluluk ve müşterilere yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal ve sosyal olmayan paydaşlara yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında orta düzeyde bir ilişki söz konusu iken çalışanlara yönelik sorumluluk ve müşterilere yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında zayıf düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Son olarak kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından biri olan devlete yönelik sorumluluk ile yenilikçilik performansı arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılamamıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular daha önce literatürde yapılmış çalışmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir. Bocquet ve Mothe (2011) küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile büyük işletmeler üzerinde yapmış olduğu nitel çalışmayla kurumsal sosyal sorumluluk ile yenilikçilik arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ubius ve Alas (2012) kurumsal sosyal sorumluluk ve yenilikçilik iklimi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yaptıkları araştırmayla kurumsal sosyal sorumluluğun yenilikçilik iklimini etkilediğini tespit etmişlerdir. Yine Navickas ve Kontautiene (2013) yapmış oldukları aktif sosyal sorumluluk faaliyetlerinin geliştirilmesinin yenilikçiliği pozitif yönde etkilediğini ve küresel ekonomide şirketlerin rekabet gücünü arttırdığı tespit etmişlerdir.

Araştırma örneğinin tek bir işletmeden meydana gelmesi araştırma sonuçlarını sınırlamaktadır. Farklı büyüklükteki (küçük, orta ve büyük) ve endüstrilerdeki işletmelerin daha yoğun katılımıyla yapılacak karşılaştırmaya dayalı çalışmalar, şüphesiz bu bulguların güvenirliğini ve sonuçların genelleştirilebilmesi açısından yararlı olacaktır. Ayrıca bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin yenilikçilik faaliyetleriyle ilişkisi incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleriyle kurumsallaşma, imaj yönetimi ve kurumsal itibar yönetimi gibi değişkenlerle arasındaki ilişki incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akgül, A. (2003), *Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri, SPSS Uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset.

Al-Mubarakı, H. M., Muhammad, A. H. ve Busler, M. (2015), Measuring Innovation: The Use of Indicators in Developed Countries. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 11(3), 220-230.

Benligiray, S. (2014), İşletmelerin Önemi, Amaçları ve Çevresel Unsurları. In S. A. Öztürk (Ed.), *Genel İşletme İlkeler ve İşlevler* (pp. 129-158). Ankara: Detay Yayıncılık.

Bocquet, R. ve Mothe, C. (2011), Exploring The Relationship Between CSR and Innovation: A Comparison Between Small And Large-Sized French Companies. *Revue Sciences de Gestion*, 80, 101-119.

Boone, L. E. ve Kurtz, D. L. (2013), *Çağdaş İşletme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Borger, F. G. ve Kruglianskas, I. (2006), Corporate Social Responsibility and Environmental and Technological Innovation Performance: Case Studies of Brazilian Companies. *International Journal of Technology, Policy and Management*, 6(4), 399-412.

Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T. ve Zhao, Y. (2002). Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance. *Industrial Marketing Management*(31), 515-524.

Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*(34), 39-48.

Çam, Y. İ. (2010), Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Daft, R. L. (2015), *Örgüt Kuramları ve Tasarımını Anlamak*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Erol, E., Alpkın, L. ve Erol, Y. (2005). Temel Fonksiyonel Yeteneklerin Firmanın Yenilik ve Finansal Performansına Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 201-224.

Galbreath, J. (2009). Building Corporate Social Responsibility Into Strategy. *European Business Review*, 21(2), 109-127.

Hasanov, V. (2010), Çalışanların İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarına İlişkin Algılamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İraz, R. (2010), *Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve KOBİ'ler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

İslamoğlu, A. H. ve Alnaçık, Ü. (2013), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Janssen, O. ve Yperen, N. W. V. (2004). Employees' Goal Orientations, The Quality of Leader-Member Exchange, and The Outcomes of Job Performance and Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 47(3), 368-384.

Karaata, E. S. (2012), *İnovasyonun Ölçümünde Yeni Arayışlar: TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu*.

Kunz, W., Schmitt, B. ve Meyer, A. (2011). How Does Perceived Firm Innovativeness Affect The Consumer? *Journal of Business Research*, 64(8), 816-822.

Kurt, T. (2010), Örgüt Kültürünün Yenilikçilik (İnovasyon) Performansı Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sektöründe Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Mirze, S. K. (2013), İşletme. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Navickas, V. ve Kontautiene, R. (2013), The Initiatives of Corporate Social Responsibility As Sources of Innovations. *Business: Theory and Practice*, 14(1), 27-34.

OECD. (2005), Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler. Paris.

Pearce, J. A. ve Robinson, R. B. (2015), Stratejik Yönetim: Geliştirme, Uygulama ve Kontrol. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M. (2013), Yönetimin Esasları Ankara: Nobel Yayıncılık.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013), Örgütsel Davranış. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Türker, D. (2008), Measuring Corporate Social Responsibility: A Scale Development Study. *Journal of Business Ethics*, 85(4), 411-427.

Ubius, U. ve Alas, R. (2012), The Impact of Corporate Social Responsibility on the Innovation Climate. *Engineering Economics*, 23(3), 310-318.

Ubius, U., Alas, R. ve Vanhala, S. (2009), Innovation and Corporate Social Responsibility in Estonian Organizations. *Problems and Perspectives in Management*, 7(1), 135-145.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2014), Stratejik Yönetim. İstanbul: Beta Yayınları.

Yoon, E. ve Tello, S. (2009), Corporate Social Responsibility as a Driver of Sustainable Innovation: Greening Initiatives of Leading Global Brands. *Competition Forum*, 7(2), 290-294.

HAVACILIK ÇALIşANLARININ YAşAM DOYUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİşKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Engin KANBUR²

Alper EROL³

ÖZ

Havacılık sektörü her geçen gün teknoloji ve küreselleşmenin etkisiyle gelişmekte ve değişmektedir. Bu gelişim ve değişim çalışanların yaşam doyumlarını da etkileyebilecek birçok olumlu ve olumsuz olayı beraberinde getirmektedir. Artan iş yükü, yeni teknolojilerin getirebileceği karmaşık iş süreçleri, uçuş yoğunluğu, yorgunluk, stres, tükenmişlik bunun gibi bazı olumsuz durumların çalışanların yaşam doyumlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Yaşam doyumu, bireyin gerek iş yaşamında karşılaştığı olumlu veya olumsuz durumlar gerekse de iş harici sosyal yaşamında karşılaştığı olumlu veya olumsuz durumlar olarak tanımlanmakta ve bireyin yaşamdan duyduğu hazzı bütünüyle etkilemektedir. Bireyin beklentileri ve halihazırda neye sahip olduğunun kıyaslanması sonucu elde edilen durum olarak da tanımlanan yaşam doyumu, bireylerin iş ve sosyal hayatı boyunca yaşadığı olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilen olayların toplamıdır. Çalışmanın amacı, havacılık çalışanlarının yaşam doyumunun demografik özellikleri bakımından incelenmesidir. Araştırma verileri havacılık alanında faaliyette bulunan bir işletmenin 263 çalışanı üzerinden anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formunun birinci kısmında demografik sorular, ikinci kısmında ise çalışanların yaşam doyumu ile ilgili sorular bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan yaşam doyumu ölçeğinin güvenilirlik değeri %86,3 olarak belirlenmiştir. Havacılık çalışanlarının yaşam doyumunun demografik özellikleri bakımından nasıl farklılık gösterdiği varyans ve t-testi analizleri kullanılarak incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre; havacılık çalışanlarının yaşam doyumu eğitim, yaş ve toplam hizmet süreleri açısından anlamlı farklılıklar gösterirken, medeni durumları ve hobileri açısından herhangi bir farklılık gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, Havacılık, İnsan Faktörleri, Demografik Özellikler.

JEL Kodları: M10, M19

¹ Bu çalışma, 4. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin tam metin halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, ekanbur@kastamonu.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Havacılık ve Uzay Teknolojileri Enstitüsü, erolalper@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 08.06.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 18.07.2017

EVALUATION OF LIFE SATISFACTION OF AVIATION EMPLOYEES IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

Aviation sector is constantly evolving and changing with the effects of technology and globalization. This evolution and change brings with it many positive and negative events which can affect life satisfaction of employees. It is thought that some negative situations such as increased workload, complex business processes that new technologies can bring, flight intensity, fatigue, stress, burnout can affect life satisfaction of employees. Life satisfaction is defined both as positive or negative situations which an individual has encountered in work life and as positive and negative situations which he has encountered in social life external to work life, and it affects life pleasure of individual as a whole. The life satisfaction, which is also defined as the situation attained with comparison of expects of the individual and what he/she already has, is the sum of the positive or negative events lived by the individual during his/her work and social life. The aim of the study is to examine the aviation employees' life satisfaction due to their demographic characteristics. Data of the research were collected by questionnaire from 263 employees of a company in aviation sector. First part of the questionnaire contains demographic questions and second part of the questionnaire contains questions related with life satisfaction of employees. The reliability of life satisfaction scale used in the study was determined as 86,3%. How aviation employees' life satisfaction differ due to their demographic characteristics is examined by using variance and t-test analysis. According to research findings; life satisfaction of aviation employees was found significantly different due to their education, age and total seniority but there wasn't seen any differences due to their marital status and hobbies.

Key Words: Life Satisfaction, Aviation, Human Factors, Demographic Characteristics.

JEL Codes: M10, M19

GİRİŞ

Havacılık sektörü son zamanlarda kargo ve yolcu taşımacılığında teknoloji ve küreselleşmenin etkisiyle hızla gelişmiş ve tercih edilen bir konuma gelmiştir. Hava taşımacılığı; emniyet, güvenlik, rahatlık ve zaman gibi özellikleriyle bireyler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Bu durumun yeni teknolojilerle gelecekte de artarak devam edebileceği tahmin edilmektedir. Boeing tarafından hazırlanmış gelecek 20 yıla ait havacılık sektörü tahminlerini içeren Current Market Outlook (2015) raporunda, uçak sayısının %100 artarak 42.180 adede ulaşacağı ve 238.000 yeni hava aracı bakım personeline ihtiyaç olacağı belirtilmektedir. Havacılık sektöründeki bu hızlı gelişim ve değişim beraberinde insan faktörlerinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Fiziksel, fizyolojik, psikolojik, psikososyal ve diğer değişkenlerin havacılık alanında görev alan çalışanların iş ve sosyal yaşamını nasıl etkilediğini inceleyen bir bilimsel çalışma alanı olarak tanımlanan insan faktörleri temelinde bazı olumsuz durumlar oluşmaktadır. Artan iş yükü, yeni teknolojilerin getirebileceği karmaşık iş süreçleri, uçuş yoğunluğu, yorgunluk, stres, tükenmişlik bunun gibi bazı olumsuz durumların çalışanların yaşam doyumlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Yaşam doyumu, bireyin beklentileri (ne istediği) ve halihazırda neye sahip olduğunun kıyaslanması sonucu elde edilen durum olarak tanımlanabilir (Gündoğar, 2007: 15). Diğer bir tanımla yaşam doyumu, bireylerin iş ve sosyal hayatı boyunca başından geçen olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilen olayların toplamıdır.

Bu çalışmada, hızla gelişen, karmaşık bir teknolojiye sahip, yoğun çalışma temposunun olduğu havacılık sektöründe görev yapan çalışanların demografik özellikleri bakımından yaşam doyumlarının nasıl etkilendiği incelenmiştir. Bu kapsamda, araştırma verileri güvenilirlik analizi, faktör analizi, frekans analizi, t-testi, varyans analizi ve levene's testi gibi istatistik tekniklerle test edilmiştir. Sonuç olarak, ortaya konan bulgular ışığında yorumlar yapılarak, sektörde yer alan işletmelere ve çalışanlarına bazı önerilerde bulunulmuştur.

1. YAZIN TARAMASI

Bu bölümde, araştırmanın gerçekleştirildiği sektör olan havacılık ve bu sektörde bireysel ve örgütsel performansı etkileyen en önemli unsur olan insan faktörleri ile yaşam doyumu kavramlarına yer verilmektedir.

1.1. Havacılık ve İnsan Faktörleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün "İstikbal göklerde" sözü ile ne kadar ileri görüşlü ve çağdaş bir kişiliğe sahip olduğu, bugün havacılığın geldiği ve geleceği nokta itibarıyla daha iyi anlaşılmaktadır. 1632 yılında lodoslu bir havada Galata Kulesi'nden kuş kanatlarına benzer bir şeyle kendini boşluğa bırakan ve uçarak İstanbul Boğazı'nı geçip 3358 m. ötede Üsküdar'da Doğancılar'a indiği varsayılan Hezarfen Ahmed Çelebi ile başlayan, 17 Aralık 1903 tarihinde North Carolina Eyaleti'nin Kitty Hawk kasabasında Wright Kardeşler tarafından ilk defa uçakla gerçekleştirilen insanlı uçuş (Wikipedia, 2017) faaliyetiyle devam eden havacılık günümüzde daha rekabetçi, daha yenilikçi ve daha stratejik öneme sahip bir sektör haline gelmiştir. Boeing firması tarafından hazırlanmış gelecek 20 yıla ait havacılık endüstrisi tahminlerini içeren Current Market Outlook raporunda, uçak sayısının %100

artarak 42.180 adede ulaşacağı ve 238.000 yeni hava aracı bakım çalışanına ihtiyaç olacağı belirtilmektedir (www.boeing.com). Bu bağlamda, havacılık sektörünün ve çalışanlarının ulaştırma ve lojistik faaliyetleri için ne denli önemli olduğu ve olacağı vurgulanmaktadır. Havacılık sektöründe yaşanan bu hızlı büyüme ve buna paralel olarak artan rekabet insan faktörlerinin önemini ön plana çıkarmıştır (Kanbur ve Gökalp, 2015: 2).

Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) insan faktörlerini; fiziksel, fizyolojik, psikolojik, psikososyal ve diğer değişkenlerin havacılık alanında görev alan personelin performansını nasıl etkilediğini inceleyen bir bilimsel çalışma alanı olarak tanımlamaktadır (Şekerli, 2006: 28). İnsan faktörleri; insanın yeteneklerini, performansını, limitlerini ve davranışlarını inceleyerek bilgi edinmek ve bu bilgiyi insanın verimliliğini, güvenliğini, iş ve yaşam doyumunu arttırmak için belli bir sistematik içerisinde kullanmaktır (Mckinney, 1997; Wiegmann ve Shappell, 2004; Wise vd., 2010; Horberry vd., 2011). İnsan faktörleri; ilgi, yetenek, iş ve sorumluluk bilinci, takım çalışmalarına uyum, adaptasyon yeteneği, motivasyon gibi kişisel özelliklerden etkilenmektedir (Ergül, 2007: 60; Üçkardeş ve İnal, 2012: 174). İnsan faktörlerinin odağında bulunan insan; kişisel, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörlerden bazıları; dikkat dağınıklığı, stres, kötü beslenme, yorgunluk, kaygılanma, ekip çalışması eksikliği, iletişimsizlik, güvensizlik, algılama sorunları, korku ve endişe, panik atak, uykusuzluk ve ruhsal sorunlar olarak belirtilebilir (Kanbur, 2017: 14; Koonce, 2003). Havacılık sektörü teknik ve teknik olduğu kadar da karmaşık bir hizmetler bütünüdür. Bu hizmetlerin yerine getirilmesi her şeyden önce havacılık alanında yetişmiş, bilgi ve beceri sahibi insan ile mümkündür (Küçükönal ve Korul, 2002). Dolayısıyla sektörün odağında yer alan insanın performansını, motivasyonunu, verimliliğini, uyumunu, iş doyumunu ve buna bağlı olarak yaşam doyumunu etkileyen bireysel ve örgütsel faktörlerin neler olduğunun bilinmesi ve önlem alınması hem olası havacılık kazalarının önüne geçilmesini hem de çalışanların daha huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmesini sağlayacaktır.

1.2. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumunu, bireyin gelecek ile ilgili beklentilerinin, ihtiyaçlarının, istek ve arzularının karşılanması olarak tanımlanabilir. Yaşam doyumunu, bireyin tüm yaşamını (iş ve sosyal yaşam gibi) kapsar (Avşaroğlu vd., 2005: 118). Bireyin gerek iş yaşamında karşılaştığı olumlu veya olumsuz durumlar gerekse iş harici sosyal yaşamında karşılaştığı olumlu veya olumsuz durumlar onun yaşamdan duyduğu doyumunu veya hazzı etkilemektedir. Bu nedenle yaşam doyumunu, iş ve sosyal yaşam alanında birçok önemli olayların ortaya çıkmasıyla ilişkilidir (Luhmann vd., 2013: 39). Diener vd. (1985) göre, yaşam doyumunu bir kişinin yaşamının herhangi bir bölümünden değil, yaşamının genelinden ne kadar çok memnun kaldığının derecesidir (Chang vd., 2017: 414). Yaşam doyumunu öznel iyi oluşun bilişsel bir bileşeni olarak belirtilebilir (Çeçen, 2008: 21; Pavot ve Diener, 1993: 5). Öznel iyi oluş ise, bireyin tüm yaşamı boyunca karşılaştığı olaylara verdiği duygusal tepkileri ve doyumun bilişsel değerlendirmesi olarak tanımlanırken (Dost, 2007: 113; Ferreria vd., 2013: 1; Welsch, 2009:

2735; Kanbur, 2015: 156) bireyin yaşamına ilişkin kendi değerlendirmesi üzerine odaklanmaktadır (Diener, 2000: 35).

Yaşam, bireyin iş yerinde ve iş haricinde geçirdiği vaktin toplamıdır. O halde yaşam doyumunu çeşitli ölçek(ler) yardımıyla ortaya koymak, sonuç çıkarmak oldukça zor bir iştir. Çünkü yaşamın kendisi zaten herşeyi kapsayacak kadar geniştir (Gök vd., 2016: 45). Yaşam doyumunun yüksek olması özellikle, bireyin başarısına, güdülenmesine, sağlıklı olmasına ve moral düzeyine oldukça bağlıdır (Diener ve Chan, 2011: 5; Oishi, 2007: 347; Kanbur ve Kanbur, 2008: 41; Örucü ve Kanbur, 2008: 87). Yaşam doyumunu etkileyen onunla ilişkili olduğu düşünülen birçok değişken bulunmaktadır. Bunlar; kişisel değişkenler (kişilik, benlik saygısı), kişilerarası değişkenler (ebeveyn ilişkisi, sosyal destek) çevresel değişkenler (yaşam olayları, okul iklimi, kültür) ve demografik değişkenler (yaş, sosyoekonomik durum, eğitim, cinsiyet vb.) olarak sıralanabilir (Chen vd., 2017: 98). Araştırmalar, bireylerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, kıdem, gelir seviyesi vb.) ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Plouffe ve Tremblay, 2017: 67).

Özdemir (2015) tarafından havacılık sektöründe faaliyet gösteren ve farklı statülerdeki çalışanların görev yaptığı bir işletmede gerçekleştirilen çalışmada; yaşam doyumunun iş doyumunu pozitif ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yaşam doyumunun; iş-aile, aile-iş çatışması (Ellen ve Cynthia, 1998), duygusal tükenme, kişisel başarıda azalma (Avşaroğlu vd., 2005), örgütsel sessizlik (Şimşek ve Aktaş, 2014), işten ayrılma niyeti (Ghiselli vd., 2001) gibi negatif örgütsel davranışlar ile negatif yönlü; iş doyumunu (Tait vd., 1989), sosyal destek (Adams vd., 1996; Altıparmak, 2009), algılanan duygusal zeka (Extremera ve Berrocal, 2005) gibi pozitif örgütsel davranışlar ile pozitif yönlü ilişki içinde olduğu belirtilmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, hipotezleri, sınırları, evreni, örnekleme, anket formu, kullanılan ölçek, güvenilirlik ve faktör analizi üzerinde durulmaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, havacılık sektöründeki çalışanların yaşam doyumunun demografik özellikleri bakımından incelenmesidir. Havacılık, ileri teknolojinin yoğun kullanıldığı ve her geçen gün önemini artırdığı bir sektördür. Bunun yanında yoğun görevler, vardiyalı çalışma düzeni, zaman baskısı, ileri teknoloji kullanımı, iş stresi, aşırı dikkat, yetki ve sorumluluk gibi olumlu ve olumsuz faktörleri de beraberinde getirmektedir. Havacılık çalışanları bu karmaşık ve yoğun teknoloji ve iş yükü arasında faaliyetlerini büyük bir gayret ve özveri ile yürütmektedir. Ancak, iş hayatındaki bu yoğun çalışmanın getirdiği olumlu ve olumsuz bir takım durumlar, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, kıdem ve hobi gibi çalışanların demografik özellikleri bakımından yaşam doyumlarını etkilemektedir.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Sınırları

Araştırmanın temel amacı kapsamında hazırlanan hipotezler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

H₁: Çalışanların cinsiyetleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Çalışanların medeni durumları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Çalışanların hobi durumları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Çalışanların yaşları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Çalışanların eğitim durumları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₆: Çalışanların kıdemleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın kısıtları; araştırmanın havacılık sektöründe faaliyetlerini sürdüren bir işletmedeki çalışanlarla yürütülmesi, veri toplama aracı olarak anket yönteminden yararlanılması ve kullanılan ölçekle sınırlandırılması olarak değerlendirilebilir.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini, havacılık sektöründe faaliyetlerini sürdüren bir işletmedeki 350 çalışan oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Toplam 350 çalışandan oluşan araştırma evreni, $\alpha=.05$ güven düzeyi ve ± 0.05 hata seviyesinde en az 185 çalışandan oluşan bir örneklem grubu ile temsil edilebilmektedir (Altunışık vd., 2004: 125). Araştırma sürecinde 300 anket formu işletmeye gönderilmiş ve %87,6 yanıtlanma oranıyla 263 anketin geri dönüşümü sağlanmış olup, araştırma evrenini temsil edecek niteliktedir.

2.4. Araştırmada Kullanılan Anket Formu ve Ölçek

Araştırma verilerinin güvenilir bir şekilde toplanabilmesi ve araştırma hipotezlerinin test edilebilmesi amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma anketinin birinci bölümünde çalışanların demografik özellikleri yer almaktadır. Bunlar; cinsiyet, yaş, medeni durum, kıdem (çalışma süresi), eğitim durumu ve hobi durumu şeklinde sıralanabilir. Anket formunun ikinci bölümünde ise, çalışanların yaşam doyumunu ölçmek için Deiner, Emmons, Larsen, Griffin (1985) tarafından geliştirilen ve Köker (1991) tarafından ($\alpha=.85$) Türkçe'ye uyarlanan, Çeçen (2008) tarafından ($\alpha=.75$) çalışmasında kullanılan “Yaşam Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Yaşam doyumunu ölçeği beş madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte; “Hayatımda sahip olmak istediğim herşeye sahibim.” ve “Hayatımdan memnunum.” gibi sorular bulunmaktadır. Ölçeklerin puanlaması, 7’li likert ölçeğine uygundur (1=hiç uygun değil; 7=tamamıyla uygun).

2.5. Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Araştırmada kullanılacak ölçeğin yapısal geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi ile güvenilirlik analizi (Cronbach Alfa) gerçekleştirilmiştir. Kullanılan ölçeğin Cronbach Alfa değeri %86,3 olarak ölçülmüş olup, güvenilirlik için kabul edilebilirlik sınırı olan %70’in üzerindedir. Ayrıca, verilerin çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerine bakılmış ve analizlere uygun olduğu yani normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Tablo 1’de, yazında sıklıkla kullanılan ve kabul edilen referans uyum indeks değerleri (Schermelleh-Engel vd., 2003) ile doğrulayıcı faktör analizi sonucu önerilen uyum değerleri sunulmuştur. Bu sonuçlara göre ölçeğin faktör yapısının ölçeğin orijinal hali ile iyi bir uyum sağladığı söylenebilir.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Bulguları

Uyum Ölçütleri	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Önerilen Uyum Değerleri
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.10	0,071
CMIN/DF	0≤ CMIN/DF≤2df	2df≤ CMIN/DF≤3df	2,318
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	,982
NFI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	,981
CFI	0.95<CFI<1.00	0.90<CFI<0.95	,989

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmektedir.

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin Tablo 2’de yer alan bulgular incelendiğinde; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%84,8) erkek ve evli (%85,6) olduğu, katılımcıların yarısından fazlasının 35 yaş ve üzeri (%59) olduğu, %63,1’inin lisans mezunu olduğu, büyük bir çoğunluğunun (%72,2) 11 yıl ve üzeri kıdeme sahip olduğu ve son olarak neredeyse tamamının (%92) bir hobi ile uğraştığı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Demografik Sorular	N	%	Demografik Sorular	N	%
Cinsiyet:			Medeni Durum:		
Kadın	40	15,2	Evli	225	85,6
Erkek	223	84,8	Bekar	38	14,4
Eğitim Durumu:			Yaş:		
Lise ve dengi	12	4,6	25 yaş altı	6	2,3
Önlisans	76	28,9	25 - 29 yaş arası	51	19,4
Lisans	166	63,1	30 - 34 yaş arası	51	19,4
Lisansüstü	9	3,4	35 - 39 yaş arası	68	25,9
Toplam Kıdeminiz:			40 yaş ve üzeri	87	33,1
1 – 5 yıl	10	3,8	Hobi Durumu:		
6 - 10 yıl	63	24	Var	242	92
11 - 15 yıl	49	18,6	Yok	21	8

16 yıl ve üzeri	141	53,6			
Toplam	263	100	Toplam	263	100

3.2. t-Testi ve Bulguları

Araştırmanın hipotezleri arasında yer alan “çalışanların cinsiyetleri, medeni durumları ve hobi durumları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezlerini (H_1 , H_2 , H_3) test etmek amacıyla t-testi ve Levene’s testi kullanılmıştır. Yapılan analizler ve bulguları Tablo 3’te ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Tablo 3. t-Testi ve Bulguları

Cinsiyet	N	X	S	df	t	p	Levene’s
Kadın	40	37,25	13,23	261	4,176	,000*	,130
Erkek	223	45,86	11,79				
Medeni Durum	N	X	S	df	t	p	Levene’s
Evli	225	46,10	11,61	261	5,181	,000*	,182
Bekar	38	35,36	13,01				
Hobi Durumu	N	X	S	df	t	p	Levene’s
Var	242	44,26	12,55	261	-1,330	,185	,131
Yok	21	48,00	9,92				

* $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır; Levene’s Test $p > 0.05$ dağılım homojendir.

Tablo 3’te iki grup arasındaki varyansların eşit (homojen) dağılıp dağılmadığını anlamak için Levene’s Testi kullanılmıştır. Demografik özellikler için yapılan tüm test sonuçlarına göre iki grup varyansları arasında fark yoktur, eşit dağılım göstermektedir ($p > 0.05$). Bu sonuçlara göre; yaşam doyumunu puanlarının çalışanların cinsiyet, medeni durum ve hobi durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla t-testi yapılmıştır. Bulgulara göre, yaşam doyumunu puanları, çalışanların cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($t_{(261)}=4,176$; $p < 0.01$). Erkek çalışanların yaşam doyumunu puanlarının ortalaması ($X=45,86$), kadın çalışanların yaşam doyumunu puanlarının ortalamasından ($X=37,25$) yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre “çalışanların cinsiyetleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezinin (H_1) kabul edildiği ve bu farklılığın erkek çalışanlardan kaynaklandığı söylenebilir. Yaşam doyumunu puanları, çalışanların medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($t_{(261)}=5,181$; $p < 0.01$). Evli çalışanların yaşam doyumunu puanlarının ortalaması ($X=46,10$), bekar çalışanların yaşam doyumunu puanlarının ortalamasından ($X=35,36$) yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre “çalışanların medeni durumları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezinin (H_2) kabul edildiği ve bu farklılığın evli çalışanlardan kaynaklandığı söylenebilir. Ancak, çalışanların yaşam doyumunu

puanları yine çalışanların hobi durumlarına göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($t_{(383)}=-1,330$; $p>0.05$). Buna göre “çalışanların hobi durumları ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezinin (H_3) kabul edilmediği belirtilebilir.

3.3. Varyans (One Way Anova) Analizi ve Bulguları

Araştırmanın hipotezleri arasında yer alan “çalışanların yaşları, eğitim durumları ve kıdemleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezlerini (H_4 , H_5 , H_6) test etmek amacıyla varyans analizi ve Levene’s testleri kullanılmıştır. Yapılan analizler ve bulguları Tablo 4’te ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Tablo 4’te iki grup arasındaki varyansların eşit (homojen) dağılıp dağılmadığını anlamak için Levene’s Testi kullanılmıştır. Demografik özellikler için yapılan tüm test sonuçlarına göre iki grup varyansları arasında fark yoktur, eşit dağılım göstermektedir ($p>0.05$). Bu sonuçlara göre; yaşam doyumu puanlarının çalışanların eğitim durumu, yaşı ve toplam kıdemlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla varyans analizi ve Levene’s testleri yapılmıştır. Bulgulara göre, yaşam doyumu puanlarının çalışanların eğitim durumlarına ($F_{(3-262)}=,801$; $p>0.05$), yaşlarına ($F_{(4-262)}=1,577$; $p>0.05$) ve toplam kıdemlerine ($F_{(3-262)}=2,441$; $p>0.05$) göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir. Bu bulgular ışığında; H_4 , H_5 ve H_6 hipotezleri kabul edilmemiştir. Bu bağlamda, demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık görülmediğinden dolayı farklılığın nereden kaynaklandığını gösteren Tukey testi yapılmamıştır.

Tablo 4. Varyans Analizi ve Bulguları

Eğitim Durumu	N	X	S	Sd	F	p	Levene’s
1. Lise ve dengi	12	48,83	17,98	3 259 262	,801	,494	2,410
2. Önlisans	76	43,60	13,02				
3. Lisans	166	44,52	11,57				
4. Lisansüstü	9	47,55	13,55				
Yaş	N	X	S	Sd	F	p	Levene’s
1. 25 yaş altı	6	35,66	17,36	4 258 262	1,577	,181	1,320
2. 25 - 29 yaş arası	51	42,71	12,43				
3. 30 - 34 yaş arası	51	44,11	12,81				
4. 35 - 39 yaş arası	68	44,67	12,70				
5. 40 yaş ve üzeri	87	46,41	11,30				
Toplam Kıdem	N	X	S	Sd	F	p	Levene’s

1. 1 – 5 yıl	10	39,40	13,92	3 259 262	2,441	,065	,385
2. 6 - 10 yıl	63	41,71	12,62				
3. 11 - 15 yıl	49	46,65	12,74				
4. 16 yıl ve üzeri	141	45,46	11,85				

Levene's Test $p > 0.05$ dağılım homojendir.

SONUÇ

Havacılık sektörü, son teknolojinin, bilginin, deneyimin ve rekabetin yoğun olarak kullanıldığı bir sektördür. Dolayısıyla havacılık sektöründe çalışanların bu özelliklere sahip ve donanımlı bireylerden oluştuğu veya oluşması gerektiği düşünülmektedir. Küreselleşme ile beraber hava taşımacılığı oldukça gelişmiş ve gelişmeye de devam etmektedir. Bu değişim ve gelişim havacılık çalışanlarını olumlu ve olumsuz olarak etkilemektedir. Artan iş yükü, eğitim ihtiyacı, çalışma saatlerinin artması ve/veya farklılaşması, yeni teknolojinin karmaşıklığı ve anlaşılmasındaki güçlükler gibi birçok faktör çalışanların yaşam doyumlarını etkilemektedir. Yaşam doyumunun iş ve sosyal hayattan sağlanan doyumun bir bileşkesi, ortalaması veya sonucu olduğu söylenebilir. İş hayatında olup biten tüm olumlu ve/veya olumsuz faktörler bireyin iş harici sosyal hayatını da aynı doğrultuda etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı da havacılık çalışanlarının yaşamlarından edindiği doyumun sahip oldukları demografik özellikler bakımından farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konulmasıdır.

Araştırma bulgularına göre; havacılık çalışanlarının yaşam doyumlarının cinsiyet ve medeni durumlarına göre farklılaştığı belirtilebilir. Erkek çalışanların kadın çalışanlara göre yaşamdan sağladığı doyumun daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. "Havacılık bir yaşam tarzıdır." sloganı havacılığın prestijini ve diğer işlerden farklılığını ortaya koymaktadır. Bu prestij algısının erkek çalışanlar için anlamı daha farklı olabilir. Aynı şekilde evli çalışanların bekar çalışanlara göre yaşam doyumlarının daha fazla olduğu araştırma bulgularına göre söylenebilir. Evli çalışanlar belli bir aile düzenine sahip ve daha programlı olduğu düşünülen bireylerdir. Dolayısıyla havacılık bir disiplin ve düzen işidir. Bu duruma yatkın olan evli çalışanların haliyle yaşamdan doyum sağlaması bekar çalışanlara oranla daha yüksek olması beklenen bir sonuç olabilir. Ancak araştırmanın diğer bulgularına göre; havacılık çalışanlarının yaşam doyumlarının eğitim ve hobi durumlarına, yaşlarına ve kıdemlerine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür.

Yenihan vd. (2016) tarafından AVM çalışanları üzerine yapılan yaşam doyumunun demografik değişkenlerle ilişkisi konulu çalışmada; yaşam doyumunun medeni durum, yaş, eğitim durumu ve kıdem ile anlamlı farklılık gösterdiği, ancak cinsiyet ile herhangi bir farklılık göstermediği sonucuna varmıştır. Yenihan (2015) tarafından eczane teknisyenleri üzerine yapılan diğer bir çalışmada ise, çalışanların yaşam doyumlarının demografik değişkenler üzerinde farklı etkilerinin olduğu görülmüştür. Migheli (2016) tarafından gerçekleştirilen ve Batı Avrupa'da eğitim düzeyi ve yaşam doyumunu konulu çalışmada, büyük şehirlerin insanların yaşam doyumunu azalttığı ancak eğitim düzeyinin artmasının yaşam doyumunu arttırdığı belirtilmektedir. Mikucka vd. (2017)

tarafından yapılan araştırmada, demografik değişkenlerden biri olan gelir seviyesinin yetersiz olduğu durumlarda bireyin yaşam doyumunun azaldığı ortaya konulmuştur. Aynı şekilde Plouffe ve Tremblay (2017) alışmalarında, bireyin gelir seviyesinin yaşam doyumunu üzerinde oldukça etkili bir değişken olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda bu araştırmada da çalışanların yaşam doyumunun farklı bazı demografik değişkenler bakımından farklılaşıp farklılaşmadığı ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

Adams, G. A., King, L. A. ve King, D. W. (1996). Relationships of Job and Family Involvement, Family Social Support, and Work-Family Conflict with Job and Life Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 411-420.

Altıparmak, S. (2009). Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Yaşam Doymu, Sosyal Destek Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *F.Ü.Sağ.Bil.Tıp Derg.*, 23(3), 159-164.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya Kitabevi, İstanbul.

Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. ve , A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doymu İş Doymu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 115-129.

Boeing Company Report (2017). Statistical Summary of Commercial Jet Airplane Accidents, Worldwide Operations, 1959 – 2012. <http://www.boeing.com/news/techissues/pdf/statsum.pdf>, Erişim Tarihi: 26.05.2017.

Chang, C. E., Yang, H. ve Yu, T. (2017). Perceived Interpersonal Sources of Life Satisfaction In Chinese and American Students: Cultural or Gender Differences?. *The Journal of Positive Psychology*, 12(4), 414-424.

Chen, W., Zhang, D., Pan, Y., Hu, T., Liu, G. ve Luo, S. (2017). Perceived Social Support and Self-Esteem as Mediators of The Relationship between Parental Attachment and Life Satisfaction among Chinese Adolescents. *Personality and Individual Differences*, 108, 98-102.

Çeçen, A. R. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doymunu Yordamada Bireysel Bütünlük (Tutarlılık) Duygusu, Aile Bütünlük Duygusu ve Benlik Saygısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4(1), 19-30.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.

Diener, E. (2000). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index, *American Psychologist*, 55(1), 34-43.

Diener, E. ve Chan, M. Y. (2011). Happy People Live Longer: Subjective Well-Being Contributes to Health and Longevity, *Appl. Psychology: Health and Well-Being*, 3, 1-43.

Dost, T. M. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doymunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(132), 132-143.

Ellen, E. K. ve Cynthia, O. (1998). Work-Family Conflict, Policies, and The Job-Life Satisfaction Relationship: A Review And Directions for Organizational Behavior-Human Resources Research. *Journal of Applied Psychology*, 83(2), 139-149

Ergül, H. (2007). Hava Trafik Kontrolünde İletişim ve Takım Çalışması?. *Havacılık ve Uzak Teknolojileri Dergisi*, 3(2), 59-65.

Extremera, N. ve Berrocal, P. F. (2005). Perceived emotional intelligence and life satisfaction: Predictive and incremental validity using the Trait Meta-Mood Scale. *Personality and Individual Differences*, 39, 937-948.

Ferreira, S., Akay, A., Cunado, J., Martinsson, P., Moro, M. ve Ningal, F. T. (2013). Life Satisfaction and Air Quality in Europe, *Ecological Economics*, 88, 1-10.

Ghiselli, F. R., Lopa, M. J. ve Bai, B. (2001). Job Satisfaction, Life Satisfaction, and Turnover Intent among Food-Service Managers. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(2), 28-37.

Gök, A. G., Erdem, R. ve Yıldız, K. F. (2016). Dış Kaynaktan Yararlanma Yoluyla Çalıştırılan Personelin İş Ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 43-55.

Gündoğar, D., Gül, S. S., Uskun, E., Demirci, S. ve Keçeci, D. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunu Yordayan Etkenlerin İncelenmesi, *Klinik Psikiyatri*, 10, 14-27.

Horberry, J. T., Limerick, B. R. ve Steiner, J. S. (2011). *Human Factors for the Design, Operation, and Maintenance of Mining Equipment*. Taylor & Francis Group, CRC Press.

Icao (2012). The Integration of Human Factors in Research, Operations and Acquisitions. Eighteenth Meeting of The Communications/Navigation and Surveillance Sug-Group (Cns Sg/18) of Apanpirg, Beijing, China.

Kanbur, A. ve Kanbur, E. (2008). Toplam Kalite Yönetiminin Mavi Yakalı İşgören Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Mobilya Sektöründe Ampirik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 27-40.

Kanbur, E. ve Gökalp, Ç. (2014). *Havacılıkta Ekip Kaynak Yönetimi (CRM):Türkiye ve Dünyada Yapılan Araştırmalardan Seçmeler*. V. Ulusal Havacılık ve Uzay Konferansı, Kayseri.

Kanbur, A. (2015). Does Jop Matter fort he Happiness? *Social and Sciences Research Review*, 3(3), 156-166.

Kanbur, E. (2017). *Havacılıkta İnsan Faktörleri*. Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları, Erzurum.

Koonce, M. J. (2003). *Human Factors in the Training of Pilots*. London: Taylor & Francis.

Köker, S. (1991). *Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükönel, H. ve Korul, V. (2002). Havayolu İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV(2), 67-90.

Luhmann, M., Lucas, E. R., Eid, M. ve Diener, E. (2013). The Prospective Effect of Life Satisfaction on Life Events, *Social Psychological and Personality Science*, 4(1), 39-45.

Mckinney, E. H. (1997). *Systems Theory Implications for Human Factors in Aviation. Proceedings of The Human Factors and Ergonomics Society 41 St Annual Meeting*. Hyatt Regency Albuquerque/Albuquerque Convention Center.

Migheli, M. (2016). Size of Town, Level of Education and life Satisfaction in Western Europe. *Journal of Economic, and Social Geography*, 108(2), 190-204.

Mikucka, M., Sarracino, F. ve Dubrow, K. J. (2017). When Does Economic Growth Improve Life Satisfaction? Multilevel Analysis of the Roles of Social Trust and Income Inequality in 46 Countries, 1981–2012. *World Development*, 93, 447-459.

Oishi, S., Diener, E., ve Lucas, R. E. (2007). The Optimum Level of Well-Being Can People Be Too Happy?, *Perspectives on Psychological Science*, 2, 346-360.

Örücü, E. ve Kanbur, A. (2008). Örgütsel-Yönetmel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve Endüstri İşletmesi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 85-97.

Özdemir, A. A. (2015). İş Tatmini, Pozitif/Negatif Duygulanım ve Yaşam Tatmininin Etkisi. *Çalışma ve Toplum*, 3, 47-62.

Pavot, W. ve Diener, E. (1993). The Affective and Cognitive Context of Self Reported Measures of Subjective Well-Being. *Social Indicators Research*, 28, 1-20.

Plouffe, A. R. ve Tremblay, F. P. (2017). The Relationship between Income and Life Satisfaction: Does Religiosity Play a Role?. *Personality and Individual Differences*, 109, 67-71.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.

Şekerli, B. E. (2006). *Ekip Kaynak Yönetimi Uygulamaları ve Kültürel Farklılıklar: Türk Pilotlar Üzerinde Bir Araştırma*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Eskişehir.

Şimşek, E. ve Aktaş, H. (2014). Örgütsel Sessizlik ile Kişilik ve Yaşam Doyumu Etkileşimi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121-136.

Üçkardeş, İ. ve Ünal, D. 2012. Risk Analizi ve Havacılık Sektöründe Kaza Risklerinin İncelenmesi. *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 27(2), 174-181.

Tait, M., Padgett, M. Y. ve Baldwin, T. T. (1989). Job and Life Satisfaction: A Reevaluation of The Strength of The Relationship and Gender Effects as a Function of The Date of The Study. *Journal of Applied Psychology*, 74(3), 502-507.

Welsch, H. (2009). Implications of Happiness Research for Environmental Economics, *Ecological Economics*, 68: 2735-2742.

Wikipedia (2017). Sanayi Devrimi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi.

Wiegmann, A. D. ve Shappell, A. S. (2004). *A Human Error Approach to Aviation Accident Analysis: The Human Factors Analysis and Classification System*. England: AshgatePublishing Limited.

Wise, A. J., Hopkin, D. V. ve Garland, J. D. (2010). *Handbook of Aviation Human Factors*. Second Edition, Taylor & Francis Group, CRC Press.

Yenihan, B. (2015). Demografik Özelliklerin İş Tatmini ve Yaşam Tatmini Üzerine Etkileri: İzmit'de Çalışan Eczane Teknisyenleri Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 15-36.

Yenihan, B., Öner, M. ve Balcı, B. (2016). İş Doyumu ve Yaşam Doyumunun Demografik Özelliklerle İlişkisi: Sakarya'daki AVM'lerin Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 33-49.

RASYONEL KURUMSALCILIK VE SOSYOLOJİK KURUMSALCILIK AÇISINDAN AVRUPALILAŞMA YAKLAŞIMI

Önder A. AFŞAR¹

ÖZ

Avrupa Birliği Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe kabul ederek genişleme sürecine girdi. Bu süreçte Avrupa Birliği üye ve aday ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını kendi müktesebatına uygun olarak dönüştürürken, AB'nin bu dönüştürücü etkisi Avrupalılaşma (*Europeanization*) kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği aday ülkelerde demokratikleşmeye ne şekilde etkide bulunmaktadır ve bu etki mekanizmasını açıklayan kuramsal yaklaşımlar nelerdir, özellikle adaylık sürecinde Avrupa Birliği etkisiyle ortaya çıkan demokratik değişim hangi kuramsal çerçeve ile açıklanabilir gibi sorulara Avrupalılaşma yaklaşımı çerçevesinde cevap aranmaktadır. Bu anlamda AB genişleme politikası bağlamında tartışılmaya başlanan Avrupalılaşma kavramı üye veya aday ülkelerde Avrupa Birliği etkisi ile ortaya çıkan iç değişime işaret eder. Avrupalılaşma çalışmalarında ülkelerin demokratik dönüşümünü kuramsal olarak açıklamak üzere kurumsalcı temelde, dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modellerinden faydalanılır. Bu modeller bir dış etken olarak AB'nin özellikle aday ülkelerin demokratik değişimindeki etkisini açıklamak üzere yararlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu makalenin amacı Avrupalılaşma yaklaşımı çerçevesinde sosyal öğrenme ve dış teşvik modellerinin varsayımları doğrultusunda AB'nin aday ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisini kuramsal açıdan açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Kurumsalcılık, Dış Teşvik Modeli, Sosyal Öğrenme, Demokratikleşme.

¹ Dr. Maliye Bakanlığı, GİB, E-mail: oaaytacafsar@yahoo.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 03.03.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 25.04.2017

THE APPROACH OF EUROPEANIZATION IN TERMS OF RATIONAL AND SOCIOLOGIC INSTITUTIONALISM

ABSTRACT

After the end of the Cold War, the European Union entered the process of enlargement by accepting Central and Eastern European countries membership. In this process, the European Union has transformed the political and economic structures of its member and candidate countries in accordance with its *acquis*. This transformative effect of the EU has begun to be expressed by the concept of Europeanization. How the European Union is influencing democratization in candidate countries and what are the theoretical approaches that explain this mechanism of influence? Which theoretical framework explain the democratic change that emerged under the influence of the European Union, especially in the process of nomination? The answer to such questions is sought within the framework of the Europeanization approach. In this sense, the notion of Europeanisation, which has begun to be discussed in the context of the EU enlargement policy, points to the internal change resulting from the influence of the European Union in the member or candidate Countries. Europeanization studies use external incentive models and social learning models to explain countries' democratic transformation. These models provides a useful framework for explaining the influence of the EU as an external factor, especially in the democratic transformation of candidate countries. The aim of this article is to theoretically explain the democratizing effect of the EU on the candidate Countries, in the context of Europeanization Approach that is based on social learning and external incentives models.

Keywords:Europeanization, Institutionalism, External Incentives, Social Learning Model, Democratization.

GİRİŞ

Avrupa Birliği özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe kabul edip genişleme sürecine girdi. Bu dönemle birlikte AB'nin bir taraftan sınırları genişlerken diğer taraftan da kendi içinde yeni antlaşmalar ve beraberinde kabul edip uygulamaya koyduğu politikalarla derinleşme yönünde ilerleme sağlama gayreti içine girmiştir. Bu süreçte Avrupa Birliği üye ve aday ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını kendi müktesebatına uygun olarak dönüştürürken AB'nin bu dönüştürücü etkisi Avrupalılaşma (*Europeanization*) kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. AB 1990'ların sonundan itibaren koşulluluk ilkesi doğrultusunda aday ülkeler için uyguladığı demokratik dönüşüm politikalarıyla bu ülkelerin içyapılarında kurum ve politikalarında değişim görülmeye başlanmıştır. AB'nin özellikle aday ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisi Avrupalılaşma yaklaşımı altında ele alınmıştır. AB'nin derinleşme ve genişlemesinin sonucu olarak ortaya çıkan ve Avrupa Birliği ile ilgili çalışmalarda daha çok genişleme politikası bağlamında tartişılmaya başlanan Avrupalılaşma kavramı Avrupa Birliği etkisi ile meydana gelen üye veya aday ülkelerdeki iç değişim olarak tanımlanabilir.

Avrupa Birliği aday ülkelerde demokratikleşmeye ne şekilde etkide bulunmaktadır ve bu etki mekanizmasını açıklayan kuramsal yaklaşımlar nelerdir ve özellikle adaylık sürecinde Avrupa Birliği etkisiyle ortaya çıkan demokratik değişim hangi kuramsal çerçeve ile açıklanabilir? Bu sorulara Avrupalılaşma yaklaşımı genel olarak bir cevap verir. Aşağıdaki bölümde AB'nin üye ve aday ülkelerde demokratik dönüşümü gerçekteştirmesini açıklamak üzere bir kavramsal çerçeve sunan Avrupalılaşma kavramı ve kapsamı açıklanacaktır. Avrupalılaşma çalışmalarında (<http://www.arena.uio.no>) ülkelerin demokratik dönüşümünü kuramsal olarak açıklamak üzere en sık kullanılan, kurumsalcı temelde, dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modelidir. Bu modellerin varsayımları doğrultusunda, bir dış etken olarak Avrupa Birliği'nin aday ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisikuramsal boyutta açıklanacaktır. AB'nin aday ülkeler üzerindeki etkisinin uygulamada nasıl görüldüğü AB-hedef ülke etkileşimi sonucu ortaya çıkan değişimin ülke bazında incelenmesi çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışmada Avrupalılaşma yaklaşımının kuramsal açıdan incelenmekte olup, AB'nin tek tek aday ülkeler üzerindeki etkisini ve bunun boyutlarını örnekleriyle birlikte incelemek ayrı bir çalışmanın konusudur.

1. BİR AVRUPA BÜTÜNLEŞME KURAMI OLARAK AVRUPALILAŞMA TANIMLARI VE KAPSAMI

Avrupa tarihinde Avrupalı devletlerin birleşmesi ve bütünleşmesi gerektiği fikri ve birleşik Avrupa ile ilgili düşüncelerin kökeni iki savaş arası döneme kadar uzanır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki büyük dünya savaşından çıkan yıkılmış ve yıpranmış bir Avrupa'nın birleşmesi doğrultusunda Amerika örneğinden hareketle Avrupa Birleşik Devletleri kurma düşüncesi federalistler tarafından savunulmaya başlamıştır. Özellikle W. Churchill'in Avrupa'nın bir şekilde birleşmesi gerektiğini açıkladığı iyi bilinen 1946 tarihli Zürih Üniversitesindeki konuşmasıyla, daha önce ütopya düzeyinde kalan birleşik Avrupa düşüncesi Avrupa'da yerleşmeye başlamıştır (McCormick, 2013:101).Avrupalılar Avrupa'nın birleşmesi bütünleşmesi gerektiği konusunda hemfikir olmalarına rağmen üzerinde uzlaşamadıkları konu bu bütünleşmenin nasıl olacağı konusundaydı. Avrupa entegrasyonu düşünceleri bugünkü ulaştığı yapı itibariyle Avrupa Birliğini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu yapı kendine özgü yapısıyla (*sui generis*) ne tam bir devlet ne tam bir uluslararası örgüt olarak şekillendi. AB, üye devletlerin yetkilerini devrettiği alanlarla işleyen birlikteliğiyle uluslarüstü bir özellik göstermekte ve birleşik Avrupa yönünde ilerleme kaydetmekteyken diğer yandan devletlerin (hükümetlerarası) işbirliği ile ortaklaşa politikalar yürüttüğü alanların olması yönüyle de bir uluslararası örgüt görünümündedir. Ancak bugünkü şekli ile modern anlamda (Westfalyen anlamda) bir devlet görüntüsünden uzak olduğu için genişleme ve bütünleşme yönünde evrilsede Avrupa Birliği, federalistlerin kurguladıkları büyük birleşik bir Avrupa fikrinden uzaktır (Zielonka, 2006: 3-4; Bartolini, 2005: 12-13). Yeri gelmişken burada ifade edelim ki 2016 yılında İngiltere'nin AB üyeliğini

halk oyuna sunup sonucunda Birlikten ayrımaya kararı çıkmasıyla AB'nin gelecekteki alacağı şekil önemli bir belirsizlik içine girmiştir.

Avrupa Birliği özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte yeni üye ülkeleri bünyesine dahil ederek sınırlarını genişletirken, ulusal hükümetler üzerinde uluslararası özelliği ile yetkisini ve otoritesini genişletmiştir. Bu durum Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve doğası üzerinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir. AB'nin genişleme ve derinleşme tartışmaları Avrupa hukukunu, normlarını ve düzenlemelerini de beraberinde tartışmaya açmıştır. Avrupalılaştırma çalışmalarının temeli Avrupa Birliği'nin gelişimine paralel olarak Avrupa bütünleşme kuramları ve bunların süreç içerisinde gelişimine dayanır. Uluslararası ilişkiler disiplininin içinde gelişen Avrupa bütünleşme yazını tarihi süreç içerisinde evrilip gelişen Avrupa Birliği'nin dönüşümlerine paralel olarak zaman içerisinde karşılaştırmalı siyaset disiplininin kavram, kuram ve yöntemlerini kullanmaya başlamış ve buna bağlı olarak incelediği temel sorunsallar değişmiştir (Bölükbaşı, vd., 2011: 78).

Avrupa bütünleşmesiyle ilgili 1990'lara kadar yapılan araştırmalarda genel olarak üye devletlerin, bir üst örgüt olarak kurulup gelişen Avrupa Topluluklarını nasıl şekillendirdikleri ve Avrupa yönetimi tartışılıyordu. Dolayısıyla o dönemlerde gündemde olan kuramlar, işlevselcilik (*functionalism*) devletlerin bilinçli bir şekilde, bütünleşme amacını güderek üzerinde işbirliği sağlamayı başardıkları bir konunun, uzun vadede yayılma etkisi göstereceği ve bu bağlamda bütünleşmenin derinleşeceğini öne süren yeni-işlevselcilik (*neo-functionalism*), hükümetlerarasıcılık (*intergovernmentalism*) gibi dönüşüm sürecini aşağıdan yukarı doğru (*bottom-up*) bakış açısıyla inceleyen kuramlardı (Mitrany, 1943; Haas, 1958; Hoffman, 1966; Milward, 1992; Moravcsik, 1998; Chrysochoou, 2001; Rosamond, 2000; Spinelli ve Rossi, 2006). Bunlarda AB'yi oluşturan üye devletlerin Birliğe ve onun yapılmasına olan etkileri tartışılıyordu. Klasik bütünleşme kuramları öncelikle ortak çıkarın bulunduğu iktisadi alanlarda birliğin sağlanmasını, sonra zaman içerisinde siyasi anlamda birliğin bunun üzerine inşa edilmesini savunuyordu.

1990'lardan sonra ve özellikle 2000'lerle birlikte klasik bütünleşme kuramları yerini kuramsal çatısını, temeli karşılaştırmalı siyaset kuramlarında yer alan yeni-kurumsalcılık (*neo-institutionalism*) yaklaşımlarında yer alan Avrupalılaştırma kuramlarına bırakmıştır. Bu yaklaşım AB'nin inşasına, ulus devletleri nasıl ve hangi süreçlerle dönüştürdüğüne odaklanmış ve AB'nin ülke içi yapıları nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştır. 1990'ların sonlarından itibaren, klasik bütünleşme kuramlarından farklı olarak, ulus üstü düzeyde giderek kurumsallaşan AB yapısının üye ülkelere etkisi yukarıdan aşağıya doğru (*downloading – top-down*) süreçlerle incelenmeye başlanmıştır. AB'nin dönüşen yapısını ve nasıl çalıştığını anlamak üzere bu tarihten sonra ortaya çıkan bütünleşme kuramları Avrupalılaştırma yaklaşımı olarak ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan Avrupalılaştırma, Avrupa Birliği'nin gelişip şekillenen yapısını da dikkate alarak AB'nin üye ulus devletlerin çeşitli politikaları, siyaseti ve kurumlarına etkilerine odaklanmıştır. Yeni gelişen bu yaklaşımla esas olarak üye devletlerin sosyal süreçleri ve iç yapılarındaki değişimi üzerine yoğunlaşmış ve Avrupalılaştırma bakış açısıyla incelemeye başlamışlardır. Bu bağlamda Avrupalılaştırma üzerinde yapılan araştırmalarda 1990'lı yıllardan itibaren artan sayıda çalışma yapılmış, daha önceki incelemelerde Avrupa Birliği bağımlı bir değişken olarak ele alınırken son dönemdeki Avrupalılaştırma çalışmalarıyla birlikte AB artık bizatihi etkileri olan bir bağımsız değişken olarak incelemeye alınmaya başlanmıştır (Bölükbaşı, vd., 2011: 78-82).

Bu dönemden itibaren Avrupa Birliği takip ettiği genişleme ve derinleşme politikalarıyla şekillenmeye başlamış, olgunluk sürecine girmiştir. Yeni gelişen bir çalışma alanı olması itibarıyla karşılaştırmalı olarak ülkeler arası ve politikalar arası kuramsal değişimin açıklayan ikna edici, sistematik kuramsal çerçeve ortaya çalışmalar görülmemekle birlikte (Knill ve Lehmkuhl, 1999; Olsen, 2002: 921-952) Avrupalılaştırmanın ülke içi yapılara etkisi hakkında sayısı artan çalışmalar yapılmıştır. Çok etkenli ve sürekli gelişen dinamik bir siyasi oluşumu incelemesi ve siyasi gelişmelerden etkilenmesinden dolayı kavramın üzerinde görüş birliğine varılan tek bir tanımı yapılamasa da başlarda Avrupalılaştırma kavramı Avrupa düzeyinde kuramsal yapılanma anlamında kullanılmıştır (Featherstone, 2003:3). Avrupalılaştırma çalışmalarına yön veren araştırmacılardan Wiener ve Diez,

Avrupa bütünüleşmesi sürecini inceleyerek Avrupa bütünüleşme kuramlarının üç aşamada geliştiğini belirtir. Bunlardan ilki, 1960'lar ve sonrasında gelişen ve Avrupa bütünüleşmesinin nasıl olduğunu ve sonuçlarını ele alan açıklayıcı kuramlardır. İkincisi, 1980'ler ve sonrasında ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin (o zamanki formuyla Avrupa Topluluğu) yönetişimini, nasıl bir siyasal süreç olduğunu, kurallarının nasıl çalıştığını ve devam eden bütünüleşmesini analiz eden analizci kuramlar ve üçüncü olarak da 1990'lar ve sonrası AB'nin inşasına odaklanan Avrupa bütünüleşmesinin nasıl ve hangi siyasal sonuçlar ile geliştiğini bütünüleşme ve yönetişimin nasıl kavramsallaştırılacağını araştıran inşacı kuramlardır (Diez ve Wiener, 2009: 6).Avrupa Birliği kendi içinde dönüşümüne devam ederken Avrupa bütünüleşme ile ilgili olarak bu çalışmalar devam etmiştir. Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'ya genişlemesiyle bu gelişmelere paralel olarak yeni durumu anlamak üzere Avrupa entegrasyon kuramları da gelişmiş ve 3. kuşak bütünüleşme yazını ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, Avrupalılaşma kavramı değişik anlamlarda kullanılsa da yapılan çalışmalarda terimin ne ifade ettiği ve içeriğini göstermesi bakımından genel olarak şu noktalar üzerinde durulduğu görülür:AB seviyesinde karar alma ve politika oluşturma; alınan bu karar ve politikaların tetiklediği süreçler; bu karar ve politikaların ulusal politika, karar alma süreçleri ve kurumsal yapılara olan etkileri (Bölükbaşı, vd.,2011: 81).

Avrupalılaşma tabiri çoğunlukla politikaların ve siyasal süreçlerin uyumu olarak tanımlanmakla beraber tarihi bir olgu, uluslararası kültürel yayılma ve kurumsal uyum anlamında kullanılmaktadır (Featherstone, 2003:6-12). İlk bakışta Avrupalılaşma kavramı aktörler arasında koordineli olarak farklı siyasi, hukuki, sosyal ve idari yapıların Avrupa seviyesinde doğuşu ve gelişmesi olarak tanımlanabilir. Avrupalılaşma Avrupa seviyesinde farklı yönetim yapılarının kurulması ve gelişmesi olarak ele alan tanımlara göre siyasal bağlantılar ve aktörler arasındaki etkileşimi biçimlendiren otoriter kuralların oluşturulmasını sağlayan siyasal problem çözme ile ilgili siyasi, hukuki ve sosyal kurum ve yapıların kurulmasıdır (Risse, vd., 2001:3).Bu bakış açısına göre Avrupalılaşma Avrupa seviyesinde ve ulusal seviyede resmi gayri resmi kurallar prosedürler, normlar, yönetim pratiklerinin oluşmasıdır. Avrupalılaşma ulusal, ulus- üstü düzeyde değişik yönetim alanları arasında etkileşim anlamında ele alınabilir. Bu görüş sahiplerinin Avrupalılaşmayı ülke içi politikaları, kurumları ve süreçleri doğrudan etkileyen bağımsız bir değişken olarak gördüğü söylenebilir. Avrupalılaşma kolektif eylem için organizasyon kapasitenin güçlendirilmesini, yeni normlar, vatandaşlık ve üyelik konusunda, ortak anlayış gibi müşterek fikirlerin gelişimini içerir (Olsen, 2002: 929).Bununla birlikte bu kavramın akademik çevrelerde dinamik bir tartışma konusu olduğundan bahsedilerek diğer kavram hataları riskiyle beraber terimin tam olarak anlamının oturmadığı, belirsiz kavramsal çerçevede gerilme tehlikesinin olduğunu söyleyen görüşler de vardır (Radaelli, 2000: 1-25).

Benzer şekilde minimalist ve maksimalist önemine de işaret edilerek Avrupalılaşmanın Avrupa siyasetinde değişimi doğru anlamak için iyi bir başlangıç noktası olacağı ileri sürülmüştür (Featherstone, 2003:3). Minimalist anlamda Avrupa seviyesinde siyaset belirlenmesi ve bunun Avrupa Birliği politikalarıyla ülke içi yapıya etki etmesine işaret edilir. Maksimalist anlamda ise Avrupalılaşma sosyal ve siyasi aktörleri, resmi kurumları, fikirler ve çıkarları etkileyen yapısal değişim sürecidir. Bu yapısal değişim Avrupa'nın hakim olduğu veya Avrupa ile yakın ilişkili bir durum olarak benzer özellikler gösteren temel bir olguya işaret eder (Featherstone, 2003:3).Diğer taraftan Radaelli'ye göre Avrupalılığı yeni bir kuram veya geçici bir yaklaşım olarak görmekten daha çok bir çözüm olarak değil bir sorun olarak görmek gerekir. Öyle ki siyaset biliminde var olan bütünüleşme kuramları, yönetim kuramları ve karşılaştırmalı siyasetteki diğer klasik kavramları yöneten "post-ontolojik" bulmacanın parçaları olarak kavramsallaştırılmalıdır. Bununla birlikte Avrupalılaşma kavramı uluslararası politikanın iç politikayı nasıl etkilediğini, ülke içi yapı ile uluslararası yapı arasındaki etkileşimi anlamaya yardımcı olur (Radaelli, 2004: 3-4). Olsen'e göre Avrupalılaşma çalışmaları düzensizdir ve Avrupalılaşma kavramının ne olduğunu kavramsallaştırmaya çalışmaktan daha çok Avrupa siyasetindeki dinamiklerini anlamaya çalışmayı gerektirir. Avrupalılaşma kavramının nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili olarak Ampirik karmaşıklık ve kavramsal karışıklık umutsuzluğa değil fakat Avrupa değişimin dinamiklerini modelleme için

yenilenen çabalarına öncülük etmelidir (Olsen, 2002: 923). Kavram AB'nin yeni üye ülkeleri kabulü ve aday ülkeler ile müzakereler doğrultusunda şekillendiğinden Avrupalılaşmayı bir sonuç olarak görmeyip, bir süreç olarak tanımlanır (Radaelli, 2003:52). Bu anlamda Avrupalılaşma çalışmalarında en çok kullanılan tanımlardan biri olarak Avrupalılaşmayı şöyle tanımlar: "AB'nin siyaset yapım sürecinde oluşturularak devletlerin ulusal söylem, siyasi yapı ve siyasetlerine uyarladıkları resmi ve gayri resmi kurallar, süreçler, politikalar, değerler, tarzlar ve iş yapış şekillerinin oluşturulup yayılması ve bunların kurumsallaştırılmasıdır"(Radaelli, 2003:30).Siyasi davranışların değişim mantığı üzerinde durur. Bu bakımdan Avrupalılaşma, Avrupa Birliği'nin siyaset ve siyasetinin ülke içi yapılarca benimsenip uyarlanması içerir, AB kamu politikalarını tercih ederek açık bir koordinasyon içinde yönetişimi ön planda tutar (Radaelli, 2003:30).

Ülke içi yapı ve Avrupa düzeyinde etkileşim arasındaki ilişkiyi açıklaması bağlamında bahsi geçen Avrupalılaşma çalışmalarında Avrupalılaşma kavramının anlamlı olabilmesi için değişikliğin uygulamada gözlemlenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Değişik boyutlarına işaret etmesi için Avrupalılaşma araştırmalarında sürecin farklı boyutlarına odaklanma gerekir. Bunlar yönetim olarak Avrupalılaşma, kurumsallaşma anlamında Avrupalılaşma ve söylemsel Avrupalılaşma olarak üç ana kavramsal çerçevede incelenebilir. Bunlar birbirleriyle çelişen alanlar olmayıp gözleme dayalı veriler ile kuramsal varsayımlar arasında bağlantı kurulduğu zaman Avrupalılaşma kavramı anlam ifade edecektir. Aksi halde Avrupalılaşma araştırmaları içinde sebep sonuç ilişkisi iyi formüle edilmemişse yukardan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmak üzere AB aday veya üye ülke etkileşimi yanlış değerlendirilecektir (Radaelli, 2003:30). Kimilerine göreyse Avrupalılaşma bağlamında üye ülkeler ile Avrupa Birliği arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığından söz edilebilir. Buna göre Avrupalılaşma sadece Avrupa Birliği'nin üye ülkeye etkisini inceleyen bir süreç değildir. İlgili ülkenin de Avrupa Birliği'ni etkilediği karşılıklı bir süreci kapsar. Bu bakımdan etkileşim tek yönlü değildir. Avrupa Birliği'nin aday veya üye ülkeye etkisi "yukarıdan aşağı" veya "aşağı indirme" olarak isimlendirilirken, üye ülkelerin Avrupa Birliği etkisine verdiği tepki ise "aşağıdan yukarı" veya "yukarı yükleme" olarak isimlendirilir (Börzel, 2003:1-3).

AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesine paralel olarak Avrupalılaşma kavramı da yeni anlamlar kazanmış, incelediği konular ve kapsamı gelişmeye başlamıştır. Avrupalılaşma kavramı katılım öncesi Avrupalılaşma (*pre-accession Europeanization*) ve katılım sonrası Avrupalılaşma (*post-accession Europeanization*) olarak iki ayrı dönemde incelenmeye başlanmıştır. Katılım öncesi döneme ilişkin, üye ülkelerden farklı olarak, müzakere sürecindeki yeni üye olacak aday ülkeler için AB daha sıkı ve daha teknik düzenlemeler öngörmüştür. Her aday ülkenin farklı siyasi, sosyal yapıda ve farklı kurumsal yapılara sahip olmasından dolayı Avrupa Birliği'nin ülkelere ve onların iç yapılarına etkisi de farklı derecelerde olmuştur. Katılım öncesi Avrupalılaşma AB'nin aday ülkelere etkisi ve bu etkinin boyutu konusunda farklılıklar olduğundan bu konudaki çalışmalar adaylık sürecindeki dönüşümde AB katkısının ne boyutta olduğu hususuna ağırlık verilmesini gerektirmiştir.² Zira aday ülkelerde AB'nin uyum baskısıyla birlikte daha hızlı bir demokratik dönüşüm yaşanmıştır. Böylece AB müktesebatını benimsetilmesi ve etkin denetim süreçleriyle aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılımlarını ayrıca inceleyen aday ülke Avrupalılaşması kavramı doğmuştur (Sedelmeier, 2011:1-52). AB, aday ülkelere karşı daha kapsamlı bir demokrasi anlayışıyla, daha tavizsiz bir denetim uygulaması ortaya koymuştur. Böylelikle Avrupa Birliği daha önce görülmediği kadar ülkelerin demokratik dönüşümünde etkili olmuş bu dönüşümü gerçekleştirmek üzere kapsamlı bir dönüştürme mekanizması oluşturmuştur. Bu mekanizmanın kalbinde ise AB'nin

²Farklı yazarların makalelerinin yer aldığı bu çalışmalara örnek olarak: Thomas Risse, Maria G. Cowles and James Caporaso (2001), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change*, Cornell University Press, Ithaca and London; Kevin Featherstone and Claudio Radaelli (2003), *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, Oxford; Paulo Graziano and Maarten P. Vink (2006), *Europeanization: New Research Agendas*, Palgrave, London; Frank Schimmelfennig, and Ulrich Sedelmeier (2005), *The Politics of European Union Enlargement Theoretical Approaches*, Routledge, London.

demokratik koşulluluk politikası mevcuttur (Usul, 2008: 111). Bir başka ifade ile aday ÷lke Avrupalılaşmasının temel aracı Avrupa Birliği'nin koşulluluk stratejisidir. Bu bağlamda bütün kurumları ve kurallarıyla Avrupa düzeyinde bir Avrupalılaşmayı Risse ve diğerleri kısaca "Avrupa düzeyinde belirgin bir yönetim yapısının kurulması ve gelişimi" şeklinde tanımlar (Risse, vd., 2001:1).

Avrupalılaşma kavramı incelenirken üzerinde durulması gereken bir husus da Avrupalılaşma kavramının genel olarak Avrupa'yı mı yoksa Avrupa Birliğini mi işaret ettiği hususudur. Ana hatlarıyla Avrupalılaşma Avrupa kültürüne ait olmak üzere ait değer, inanç ve normların kabul edilip ulusal seviyede bu doğrultuda gerçekteleşen değişiklikler olarak açıklanabilir. Daha dar bir anlamda Avrupalılaşma (*EU-isation*)(Flockhart, 2010:787–810) ise Avrupa Birliği müktesebatının kabul edilip uygulanması ve bu süreçte AB'nin aday ÷lke üzerindeki baskısı olarak tanımlanabilir (Featherstone, 2003:3). Buna göre AB ile üyelik müzakereleri yürütürken aday ÷lkeden AB müktesebatına uygun olarak kendi iç hukukundaki yasal değişiklikleri yapması ve AB mevzuatıyla uyumlu hale getirmesi beklenir. Ancak Avrupalılaşma kavramı Avrupa'ya ait olan anlamında geniş manada kullanılırsa böylelikle Avrupalılık sadece AB ile sınırlandırılmış olmaz. Zira AB üyesi olmayan (Norveç, İsviçre gibi) ÷lkeler olduğu gibi Avrupa siyasetinden ortaya çıkan AB'den başka Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı veya Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi gibikurumlar da vardır (Vink ve Graziano, 2007:11-12). Bununla birlikte aday veya üye ÷lkelerdeki demokratikleşme yönünde değişim sonuçlarını net olarak gözlemleyebilmek için Avrupa Birliği bağlamında Avrupalılaşma tanımını kullanmak yerinde olacaktır. Son dönem Avrupa Birliği çalışmalarında Avrupalılaşma kavramı ÷lke içi değişimin Avrupalı olan kaynağına, AB'nin dışsal etkilerine, yapılan vurgu olarak ele alınmaktadır (Vink, 2003: 63–74). Bütün kurum ve kurallarının tüm üyelere kabulü anlamında Avrupalılaşmak amacı taşıyan Avrupa Birliği'nin aday ÷lkelerde iç değişim için kullandığı en etkili araç koşulluluk stratejisidir.

Avrupalılaşma değişime işaret eder ve bir süreçtir. Bu değişimden kasıt ise ÷lkelerin iç yapılarında Avrupa Birliği standartlarına uygun olarak gerçekteleşmesi beklenen kurumsal dönüşümdür. Olsen'e göre Avrupalılaşma değişim süreçlerinin bütünüdür. Avrupalılaşmanın ne olduğunu tam olarak anlayabilmek için ilgili ÷lke içindeki kurumsal değişim mekanizmasını ve değişimi başlatıp sürdüren dinamikleri iyi anlamak gerekir (Olsen, 2002:921-952). Avrupa araştırmalarında son dönemde dikkat çeken husus, Avrupa düzeyinde yönetimler ve politikaların iç yapıya aktarılması ve ÷lke içi düzeyde kurumsallaştırılmasıyla ilgilenebilmesidir (Radaelli, 2004). Buna göre AB düzeyinde ve siyasi ve idari modellerinin oluşturulması ve yükselen Avrupa siyasetine bir yanıt olarak ulusal modellerin yeniden düzenlenmesi anlamında birbiriyle ilişkili iki ana kurumsalcılık anlayışı vardır (Olsen, 2002: 925). Börzel ise kurumsalcılık anlamında Avrupalılaşmayı iç politika alanlarının giderek artan şekilde Avrupa politika yapım sürecine bağlı olması şeklinde tarif etmektedir (Börzel, 1999:573-596). Bu bakımdan ÷lke içi siyasi sosyal yapılar, baskı grupları ile kamu politikaları alanındaki aktörlerin araç ve kaynakların Avrupa etkisiyle dönüştüğü alanlardır. Dolayısıyla Avrupalılaşma, bu anlamda ÷lke içi yapıların kurumsal olarak dönüşmesi, ÷lkedeki yönetime ve kurumsal yapılara (*polity*), ÷lkede siyaseti şekillendiren siyasi partiler ve baskı gruplarınca yürütölen politikalara (*politics*) ve Avrupa Birliği'nin ortak politikalar olarak belirleyip tüm ÷lkelerce tam olarak uygulanan değişik politika konuları olarak siyasaya³(*policy*)(Kaid ve Holtz-Bacha, 2008) etki etmesidir (Börzel ve Risse, 2000:3-5). Radaelli'ye göre Avrupalılaşma ÷lke içinde üç farklı alanda etki eder. Avrupalılaşmanın kurumsal dönüşüm anlamında etki ettiği bu alanlar sırasıyla; kamu yönetimi, hükümetler arası ilişkiler ve hukuki yapı gibi yapılar ve siyasi partiler, baskı grupları ve sosyal gruplar

³*Polity, politics ve policy* kelimelerinin farkına ilişkin kısaca şunlar söylenebilir: Topluluk anlamında kullanılan "polity" terimi yalnızca şehir devleti değil aynı zamanda ulus-devletlerden ve imparatorluklara kadar devlet olarak örgütlenmiş siyasi toplumların diğer formlarını da içerir. Siyaset (*politics*,) yönetimin içindeki oyuncuların (siyasi partiler, bürokrasi, sivil toplum örgütleri) arasındaki güç mücadelesini kurumsal ve pratik olarak açıklar. Genel itibarıyla bu terim politik sistemin çekirdeğini oluşturmaktadır. Siyaset (*policy*) ise topluca bağlayıcı kararları olan ama ekonomi, çevre, tarım ya da eğitim gibi daha alt konularda, sosyal alanların planlanması ve daha küçük ölçekli politikaların oluşumunu ifade eder. (Kaid ve Holtz-Bacha, 2008).

gibi ülke içi siyasi yapılara (*domestic structure*) aktörler, siyaset sorunları, tarz, araçlar ve kaynaklar gibi kamu politikaları alanının (*public policy*) alt bileşenlerini etkileyerek Avrupa norm ve kural ve ilkelerine uyumu sağlamak yönünde dönüşümü sağlarlar (Radaelli, 2003:35-36). Bilişsel ve normatif alan kapsamında (*cognitive – normative structure*) isesöylemler, siyasi sorunlar, siyasi meşruluk, kimlikler, devlet yönetim geleneği, siyasi anlatımlar, siyasete bakış tarzı ve siyasetin çerçevesi gibi konularda Avrupalılaştırmanın sadece maddi unsurlardan ibaret olmadığı, aynı zamanda değerler, kültür, normlar, söylemlerinde Avrupalılaştırması gerektiğine vurgu yapar (Radaelli, 2003:36).

Avrupa Birliği'nin ülkeler ve iç yapılarına etkisi konudan konuya, ülkeden ülkeye ve zamandan zamana göre değişiklik gösterebildiğinden Avrupalılaştırma'nın etkisi asimetrik ve düzensiz olarak kabul edilir (Featherstone, 2003:11-12). Zira devletlerin yapıları siyasi olarak, kültürel olarak, iktisadi olarak ve güç bakımından aynı olmadığı için dolayısıyla etkileri de değişik düzeyde olacaktır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Bir ülkedeki değişimin Avrupalılaştırma kapsamında değerlendirilebilmesi için Avrupa Birliği etkisiyle olması, değişimde ve Avrupa Birliği'nin amaçlarına uygun olması lazımdır (Yazgan, 2012: 127). Avrupa düzeyindeki süreçler, politikalar ve kurumlarla ülke içi düzeydeki uygulamalar, süreçler ve kurumlar arasında uyumsuzluk veya uyumsuzluk olduğunda, AB ölçütlerine göre, değişim gerekli olur (Börzel ve Risse, 2000:6). Avrupa Birliği seviyesindeki düzenlemeler ile ilgili ülkenin iç düzenlemesi arasında uyumun iyi olması bir diğer ifadeyle örtüşme seviyesi (*goodness of fit*) dir. AB'nin ülke üzerindeki uyum baskısının derecesini azaltacaktır. Buna göre uyumsuzluğun derecesi uyum baskısının yoğunluğunu belirler (Risse, vd., 2001:2-7). Böylece Avrupa Birliği ülke içi değişim sürecini başlatan bir faktör olmaktadır. Avrupalılaştırma yönünde AB kriterlerine göre temel belirleyici Avrupa Birliğidir. Aday ülkeler söz için katılım sürecindeki koşulluluk nedeniyle AB'den kaynaklanan uyum baskısının çok daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır” (Bölükbaşı, vd., 2011: 89). Bu bağlamda üye ülkeler için karşılıklı görüşmelerle belirlenen hükümetlerarası alandaki politikalarda bile Avrupa Birliği ile aday ülkenin uyumunda esas mekanizma koşulluluk ilkesi olarak ortaya çıkmaktadır (Schimmelfennig, vd., 2003:495). AB'nin etkisinin asimetrik ve düzensiz olmasının ve ülkelere göre farklılık göstermesinin sebebi ülkeden ülkeye değişiklik gösteren ulusal faktörlerdir.

Bu noktada Avrupalılaştırma genel çizgisinde Avrupa Birliği etkisiyle aday ülkelerde meydana gelen değişim, daha özeldir hangi kuramsal çerçeve ile açıklanabilir? Kısaca Avrupa Birliği etkisiyle ülke içi değişim sürecini açıklayan kuramlar nelerdir ve bu süreci nasıl açıklar, sorularına cevap olarak burada ulusal düzeyde değişimin iki temel boyutu üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki siyasal organizasyon anlamında ve yönetim anlamında değişim, diğeri ise insanların zihinlerindeki değişim, zihniyet değişimidir (Olsen, 2002: 926). Bu bağlamda Avrupalılaştırma yaklaşımıyla ülke içi değişimi ve bunun sürekliliğinin altında yatan kurumsal değişim mekanizmalarını belirlemek kurumsalcı bir yöntemle başvurulmaktadır. Rasyonel kurumsalcılık temelinde dış teşvik modelinde ödülün büyüklüğü ve iç uyumun maliyeti kavramları kullanılarak Avrupalılaştırma ve onun itici gücü AB koşulluluk stratejisinin etkinliği ve güvenilirliği açıklanırken, sosyolojik kurumsalcılık temelli sosyal öğrenme modelinde ise Avrupalılaştırma meşruluk, aidiyet (*identity*) ve siyaseten uyumluluk (*resonance*) değişkenleri ile açıklanır. Buna göre uluslararası etkinin iç yapıya etkisi anlamında analizler dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modeli üzerine inşa edilerek yapılmıştır (Schimmelfennig, 2004:1-28). Aşağıda rasyonel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık temelinde Avrupalılaştırma kuramları değerlendirilecektir.

2. AVRUPALILAŞTIRMA KURAMLARI

Avrupalılaştırma kavramı Doğu Avrupa'ya doğru genişleyen, dönüşüm geçiren ve şekillenen yeni kurumsal ve hukuki yapısıyla Avrupa Birliği'nin üye ve aday ülkelere etkisini, yukarıdan aşağıya doğru ve daha çok kurumsalcı bir yaklaşımla inceleyen bir kavram olarak ön plana çıkmıştır. Bununla ilgili olarak ülkelerin iç siyasi yapılarındaki ve sosyal dönüşüm süreçlerindeki değişimi

açıklamaktadır. Bu bağlamda Avrupa bütünleşme sürecini anlamak için kuramsal olarak rasyonalist ve inşacı (*constructivism*) temelde kurumsal yaklaşımlardan faydalanılmaktadır. Börzel ve Risse' nin belirttiği üzere, Avrupalılaştırma, etkisini yukarıdan aşağı doğru bir süreç olarak araştırmak, aday ve üye ülkelerin siyasi, hukuki yapılarındaki iç değişimi üzerinde AB'nin zorlayıcı bir güç olduğunu anlamak için gereklidir (Börzel ve Risse, 2000). Avrupalılaştırma yaklaşımı genel olarak AB'nin ülkelerle ilişkisini karşılıklı olmaktan çok, Avrupa Birliğinden ülkeye doğru yukarıdan aşağıya tek yönlü olarak ele aldığı için eleştirilse de⁴ yine de AB'nin asimetrik ilişkisi olduğu aday ülke üzerindeki etkisini çalışırken en uygun yöntem olduğu görülür (Börzel, 2010). Zira Avrupalılaştırma, AB seviyesinden ulusal yapılara doğru, yukarıdan aşağıya bir değişim ve dönüşüm sürecidir.

Bu bağlamda ülke içi değişim Avrupalılaştırma yaklaşımının temelidir. Avrupalılaştırma yaklaşımıyla Avrupa Birliği'nin ülkeleri etkileme şekli ve değişimin nasıl gerçekleştiğinin açıklanması için kuramsal çerçeve olarak yeni kurumsalcılık'tan faydalanılmaktadır. 1990'lardan itibaren AB'nin Orta ve Doğu Avrupa doğru genişlemesiyle ortaya çıkan yeni durumu açıklamak üzere Avrupalılaştırma çalışmaları kuramsal olarak yeni kurumsalcılık (*new-institutionalism*) yaklaşımının üzerine inşa edildiği görülür. Böylelikle aslında karşılaştırmalı siyaset alanına ait bir kuram olan yeni kurumsalcılık yaklaşımı Avrupa Birliği'nin aday ve üye ülkelere etkisini yukarıdan aşağı doğru inceleyerek açıklamayan kuram olarak öne çıktı (Bulmer, 2007: 49-55). Kurumsalcılık yaklaşımı esasında 1980 ve 1990'larda rasyonel, sosyolojik ve tarihsel kurumsalcılık olmak üzere ortaya çıkan üç yeni alternatif kurumsalcılık türünün her biri kendi açıklamalarını yapmak ve siyasette kurumların rolünü anlamak için gelişme göstermiştir (Pollack, 2009:137-138). Kurumsalcı yaklaşıma göre Avrupalılaştırma çalışmalarında ulusal seviyede ülke içi değişime bağlı olarak hem aktörlere hem de kurumlara etki eden ilgili etki mekanizmalarını ve Avrupalılaştırma sürecini açıklayan birbirinden farklı açıklama çerçeveleri vardır. Bunlar yeni kurumsalcılığın kapsamında yer alan rasyonel kurumsalcılık (*rationalist institutionalism*), sosyolojik kurumsalcılık (*sociological institutionalism*) ve tarihsel kurumsalcılık (*historical institutionalism*) olmak üzere üç başlıkta ortaya çıkmıştır. Açıklamalarındaki farklılıklara rağmen bu üç kurumsalcılık türü, kurumların çalışmasını ve onların ülke içi boyutta ve uluslararası boyutta olmak üzere siyasal ve sosyal etkileşimlerle siyaset üzerindeki etkilerini anlamak ister. Böylece Avrupalılaştırma yaklaşımıyla AB'nin ülke içi değişim üzerindeki rolünü deneysel (*empirical*) olarak incelenmesine yardım eder. Kurumsalcılık yaklaşımları Avrupa Birliği etkisiyle değişen ülke içi yapıyı ve ülke içi değişimi açıklamaktadır (Hall ve Taylor, 1996:936-957). Rasyonalist kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık AB etkisiyle görülen değişimin iki mantığını açıklar. Bu kuramlar birbirini dışlayan veya birbirine rakip olan kuramlar değildir. Çoğu durumda, eş zamanlı olarak ortaya çıkan ve uyuma dayalı değişim sürecinin farklı aşamalarını betimlerler (Börzel ve Risse, 2000:2). Bunlar bağımsız değişken olarak (AB) ile bağımlı değişken (aday ülkedeki demokratikleşme) arasındaki ara değişkenleri (ülke içi yapıdaki dönüşümü) ve onlara etki eden mekanizmaları açıklayan kuramsal yaklaşımlardır (Bölükbaşı, vd., 2011: 83-86). Kurumsalcı yaklaşımın değişimde kurumların rolüne vurgu yapar. Bu anlamda ülke içi kurumlar Avrupa Birliği'nin uyum baskısıyla AB etkisine aracılık eder veya süzgeçten geçirir. (Börzel ve Risse, 2003: 57-82). Avrupalılaştırmanın kuramsal boyutunu açıklamak üzere rasyonel kurumsalcılık ve sosyal kurumsalcılık açıklanacaktır.

2.1 Rasyonel Kurumsalcılık ve Dış Teşvik Modeli

Rasyonel kurumsalcılıkta yaklaşımında (*rationalist institutionalism*) karar vericiler fayda-maliyet hesabı yaparak kararlarını şekillendirirler. Karar vericiler kendi güçlerini en yüksek seviyeye çıkarma amacıyla hareket ederler. Bundan dolayı rasyonel kurumsalcılık, rasyonel aktörlerin sonuç mantığını izlediğini (*logic of consequences*) kabul eder.⁵ Rasyonel seçim kuramına göre aktörler

⁴ Börzel eleştirilerin yer verildiği kaynak olarak Olsen'i veriyor (Olsen, 2002: 921-952).

⁵ Konuyla ilgili ayrıntı için şu çalışmalara bakılabilir: (March ve Olsen, 1998: 943-969; Hall ve Taylor, 1996: 936-957; Knill ve Lehmkuhl, 2002: 255-280).

karşılaştıkları duruma göre tercihler arasında seçim yaparlar ve kârlarını en yüksek düzeye çıkarmak için duruma uygun araçlar kullanırlar.

Rasyonel Kurumsalcık “sonuç mantığı” ile hareket edildiğini varsaydığından aktörler stratejik davrandıklarını kabul eder. Böylece öteki aktörlerin davranışlarını hesaplayarak buna uygun hareket ederler. Rasyonel seçim kuramında, en yüksek fayda için en doğru seçim düşüncesi esastır (Hall ve Taylor, 1996: 942-947). Avrupa etkisiyle ülke içinde ortaya çıkan değişim sürecinde iç politik aktörler bu süreci ulusal ölçekte kendi çıkarlarına olacak şeklide kullanmak isterken, uluslararası planda ise rasyonel kurumsalcılığın ülkenin genel çıkarları açısından değerlendirilip fayda maliyet hesabı yapılarak karar verilmesi boyutu da vardır. Rasyonalist kurumsalcı yaklaşım uluslararası kuruluşları etkileşim içinde araçsal, düzenleyici, olarak görür. Rasyonalist kurumsalcılık uluslararası örgütleri devletlerin menfaatlerini daha etkin olarak koruyan araçlar olarak görür. Avrupa Birliği ile ilişkiler açısından rasyonel kurumsalcılık, ilgili ülke AB kriterlerine uyum gösterdiğinde teşvik anlamında çeşitli ticari anlaşmalardan üyeliğe uzanan geniş bir yelpazede ödül verilmesini, uymaması durumunda ise bunlardan mahrum bırakmayı öngörür (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004: 661-679). Burada teşvik yöntemi belirgin olduğu için dış teşvik modeli (*external incentives model*) olarak da isimlendirilir. Avrupa Birliği'nin ülkelere etkisi doğrudandır. Bir iç aktör olarak müzakereleri yürüten hükümet sürece bağlılığı açısından merkezi ve önemli bir konumdadır (Pridham, 2005: 64). Dış teşvik modeline göre araç olarak AB değişim ve uyum için koşulluluk stratejisini kullanır ve bu iç dengelerin süreç lehine değişiminde önemli katkı sağlar. Dış teşvik modelinin genel varsayımlarına göre ödülün büyüklüğü, iç uyumun maliyetinden fazla ise devlet örgüt normlarına uyum sağlar. Daha özel olarak fayda maliyet dengesi, uluslararası ödülün büyüklüğüne, verilen sözlerin ve yaptırımların güvenilirliğine ve iç uyumun maliyetine bağlıdır (Schimmelfennig, 2004:4). Bu durum AB koşulluluğu bağlamında değerlendirilecek olursa genel olarak ödül yüksek, tam olarak belirlenmiş, güvenilir ise ve Avrupa Birliği'nin belirlediği ölçütlere uyumun iç maliyeti de düşükse koşulluluk etkili olacaktır. Bunun için ödülün verilmesi veya ondan mahrum bırakılması açısından aday ülkenin uyum şartlarını yerine getirip getirmediğinin adil olarak tespit edilmesi gerekir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:664). Burada koşulluluğun geçerli olabilmesi için ödülün büyüklüğü ve iç uyumun maliyetinin hesaplanması aşamasından önce aday ülke tarafından güvenilir bulunması gerekmektedir. Koşulluluk yeterince güvenilir görülmezse ödülün veya yaptırımın önemi olmayacaktır. İnsan hakları ve demokrasinin gelişmesi bakımından Avrupa Birliği üyelik hedefi, aday ülke için bu yönde güçlü bir dönüştürücüdür (Schimmelfennig, vd., 2006:236). Demokratikleşme bakımından koşulluluğun yüksek güvenilirlikte olması ödülün boyutu ne olursa olsun her ölçüde daha güçlü etkide bulunacaktır. Böylece Avrupa Birliği'nin dışsal teşviki demokratikleşme yönünde ülke içinde var olan engellerin ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır (Schimmelfennig ve Scholtz, 2007:1-31). Güvenilir bir üyelik perspektifi kurulduktan sonra, Birliğe üye olmanın genel faydası dikkate alındığında, ayrı politika alanlarında iç uyumun maliyeti azalacaktır. Sadece özel politika alanlarındaki faydadan daha çok genel toplam fayda tercih edilecektir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:672). Aksi halde muhalefette ve ülke kamuoyunda belirsiz hedefler için hükümetin taviz verdiği düşüncesi gelişeceğinden iç maliyeti yüksek olacak beklenen demokratikleşme adımları zayıflayacaktır.

Sonuç olarak dış teşvik modeline göre ödülün büyüklüğü ve iç uyumun maliyeti gibi değişkenler önemli olmakla birlikte bunlardan da önce ülke içi karar vericiler tarafından bu yaklaşımın güvenilir bulunması gerekmektedir. Aksi halde AB'nin koşulluluğu işlerliğini kaybedecektir. Yüksek güvenilirliğe sahip koşulluluk bütün çeşitleriyle iç politikada demokratik yönde değişim için önemli güçlü ve tutarlı bir etkiye sahip olacaktır (Schimmelfennig ve Scholtz, 2007: 23-26).

2.2 Sosyolojik Kurumsalcılık ve Sosyal Öğrenme Modeli

Dış teşvik modeli rasyonalist kuramlara dayanırken, sosyal öğrenme modeli (*social learning model*) ise sosyal inşacılık (*social constructivism*) üzerine inşa edilmiştir. Buna göre sosyal inşacılık

yeni kurumsalcılığı etkisi altında bırakmıştır. Yeni kurumsalcılık başlığı altındaki sosyolojik yaklaşım temelinde gelişmiştir. Sosyolojik kurumsalcılıkta resmi norm ve prosedürlerin yanında semboller, bilişsel anlamlar ve moral değerler ön planda olup bunlar aktörlerin hareket çerçevesini belirler. Kültürel ve kurumsal açıklamalarla bağlantılı örgütsel yapı temelinde kurumlar kültür olarak aynı anlamı taşır. Burada kültür kolektif norm ve değerler anlamına gelir (Hall ve Taylor, 1996: 942-949).

Fikri planda değişimin gerekli olduğunu öne süren sosyal öğrenme modeline göre faydacı bir mantık sonucu ortaya çıkan değişiklikle, demokratik normların içselleştirilmesi arasında fark vardır (Kubicek, 2005: 364).Yapılan değişikliklerin kabul edilip benimsenmesi için bu yeni düzenlemelerin toplum tarafından uygun görülmesi gerekir. Bu bakımdan sosyolojik kurumsalcılık “uygunluk mantığı” (*logic of appropriatenes*) kavramını kullanarak aktörlerin davranışlarının doğrudan onların maddi çıkarlarına bağlı olmadığını öne sürer. Bu noktada rasyonel çıkar hesapları yapan “sonuç mantığının” (*logic of consequences*) temel varsayımından ayrılır. Sosyolojik kurumsalcılıkta aktörlerin davranışları toplumsal grubun normlarını, kurallarını ve kimliğini yansıtır (Checkel, 1999:83-114).

Dış teşvik modelinden farklı olarak sosyolojik kurumsalcılık temelinde sosyal öğrenme modeli fayda maliyet hesaplamalarının dışında sosyal aktörlerin toplumun değer, tercih ve normlarına uygun kararlar vermesini açıklar. Aktörler toplum onayladığı davranışlarda bulunmaya önem verirler. Bu bakımdan toplumun veya örgütün doğru bulduğu normlara uymayı seçer. Buna göre bilişsel anlamda ve etik anlamda genel kanaatlere ve kendi ölçülerine göre tutarlı olan eylem doğru eylemdir. Maddi çıkarlardan daha çok ortaklaşa paylaşılan kabul görmüş toplum veya örgüt kurallarına uymak önemlidir. Zira burada toplumsal normlar ve standartlar meşruluk ölçülerini belirlediği için aktörler buna uygun davranışta bulunmaya dikkat ederler. İçselleştirilmiş normlar ve değgerlere uygun olarak aktörler doğal ve meşru kabul edilen kurallara uygun davranışlar (March ve Olsen, 1998: 949-951).

Aktör merkezli rasyonel kurumsalcılığın aksine, kurum temelli sosyolojik kurumsalcılıkta kurumlar, uygunluk mantığı uyarınca, neyin onlar için uygun olduğunun çerçevesini kolektif anlayış birliği ile belirleyerek bu anlayış üzere devam etmesini sağlar. Sosyolojik kurumsalcılık düşünsel ve normatif Avrupalılaşma süreci temelinde değişim mekanizması öngörür (Börzel ve Risse, 2000:8).Avrupa Birliği aday ülkeler üzerinde koşulluluk stratejisi ile AB kriterlerine uygun olarak demokratik dönüşümlerinde etkili olurken sosyal öğrenme modeline göre normlar, değerler, kurallar toplum tarafından içselleştirilmektedir. Bu çerçevede Avrupalılaşma sürecinden kaynaklanan iç değişim toplumsallaşma ve kolektif öğrenme süreci olarak yeni kurumsal fikirler ve inanç sistemlerinin tezahürü şeklinde kabul edilir. AB bu anlamda sahip olduğu örgütsel kapasitesi ile yönetim düzeyinde ve toplumsal düzeyde ulusal devletleri değiştirme gücüne sahiptir (March ve Olsen, 1998: 967-968; ayrıca March ve Olsen, 1984: 734-749; March ve Olsen, 1989).

Rasyonel kurumsalcılık temelli dış teşvik modelinde güçlendirme stratejileri ödöl esasına göre etkide bulunmayı amaçlarken ikna stratejileri olarak da kabul edilen sosyolojik kurumsalcılıkta hedef, kuralların geçerli olduğuna ikna edilerek onları içselleştirmesi beklenir (Schimmelfennig, vd., 2006: 31).Avrupa Birliği bağlamında Birlik tüm Avrupa toplumunun ortak değer, norm ve kimliklerini temsil ettiğinden bu ortak kurallar aday ülkeler için yerine getirilmesi gereken kurallar olup uyup uymadıklarına göre üyeliklerine karar verilir (Schimmelfennig, 2004:8).

Sosyal kurumsalcılık yaklaşımına göre kurumlar, aktörlerin kimlik ve tercihlerini etkilerler. Buna göre Avrupalılaşma bağlamında Avrupa’ya ait değer ve normlar içselleştirilerek kimlikler oluşur. Sosyalleşme, kolektif öğrenme şeklinde devletler Avrupalı değerleri kazanırlar. Ön planda ikna yoluyla değişim ve kuralların doğruluğuna inanılarak benimsenmesi vardır. Sosyolojik kurumsalcılıkta aktörler kolektif anlayışa uygun olarak davranışlarını belirlediklerinden belirli bir durumda kendi çıkarlarını en yükseğe çıkarmaktansa sosyal beklentilere uygun olarak davranmak aktörler için izlenecek yoldur (Börzel, 2010). Sosyal öğrenme modeline göre aday ülke bir dış aktör olan AB tarafından ikna edilir ve AB’nin kurallarının uygun olduğuna inanırsa bu kuralları kabul eder ve ona uygun davranır (Schimmelfennig, 2004).Rasyonel kurumsalcı dış teşvik modelinde olduğu gibi

sosyolojik kurumsalcı sosyal öğrenme modelinde de aday ülkeler için ödül ve teşvik vardır. Ancak bu ödüller maddi teşvikler olmayıp aday ülkenin tercihlerini etkileyecek daha çok siyasi diyalogda bulunma, teknoloji alışverişi, ikna, öğrenme ve normlar gibi unsular içeren teşviklerdir (Checkel, 2000: 4-5). Schimmelfennig'e göre Avrupa bölgesel örgütünün ikna edici gücü üç ana etken üzerinde etkili olmaktadır: Meşruiyet, kimlik ve siyaseten uyumluluk. Bir devlet AB kurallarının kendisi için uygun olduğuna ikna olmuşsa AB kurallarını kabul eder (Schimmelfennig, 2004).

Sosyal öğrenme modeline göre ana mekanizma çeşitli toplumsal faktörler arasında etkileşime dayanır. Bu toplumsal faktörler meşruluk (*legitimacy*), kimlik (*identity*) ve siyaseten uyumluluk (*resonance*) aday ülkenin ülke içi değişiminde AB etkisini çeşitli yönleriyle açıklar ve ikna edici güç olarak Avrupa Birliği'nin doğrudan etki eden yönlerine işaret ederler. Meşruluk kavramı ile Avrupa Birliği'nin bütün üyelerce ortaklaşa kabul edilen geçerli kurallarına göre bütün adaylara ayırım yapmadan eşit olarak davranması güvenilir olması anlamında onun meşruiyetini artıracaktır (Schimmelfennig, vd., 2006: 24). Kimlik ise üye olmayan devletlerin kendilerini uluslararası örgüt tarafından ikna edilerek örgütün kimliğine uygun olarak tanımlamaları anlamında kullanılır (Schimmelfennig, 2004: 9). Üye olmayan devletler kendilerini demokratik Avrupa ailesine ait olarak görürlerse AB'nin üyelik için koşul olarak koyduğu kurallarına uyumları daha kolay olur (Schimmelfennig, vd., 2003: 498). Sosyal öğrenme modelinin öngördüğü üçüncü değişken ise siyaseten uyumluluk (*resonance*) ülke içinde var olan mevcut değerler, normlar, söylem ve uygulamaların belli dış düzenlemelerle kültürel ve kurumsal olarak eşleşmesi anlamında kullanılır. Avrupa düzenlemeleri, kuralları, normları ülkenin ulaşmak istediği hedeflere uygun ise o takdirde dış düzenlemeler meşru olarak görülüp aday ülkede içi değişime sebep olacaktır. Ülke içindeki kurumların yapısı kamuoyu baskısı ve muhalif elitlerin varlığı bu faktörlerin ülke içi etkilerini sınırlandırır veya kolaylaştırır. Koşulluluk stratejisinin temel belirleyicilerinden olan meşruluk ve uyumluluk bu modelin iç etkilerini göstermesi açısından kullanılan değişkenlerdir (Schimmelfennig, 2004: 8-10). Bu anlamda sosyolojik kurumsalcılık Avrupalılaştırma sürecinde normatif ve düşünsel temelde değişimi öngörmektedir.

Bütün bu açıklamalardan sonra Avrupalılaştırma yaklaşımı çerçevesinde AB etkisiyle ulusal seviyede demokratik dönüşümü açıklayan kurumsalcı temeldeki dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modeli ile ilgili olarak, bu iki modelin birbirini dışlayan modeller olmadığı söylenebilir. Hem rasyonalist model hem de yapısalcı temeldeki sosyolojik modelin, ülkelerin AB ile ilişkilerinde AB'nin dönüştürücü etkisini açıklama bakımından birbirlerine önceliği de yoktur. Avrupalılaştırmayı kuramsal düzeyde inceleyen rasyonalist kurumsalcı ve sosyolojik kurumsalcı modeller AB ile ilişkili ülke için aynı dönemde veya birbirini izleyen dönemlerde Avrupalılaştırma sürecini açıklamada kullanılabilir. Bu kuramlar birbirine rakip olan kuramlar olmayıp çoğu durumda, aynı zamanda ortaya çıkan ve uyuma dayalı değişim sürecinin farklı aşamalarını betimlerler (Börzel ve Risse, 2000: 2). Avrupalılaştırmayı açıklayan kurumsalcı yaklaşıma göre rasyonalist temelde şekillenen dış teşvik modeli ve yapısalcı temeldeki sosyal öğrenme modeli çerçevesinde yerine koyacak olursak, tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo I: Avrupalılaştırmanın kuramsal boyutunu açıklayan modeller ve AB koşulluluğun etkinliğinin şartları

Rasyonel Kurumsalcılık (Dış Teşvik Modeli)	Sosyolojik Kurumsalcılık (Sosyal Öğrenme Modeli)
--	--

<p><u>Ödülün büyüklüğü</u> (AB faktörü) Ödülün kendisi önemli ve getirisi büyük büyük olmalı</p>	<p><u>Kural ve normların Mesruluğu</u> (AB faktörü) AB kurallarının üzerinde mutabakat olması ve kuralların belirlenen koşullar içinde tutarlı olarak uygulanması</p>
<p><u>Ödülün güvenilirliği</u> (AB faktörü) Söz verilen zamanda ve söz verildiği şekliyle olmalı</p>	<p><u>Kural ve normların Uygunluğu</u> (iç faktör) AB koşul ve ilkelerinin siyasi inanç ve değerlere aykırı olmaması</p>
<p><u>Uyum maliyeti</u> (iç faktör) Kuralları kabul etmenin iç maliyetinin düşük olması ve veto oyuncularının olmaması</p>	<p><u>Kimlik</u> (iç faktör) Hedef hükümetin kendisini Avrupalı olarak tanımlaması ve toplumun Avrupalı değer ve normları paylaşması</p>

Kaynak: (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 1-19; Schimmelfennig, vd., 2003: 495-518; Sedelmeier, 2011: 1-52) çalışmalarından uyarlanarak hazırlanmıştır.

AB koşulluluğunun etkili olarak işleme ve aday ülkelerin demokratik dönüşümlerine etki etmesi için bu şartları taşıması gerekir. Burada hemen belirtmek gerekir ki, ülke içindeki geniş kamuoyu desteği, siyasi, sosyal, askeri vb. güç odaklarının, sivil toplum kuruluşlarının desteği gibi unsurlar Avrupalılaşmayı kolaylaştıran unsurlardır. (Kubicek, 2005: 366-374).

2.3. Avrupalılaşmanın Uygulamaya Aktarılma Aracı: Koşulluluk Stratejisi

Bu çalışmada ortaya konulan kuramsal boyutun uygulamaya yansımaları AB'nin koşulluluk (*conditionality*) mekanizması ile sağlanmaktadır. Avrupa Birliği'nin ekonomik ve siyasi anlamda güçlü bir örgüt haline gelmesi ve demokratik, gelişmiş üye ülkelerden oluşması çevresindeki ülkeler için ilgi çekici olmuş, Birliğe üye olmanın sağlayacağı ekonomik ve siyasi avantajları düşünerek çevre ülkeler üye olmak istemiştir (Pridham, 2006: 373-400). Avrupa Birliği kurumsal ve toplumsal etki mekanizmalarıyla aday ülkelerde demokratikleşmeyi teşvik ederken, bölgesinde de demokratik yönde değişim için etkide bulunmaktadır. Özellikle aday ülkeler için güçlü ve itibarlı bir örgütün üyesi olma karşılığında Avrupa değerlerine uygun olarak demokratikleşme şart koşularken, bu değişimi takip etmek ve sürekliliğini sağlamak için siyasi koşulluluğu araç olarak kullanmaktadır. Buna göre mali, teknik yardım almak ve prestijli bir Birliğe üye olarak kabul edilmek demokratikleşme yönünde ödül iken, istenilen demokratik değişimi yapmamak bu ödüllerden mahrum olma sonucunu doğurmaktadır. Avrupa Birliği belirli şartlar dahilinde koşulluluk stratejisi gibi kurumsal araçlarla ve ödül-yaptırım dengesi içinde demokratikleşmeyi teşvik ederek ve bunu Birliğin düzenli olarak yayınladığı İlerleme Raporları gibi resmi belgelerle sistemli bir şekilde düzenli takibini yapmakta, ülkelerin demokratik dönüşümüne etki etmektedir. Bu anlamda siyasi koşulluluk AB üyelik koşulları olan Kopenhag kriterlerine uyum ve sonrasında üyelikle sonuçlanacak AB bütünleşmesi sürecin yol haritasıdır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişlerken Avrupa Birliği'nin aradığı temel şart liberal demokratik değerlere bağlılık olmuştur. AB, müktesebatını kabul ettirmek yanında aday ülkeler için değer ve normlarını da aktararak bunlara bağlılık istemektedir. AB siyasi koşulluluğu, aday ülkelerle ilişkilerde, bir strateji olarak, en etkin kullanımı Kopenhag kriterlerinin uygulanmasıyla görülür. Avrupa Birliği projesinde demokrasi en temel değerlerden olduğu için nihai ödül olarak tam üyelik elde edecek aday ülkeye AB tarafından koşulluluk stratejisi⁶ (Stoke, 1995:7-9) ile demokratikleşme yolunda en büyük teşvik sağlanır. Bundan

⁶ Stoke'a göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan ikinci nesil koşulluluk siyasi koşulluluktur. Burada ana gaye ise Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin baskısı altında kalan Doğu Avrupa'daki Sosyalist Blok ülkelerinde demokrasiyi yerleştirmektir. Böylece bu ülkelerin Batı için bir tehdit olmasının önüne geçmek amaçlanmıştır. İkinci nesil koşulluluk, daha özel olarak ve en belirgin biçimde Avrupa Birliği'nin Orta ve Doğu

sonra, yeni üyeler bütünleşme sürecinde Kopenhag kriterleri çerçevesinde kalıcı demokratikleşme hedefine odaklanmış hale gelir. Tüm bu süreçte, demokratikleşme fikri Avrupalılaştırma kavramı ile yakından bağlantılıdır (Kubicek,2003:7). AB tarafından liberal demokratik değerlerin aktarımı olarak değerlendirilen ve demokratikleşmeyi sağlayan temel stratejisi olarak siyasi koşulluluk yukarıda açıkladığı üzere Avrupalılaştırma kuramlarının pratiğe aktarılmasında önemli bir işlev görür. AB müktesebatının yanında Avrupa Birliği'nin değer ve normların da ilgili ülkelere aktarıldığı Avrupalılaştırma sürecinde siyasi koşulluluk stratejisi ile AB'nin ülkelerin demokratik dönüşümlerindeki etkisi görülmektedir.

Aday ülkeler için aranacak şartları belirleyen koşulluluk stratejisi konusunda Kopenhag Zirvesi bir dönüm noktası olmuştur. Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Böylece demokratikleşme için ölçütlerin açık ve net olarak belirlenip standardize edilmesiyle siyasi koşulluluk daha kapsamlı ve katı kurallara bağlanmıştır. Avrupa Konseyinin Kopenhag Zirvesinde belirlenen Kopenhag kriterleri ile AB üye olma koşullarını genişleterek üye olacak ülkelerin Birliğe siyasi istikrarsızlık getirmelerini engellemek istemesinin yanında genişleme konusunda isteksiz olan ülkelerin kaygılarını da en aza indirme amacı gütmüştür. Kopenhag Kriterlerini belirleyerek AB, koşulluluk stratejisini daha etkin ve sistematik olarak uygulama imkanı elde etmiştir. Bu gelişmeyle AB'ye üye olabilmek şartları ilk defa ve en üst seviyede kabul edilmiştir. Sonrasında Kasım 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması⁷ ile AB'nin temel ilkelerinden olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere riayet etmeyen ülkelerin hakları askıya alınacağı hükmü ile Birliğin demokratik ölçütlerine uygun davranmayan ülkeler için uygulayacağı yaptırımlardan söz edilmekteydi. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist sistemden gelen eski Doğu Bloku ülkeleri olmalarından dolayı demokratik ve liberal değerlere uzak devlet yapısı ve piyasa ekonomisi mirasına sahip olduklarından Avrupa Birliği siyasi koşulluluğu daha sıkı kurallara bağlayarak, tavizsiz olarak uygulama stratejisi izlemiştir. Böylece demokratik standartlarını oluşturan kriterlere temel antlaşma ve üst düzey belgelerinde yer vermiştir.

Birliğe üyelik vaadi ve Birlik üyeliğinin dışında tutulma yaptırımını içinde barındıran siyasi koşulluluk stratejisini uygulayarak Avrupa Birliği, 1993 Kopenhag Konseyinde ilan edilen Kopenhag kriterleriyle başlayan süreçten 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğe kabul edildiği döneme kadar olan sürede Orta ve Doğu Avrupa için demokratikleşme yönünde kapsamlı bir dönüştürücü etkide bulunmuştur (Usul, 2008: 105-123). Avrupa Birliği'nin bu şekilde demokratik dönüştürücü gücünün arkasında yatan temel faktör, kapsamlı “derin bir demokrasi anlayışı, daha katı bir denetim ve içinde şüphe barındırmayan bir üyelik perspektifine” sahip koşulluluk yaklaşımıdır (Usul, 2008: 111). Koşulluluk kurumsal ve yasal değişim boyutlarında daha başarılı olmaktadır (Pridham, 2006: 378). Bununla birlikte yapılan değişikliklerin uygulamaya geçirilmesi ve bu çerçevede toplumsal dönüşüm de koşulluluk mekanizmasından beklenen sonuçları arasında yer alır. Belirmek gerekir ki, koşullara uyulmadığı takdirde vaat edilen üyelik ödülünden mahrum bırakma dışında ilave bir yaptırım öngörülmediğinden AB koşulluluğu negatif değil pozitif koşulluluk olarak değerlendirilmektedir. Yeterli derecede demokratikleşme gerçekleşmediği takdirde AB üyelik hakkını vermekten vazgeçmektedir (Koch, 2015:100).

Bu anlamda koşullulukta temel belirleyici AB'dir. AB koşulları sürecin yol haritasıdır. Ancak koşulluluğun etkili olabilmesi için öncelikle AB'nin üyelik vaadine bağlı kalması, üyelik koşullarının bütün aday ülkelere tarafsız, eşit ve adil olarak uygulanması ve böylelikle güvenilirliğinin zarar

Avrupa Ülkelerinin üyelik koşullarını belirlediği Kopenhag siyasi kriterleri ile şekillenmiştir. AB'nin özellikle aday ülkelerin Birlik ölçütlerine göre demokratikleşmesini sağlamak üzere uyguladığı stratejisini ifade etmek üzere koşulluluk; AB'nin politik bir aracı olduğundan hareketle “siyasi koşulluluk” veya AB'nin demokratik dönüşümü sağlamada bir araç olarak “demokratik koşulluluk”, kimi zaman ise “AB koşulluluğu” olarak adlandırılmaktadır.

⁷Amsterdam Antlaşmasının İngilizce tam metni için bk. “Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts”, **Official Journal C 340, 10 November 1997**, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&rid=1> (27.12.2015)

görmemesi gerekir. Aksi halde inandırıcılığını yitireceğinden etkili olmayacaktır. Birliğin Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinde koşulluluk stratejisi AB tarafından bu ilkelere sağlı kalınarak çok etkili olarak uygulanmış ve bu ülkelerin liberal demokratik dönüşümlerinde önemli strateji olmuştur. Ancak daha sonra AB'nin kendi içinde yaşadığı siyasi sorunlar, genişleme yorgunluğu gibi etkenlerle koşulluluğun diğer ülkelerde olduğu gibi eşit, adil ve objektif olarak uygulanmaması sonucu özellikle Hırvatistan ve Türkiye örneklerinde görüldüğü üzere üyelik hedefleri belirsizliğe sokmuş ve koşulluluk etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Siyasi müdahalelerle farklı aday ülkelere farklı taleplerin yerine getirilmesinin istenmesiyle koşulluluk mekanizmasının işlerliği zarar görmüş, AB'nin ve koşulluluğunun güvenilirliğinin zedelenmesine yol açmıştır. Özellikle Türkiye örneğine bakılırsa koşulların kendisine adil olarak uygulanmadığı ve bütün koşulları yerine getirirse dahi üye olarak alınmayacağı inancının gelişmesi AB koşulluluğunun etki gücünün azalmasına sebep olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Avrupalılaşma yaklaşımının incelendiği bu çalışmada Avrupa Birliği'nin kendi değerlerine ve müktesebatına uygun olarak aday ülkeler üzerindeki dönüştürücü etkisi kuramsal olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda Avrupalı devletler tarafından AB kurumsal yapısı altında belirlenen demokratik norm ve şartlara devletler uyum neden uyum sağlarlar? sorusunun cevabını rasyonalist ve inşacı kuramlar vermektedir. Rasyonalist kuramlar politikaların belirlenmesinde ve karar almada fayda – maliyet hesabını dikkate alarak yaptığı analizlerle bu soruya cevap bulmaya çalışır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin salt çıkar anlayışı ile hareket ettiğini varsayan realist kuramlardan farklı olarak; doğrudan açık çıkarlarının bulunmadığı durumlarda bile kendi kimliklerine, inandıkları normlara ve değerlere uygun olarak davranıp karar aldıkları durumları ise inşacı kuramlar açıklamaktadır (Karacasulu, 2007:94-100).

1990'ların sonlarından itibaren Avrupa bütünleşme kuramları üçüncü kuşak bütünleşme kuramları olarak Avrupalılaşma kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği'nin yukarıdan aşağı bir etkiyle daha çok aday ülkelerdeki ulusal politika ve yönetim yapılarına etkisini açıklayan Avrupalılaşma yaklaşımına göre AB müktesebatının yanında Avrupa Birliği'nin değer ve normları da bu süreçte ilgili ülkelere aktarılmaktadır. Bu anlamda AB'nin ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisini açıklamak üzere Avrupalılaşma yaklaşımı iyi bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki bu çalışmada Avrupalılaşma yaklaşımını kuramsal açıdan incelenmiş olup AB'nin tek tek aday ülkeler üzerindeki etkisini ve bunun boyutlarını örnekleriyle birlikte değerlendirmek ayrı bir çalışmanın konusudur.

Bir uluslararası aktör olarak AB, Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde, fayda maliyet temelinde ülkelerin demokratik dönüşümlerinde etkili olmaktadır. Avrupa Birliği uygulamada aday ülkelerin normatif davranış kurallarını kabul edip ona uygun davranış politikaları uygulamaları için teşvikler içeren, baskı veya ikna süreçleri gibi zora dayanmayan, daha yumuşak yöntemler kullanmaktadır. Bu bağlamda Avrupalılaşma yaklaşımı çerçevesinde daha çok aday ülkeler üzerinde yukardan aşağı bir süreçle Avrupalılaşmanın motoru olarak da ifade edilen koşulluluk stratejisiyle AB'nin bu dönüştürücü gücünü açıklanmaktadır. AB'nin bu etkisini açıklamak üzere, hedef ülkenin doğrudan bir çıkar veya ödülünden mahrum kalma hesabıyla hareket ettiğini varsayan rasyonalist Avrupalılaşma kuramlarının yanında doğrudan bir AB baskısı olmadan, AB değer, kural ve normlarının toplumda sosyalleşme ile içselleştirmesi, benimsemesi ve yerleşmesi yoluyla da “yatay Avrupalılaşma”nın mümkün olduğunu ortaya koyan sosyolojik kuramlar (Öner, 2012: 102-103) Avrupalılaşma literatüründe geniş ölçüde kabul görmektedir. Bu anlamda Avrupa bütünleşme sürecini açıklamakta rasyonel kuramların yanında sosyal inşacı kuramların da tamamlayıcı bir rol oynadığı görülmektedir.

Özellikle uzun yıllar AB kapısında aday ülke olarak bekleyen Türkiye örneği incelenirse sosyolojik kuramlarında açıklama gücüne sahip olduğu görülür. AB tarafından açık ve net bir üyelik hedefi verilirse de Türkiye'nin AB hedefinden kopmaması ve doğrudan somut maddi bir beklentinin de ötesinde AB kriterlerini “Ankara Kriterleri” olarak alıp uygulamaya koyma yönünde irade göstermesi AB koşullarının kendisi için faydalı olduğuna dair inancın sonucudur. Bu açık örneğe ilave olarak diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık süreçlerinde de görüldüğü üzere hem AB üyesi

olma hedefi hem de ABkurallarının kendileri için faydalı olacağına, hayat standartlarını yükselteceğine dair inanç bu ülkelerin demokratik ve “Avrupai” dönüşümlerinde etkili olmuştur.

Bu kuramlar göstermektedir ki 1990’lar sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak gelişen Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde AB, Birlik kriterlerinedoğrultusunda eşit ve adil yaklaşımlarla aday ülkelerin demokratik dönüşümlerinde zorlama olmaksızın gönüllülük esasına göre etkili olmaktadır. 1990’lar öncesi Sovyetler Birliği’nin etkisinde olan eski Doğu Bloku ülkelerinin de yer aldığı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında liberal Avrupa değerlerinin AB adaylığı sürecinde hızla kabulü ve benimsenmesi sosyal inşacı kuramların açıklama gücünü gösterir. Ekonomik, teknik, askeri vb.yardımlar da öngören güçlü ve etkili bir örgüte üyelik hedefi de somut, maddi beklentilerle aday ülkeler üzerinde AB’nin dönüştürücü etkisini rasyonel temelde açıklar. Burada şunu da bir not olarak ilave etmek gerekir ki sözkonusu AB etkisinin büyüklüğü ülkedeki siyasi, sosyal ve kültürel yapı gibi iç faktörlerle ilişkilidir. Bu bağlamda Avrupalılaşıma yaklaşımı, AB etkisiyle liberal Avrupa değerleri çerçevesinde hedef ülkedeki dönüşümü ve demokratikleşmeyi kurumsalcı bakış açısıyla ele almaktadır.Bunlardan rasyonalist temelde dış teşvik modeli ve sosyolojik temelde sosyal öğrenme modelinin her ikisi de birbirlerini tamamlayıcı olarak Avrupalılaşıma kapsamında AB müktesebatına uyum doğrultusunda ülkelerin gerçekleştirdiği demokratik dönüşümü açıklama gücüne sahip oldukları görülür.

KAYNAKÇA

Bartolini, Stefano (2005). *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring between the Nation-state and the European Union*, Oxford University Press, Oxford.

Bölükbaşı, Tolga, Ebru H. Ertugal ve Saime Özçürümez (2011). “Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye’yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaşıma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.8, Sayı.30.

Börzel, Tanja A. (1999). “Towards Convergence in Europe?Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain”, *Journal of Common Market Studies*, Vol.37, No.4, ss.573-596.

Börzel, Tanja (2003). "Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses to Europeanization", Queen's Papers on Europeanisation, No.2, ss.1-3.

Börzel, Tanja (2010). "The Transformative Power of Europe Reloaded-The Limits of External Europeanization", KFG Working Papers, No.11, Free University Berlin. http://www.polsoz.fuberlin.de/en/v/transformeurope/publications/working_paper/WP_11_February_Boerzel.pdf(5 Ekim 2015)

Börzel, Tanja and Thomas Risse (2000). "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change" European Integration Online Papers (EIop) Vol.4 No.15, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>. (08 Eylül 2015)

Börzel, Tanja and Thomas Risse (2003). "Conceptualising the Domestic Impact of Europe", Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (Ed.), The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, Oxford.

Bulmer, Simon (2007). "Theorizing Europeanization", Paolo Graziano and Maarten P. Vink (Ed.), Europeanization: New Research Agendas, Palgrave Macmillan, Basingstoke, ss.46-58.

Checkel, Jeffrey T. (1999). "Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe", International Studies Quarterly, Vol.43 No.1, ss.83-114.

Checkel, Jeffrey T. (2000). "Compliance and Conditionality", Arena Working Paper WP:00/18, ARENA Universitetet I Oslo, ss.4-5. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/2000/wp00_18.htm(25 Ekim 2015)

Chrysochoou, Dimitris N. (2001). Theorizing European Integration, Sage Publications, London.

Diez, Thomas and Antje Wiener, (2009). "Introducing the Mosaic of Integration Theory", Thomas Diez and Antje Wiener (Ed.), European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, ss.1-24.

Featherstone, Kevin (2003). "Introduction: In The Name of 'Europe'", Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (Ed.) The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, Oxford: ss.1-25.

Flockhart, Trine (2010). "Europeanization or EU-ization?The Transfer of European Norms across Time and Space", Journal of Common Market Studies, Vol. 48, No.4, ss.787-810.

Haas, Ernest B. (1958). The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957, Stanford University Press, Stanford.

Hall, Peter A. and Rosemary C.R. Taylor (1996). "Political Science and the Three New Institutionalisms", Political Studies, Vol.44, No.5, ss.936-957.

Hoffman, Stanley (1996). "Obstinate or Obsolete: The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe", Daedalus, Vol.95, No.3, ss.862-915. <https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38412,en.pdf>. (5 Eylül 2015)

Kaid, Lynda Lee and Christina Holtz-Bacha (2008). Encyclopedia of Political Communication, (Vols. 1-2).Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Karacasulu, Nilüfer (2007). Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt.3, Sayı.9, ss.94-100.

Knill, Christoph and Dirk Lehmkuhl (1999). "How Europe Matters: Different Mechanisms of Europeanisation", European Integration Online Papers (EIoP), Vol.3, No.7, <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-007a.htm> (17 Eylül 2015).

Knill, Christoph and Dirk Lehmkuhl (2002). "The National Impact of European Union Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms", European Journal of Political Research, Vol.41, No.2, ss.255-280.

Koch, Svea (2015). "A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons from the European Union", World Development, Vol.75, ss. 97-108.

Kubicek, Paul (2005). "The European Union and Grassroots Democratization in Turkey", Turkish Studies, Vol.6, No.3, ss.361-377.

Kubicek, Paul (2003). "International Norms, the European Union, and Democratization, Tentative Theory and Evidence", Paul Kubicek (Ed.), The European Union and Democratization, Routledge, London, ss.1-29.

March, James G. and Johan P. Olsen (1984). "The New Institutionalism: Organisational Factors in Political Life", American Political Science Review, Vol.8, No.3, ss.734-749.

March, James G. and Johan P. Olsen (1989). Rediscovering Institutions: The Organizational Basics of Politics, The Free Press, New York.

March, James G. and Johan P. Olsen (1998). "The Institutional Dynamics of International Political Orders", International Organisation, Vol.52, No.4, ss.943-969.

Mccormick, John (2013). Avrupa Birliği'ni Anlamak, Çev. Yusuf Şahin-Hasan Hüseyin Şahin, Bigbang Yayınları, İstanbul.

Milward, Alan S. (1992). The European Rescue of the Nation State, Routledge, London.

Mitrany, David (1943). A Working Peace System, Quadrangle Books, Chicago.

Moravcsik, Andrew (1998). The Choice for Europe, Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht, Cornell University Press, London.

Olsen, Johan P. (2002). "The Many Faces of Europeanisation", Journal of Common Market Studies, Vol.40, No.5, ss.921-952.

Öner, Selcen (2012). "Europeanisation of Civil Society in Turkey during the Accession Process to the European Union", Çiğdem Nas and Yonca Özer (Ed.), Turkey and the European Union: Processes of Europeanization, Ashgate, Aldershot, ss.99-118.

Pollack, Mark A. (2009). "The New Institutionalisms and European Integration", Antje Wiener and Thomas Diez (Ed.), European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, ss.125-143.

Pridham, Geoffrey (2005). Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post- Communist Europe, Palgrave Macmillan, New York.

Pridham, Geoffrey (2006). "European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe: Past and Future Perspectives", *Government and Opposition*, Vol.41, No.3, ss.373-400.

Radaelli, Claudio M. (2000). "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change" *European Integration Online Papers*.Vol.4, No.8, ss.1-25.<http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008.htm>. (15 Temmuz 2015)

Radaelli, Claudio M. (2003). "The Europeanisation of Public Policy", Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (Ed.), *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, Oxford, ss.27-56.

Radaelli, Claudio M. (2004). "Europeanisation: Solution or Problem?", *European Integration Online Papers*, Vol.8, No.16, ss.3-4. <http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2004-016.pdf> (15 Temmuz 2015)

Risse, Thomas, Maria Green Cowles and James Caporaso, (2001). "Europeanization and Domestic Change: Introduction", Thomas Risse, Maria G. Cowles and James Caporaso (Ed.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change*, Cornell University Press, Ithaca, NY, ss.1-20.

Rosamond, Ben. (2000). *Theories of European Integration*, Palgrave, New York.

Schimmelfennig, Frank (2004). "The Impact of EU Democratic Conditionality in Central and Eastern Europe: A Qualitative Comparative Analysis," Paper prepared for the Second Pan- European Conference of the ECPR, Bologna, ss.1- 28.<http://www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/230.pdf>(19 Eylül 2015)

SCHIMMELFENNIG, Frank and Hanno Scholtz, (2007). "EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage", Paper for EUSA Biennial Conference, Montreal, ss.1- 31.<http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/schimmelfennig-f-12b.pdf>(7 Eylül 2015)

Schimmelfennig, Frank and Ulrich Sedelmeier (2004). "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Vol.11, No.4, ss.661-679.

Schimmelfennig, Frank and Ulrich Sedelmeier (2005). "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe", Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier (Ed.). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Cornell University Press, Ithaca and London, ss.1-19.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert and Heiko Knobel (2003). "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies*, Vol.41, No.3, ss.495-518.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert and Heiko Knobel (2006). *International Socialization in Europe European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, Palgrave Macmillan, New York.

Sedelmeier, Ulrich (2011). "Europeanisation in New Member and Candidate States", *Living Reviews in European Governance*, Vol.6, No.1, ss.1-52. <http://europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2011-1/> (07 Ekim 2015)

Spinelli, Altiero and Ernesto Rossi (2006). “For a Free and United Europe: A Draft Manifesto”, Mette Eilstrup Sangovanni (Ed.), *Debates On European Integration: A Reader*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, ss.37-42.

Stokke, Olav (1995). “Aid and Political Conditionality: Core Issues and State of the Art”, Olav Stokke (Ed.), *Aid and Political Conditionality*, Frank Cass, London, ss.1-87.

Uşul, Ali Resul (2008). Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.5, Sayı.17, ss.105-125.

Vink, Maarten (2003). “What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda”, *European Political Science*, Vol.3, No.1.

Vink, Maarten P. and Paolo Graziano (2007). “Introduction: Challenges of a New Research Agenda”, Paolo Graziano and Maarten P. Vink (Ed.), *Europeanisation: New Research Agendas*, Palgrave, Basingstoke.

Yazgan, Hatice (2012). “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak “Avrupalılaşıma: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.12, Sayı.4, ss.123-140.

Zielonka, Jan (2006). *Europe as Empire The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford University Press, Oxford.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK VE VERİMLİLİK ANALİZİNİN VERİ ZARFLAMA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ: 2013- 2015 DÖNEMİ UYGULAMASI

Nazlı Gamze ÖZEL¹

İbrahim Erem ŞAHİN²

Ramazan GÖRAL³

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türk Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticari bankaların Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi yardımıyla etkinlik ve verimlilik analizinin yapılmasıdır. Bu amaçla Türk bankacılık sektöründe 2013-2015 yılları arasında aralıksız faaliyet gösteren 16 adet ticari bankanın etkinlikleri VZA ile ölçülerek, Malmquist Verimlilik Endeksi yardımıyla yıllar bazında etkinliklerinde bir gelişme olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada, girdi odaklı CCR modeli uygulanarak, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında karar verme birimlerinin toplam etkinlik değerleri hesaplanmıştır. Bu doğrultuda üç adet girdi ve iki adet çıktı değişkeni seçilmiştir. Etkinliğin ölçümünde girdi değişkenleri olarak, toplam mevduat/toplam aktifler(%), faiz giderleri/toplam aktifler(%), diğer faaliyet giderleri/toplam aktifler(%) kullanılmıştır. Çıktı değişkenleri olarak ise, toplam krediler ve alacaklar/toplam aktifler(%), faiz gelirleri/toplam aktifler(%) kullanılmıştır. Analiz DEAP 2.1. (Data Envelopment Analysis Program) paket programı kullanılarak yapılmıştır. Aracılık yaklaşımı benimsenerek oluşturulan girdi ve çıktı bileşenlerine dair yapılan analiz sonuçlarına göre; 2013 yılında teknik olarak etkin olan ticari banka sayısının dokuz tane olduğu görülürken, 2014 yılında teknik olarak etkin ticari banka sayısı dokuz olup, bu sayı 2015 yılında ona çıkmıştır. Ortalama etkinlik derecelerine bakıldığında 2013 yılında %93.5, 2014 yılında %93.3 ve 2015 yılında ise %96 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre 2013-2015 yıllarını kapsayan dönemde çalışmaya dahil edilen ticari bankaların etkinlik düzeyleri yüksek çıkarken son yılda bir artış sağlanmıştır. Ayrıca toplam verimlilikleri açısından yıllara göre bir gelişme gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Veri Zarflama Analizi, Türk Bankacılık Sektörü, Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi.

JEL Kodları: D24, G21.

¹ Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, nazliozell@hotmail.com.

² Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, eremsahin@selcuk.edu.tr.

³ Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, trgoral@selcuk.edu.tr.

Makalenin Gönderim Tarihi: 30.03.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 01.08.2017

**THE EXAMINATION OF THE ANALYSIS OF EFFICIENCY AND PRODUCTIVITY IN THE
TURKISH BANKING SECTOR THROUGH THE APPLICATION OF DATA ENVELOPMENT
ANALYSIS: APPLICATION OF 2013-2015 PERIOD**

ABSTRACT

The aim of this study is the perform the analysis of efficiency of commercial banks operating in the Turkish Banking Sector and productivity with the help of analysis of data envelopment and malmquist total factor productivity index. To this end, activities of the 16 commercial banks constantly operating between 2013 and 2015 in the Turkish Banking Sector, through the measurement via DEA, with the help of malmquist productivity index were examined as to whether there has been any progress in their efficiency based on years. In this study, through the application of input focused CCR Model under the assumption of fixed return to scale total activity value of decision making units was calculated. Three inputs and two output variables were selected in this direction. Total deposits / total assets (%), interest expenses / total assets (%), other operating expenses / total assets (%) were used as input variables. As output variables, total loans and receivables / total assets (%), interest incomes / total assets (%) were used. Analysis was conducted using the package program DEAP 2.1. According to the results of the analysis performed pertaining to input and output components created by adopting intermediation approach: While nine commercial banks are technically active in 2013 and 2014, this number is ten in 2015. According to the average efficiency ratings, 93.5% in 2013, 93.3% in 2014 and 96% in 2015 were reached. According to these results the activity levels of the commercial banks involved in the study have turned out to be high in the period covering 2013-2015 also progress has been observed in terms of their total factor productivity according to the years.

Key Words: Data Envelopment Analysis, Turkish Banking Sector, Malmquist Total Factor Productivity Index.

JEL Codes: D24, G21.

GİRİŞ

Dünyada hızla artan rekabet ortamı bankacılık sektörüne de yansımıştır. Bu sebeple etkinlik kavramı bankacılık sektöründe de çok daha önemli hale gelmiştir. Günümüzde rekabetin aktif bir şekilde Türk bankacılık sektöründe de yer almasıyla birlikte bankalar kaynaklarını en etkin şekilde kullanmak zorunda kalmıştır. Etkin olabilmenin aynı zamanda rekabetçi olmayı zorunlu hale getirmesiyle birlikte bankacılık sektöründe de etkin kaynak kullanımı önemli hale gelmiştir. Etkinliklerini arttıran bankalar düşük bir maliyetle daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşarak sermayelerini de arttırmaktadır, bu da yüksek karlılık ile ilişkilendirilmektedir. Etkin olmayan bankaların ise performansı daha düşük ve risklilikleri de yüksek olacaktır (Beccalli vd., 2006: 252; Berger, 2007: 200; Pasiouras vd., 2008: 1125).

Bu çalışmanın amacı; Türk bankacılık sektöründe 2013-2015 yılları arasında aralıksız faaliyet gösteren 16 adet ticari bankanın finansal etkinliğini Veri Zarflama Analizi (VZA) ile ölçmek ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (Total Factor Productivity-TFP) Endeksi yardımıyla da yıllar bazında verimliliklerinde bir gelişme olup olmadığını incelemektir. Bu doğrultuda, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı (Fixed Return Assumption by Scale-CRS) altında, aracılık yaklaşımı benimsenerek geliştirilen, 3 adet girdi ve 2 adet çıktıdan oluşan girdi odaklı CCR (Charnes Cooper Rhodes) yöntemi kullanılarak yıllar bazında etkinlik değerleri elde edilmiştir. Ardından Malmquist endeksi yardımıyla yıllara göre gözlem kümesindeki verimlilik gelişmeleri incelenerek sonuçlar ortaya koyulmuştur.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür incelemesi yapılırken bankacılık sektöründe VZA yöntemi ile ilgili etkinlik ölçümüne dair çok sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışma, finans sektöründe faaliyet gösteren bankaların yanı sıra benzer kurumları da kapsamaktadır. Literatür incelemesi yapılırken çalışmada kullanılan VZA yöntemi ve Malmquist endeksi, seçilen girdi ve çıktı değişkenlerinin uygun olarak tespit edilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Aşağıda özet olarak literatür incelemesine yer verilmiştir.

Cingi ve Tarım'ın (Cingi ve Tarım, 2000) çalışmasında, Türk banka sektörünün 1989-1996 yıllarına ait etkinlikleri VZA ve Malmquist endeksi yardımıyla ölçülmüştür. Yirmi bir banka için oluşturulan, toplam kar, toplam kredi, toplam mevduat, kredi geri dönüş oranı çıktı, toplam aktif ve toplam gider ise girdi olarak seçilmiştir. Çalışmada mevduat pazar payı %1'in üstündeki 21 adet ticaret bankası toplam ticaret bankalarının %37.5 iken toplam mevduatın %93.8'ini toplamışlardır.

Kula ve diğerlerinin (Kula, Kandemir, Özdemir, 2009) çalışmasında, 2001-2007 yılları arasında İMKB'de işlem gören çimento sektöründeki on altı adet firmanın etkinlikleri VZA ve Malmquist endeksi yardımıyla hesaplanmıştır. Girdi değişkenleri olarak cari oran, finansal kaldıraç oranı, özkaynak/toplam varlıklar, KVYK/toplam kaynaklar, maddi duran varlıklar/özkaynaklar, net satışlar/toplam varlıklar, net satışlar /özkaynak oranı kullanılırken çıktı değişkenleri olarak da

öz kaynak karlılığı, varlık karlılığı, satış karlılığı oranı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ilgili yıllarda çimento sektörü tam olarak etkin olmamasına rağmen, teknolojiye ileriye adım atarak ilgili dönemde yıllık ortalamada %1,9 oranında verimlilik artışı sağlanmıştır.

Yaşa'nın (Yaşa, 2008) çalışmasında, 2002-2004 yılları arasındaki yirmi bir özel ve kamu bankasının verileri kullanılarak VZA yardımıyla etkinlikleri ölçülmüştür. Personel sayısı, sermaye, toplam aktifler girdi, toplam mevduat, toplam krediler, net kar çıktı olmak üzere altı değişken kullanılmıştır. Kamu bankalarının özel bankalara göre daha etkin çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Küçükaksoy ve Önal'ın (Küçükaksoy ve Önal, 2013) çalışmasında, 2004-2011 yılları arasında Türk Bankacılık Sektörü'nde faaliyet gösteren on adet özel sermayeli mevduat bankaları ve beş adet yabancı sermayeli mevduat bankaları dikkate alınarak yapılmıştır. Girdi olarak toplam mevduat, faiz giderleri, personel giderleri kullanılmıştır. Çıktı olarak toplam kredi, faiz gelirleri kullanılmıştır. Analizin sonuçlarına göre 2004 yılında yedi banka, 2005 yılında yedi banka, 2006 yılında altı banka, 2007 yılında sekiz banka, 2008 yılında yedi banka, 2009 yılında beş banka, 2010 yılında yedi banka ve 2011 yılında ise yedi banka teknik olarak etkin çıkmıştır.

Bozdağ ve diğerlerinin (Bozdağ, Altan, Bozdağ, 2016) çalışmasında, Türk Bankacılık Sektörü'nde 2006 Aralık- 2009 Eylül dönemleri içerisinde faaliyet gösteren 32 adet ticari bankanın üçer aylık bilanço dönemleri bazında VZA ile sermaye yapıları ve ölçek büyüklüklerine göre etkinlik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre her dönem etkin olan on banka vardır, iki banka ise hiçbir dönem etkin olamamıştır.

Akbalık ve Sırma'nın (Akbalık ve Sırma, 2013) çalışmasında, Türkiye'deki mevduat bankalarından şube bankacılığı yapan yerli ve yabancı sermayeli bankaların verilerine ulaşılmış, 2008-2012 yılları arasında faaliyet gösteren, yirmi üç karar birimi için VZA yöntemi kullanılmıştır. Krediler ve faaliyet gelirleri çıktı, mevduat ve faaliyet giderleri girdi olmak üzere dört değişken kullanılmıştır. Sonuç olarak yabancı bankaların etkinliğinin yıllar içinde azaldığı ve ölçek olarak da sistem içinde ağırlıklarının belirleyici olmadığı gözlemlenmiştir.

Yayar ve Karaca'nın (Yayar ve Karaca, 2014) çalışmasında, 2009-2011 döneminde Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların verimliliği ölçülmüştür. Araştırmada verilerine tamamen ulaşılabilen 37 adet banka dikkate alınmıştır. Girdi olarak varlıklar, toplam öz sermaye, personel sayısı ve şube sayısı kullanılmıştır. Çıktı olarak ise değişken ve toplam krediler, toplam mevduat ve net kâr / zarar kullanılmıştır. VZA yönteminin kullanıldığı araştırma sonuçlarına göre, en yüksek ortalama verimliliğe sahip olan banka grubu devlete bağlı bankalardır ve onu özel sermayeli ve yabancı bankalar izlemektedir.

Bayram'ın (Bayram, 2016) çalışmasında, 2009-2013 yılları arasındaki aracı kurumların etkinliği incelenmiştir. Aktif Toplamı, Personel Sayısı, Sermaye Tutarları girdi olarak kullanılırken, Hesap Sayısı, İşlem Hacmi, Net Komisyon, Net Kar ise çıktı olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak banka

kökenli aracı kurumların daha etkin olduğu gözlemlenmiş, verimlilikteki gelişmenin ise teknolojik etkinlikten sağlandığı belirlenmiştir.

Boyacıoğlu ve diğerlerinin (Boyacıoğlu, Şahin, Aktaş, 2014) çalışmasında, 2011- 2013 yılları arasındaki 20 adet bankanın verileri kullanılarak, VZA ile bankaların etkinlikleri ölçülmüş, Malmquist Endeksi ile de yıllar bazında etkinliklerinde bir gelişme olup olmadığını incelenmiştir. Etkinliğin ölçümünde girdi olarak Toplanan Fonlar, Kar Payı Giderleri, Personel giderleri kullanılmış, çıktı olarak da Plasman Toplamı/Kullandırılan Fonlar, Kar Payı Gelirleri ve Net Ücret Gelirleri değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; bankaların etkinlik düzeyleri 2012 yılında 2011 yılına göre bir düşüş göstermesine rağmen 2013 yılında 2012 yılına göre az da olsa bir düzelme görülmüştür.

Shafiee ve diğerlerinin (Shafiee, Shangi, Ghaderi, 2014) çalışmasında, bir İran bankasının on şubesinin etkinliği üç ardışık dönem üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada girdi olarak Ortalama Aylık Maaşlar ve İşletme Gideri kullanılmıştır. Çıktı olarak da Toplam Kredi Değeri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan dinamik ve statik modeller çözülmüş ve birbirleriyle karşılaştırıldığında elde edilen sonuçlara göre, dinamik modelin verimlilik açısından terimler üzerinde daha kapsamlı bir yaklaşım sağlayabileceği ve tek bir terimdeki verimsizliğin diğer terimlerle karşılanabileceğini göstermiştir.

2. METODOLOJİ

Etkinlik, gözlenen değerlerin girdileri ve çıktıları ile optimal değerlerin girdileri ve çıktıları arasındaki karşılaştırma olarak tanımlanmaktadır. Tahsis etkinliği mevcut fiyatlar doğrultusunda en uygun oranda girdilerin ve/veya çıktıların kullanılmasıdır (Fried vd., 2008: 3). Teknik etkinlik ise çıktı yönelimli yaklaşımla belirli bir girdi düzeyinde maksimum çıktı elde etmek ya da girdi yönelimli yaklaşımla belirli bir çıktı düzeyinde minimum girdi kullanmak şeklinde tanımlanmaktadır.

Literatürde etkinlik ölçümü konusunda yapılan çok sayıda çalışma olmakla birlikte bu çalışmalar içinde birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Etkinlik ölçüm yöntemleri arasında en sık kullanılan yöntemler üç temel başlık altında toplanmaktadır. Bunlar (Bozdağ vd., 2001: 1):

- Oran Analizi
- Parametrik Yöntemler
- Parametrik Olmayan Yöntemler

Oran analizi, bir girdi ve bir çıktının birbirine oranlanması sonucu meydana gelen bir oranın belirli bir periyot çerçevesinde takibi şeklinde uygulanan, etkinlik yöntemlerinin en sık kullanılanıdır (Şahin, 2011: 148).

Oran analizinin sık kullanılan bir yöntem olmasının nedenleri arasında; uygulama ile yorumlamadaki kolaylıklar sayesinde daha az bilgi ve veri ile analize olanak sağlamasıdır (Şahin, 2011: 148).

Parametrik yöntemlerde bir sınır teknolojisi vardır ve bunu tahmin edebilmek için deterministik doğrusal programlama kullanılmaktadır. Parametrik programların kullanım alanları, parametrik teknolojinin düz ve doğrusal bir şekil ortaya koymasından dolayı sınırlıdır (Dinçer, 2008: 828).

Parametrik Olmayan Yöntemler: Bu etkinlik ölçüm yöntemleri arasında Veri Zarflama Analizi yöntemi ile Serbest Atılabilir Zarf Modeli yöntemi olarak iki ana yaklaşım bulunmaktadır (Berger ve Humprey, 1997: 200). Parametrik olmayan yöntemlerin ilki olan VZA'nın temeli, "The Measurement of Productive Efficiency" (1957) isimli makalesinde Farrell tarafından atılmıştır. Farrell bu makalede çoklu girdisi ve tek çıktısı olan işletmelerin etkinlik düzeylerini ölçmüştür. Charnes, Chooper, Rhodes Farrell'in görelî teknik etkinlik tanımını geliştirerek "Measuring the Efficiency of Decision Making Units" (1978) isimli makale ile ilk VZA modelini oluşturmuşlardır. Bu çalışma ile, hizmet sektöründeki kâr amacı gütmeyen devlet kuruluşlarının etkinlik değerleri hesaplanmıştır (Oruç, 2008: 10).

VZA' da homojen olduğu varsayılan üretim birimleri kendi aralarında kıyaslanmaktadır. Bu yaklaşımlardan bankacılık sektöründe sıklıkla kullanılanı ise 1978 yılında geliştirilmiş olan VZA yöntemidir.

VZA, kıyaslanmanın zor olduğu durumlarda, çoklu çıktılar üretmek için birden çok girdi kullanan ve geniş kapsamlı bir dizi araştırma topluluğu tarafından uygulanan bir grup karar verme biriminin görelî etkinliğini ölçen, parametrik olmayan bir doğrusal programlama tekniğidir (Shafiee vd., 2014: 82). VZA günümüzde çok çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Karar birimlerinin görelî etkinliğini ölçmek için geliştirilen VZA'da seçilecek olan karar birimi kavramına; ekonomik kuruluşlar, belediyeler, okullar, hastaneler, mağazalar, mahkemeler, bankalar ve girdileri çıktılara dönüştüren kurumlar örnek olarak gösterilebilir.

VZA metodu hem girdi ve hem de çıktı olmak üzere iki yönlü kullanılabilir. Girdi odaklı VZA modelleri, çıktı üretim miktarı değişmeksizin girdi miktarının nispi olarak ne kadar düşmekte olduğunu incelemektedir. Çıktı odaklı VZA modelleri ise, kullanılan girdi miktarında değişme olmaksızın çıktı miktarlarının nispi olarak ne kadar artmakta olduğunu incelemektedir (Boyacıoğlu vd., 2014: 13).

VZA'nın ayırt edici özelliklerinden biri, çoklu girdi ve çoklu çıktının elde edildiği üretim ortamlarında, parametrik yöntemlerde var olan önceden tespit edilmiş herhangi bir analitik üretim fonksiyonuna ihtiyaç olmaksızın ölçüm yapabilmesidir (Behdioğlu ve Özcan, 2009: 3).

VZA merkezi eğilimlerinin yanı sıra, etkin sınırlar üzerine odaklanmaktadır ve etkin gözlemleri içeren (zarflayan) kesikli bir düzlem oluşturmaktadır. Bundan dolayı VZA, her bir gözlemi tek tek değerlendirerek, var olan gözlemi sadece en yakın etkin birimlerle kıyaslamaktadır (Eroğlu ve Atasoy, 2006: 76). Karar verme birimlerinin görelî etkinlikleri genel olarak 0 ile 1 arasındaki değerlerle ifade edilir. Sınır üzerinde yer alan birimler görelî olarak etkin karar verme birimleridir ve

"1,00" skorunu alırlar, sınır üzerinde yer almayan diğer birimler ise etkin olmayan birimler olarak değerlendirilmektedir. Etkinsizlik düzeyi ise birimlerin sınıra olan uzaklığına gore olulmektedir. VZA' nın onemli avantajlarından birisi de, etkin olmayan birimler iin performans hedef iyileştirmeleri belirleme ve etkinlik sınırına ulaşabilmek iin hangi tur gelişmelerin yapılabilceğini belirleme ozelliğidir (Sowlati ve Paradi, 2004: 261).

VZA' nın uygulama aşamalarını aşağıdaki Şekilde sıralamak mumkundur (Yıldıırım ve nder, 2015: 205-208):

- Karar Verme Birimlerinin Seimi
- Girdi ve ıktıkların Belirlenmesi
- Verilerin Elde Edilebilirliği ve Guvenilirliği
- Goreli Etkinlik olumu
- Etkinlik Değerleri, Etkinlik Sınırı
- Referans Kumesi
- Etkin Olmayan Karar Birimleri iin Hedef Belirlenmesi.

Literaturde kullanılan iki yaygın VZA modeli bulunmaktadır. Bu modeller, Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından ortaya konulan ve oleğe gore sabit getiri varsayımına dayanan CCR modeli ile Banker, Charnes ve Cooper (1984) tarafından geliştirilen ve oleğe gore değişen getiri varsayımına dayalı olan BCC modelidir (Charnes vd., 1994: 23).

CCR modeli, oleğe gore sabit getiri varsayımına dayanarak karar verme birimlerinin toplam etkinlik değerlerini olmektedir. Toplam etkinlik değerleri, teknik etkinlik değerleri ile olek etkinliği değerlerinin arpımıdır ve belirlenen kaynaklar arasında, zayıf olanları ongoreerek hesaplamaktadır. Girdi odaklı CCR modeli ile ıktı odaklı CCR modelinde sağlanan zarflama yuzeyi aynıdır. Etkin olmayan karar birimleri iin her iki yontemi de ieren sınır üzerinde alınan farklı perspektifleri kapsamaktadır. Girdi odaklı CCR modelinde etkin olan bir karar verme birimi ıktı odaklı karar verme biriminde de etkin olmak zorundadır (Behdioğlu ve zcan, 2009: 305).

BCC modeli, Banker, Charnes, Cooper (1984) tarafından geliştirilmiş olup, belirlenen bir olekte teknik etkinliği verir ve oleğe gore artan, azalan veya sabit getiri altında, teknik ve olek etkinliğinin ayırımını yapmaktadır. CCR modeli oleğe gore sabit getiri varsayımına dayanarak toplam etkinliği olerken, BCC modeli oleğe gore değişken getiri varsayımına gore teknik etkinliği olmektedir (Behdioğlu ve zcan, 2009: 306).

Malmquist toplam faktor verimliliği endeksi (TFP)1953 yılında geliştirilen, retim faktorlerini ieren bir verimlilik olusudur. Malmquist verimlilik endeksi uzaklık fonksiyonuna dayalı olan toplam faktor retkenliğinin buymesinin bir olusu olup, uzaklık fonksiyonlarını girdi ve ıktı olarak ift yonlu ele alabilmektedir (Baleşentis, 2012: 169). Teknik etkinlik değerimi, teknolojik değerimi, saf

etkinlik değişimi ve ölçek etkinlik değişimini gösteren dört endeksin yardımıyla gözlem kümesinin yıllar itibariyle dönemsel karşılaştırılması yapılmaktadır.

3. YÖNTEM ve BULGULAR

Etkinlik ölçümü bankacılık sektöründe uygulanırken, banka ürün ve girdilerinin belirlenmesinde kullanılan üç ana yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar; üretim yaklaşımı, aracılık yaklaşımı ve karlılık yaklaşımlarıdır. Üretim yaklaşımı bankaları, kapital ve emek gibi üretim faktörlerini girdi şeklinde seçerek, mevduat, menkul kıymetler ve kredi gibi bilanço kalemlerini üreten birimler şeklinde kabul etmektedir. Bankacılık sisteminde ödünç verilen ve alınan fonlar arasında aracılık yapması gerektiği varsayımına dayanan aracılık yaklaşımı, bankaların krediler, menkul kıymetler ve diğer aktiflere dönüştürmek üzere mevduat toplayarak fon sağlamakta oldukları hipotezine dayanmaktadır. Bu yaklaşımda, mevduat ile diğer kaynaklar banka sisteminin girdisi olarak ele alınırken, kredi ve diğer varlıklar ise bankanın çıktısı olarak kabul edilmektedir. Karlılık yaklaşımı ise karlılığı en önemli hususlardan birisi olarak görmektedir. Bu yaklaşımda bankalar, kar elde etme amacı güden firmalar olarak kabul edilmektedir (Boyacıoğlu vd., 2014: 14).

Bu çalışmada bankaların etkinliklerinin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan VZA yönteminden yararlanılmıştır. Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 16 adet ticari bankanın 2013-2015 dönemi yıllık kesintisiz verileri dikkate alınarak etkinlik değerleri tespit edilmiştir. Analiz, ölçeğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı altında VZA yöntemi ile, DEAP (Data Envelopment Analysis Program) 2.1. paket programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada kurulan model, girdi eksenli olup (CCR), çalışma için seçilen 16 adet ticari bankanın 2013-2015 dönemi yıllık verileri Türkiye Bankalar Birliği'nin resmi internet sitesinden (www.tbb.org.tr) alınmıştır.

Çalışmada girdi odaklı yaklaşımın tercih edilme sebebi, bankaların girdileri üzerinde etki güçlerinin daha çok olduğunun düşünülmesidir. VZA yöntemi ile 2013-2015 yılları arasındaki etkinlik skorları ölçülerek, etkin olan ve etkin olmayan bankalar belirlenmiştir.

Bu çalışmada bankaların etkinliklerinin ölçülmesinde aracılık yaklaşımından yararlanılmıştır. Aracılık yaklaşımı, bankaların krediler, menkul kıymetler ve diğer aktiflere çevirmek amacıyla mevduat toplayarak fon sağlaması hipotezine dayanır ve bankaların mali piyasalardaki aracılık işlevine odaklanır. Aracılık yaklaşımı için, mevduat ile diğer kaynaklar girdi olarak ele alınırken, faiz giderleri ile işgücü ve fiziksel sermaye giderleri toplam maliyet ögesi olarak kabul edilmektedir (Boyacıoğlu vd., 2014: 13).

3.1. Karar Birimlerinin Belirlenmesi

Veri zarflama analizi uygulamasında ilk aşama, kıyaslama yapabilmek için etkinlik araştırmasında aynı çeşit girdileri kullanarak aynı çeşit çıktıları üreten ve benzer üretim konularında faaliyet gösteren karar verme birimlerinin seçimidir. Karar verme birimleri seçilirken, üretim teknolojisi açısından bu birimlerin birbirlerine benzemelerinin yanı sıra; sayısal olarak, çalışmada

kullanılacak olan doğrusal programlama modelinin olabildiğince çok sayıda olması gerekmektedir (Sarı, 2015: 32).

Fakat belirlenen girdi ve çıktı ögelerinin tümünün her karar birimi için kullanılması zorunludur. VZA yöntemi için belirlenen girdi sayısı (i) ve çıktı sayısı (o) ise en az “(i+o+1)” tane karar verme birimi araştırmanın güvenilirliği açısından önemli bir kısıttır. Aynı zamanda, karar verme birimi sayısı değişken birim sayısının minimum iki katı “(i + o) x 2 ” olmalıdır (Çolak ve Altan, 2002: 44).

Çalışmada kullanılan yöntemde 3 adet girdi ve 2 adet çıktı değişkeni kullanıldığı için karar birimlerinin sayısının minimum;

Girdi Sayısı + Çıktı Sayısı + 1 = 6 adet ve (Girdi Sayısı + Çıktı Sayısı) x 2 = 10 adet olması gerekmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada, Türk bankacılık sektöründe 2013-2015 yılları arasında aralıksız olarak faaliyet gösteren 16 ticari banka karar birimi olarak belirlenmiştir. Böylelikle çalışmanın güvenilirliği ve doğru sonuç verebilmesi açısından belirtilen her iki şart da sağlanmış olmaktadır. Tablo 1.'de karar birimleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Karar Birimleri Kümesi

KOD	BANKA ADI
1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
2	Türkiye Halk Bankası
3	Türkiye Vakıflar Bankası
4	Adabank
5	Akbank
6	Anadolubank
7	Fibabanka
8	Şekerbank
9	Türk Ekonomi Bankası
10	Türkiye Garanti Bankası
11	Türkiye İş Bankası
12	Yapı ve Kredi Bankası
13	Citibank
14	Denizbank
15	HSBC Bank
16	Ing Bank A.Ş.

3.2.Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Seçimi

Çalışmada kullanılacak olan girdi ve çıktıların seçimi yapılırken hem literatürdeki çalışmalardan yararlanılmış hem de bankacılık sektörü bakımından da bir değerlendirme yapılmıştır. Kullanılacak girdi ve çıktı değişkenlerinin en doğru şekilde belirlenmesi araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğini arttırmakta, aynı zamanda etkin olmayan karar birimleri için iyileştirmelerin hangi yönde

yapılacağı hususunda da uygun bir yönlendirmede bulunmaktadır. Aşağıda Tablo 2.'de aracılık yaklaşımında seçilen girdi ve çıktılar yer almaktadır.

Tablo 2. Aracılık Yaklaşımı İçin Seçilen Girdi ve Çıktılar

Girdi Değişkenleri	Çıktı Değişkenleri
1. Toplam Mevduat/Toplam Aktifler (%)	1. Toplam Krediler ve Alacaklar/Toplam Aktifler (%)
2. Faiz Giderleri/Toplam Aktifler (%)	2. Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler (%)
3. Diğer Faaliyet Giderleri/Toplam Aktifler (%)	

16 adet ticari bankanın aracılık yaklaşımına göre, Tablo 2.'de yer alan 3 adet girdi ve 2 adet çıktı değişkeninin etkinliği analiz edilmiştir. Analizde öncelikle bankaların etkinlik skorlarına ulaşılarak, etkin bankalar ile etkin olmayan bankalar belirlenmiştir.

Uygulamanın sonuçlarına göre, çalışmada aracılık yaklaşımında girdi odaklı CCR yöntemi benimsenerek toplam etkinlik değerleri her yıl için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Daha sonra Malmquist verimlilik analizi ile Malmquist endeks değerleri olan, teknik etkinlik, teknolojideki değişim, saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliği değerleri hesaplanarak yıllar bazında tablo haline dönüştürülmüştür. Bu sayede, gözlem kümesini meydana getiren ticari bankalarının verimliliğindeki değişmelerin kaynakları belirtilmiştir.

Tablo 3.'de aracılık yaklaşımı için gözlem kümesini meydana getiren ticari bankaların 2013-2015 yılları arasındaki toplam etkinlik değerleri verilmiştir.

Tablo 3. Aracılık Yaklaşımı İçin Gözlem Kümesi Etkinlik Değerleri (2013-2015)

KOD	BANKA ADI	2013 Yılı Teknik Etkinlik Değeri	2014 Yılı Teknik Etkinlik Değeri	2015 Yılı Teknik Etkinlik Değeri
1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası	1.000	1.000	1.000
2	Türkiye Halk Bankası	1.000	1.000	1.000
3	Türkiye Vakıflar Bankası	1.000	1.000	1.000
4	Adabank	1.000	1.000	1.000
5	Akbank	1.000	1.000	1.000
6	Anadolubank	1.000	0.914	1.000
7	Fibabanka	1.000	1.000	1.000
8	Şekerbank	0.751	0.750	0.778
9	Türk Ekonomi Bankası	0.843	0.848	0.992
10	Türkiye Garanti Bankası	0.907	0.910	0.937
11	Türkiye İş Bankası	0.916	0.970	0.967
12	Yapı ve Kredi Bankası	0.916	1.000	1.000
13	Citibank	1.000	1.000	1.000
14	Denizbank	0.837	0.790	0.951
15	HSBC Bank	0.782	0.742	0.734
16	Ing Bank	1.000	1.000	1.000
	ORTALAMA	0.935	0.933	0.960

Tablo 3. incelendiği zaman ticari bankaların etkinlik değerleri maksimum 1.000 olmak üzere değişim sergilemektedir. Aracılık yaklaşımına göre yapılan analizde söz konusu yılların her birisinde de tam etkinlik gösteren sekiz ticari banka bulunmaktadır. Bu sekiz ticari banka; Türkiye Cumhuriyeti

Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, Adabank, Akbank, Fibabanka, Citibank ve Ing Bank' tır. 2013 yılında teknik olarak etkin olan ticari banka sayısı dokuz tanedir. 2014 yılında teknik olarak etkin ticari banka sayısı dokuz iken, bu sayı 2015 yılında ona çıkmıştır. 2015 yılında teknik olarak etkin olan ticari bankalar; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, Adabank, Akbank, AnadoluBank, Fibabanka, Yapı ve Kredi Bankası, Citibank ve Ing Bank'tır. Bankaların yıllar itibariyle genel durumları incelendiğinde, en düşük teknik etkinlik düzeyine sahip olan ticari bankalar 2013 yılında: Şekerbank, 2014 ve 2015 yılında ise HSBC Bank olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Aracılık Yaklaşımı İçin Yıllar İtibariyle Ortalama İstatistikler

Aracılık Yaklaşımı İçin Yıllar İtibariyle Ortalama İstatistikler			
	2013	2014	2015
Ortalama Etkinlik Derecesi	0.935	0.933	0.960
Gözlem Kümesini Oluşturan Banka Sayısı	16	16	16
Etkin Birim Sayısı	9	9	10
En Düşük Etkinlik Derecesi	0.751	0.742	0.734

Yukarıda aracılık yaklaşımına göre her banka için yıllık hesaplanan etkinlik değerlerine ait ortalamalarının yer aldığı Tablo 4. görülmektedir. Tablo 4.'ün ortalama etkinlik derecelerine bakıldığında 2013 yılında %93.5, 2014 yılında %93.3 ve 2015 yılında ise %96 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.'te yer alan istatistiklere göre, 2015 yılı bankaların etkinlik değerlerinin maksimum olduğu yıl olup, aynı zamanda etkin banka sayısının on banka ile en çok olduğu yıl olmuştur. 2014 yılı ortalama etkinlik değerinin en düşük (%93.3) olduğu yıldır ve 2015 yılı %73.4 ile en düşük etkinliğin görüldüğü yıldır.

İlgili dönemde analizi yapılan bankalar, aracılık fonksiyonu bakımından 2014 yılında etkinlik değerlerinde 0.002 puanlık bir ortalama düşüşle karşılaşmışlardır. İlgili yılda etkin olan bankaların bu etkinliklerini devam ettirip ettirmediği ve etkin olmayan bankaların etkinlik değerlerini arttırıp arttıramadıkları incelendiğinde; sekiz bankanın etkinlik değerleri analizin başlangıç yılı ile son yılı arasında değişmeyerek sabit kalmıştır. Yapı ve Kredi Bankası ise etkinlik değerlerini arttırmıştır. Bu bankalar aynı zamanda "1,00" etkinlik değerine sahip olan tam etkin bankalardır. Tablo 4.' teki verilere göre 2013 yılında yedi banka, 2014 yılında yedi banka ve 2015 yılında da altı banka teknik olarak etkinlik gösterememiştir. Yani bu bankalar mevcut girdileriyle sektör bazında ölçekleri için erişebilecekleri çıktı düzeyinin altında kalmışlardır.

Tablo 5. Aracılık Yaklaşımı İçin Gözlem Kümesini Oluşturan Ticari Bankaların Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi Analizi Sonuçları

BANKA ADI	2014 Yılı Malmquist Endeksi	2015 Yılı Malmquist Endeksi
T.C. Ziraat Bankası	1.135	1.023
Halk Bankası	1.087	1.008
Vakıflar Bankası	1.055	0.991
Adabank	1.256	1.222
Akbank	0.860	0.968
Anadolubank	0.999	1.049
Fibabanka	1.157	0.983
Şekerbank	1.019	1.048
Türkiye Ekonomi Bankası	0.967	1.124
Garanti Bankası	1.014	1.013
İş Bankası	1.022	0.988
Yapı ve Kredi Bankası	1.040	1.000
Citibank	1.140	0.748
Denizbank	0.932	1.155
HSBC Bank	1.007	0.963
Ing Bank	0.838	0.975

Tablo 5.'te ise gözlem kümesini oluşturan ticari bankaların 2013-2015 dönemi için Malmquist Verimlilik Endeksi kullanılarak ulaşılan sonuçların yıllık ortalamaları gösterilmektedir.

Tablo 6. Aracılık Yaklaşımı İçin Gözlem Kümesinin Hesaplanan Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endekslerinin Dönemsel Karşılaştırılması

Aracılık Yaklaşımı İçin Gözlem Kümesinin Hesaplanan Malmquist Endekslerinin Dönemlere Göre Kıyaslanması						
Yıl		Teknik Etkinlik Değişimi (TE)	Teknolojik Değişim (TC)	Saf Etkinlik Değişimi (PTE)	Ölçek Etkinlik Değişimi (SE)	Malmquist Üretim Endeksi (M)
2013-2014	Gözlem Kümesi	0.997	1.031	0.989	1.008	1.028
2014-2015	Gözlem Kümesi	1.014	1.006	1.004	1.009	1.019

Tablo 6'da uygulama kapsamında yer alan ortalama değerler (Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi), her bir banka için hesaplanan geometrik ortalama yöntemi ile bulunmuştur. Tablonun son sütununda yer alan değerler, toplam faktör üretkenliğindeki değişmeyi, yani Malmquist Endeksinin değerini göstermektedir. Toplam faktör verimliliğinde bir artışın olduğu bu değer 1'den büyük olması durumunda anlaşılır. Bu değer 1'den küçük olması ise toplam faktör verimliliğinin azaldığını göstermektedir. Malmquist endeks değerinin 1'e eşit olduğu durumda ise, birbiriyle kıyaslanan iki dönem arasında toplam faktör verimliliğinde bir değişim olmadığı anlaşılmaktadır. Tablo 6'ya göre 2013-2014 yılındaki Malmquist endeksi 1,028 iken 2014-2015 yılında 1,019

olmuştur. Bu sonuçlara göre gözlem kümesini oluşturan bankaların 2014 yılında 2013 yılına göre % 2,8 oranında toplam verimliliği artarken 2015 yılında ise 2014 yılına göre bu konuda %1,9 oranında bir artış gözlenmiştir.

Dört ayrı endeks kullanarak toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişmeyi açıklamak mümkündür. İlk olarak teknik etkinlik değişimi (TE) ile teknolojik değişim (TC) endeks değerlerinin "1,00" dan büyük değer alması performans açısından olumlu bir iyileşme olduğunu gösterirken, "1,00" dan kk değer alması ise performansındaki gerilemeyi göstermektedir (şahin, 2011: 171).

Tablo 6'da teknik etkinlik değişimi (TE) ve teknolojik değişim (TC) incelendiğinde, aracılık yaklaşımı kapsamında toplam faktör üretkenliği bankaların teknik etkinlik değişiminde bir önceki yıla kıyasla %1,3 oranında düşüş yaşanırken, teknolojik değişimde ise aynı yıl %3,1 oranında artış gerçekleşerek olumlu bir gelişme olduğu gözlenmiştir. Teknik etkinlik değişimindeki olumsuz gelişmeye rağmen teknolojinin olumlu bir değişim göstermesi toplam faktör verimliliğinde 2014 yılında bir önceki yıla kıyasla %2,8 oranında artış gerçekleşmesine yol açmıştır.

2015 yılında ise gözlem kümesini oluşturan bankaların teknik etkinliğinde %0,1'lik k kk bir gelişme olurken, teknolojik değişimde %0,6'lık gelişme olmuştur. Aynı yıl toplam faktör verimliliğinde ise %1,9 oranında bir artış gözlenmiştir.

SONUÇ

Bankalarımızın performans açısından etkinlik düzeyleri hem kendi mali yapıları açısından hem de ülke ekonomisine katkıları açısından son derece önemlidir. Bunun yanı sıra bankalarımızın etkin faaliyet gösterebilmeleri, küresel anlamda rekabetçi olabilmeleri açısından da önemli bir konudur. Bu bakımdan günümüzde bankaların etkinlik düzeylerini arttırmaları, bir ayrıcalık değil zorunluluk haline gelmiştir.

Bu alışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 16 adet ticari bankanın 2013-2015 yıllarına ait kesintisiz yıllık verileri kullanarak etkinlikleri llmştir. Ardından, bankalarımızın yıllar itibariyle verimliliklerinde gösterdikleri değişim incelenmiştir. Çalışmada üç adet girdi ve iki adet çıktı seçilmiştir. Analizlerde lğe göre sabit getiri varsayımı altında VZA yöntemi ve Malmquist TFP Endeksi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem, girdiye yönelik, lğe göre sabit odaklı olan VZA yöntemidir. Sonuçlar aracılık yaklaşımına göre değerlendirilmiştir. Çalışma ile bankaların göreli etkinlikleri llerek etkin olan ve etkin olmayan bankalar belirlenmiştir. Malmquist Endeksi ile de bankaların zaman içerisinde yıllık bazda verimliliğinde bir gelişim gösterip gösteremedikleri incelenmiştir.

Çalışmadaki bulgulara göre; analizi yapılan dönemde bankaların aracılık fonksiyonu bakımından ortalama etkinlik skorları 2014 yılında 2013 yılına göre %0,2 oranında düşüş göstermiş, 2015 yılında ise 2014 yılına göre % 2,7 oranında az da olsa bir artış göstermiştir. Bir banka 2013 yılı etkinlik değerini koruyamayarak 2015 yılı sonu itibariyle etkinlik değerini düşürürken, yedi banka etkinlik değerlerini arttırmıştır. Sekiz ticari bankanın ise etkinlik değerleri analizin yapıldığı başlangıç

yılı ile son yılı değişmeyerek sabit kalmıştır. 2013 yılında yedi, 2014 yılında yedi ve 2015 yılında da altı banka teknik etkinlik gösterememiştir.

Malmquist verimlilik endekslerinin dönemsel karşılaştırılması ile bulunan sonuçlara göre, 2014 yılı için 2013 yılına kıyasla gözlem kümesindeki bankaların toplam verimliliği %2,8 oranında artmıştır. 2015 yılında ise, yine verimlilik açısından bankalarımız 2014 yılına göre %1,9 oranında bir gelişim göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

Akbalık M., Sırma İ. (2013). “Türkiye’de Yabancı Bankaların Etkinliği; Veri Zarflama Analiz Uygulaması”, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, ss: 1-16.

Baležentis T., (2012). “The Cost Malmquist Index Decomposition For Analysis of the Total Factor Productivity Change in Lithuanian Family Farms”, ŽemesŪkio Mokslai, Vol: 19, Sayı: 3, pp: 168-179.

Bayram N. (2016). “Veri Zarflama Analizi ve Toplam Faktör Verimliliği: Aracı Kurumlar Üzerine Bir Uygulama”, Verimlilik Dergisi, Sayı: 2, ss: 7-44.

Beccalli, E., Casu, B. and Girardone, C. (2006). “Efficiency and Stock Performance in European Banking”, Journal of Business Finance & Accounting, Vol: 33, Sayı :1-2, pp: 245-262.

Behdioğlu S. ve Özcan G. (2009). “Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3, ss: 301-326.

Berger, A. N. and Humphrey, D. B. (1997). “Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research”, European Journal of Operational Research, Vol: 98, Sayı: 2, pp: 175-212.

Boyacıoğlu M. A., Şahin İ. E. ve Aktaş R. (2014). "A Comparison of the Financial Efficiencies of Commercial Banks And Partipication Banks: The Case of Turkey", 11th International Academic Conference, Reykjavik, Vol: 3, Sayı: 8, pp: 7-26.

Bozdağ N., Altan Ş., Atan M., (2001). “Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye’deki Özel ve Kamu Bankaları İçin Bir Uygulama” <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil54.htm>. Erişim Tarihi: 03.04.2009.

Bozdağ E. G., Altan M. S., Bozdağ A.E. (2016). “Bankacılık Sisteminde Etkinlik ve Verimlilik (Veri Zarflama Analizi ile Bir Uygulama”, Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1, ss: 33-47.

Charnes, A., Cooper, W.W., Lewin, A.Y., Seiford, L. M. (1994). “Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Application”, Kluwer Academic Publisher, Boston, USA.

Cingi S., Tarım A. (2000). “Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-Malmquist TFP Endeksi Uygulaması”, Türkiye Bankalar Birliği, Araştırma Tebliğleri Serisi, Sayı: 1, ss: 1-34.

Çolak Ö. F. ve Altan, Ş. (2002). “Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye’deki Özel ve Kamu Bankaları için Bir Uygulama”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 196, ss: 45-55.

Diñer S. E. (2008). “Veri Zarflama Analizinde Malmquist Endeksiyle Toplam Faktör Verimliliği Değişimin İncelenmesi ve İMKB Üzerine Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, ss: 825-846.

Eroğlu E. ve Atasoy M. C. (2006). “Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü ve Etkin Karar Birimlerinin Duyarlılık Analizi”, İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 2, ss: 73-89.

Fried H. O., Lovell C.A.K. and Schmidt, S. S. (2008). “Efficiency and Productivity”, (Ed.), England: Oxford University Press, pp: 3-91.

Kula V., Kandemir T., Özdemir L. (2009). “VZA Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Ölçüsü: İMKB’ye Koteli Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 17, ss: 187-202.

Küçükaksoy İ., Önal S. (2013). “Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bankaların Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi: 2004-2011 Yılları Uygulaması”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 18, ss: 56-80.

Oruç K. O., (2008). “Veri Zarflama Analizi ile Bulanık Ortamda Etkinlik Ölçümleri ve Üniversitelerde Bir Uygulama”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Pasiouras, F., Liadaki A. and Zopounidis, C. (2008). “Bank Efficiency and Share Performance: Evidence from Greece. Applied Financial Economics”, Vol: 18, Sayı: 14, pp: 1121–1130.

Sarı Z. (2015). “Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Shafiee M., Sangi M. and Ghaderi M. (2014). “Bank Performance Valuation Using Dynamic DEA: A Slacks-Based Measure Approach”, International Journal of Applied Operational Research, Vol: 4, Sayı: 3, pp: 81-90.

Sowlati, T. and J.C. Paradi, (2004). “Establishing The 'Practical Frontier' in Data Envelopment Analysis”, The International Journal of Management Science, Vol: 32, Sayı: 4, pp: 261-272.

Şahin İ. E. (2011). “Şirket Birleşmelerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yayar R., Karaca S. (2014). “Efficiency Analysis in Turkish Banking Sector”, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss: 1-15.

Yaşa A. (2008). “Bankacılık Sektöründe Etkinlik ve Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım B. F., Önder E. (2015). “Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri” (2. Baskı), Dora Yayınevi, Bursa.

KURUMSAL BİLGELİK BAKIŞ AÇISIYLA BİLGE MUHASEBE MODELİ ÖNERİSİ¹

Ali ALAGÖZ²

Metehan ORTAKARPUZ³

ÖZ

Karar vericilerin gereksinimleri doğrutusunda, bilgi üretiminde zaman, hız, yüksek iletişim ve esneklik elde etmek, çalışanların tecrübeleri, yetenekleri ve sezgileri gibi kişisel özelliklerinden yararlanmak, risklere ve belirsizliklere karşı önlemler ve öngörüler geliştirmek, böylece optimum bilgi yönetimine ulaşmak için geliştirilen kurumsal bilgelik anlayışı bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Söz konusu anlayışın bilgi yönetimiyle bütünleştirilmesinde başlangıç noktasının muhasebe bilgi sistemi olması gerektiği öngörülmüştür. Bu doğrutuda çalışmada, muhasebe bilgi sisteminin “bilgi kaynakları, bilgi teknolojileri, bilgi çalışanları ve bilgi üretimi” temel bileşenlerinin kurumsal bilgelik anlayışı ile ele alınarak evrilmesi hedeflenmiştir.

Muhasebe bilgi sisteminin yönetim muhasebesi alanında geliştirilmesi, işletmeye rekabetçilik ve sürdürülebilir büyüme anlamında daha etkin bir muhasebe desteği sağlayacaktır. Çalışmanın temel amacı, bilgi yönetimini kurumsal bilgelik anlayışıyla ele alarak, muhasebe bilgi sistemini bu doğrutuda geliştirmek, yönetsel bilgi tedarikinde muhasebenin işlevselliğini ve etkinliğini arttırmaktır. Muhasebe bilgi sisteminin, formal bilgilerin yanısıra, informal bilgileri de kullanarak, yönetsel kararlara katkı sağlayan, geleceğe yönelik fikirler veren, nitelikli bilgi ve raporlar üretmesi beklenmektedir. Kurumsal bilgelik anlayışı, muhasebenin bilge bir sisteme dönüşmesini sağlayacak, ortaya çıkan bu yeni yapı, “bilge muhasebe” olarak adlandırılacaktır. Çalışmada, muhasebe bilgi sisteminin arzulanan gelişimine katkı sağlayacak ve işletmeyi bilge muhasebe doğrutusunda yönlendirecek “bilge muhasebe modeli” önerilmektedir. Model önerisi, bilge muhasebe hedeflerine ulaşma noktasında söz konusu geliştirme için bir kılavuz olarak kabul edilmektedir.

Bilge muhasebe modeli, nitel araştırma desenleri içinde yer alan durum çalışması kapsamında değerlendirilmektedir. Model, muhasebe bilgi sisteminin işlevsellik ve etkinlik problemlerini ortaya koyarak, varsayımları ve içerik unsurlarıyla geniş bir kapsam oluşturmaktadır. Bu makalede, sadece bilge muhasebenin kavramsal incelemesi ve oluşturulan modelin teorik kısmı genel hatları verilmiştir. Modelin nicel verilerle somutlaştırıldığı anket ve görüşme uygulamalarıyla toplanan verilerin nasıl analiz edildiği izah edilmiş, fakat uygulama kısımları makale sınırlılıkları gözletildiğinden bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilge Muhasebe, Kurumsal Bilgelik, Muhasebe Bilgi Sistemi, Bilgi Yönetimi, Yönetim Muhasebesi.

Jel Kodları: M41, M49, M15

¹Çalışma, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Ali ALAGÖZ danışmanlığında Metehan ORTAKARPUZ tarafından hazırlanmış ve jüri tarafından savunması başarılı bulunmuş “Kurumsal Bilgelik Bakış Açısıyla Bilge Muhasebe Modeli Önerisi” adlı doktora tezinden derlenmiştir.

² Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aalagozs@selcuk.edu.tr

³ Öğr. Gör, Selçuk Üniversitesi, Akören Ali Rıza Ercan Meslek Yüksekokulu, mortakarpuz@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 16.05.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 20.07.2017

ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM UNDER CORPORATE WISDOM UNDERSTANDING: THE MODEL PROPOSAL OF WISE ACCOUNTING

ABSTRACT

The understanding of corporate wisdom which is developed in order to obtain time, speed, high communication and flexibility in knowledge production, to take advantage of personal characteristics of employees such as experience, talent and intuition, to take precautions and predictions against risks and uncertainties and thus to reach optimum in knowledge management is origin point of this study. It is envisaged that accounting information system will be starting point during establishing mentioned understanding to the knowledge management system. In this direction, it has been aimed to evolve the accounting information system's "knowledge sources, knowledge technology, knowledge workers and knowledge production" basic components by handle with corporate wisdom understanding.

The development of the accounting information system in the area of management accounting will provide more effective accounting support in terms of competitiveness and sustainable growth of the business. The main purpose of the study is to improve the accounting information system in this direction by considering the knowledge management with the corporate wisdom understanding and to increase the functionality and effectiveness of accounting in the provision of managerial knowledge supplement. The accounting information system is expected to produce qualified information and reports that contribute to managerial decisions, give ideas for the future, using informal knowledge as well as formal knowledge. The understanding of corporate wisdom will enable the accountant to turn into a wise system, and this new structure will be called "wise accounting". In the study, "wise accounting model" is proposed, which will contribute to the desirable development of the accounting information system and direct the organization in the direction of wise accounting. The model proposal is accepted as a guide for the development of the subject at the point of reaching wise accounting goals.

The wise accounting model is evaluated within the context of the case study included in the qualitative research designs. The model reveals the functionality and efficiency problems of the accounting information system and creates a wide range of assumptions and content elements. In this article, only the conceptual examination of the wise accounting and the general part of the theoretical part of the model are given. It has been explained how to be analyzed the data collected by questionnaire and interview applications are modeled quantitatively, however, application sections are not included in this study because of the limitations of article

Keywords: Wise Accounting, Corporate Wisdom, Accounting Information System, Knowledge Management, Management Accounting.

JEL Classification Codes: M41, M49, M15

GİRİŞ

Ekonomi, teknoloji, yönetim ve çevre alanlarındaki gelişmeler neticesinde örgüt yapıları, iş ve üretim süreçleri ile işletmede değer yaratan faktörler büyük ölçüde değişmektedir. Tüm faaliyet ve süreçlerin değer unsuru ön planda tutularak iyi bir şekilde analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması sürdürülebilir büyüme ve rekabetçilik için oldukça önemlidir. Bu görevin merkezinde bulunan muhasebe bilgi sistemi, geleneksel anlayışıyla, değişen koşullara ayak uydurmaya çalışan işletmelerin bilgi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Muhasebenin, stratejik ve yönetsel kararlara altyapı hazırlayan bilgi üretme misyonu doğrultusunda, ana faaliyetlerine sadık kalarak, değişen gereksinimlere uygun olarak, ilgililerin bilgi ihtiyaçlarını karşılama gerekliliği bulunmaktadır.

Günümüzde yönetim tarafından, kurumsal zeka temeline dayanan, çalışan katkısıyla üretilen, beklenmedik durumlara sezgisel ve akılcı yaklaşımlar getiren, doğru zamanlı, esnek ve geleceği ortaya koyan niteliklerde, formal ve informal bilgiler talep edilmektedir. Bu bağlamda muhasebe bilgi sisteminden, geleneksel yapısında ürettiği formal bilgilerin yanı sıra informal bilgileri de kullanarak raporlama yapması beklenmektedir. Bilgi verimliliğinin ve değerinin artırılması, örtük bilginin ortaya çıkarılması ve informal bilgiye dayalı raporlamaların yapılabilmesi için muhasebe bilgi sistemi alt yapısının yeniden ele alınması düşünülmektedir. Ulaşılması arzulanan muhasebe bilgi sistemi, mevcut yapının öncelikle bilgi yönetimi bağlamında yapısal değişikliklerle geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu noktada insana ait olan bilgeliğin kurumsal yapıya uyarlanması ile bilgi yönetimini optimuma ulaştırmayı hedefleyen kurumsal bilgelik anlayışı temel dayanak olarak kullanılacaktır.

Çalışmada, kurumsal bilgelik anlayışı ile ulaşılan optimal bilgi yönetimi çatısı altında muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmiş hali “bilge muhasebe” olarak tanımlanmaktadır. Bilge muhasebe anlayışının yerleşmesine zemin hazırlayan ve bu anlayışta muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmesine kılavuzluk eden ve “bilge muhasebe modeli” olarak adlandırılan bir değerlendirme modeli önerilmektedir. Bilge muhasebe modeli uygulandığında, muhasebe bilgi sisteminin teknik boyutta, bilgi teknolojisi, destek sistemleri ve bilgi kaynakları ile yönetsel boyutta, yetenekleri, bilgi çalışanları ve bilgi yönetim süreçleri incelenecek, yeterlilikleri ve eksiklikleri ortaya konacak, değerlendirmeler yapılabilecektir. Kurumsal bilgelik anlayışının unsurları ile muhasebe bilgi sistemi çalışan katılımı ve kurum içindeki örtük bilgiyi açığa kavuşturacak yeteneğe sahip olacaktır. Böylece daha nitelikli ve gereksinimlere cevap veren informal bilgiye dayalı, geleceğe yön veren raporlar oluşturabilecektir. Önerilen model böyle bir gelişmeyi sağlamada yol gösterici bir yapıda dizayn edilmiştir.

1. KURUMSAL BİLGELİK

Kurumsal bilgelik, kurumun beklenmedik durumlara akılcı tepkiler verebilmesini, kurumun mevcut ve yeni bilgisini yönetmesini, tüm paydaşlarına karşı, iyi, ahlâklı ve örnek davranışları sergilemesini ifade etmektedir (Kaygısız ve Çağlıyan, 2014: 228). Kurumsal bilgelik, bireysel bilgilerin toplamı, paylaşımı, bütünleştirilmesi ve stratejik eylemler için kurumsal yapı, kültür, liderlik

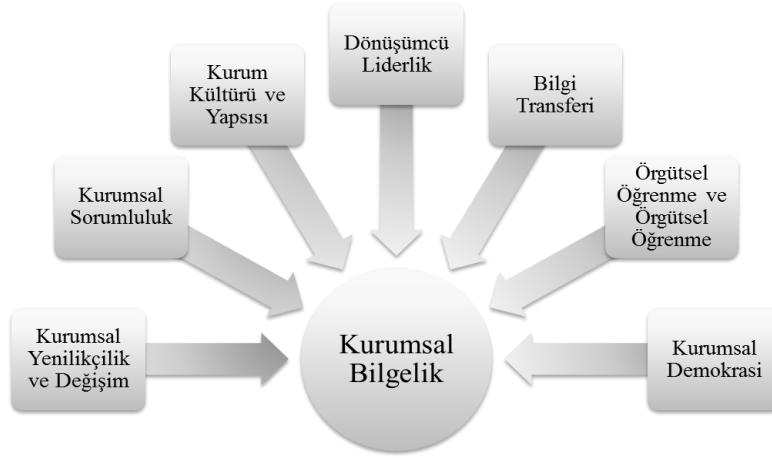
gibi sosyal süreçlerde kullanılmasıdır (Kessler, 2006: 297). Kurumsal bilgelik tecrübeyle biriktirilen ve işyerinde günlük öğrenilenlere eklenen çok önemli organizasyon kaynağıdır (Karakoçak, 2007: 25). Fakat kurumun doğal faaliyetleriyle ilgili yapılan işlemler, karar alıcılar için bir esin kaynağı değildir, kurumsal bilgelik zamanla bu işlemlerin birbiriyle bağlantılarını bularak ve değişikliklerini gözleyerek gelişir (Thierauf ve Hoctor, 2006: 5). Bilgelik, görünen durumun ötesine bakmak, olağanüstü faktörleri tanımak ve sıradışı sonuçlarını tahmin etmek için deneyimden doğan sezgisel yeteneği kullanmayı gerektirir (Thierauf, 1999: 9). Aslında kurumsal bilgelikle hedeflenen noktalardan birisi de budur. Kurumun gelecekte olanı, bugünden tahmin etmesi optimum faydayı sağlayacak kararları alabilmesidir. Kurumsal bilgelik, sadece optimizasyon ve iş zekası şeklinde bilgiyi bir araya getiren şemsiye değil, aynı zamanda optimal ve bilge kararlara ulaşmada karar vericilere yardımcı olmak için yollar sağlayan bir yönetim kavramıdır. (Thierauf ve Hoctor, 2006: 10).

1.1. Kurumsal Bilgelik Anlayışının Bileşenleri

Kurumsal bilgelik, optimum bilgi yönetimi veya bireysel bilgeliğin kurumsal boyutu olarak değerlendirilmektedir. Her iki bakış açısında da ulaşılabilecek olan, kurumsal bilgelik seviyesi için bilgi yönetiminin geliştirilmesi ve kurum içinde bilgelik anlayışına uygun yapıların tesis edilmesidir. Literatürde yer alan tanımlar ile kurumsal bilgelik anlayışı hakkında şöyle bir çıkarım yapılabilir.

Bierly ve arkadaşları (2000), dönüşümcü liderlik, kurum kültürü ve yapısı ve bilgi transferi olarak üç temel kavramdan bahsetmiş ve bunların kurumsal bilgeliğe etkilerini ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Hays (2007), bilge düşünce ve eylemin yönünü iş ahlakı, sürdürülebilirlik, dönüşümcü liderlik, kurumsal vatandaşlık ve sosyal sorumluluk ile işyeri demokratikleşmesi gibi filizlenen disiplinlerin merkezi olarak belirtmiştir. Rooney ve arkadaşları (2010), bilgi ekonomisinde bilgelik ve yönetimini tanımlarken, liderlik modellerine ve dönüşümcü liderliğe vurgu yapmış, kurum kültürü, örgütsel öğrenme, kurumsal yenilikçilik ve değişim ile etkin bilgi paylaşımına dikkat çekmişlerdir. Spiller (2011), kurumda “maneviyat, kültür, sosyal ve çevresel etkileşimlerle bilgeliğin varlığına dikkat çekmiştir. Limas (2004), kurumsal bilgeliğin varlığının, kurumun etik ortamını, kurumsal vatandaşlığı, kurumsal sadakati, esnekliği ve iyileşmeleri olumlu etkilediğini savunmuştur. Intezari ve Pauleen (2014), kurumsal bilgelik doğrultusunda etik, ahlaki ve pratik erdemleri bilgi yönetimi ile keşsettirmiştir. Thierauf ve Hoctor (2006), Gupta (2003), Chong ve Choi (2006), bilgi yönetim sürecinden hareketle, bilgi oluşturulması ve dağıtımında örgütsel öğrenmeyi ve öğrenen örgüt kavramlarının önemini belirtmiştir. Popadiuk ve Choo, (2006) ile Karakoçak (2007) ise, yenilikçilik ve değişime ayak uydurma konularının optimum bilgi yönetimi için gerekliliğine değinmiştir. North ve Pöschl (2003), örgütsel bilgeliğin, çevredeki gelişmelere ve değişimlere hızlı tepki verme, bilgi transferi için ilişki ve etkin iletişimi sağlama ve öğrenme ile problemleri çözme yeteneklerine sahip olması gerektiğini belirtmektedirler. Akgün ve Kırçovalı, (2015), örgütsel bilgelik ile yenilikçilik unsurlarının firmas performansına etkisini incelemiş, kurum kültürü ve öğrenen örgüt unsurlarına vurgu yapmıştır. Ryan ve Prybutok (2001), Moffett ve arkadaşları, (2003), Kaygısız ve Çağlıyan (2014),

Davenport vd., (1998), göz ardı edilemeyecek önemde bulunan ve etkin bilgi yönetimi anahtarlarından sayılan çalışan katılımı, kurum kültürü, demokrasi, liderlik ve öğrenme gibi kurum içi erdemlerin sağlanması gerekliliğini böylece örgütsel bilgeliğin sağlanabileceğini vurgulamaktadırlar.

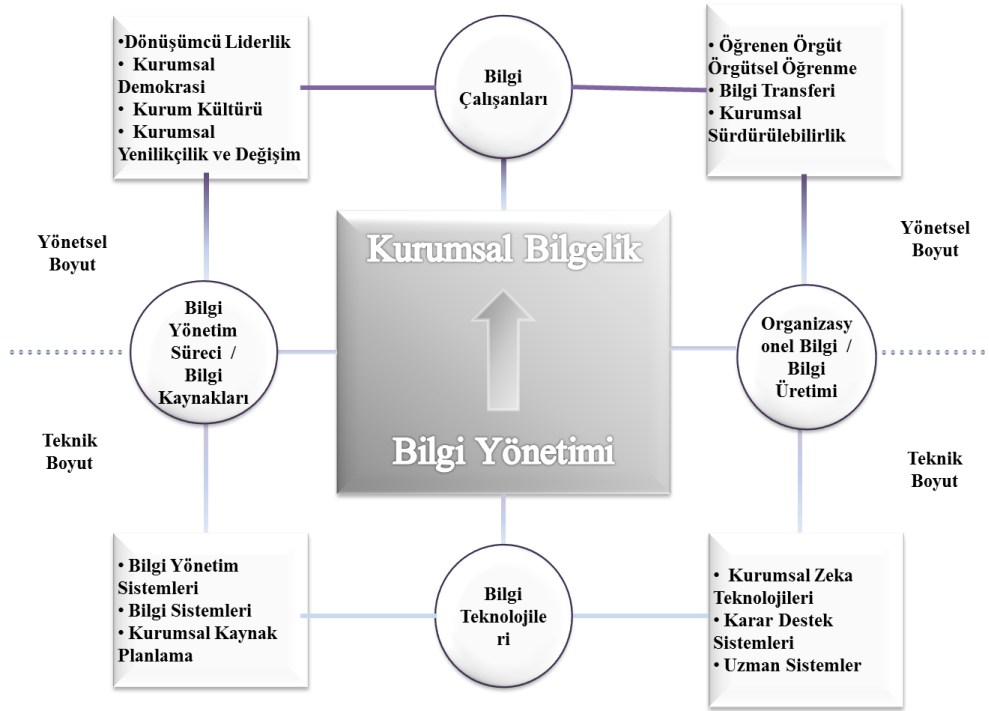

Şekil 1: Kurumsal Bilgelik Anlayışının Bileşenleri

Tüm bu çalışmalar ve ortak görüşler sentezlendiğinde kurumsal bilgeliği oluşturan temel kavramlar “dönüşümcü liderlik”, “kurum kültürü ve yapısı”, “bilgi transferi”, “öğrenen örgüt ve örgütsel öğrenme”, “kurumsal demokrasi”, “kurumsal sürdürülebilirlik”, “kurumsal yenilikçilik ve değişim” olarak, Şekil 1’deki gibi sıralanabilir.

1.2. Kurumsal Bilgelik Anlayışı Bakışlı Bilgi Yönetimi

Lee ve Kim (2001)’e göre bilgi yönetiminin bütünleşik çerçevesi, yönetsel ve teknik boyutlarıyla, dört temel bileşenden ve aralarındaki çekirdek yönetsel faktörlerden oluşmaktadır. Bilgi yönetiminin bileşenleri bilgi yönetim süreci, bilgi teknolojisi, organizasyonel bilgi ve bilgi çalışanlarıdır. (Lee ve Kim, 2001: 301). Yönetsel boyutta bilgi yönetim süreci ve organizasyonel bilgi bileşenleri bilgi çalışanları bileşeni ile etkileşim içerisinde iken, teknik boyutta, bilgi teknolojileri bileşeniyle etkileşim içerisinde. Lee ve Kim (2001)’in bilgi yönetiminin bütünleşik çerçevesi, kurumsal bilgeliği anlayışıyla ele alınmış, geliştirilerek tekrar çizilmiştir. Şekil-2 kurumsal bilgeliği anlayışı ölçüsünde geliştirilmiş bilgi yönetimin bileşenlerini ve birbirleriyle etkileşimini göstermektedir.

Şekil 2: Kurumsal Bilgelik Anlayışında Bilgi Yönetiminin Bütünleşik Çerçevesi

Teknik boyutta, bilgi teknolojisi kullanımı, bilgi yönetim sürecinde ulaşılan bilgi kaynağından, organizasyonel bilgi üretimine kadar etkin bir araç olarak görülmektedir. Diğer yandan bilgi kaynağının oluşturulması ve kullanılmasında, bilgi yönetim sistemleri, bilgi sistemleri ve kurumsal kaynak planlamaya, bilginin üretilmesinde ise kurumsal zeka teknolojilerine, karar destek sistemlerine ve uzman sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yönetsel boyut ise, kurumsal bilgelik anlayışının bileşenlere daha etkin uygulanması gereken ve bilgi yönetiminde kurumsal bilgeliğin oluşmasını sağlayacak alandır. Bu alanda yer alan bilgi çalışanları bileşeni ve bilgi yönetim süreci ile organizasyonel bilgi üretimi bileşeni arasındaki etkileşim, tamamıyla kurumsal bilgelik anlayışını oluşturan unsurlar ile geliştirilmiştir. Buna göre, bilgi çalışanlarına, bilgi yönetim sürecinde ulaşılan bilgi kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında, dönüşümcü liderlik, kurumsal demokrasi, kurum kültürü ve altyapısı, kurumsal yenilikçilik ve değişim unsurlarının tesis edildiği bir altyapı hazırlanmalıdır. Organizasyonel bilgi üretiminde ise öğrenen örgüt veya örgütsel öğrenme, bilgi transferi ve kurumsal sürdürülebilirlik unsurlarının tesis edilmesi gerekmektedir.

2. BİLGE MUHASEBE MODELİ ÖNERİSİ

Çalışmada, kurumsal bilgelik anlayışı ile ulaşılan optimal bilgi yönetimi çatısı altında muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmiş hali “bilge muhasebe” olarak tanımlanmaktadır. Bilge muhasebe, muhasebe bilgi sisteminin tüm bilgi yönetim süreçlerinde yapısal değişiklikler yaparak, yönetim faaliyetlerine daha etkin ve verimli bir şekilde hizmet edebilmesini amaçlayan bir anlayıştır.

Bilge muhasebe, ileriye dönük bir muhasebe bilgi sistemi güncellemesidir. Muhasebenin, işletme bilgi yönetim sistemlerine mükemmel bir bilgi tedarikçisi olmasının anahtarıdır. Yönetimin

varlıklar üzerindeki sorumluluğunu yerine getiren, işletme eylemlerinin kontrolünü olurlu kılan, geleceğe ilişkin işletme eylemlerini şekillendiren ve işletmenin sürekliliği ve doğru kararlara ulaşmak için gerekli ve değerli bilgileri sağlayan muhasebe bilgi sisteminin (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 180), işlevsel ve aktif olmuş halidir. Bilge muhasebe, kuramsal bakış açısıyla ortaya atılan bir kavram olup, muhasebe bilgi sisteminin soyut olarak gelişimini öngören, doğuracağı olumlu ve somut sonuçların işletme yönetiminde muhasebe sisteminin rolünü ve katkısını arttırmayı amaçlayan bir yönetim felsefesidir.

Bilge muhasebe doğrultusunda yürütülen çalışmalar neticesinde “bilge muhasebe modeli” öneri olarak geliştirilmiştir. Bilge muhasebe anlayışının yerleşmesine zemin hazırlayacak olan model, bu anlayışta muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmesine kılavuzluk edecek bir önermedir.

2.1. Bilge Muhasebenin Nitelikleri

Bilge muhasebe, geleneksel muhasebe bilgi sisteminin bilgi elde etme ve üretme süreçlerinde yapısal değişiklikler yaparak yönetim faaliyetlerine daha etkin bir şekilde hizmet edebilmesini sağlamaktadır. Muhasebe bilgi sisteminin karar alma süreçleri ve bilgi kullanımına ilişkin rolü, bilge muhasebe modeli ile daha etkin ve dinamik hale gelmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen muhasebe bilgi sisteminin yönetimin, maliyet analizi ve yöntemlerinin belirlenmesi, fiyatlandırma, tutundurma ve karlılık politikası, satış ve kampanya stratejisi, üretim, satın alma ve stok yönetimi, yeni ürün fizibilitesi, yatırım kararları, personel performans ölçümü, iç kontrol sistemi, ve benzeri karar alanlarındaki bilgi kullanım sürecine doğrudan, etkin ve verimli bir şekilde katkı yapması beklenmektedir. Bilgi kullanımına ilişkin örnek verilen söz konusu alanlarda mevcut muhasebe bilgi sistemi uygulamaları ile bilge muhasebe uygulamaları karşılaştırılarak yeni yapının karar alma süreçlerine katkısı ortaya konulmuştur. Tablo 1 söz konusu karşılaştırmayı detaylandırmaktadır.

Tablo 1: Muhasebe Bilgi Sistemi ve Bilge Muhasebe Karşılaştırması

Karar Alanları	Muhasebe Bilgi Sistemi	Bilge Muhasebe
Maliyet Analizi ve Yöntemlerinin Belirlenmesi	Yönetimin belirlemiş olduğu maliyet analizi yöntemi, mamul, müşteri ve fonksiyona ilişkin koşullara ve içinde bulunulan dönemin şartlarına bağlıdır. Güçlü bir içe dönük bakış açısı mevcuttur (Akgün, 2010: 37-38). Katma değer anahtar bir kavram olarak görülür (Shank ve Govindarajan, 1993’ den aktaran, Titiz ve Çetin, 2000, 134). Stratejik amaç olmaksızın tercih edilen ölçme yöntemleriyle elde edilen değişken ve sabit maliyetler, maliyet analizinin temel dayanağıdır. Maliyet analizinde yıllık veya yarıyıllık standartlar kullanılmaktadır. Üretim ve pazarlamaya ilişkin formal ve finansal verilere dayalı maliyetleri dikkate alan dönemsel raporlamalar kullanılır (Titiz ve Çetin, 2000). Mevcut yapı daha çok standart	Maliyetlerin analizi işletmenin bir parçası olan genel değerler zincirinin çeşitli aşamalarındaki koşullara bağlıdır. Bakış açısı güçlü bir şekilde dışa ve geleceğe dönüktür (Haftacı, 2009’ dan aktaran, Akgün, 2010: 37), (Shank ve Govindarajan, 1993’ den aktaran, Titiz ve Çetin, 2000, 134). Katma değer daha dar bir kavram olarak görülmekle birlikte, katma değeri oluşturan değerlerin maliyet analizine odaklanılmaktadır. Rekabet koşullarına göre stratejik seçimlerin yürütülmesinde yönetim kararlarına bağlı olarak farklı ve değişken maliyet analizi yöntemleri kullanılabilir. İlk maliyet tahminlemeleri, tasarım ve değer mühendisliği dahil tüm mamul yaşam seyri aşamalarına odaklanan, sürekli ürün gelişimine uyum sağlayan formal ve informal bilgiye dayalı kısa dönemli raporlamalar üretilmesi mümkündür. Kaizen, hedef

	maliyetleme, maliyet artı, faaliyet tabanlı maliyetleme, toplam kalite kontrolü, stok yönetimi ve stratejik maliyet analizi yöntemlerine uygundur.	maliyetleme, zaman etkenli faaliyet tabanlı maliyetleme, tam zamanlı stok yönetimi, dengeli ölçüm kartı teknikleri ve stratejik maliyet analizi yöntemlerine daha uygundur.
Fiyatlandırma Tutundurma, Karlılık Politikası	Fiyat, tutundurma ve karlılık politikası için geliştirilen hesaplama yöntemleri kullanılmaktadır. Fiyatlandırma kararlarında maliyet, rekabet ve talep odaklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır (Klingebiel, 2000 ve Fischer 2002' den aktaran, Ceran ve İnal, 2004: 76-77). Maliyet analiz yöntemleri fiyatlandırma ve karlılık politikasında oldukça etkilidir. Üretimdeki veya çevresel belirsizlikler ile yeterli bilgi akışının sağlanamaması, değişken tahminleme ve hedef ve maliyetleme uygulamalarında sorun doğurabilir. Finansal ölçüt tipleriyle hazırlanan raporlar, çoğu kez dolaylı ve yanıtıcı bilgiler içerebilmekte, hedef şaşmalarına neden olabilmektedir. Lider odaklı fiyat politikaları belirlenirken beşeri sermaye, sürece ancak operasyonel açıdan katkı yapabilmektedir. Kriz dönemlerinde mevcut muhasebe rapor göstergelerinin dışında liderin sezgi, yargı ve hamleleri oldukça yoğun hissedilir.	Fiyatlandırma, tutundurma ve karlılık hesaplamalarında işletmenin değer zincirindeki tüm operasyonlarının maliyetlerinin toplamına karşın müşterinin ödemek istediği fiyatı belirlemeye yönelik tahminleme ve aradaki farkı veren karlılık belirleme yöntemleri uygulanır (Ceran ve İnal, 2004: 78). Bilgi akışının geliştirilmesi ile belirsizlikleri minimuma indirgeyen ve bu doğrultuda optimum tahminleme yapabilen süreç ve faaliyet yönetimi öne çıkar. Süreçleri ve dinamik pazar koşullarını analiz eden, olağan dışı gelişmelere hızlı tepki veren, çok yönlü, simülasyon modelleri takip edilir. Raporların basit, doğru ve doğrudan olması hedeflenirken, informal ve finansal olmayan bilgiler de raporlara dahil edilir. Dönüşümcü liderlik anlayışında katılımcı ve demokratik bir karar süreci ile fiyat politikası belirlenir. Kriz dönemlerinde beyin fırtınaları, problem çözme ve teknoloji tabanlı teknikler ile çalışanların sezgi, yorum ve önerileri bilgi üretim sürecinde birleştirilerek, raporlamalar yapılır.
Satış ve Kampanya Stratejisi	Satışların miktarı ve zamanlaması genelde piyasa koşullarındaki gelişmelere bağlıdır (Ceran ve İnal, 2004: 68). Muhasebe bilgi sistemi alacak ve stok durumu hakkında eş zamanlı olarak bilgi üretimi gerçekleştirmektedir. Satış ve kampanya stratejileri daha çok orta ve uzun vadeli olarak belirlenmekte olup bütçe gerçekleştirmeleri dönem sonlarında oluşturulan raporlar ile ortaya konabilmektedir. Strateji değişikliği ve alınacak önlemler ancak dönem sonu yapılan değerlendirmeler ile yapılabilir.	Rekabetçi ve sürdürülebilir büyüme hedefleri doğrultusunda satışların zamanlaması ve kampanya sıklığı pazar koşullarına göre sürekli olarak değişebilir. Kampanyalar hem satışları arttırmaya hem de sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik olabilir. Piyasa koşullarına hızlı cevap veren kısa vadeli stratejiler belirlenirken muhasebe bilgi sisteminde eş zamanlı bütçe gerçekleştirme raporları talep edilir. Alacak istihbaratı, bilgi casusluğu, problem ve çözümünde çalışan sezgi ve yorumları satış stratejisi için bilgi üretimine dahil edilebilir.
Üretim, Satın Alma ve Stok Yönetimi	Muhasebe bilgi sistemi, üretim, satın alma ve stok yönetimine KKP altyapısı içerisinde dahil olur. Genel olarak satış ve finansman koşullarına bağlı olarak yapılan kısa ve orta vadeli planlamalar için muhasebeden bilgi talebinde bulunulur. Yönetim sürecinde pazar analizi ve satış miktarları, kapasite kullanımı, işgücü hesaplaması, uygun satın alma (fiyat ve ödeme) koşulları, finansman durumu, minimum stok seviyeleri vb. bilgilere ihtiyaç duyulur (Karagül, 2006). Muhasebe bilgi sistemi bütçe planlamasıyla başlayan, icra faaliyetleriyle devam edilen aşamalara yönetim geneline hitap eden yoğun bilgi beslemesi yapar (Mizrahi 2011: 311-312).	Muhasebe bilgileri, tedarik zinciri unsurlarının etkinliğini arttırmak üzere, KKP içerisinde oldukça yoğun bir şekilde kullanılır. Rekabet stratejileri ve gelecek öngörülerini doğrultusunda mevcut üretim planlamasına informal bilgiler dahil edilir. Piyasa koşulları, ekonomik beklentiler, tedarikçi istihbaratı ve performansı satın alma kararlarına olumlu katkı yapar. Minimum maliyetli stok planlaması için doğru zamanlı raporlamalar hazırlanabilir. Bilgi kullanıcıları için bütçe gerçekleştirmeleri, sapmalar ve gelişmelere ilişkin maddi değerler ile çalışan yorum ve görüşlerini içeren eş zamanlı raporlar kullanıcıya özel olarak oluşturulabilir.
Yeni Ürün ve	Yeni ürün kararı için başa baş noktası	Yeni ürün kararlarında mamul yaşam sürecini

Yatırım Kararları	analizleri, oran hesaplamaları, ürün geliştirme, pazarlama ve marka maliyet hesaplamalarından oluşan fizibiliteler yapılabilir (Ceran ve İnal, 2004: 64, 68). Sürekli ürün ve üretim gelişimi yerine daha çok standart ürün ve üretim planlaması ve buna yönelik maddi değerlere odaklanılır. Yatırım kararlarında, arz, talep ve sektör analizleri, bütçe ve finansman maliyet hesaplamaları, teşvik ve yasal düzenlemelere ilişkin çok yönlü raporlar etkilidir. Muhasebe bilgi sistemi, hazırlanan fizibiliteler için elde edilen verilerin analizi ve bilgi üretiminde sürece çoğunlukla operasyonel ve kısmen taktiksel düzeyde dahil olur.	ele alan senaryolara göre değişken maliyet hesaplamalarının kullanıldığı fizibiliteler öne çıkar. Sürekli ürün ve üretim yöntemleri geliştirmeye yönelik maddi ve maddi olmayan değerlere odaklanılır. Hassas yatırım değer hesaplamalarının yanı sıra geleceğe yönelik tahmin modellerinin, olumlu ve olumsuz rekabet koşulları ve senaryoların, nakit akım projeksiyonlarının kullanıldığı istatistiksel analizler ile bilgi çalışanlarının yorum ve önerileriyle katkı yaptığı raporlar kullanılır. Hazırlanan fizibilitelere en büyük katkıyı muhasebe birimi yapar. Muhasebe bilgi sistemi operasyonel, taktiksel ve stratejik düzeylere ilişkin bilgi üreterek sürece dahil olur.
Personel Performans Ölçümü	Geçmiş performanslara yönelik nicel değerlere odaklanan sabit ölçüm yöntemleri ile bireysel performans artırıcı çalışmalar öne çıkar. Geleneksel muhasebe sisteminde performansa yönelik kısıtlı bilgiler hazırlanırken, modern anlayışta finansal ve finansal olmayan bilgiler performans ölçümü için kullanılır (Dereköy ve Kalmış, 2013: 142). Performans değerlemesinde hedef gerçekleştirme ölçümlerinde resmi kanallarla elde edilen somut formal bilgiler kullanılır. Ödül ve uyarı sistemleri kullanılarak performans artışı hedeflenebilir. Performans değerlemesi daha çok taktiksel ve stratejik yönetim üzerine yoğunlaşır.	Organizasyon yapısına ve takım çalışmalarına uygunluğun nitel değerlerle ve esnek yöntemlere göre ölçümüne ve geleceğe yönelik performans artırıcı bireysel ve örgütsel öğrenme çalışmalarına odaklanılır. Modern muhasebe anlayışı gereği finansal ve finansal olmayan bilgiler üretilir. Formal performans ölçüm bilgilerine informal iletişim ile elde edilen samimi ve gerçekçi soyut bilgiler de eklenir. Ödül ve motivasyon artırıcı uygulamalar ile işletmeye bağlılık, sürekli hale getirilmeye çalışılır. Çalışanların kurumsal vatandaşlık ve kurumsal sosyal sorumluluk değerleri dikkate alınır. Performans değerlemesi tüm bilgi düzeylerindeki bilgi çalışanlarına odaklanır.
İç Kontrol Sistemi	Muhasebe bilgilerinin doğruluk ve güvenilirliğinin sağlanmasına, kaynakların ekonomik ve verimli kullanılmasına, yönetim tarafından belirlenmiş hedeflere ve amaçlara ulaşılmasının sağlanmasına, hata ve hile denetimine odaklanan bir iç kontrol yapılanması bulunur (Yılancı, 2001: 39). İşletmenin iş süreçlerine yönelik risk belirleme ve kontrol prosedürleri geliştirilir. İç kontrol mekanizması, hiyerarşik bir bilgi yönetim yapılanmasında formal ilişkilerle elde edilen somut bilgilere odaklanmaktadır. Görev, yetki ve kullanılan bilgilerin geçerliliği, eksiksizliği, uygunluğunun tanımlanması, koruma ve karşılaştırma gibi unsurlar ile verimlilik artırılır (Karacaer ve İbrahimoglu, 2003: 224)	Mevcut iç kontrol yapılanmasına ilaveten işletmenin stratejik hedefleri doğrultusunda, kaynakların gerekliliklere göre çeşitlendirilmesine ve kullanılmasına, çalışanların izlenen politikalara uyum içerisinde etkin olarak katkı sağlanmasına odaklanan iç kontrol sistemi geliştirilebilir. Yönetim politikalarının doğurabileceği finansal ve muhasebe risklerinin, katılımcı politikalarla belirlendiği ve buna göre önlemlerin alındığı iç kontrol yapılanması bulunur. Yönetimde yoğun olarak hissedilen demokrasi ile informal iletişim ve bu doğrultuda elde edilen bilgi, iç kontrol süreçlerinde formal bilgilere katkı olarak kullanılır.

2.2. Bilge Muhasebe Modelinin Gerekliliği ve Önemi

Yönetim anlayışındaki gelişmeler, muhasebe fonksiyonunun da birçok perspektifte değişime uğramasına neden olmuş, geleneksel muhasebe yerini modern muhasebe yaklaşımına bırakmıştır. Muhasebe bilgi sisteminin sadece muhasebe ile sınırlı dar kabuğunu kırarak, yönetim faaliyetlerine dahil olan bir yapıya doğru genişlediği görülmüştür. Günümüzde muhasebe bilgi sistemi, yönetimin varlıklar üzerindeki yönetim sorumluluğunu yerine getiren, işletme eylemlerinin kontrolünü olurlu

kılan, geleceğe ilişkin işletme eylemlerini planlayan ve işletmenin sürekliliği için gerekli bilgileri sağlayan, organizasyon bilgi sisteminin en önemli ögesi konumundadır (Sürmeli vd., 1998), (James vd., 1998). Bu sistem içerisinde yönetim muhasebesi, finansal muhasebe, maliyet muhasebesi, bütçeleme, sorumluluk muhasebesi gibi alt sistemler barındırmaktadır. Muhasebe bilgi sisteminin bu yapısı kurumsal yönetim açısından oldukça önemli kabul edilmesine rağmen, yapının etkinliği ve işlevselliği konusunda tereddütler devam etmektedir.

Günümüzde muhasebenin temel kavram ve ilkeleri ile yasal ve sosyal sorumlulukları üzerine kurulmuş, son zamanlarda da ise kurumsal yönetim anlayışı, finansal raporlama ve denetim çerçeveleriyle genişletilmiş bir muhasebe bilgi sistemi yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu yapının kurallar ve tavsiyeler ile genel olarak tüm işletmelerde uygulanmakta olması, her işletmede aynı ve tek düze bir muhasebe bilgi sisteminin oluşmasına sebep olmuştur. İlk bakışta bu yapının süreklilik ve sürdürülebilir büyümeye katkı sağlayacağı düşünülse de rekabetçilik açısından uzun vadede muhasebenin salt katkısını arttırmamaktadır. Bu noktada muhasebe bilgi sisteminin yönetim muhasebesi bağlamında geliştirilmesi asıl katkıyı sağlayacak unsur olarak düşünülmektedir.

Genel olarak muhasebe bilgi sistemi yapısı, temel muhasebe kaynaklarından elde ettiği veri ve enformasyonları değerli bilgilere dönüştürerek, kullanıcılara sunmayı planlar. Bilgi kaynaklarının geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi veya yeni kaynaklar ortaya çıkartılması üretilen bilginin niteliğini değiştirecektir. Elde edilen veri ve enformasyonun teknoloji ve beşeri sermaye ile işlenmesi de nitelikli bilgi üretimine katkı sağlayacaktır. Diğer yandan bilgi kaynak ve üretiminin çeşitlenmesi ile birlikte, niteliğinin artması için standart bilgi sistemi ve formal işletme yapılarının yanı sıra informal yapıların da kullanılması gerekmektedir.

Mevcut muhasebe bilgi sistemi yapısının kurumsal bilgelik anlayışı bağlamında revizyonu için yönetim muhasebesi, bilgi yönetimi ve muhasebe bilgi sistemi literatürü taranmakta, bu alanda geliştirilmiş modeller incelenmektedir. Modeller incelendiğinde her modelin bilgi yönetiminin bazı unsurlarını öne çıkardığı ve onlar üzerine odaklandığı görülmektedir. Yapılan incelemelerde, muhasebe bilgi sisteminin formal raporlama alt yapısını geliştirici, teknolojik unsurlara yönelik bazı iyileştirme çalışmalarının ve önerilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Fakat üzerine odaklanılan konunun değerlendirmeleri ve söz konusu gereklilikleri ışığında, muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmesi için herhangi bir somut model oluşturulmadığı görülmektedir. İlgili gerekçeler ve konunun kavramsal çerçevesini kapsamaya kaydı ile bilgi teknolojileri, bilgi kaynakları, bilgi çalışanları ve bilgi üretimi unsurlarında muhasebe bilgi sisteminin yapısını değerlendiren yönetim anlayışı ve bu anlayışa ulaşma noktasında hazırlanacak yol haritası gereklilik olarak düşünülmüştür. Bu kapsamda önerilen bilge muhasebe modelinde stratejiler ve hedefler doğrultusunda ihtiyaç duyulan, kaynağı kurum içinde veya dışında bulunan, kayıtlı ve kayıtsız her türlü nitelikli muhasebe bilgisinin üretilmesi, değerlendirilmesi, geliştirilmesi, ilgililere ulaştırılması ve katma değere dönüşmesi için muhasebe bilgi sisteminin bilgi yönetim süreci ele alınmaktadır. Bilge muhasebe

modeli, literatürde kurumsal bilgelik anlayışı ve informal bilgiye dayalı raporlama konularını bir arada ele alan ve bu suretle muhasebe bilgi sistemini bilgi yönetimi kapsamında geliştirmeyi hedefleyen ilk çalışma olmasından dolayı önemlilik arz etmektedir.

2.3. Bilge Muhasebe Modelinin Amaçları

Bilge muhasebe modeli, bilgi yönetiminde en alt düzeyden en üst düzeye kadar kurumsal bilgelik anlayışının hakim kılındığı, muhasebe bilgi sisteminin teknolojik altyapısını, bilgi kaynaklarını, bilgi çalışanlarını ve bilgi üretimini, teknik ve yönetsel boyutta geliştirmeyi mümkün kılacak yaklaşım tarzı önermeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım sayesinde formal bilgi üretiminin yanı sıra, informal bilgi üretiminin de mümkün olacağı varsayılmaktadır.

Bilge muhasebe modelinin temel amacı, kurumsal bilgi yönetimini kurumsal bilgelik yeteneğine ulaştırarak, muhasebe bilgi sistemini bu doğrultuda geliştirmektir. Bu kapsamda aşağıda sıralanan alt hedeflere ulaşmak için söz konusu geliştirmeyi sağlamada kılavuzluk rolünü üstlenmektedir.

1. Muhasebe bilgi sisteminin, mevcut salt bilgi yönetimiyle elde ettiği kolektif bilgiyi, deneyim, yargı, değerler, inanışlar ve sezgilerle, karar vermeye yardım eden nitelikli bilgiye dönüştürmek,

2. Çalışanların tecrübelerini, yetenek, öngörü ve sosyal çevre ilişkilerini, eğitim ve sürekli öğrenmeyle bilgi üretme sistemine ve muhasebe raporlarına dahil etmek,

3. Çalışanların zihinlerinde bulunan örtük bilgi varlıklarını sürekli ve gerektiğinde açığa çıkaracak şekilde sistemi geliştirmek,

4. Formal bilginin yanı sıra informal bilgiye dayalı raporlamalar oluşturmak,

5. İşletmenin dinamik yetenekleri olan, entelektüel sermayesi, insan sermayesi, sosyal sermaye ve yapısal sermayesini muhasebe bilgi sisteminde etkin bir biçimde kullanmak,

6. Karar vericilerin gereksinimleri doğrultusunda kurumun bilgi teknolojileri altyapısını verimli bir şekilde kullanmak,

7. Birimler ve çalışanlar arasında bilgi transferini ve iletişimi arttırmak,

8. Bilgi yönetiminde kurumsal demokrasi ve dönüşümcü liderlik kavramlarını genel felsefeler içerisine dahil etmek,

9. Kurum kültürü ve yapısını geliştirmek, kurumsal vatandaşlık ve sorumluluk anlayışlarını tesis etmek,

10. Yenilikçilik ve değişime ayak uyduran bilgi yönetim altyapısını oluşturmaktır.

Bilge muhasebe modeli uygulandığında, muhasebe bilgi sisteminin teknik boyutta, bilgi teknolojisi, destek sistemleri ve bilgi kaynakları ile yönetsel boyutta, yetenekleri, bilgi çalışanları ve bilgi yönetim süreçleri incelenecek, yeterlilikleri ve eksiklikleri ortaya konulacak ve değerlendirmeler yapılabilecektir. Kurumsal bilgelik anlayışının unsurları ile muhasebe bilgi sistemi, çalışan katılımı ve kurum içindeki örtük bilgiyi açığa kavuşturacak yeteneğe sahip olacaktır. Böylece daha nitelikli ve

gereksinimlere cevap verecek raporlar oluşturabilecektir. Önerilen model, muhasebe bilgi sisteminde böyle bir gelişmeyi sağlama yönünde yol gösterici bir yapıda dizayn edilmiştir.

2.4. Bilge Muhasebe Modelinin Varsayımları

Bilge muhasebe modeli, yönetimde bulunan bilgi kullanıcılarının problem çözme ve karar alma süreçlerine daha fazla ve nitelikli bilgi beslemeleri ile destek olması amacıyla muhasebe bilgi sisteminin, hem yönetsel hem de teknik boyutlarıyla geliştirilmesini öngörmektedir. Bu doğrultuda başta kurumsal bilgellik anlayışının bütünleşik çerçevesini oluşturan yönetsel unsurları ile muhasebe bilgi sisteminin nitelikli bilgi üretimine alt yapı oluşturan teknik unsurlar, bilge muhasebe modeli için bileşen ve kriterler olarak varsayılmakta ve modele dahil edilmektedir.

2.4.1. Bilge Muhasebe Modelinin Bileşen Varsayımları

Varsayım 1: Bilgi Teknolojileri, Muhasebe Bilgi Sisteminin Bir Bileşenidir.

Bilginin oluşturulması, toplanması, organize edilmesi, dağıtılması ve kullanılmasında faydalanılan her türlü teknolojik araç olarak ifade edilen bilgi teknolojileri, bilgi sistemlerinin ve bilgi yönetim sisteminin altyapısını oluşturmaktadır (Karagül, 2006: 37-38). Bilgi teknolojileri muhasebe bilgi sisteminin de bilgi yönetim süreçlerinde önemli bir altyapı teşkil etmektedir. Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, muhasebe bilgi sistemi üzerinde de olumlu bir etki oluşturarak, nitelikli bilgi üretimine destek olmaktadır. Literatürde bir çok yazar bilgi teknolojileri unsurunun muhasebe bilgi sistemlerinin önemli bir bileşeni olduğunu kabul etmektedir.

Varsayım 2: Bilgi Kaynakları, Muhasebe Bilgi Sisteminin Bir Bileşenidir.

İşletmenin dinamik yetenekleri olan entelektüel sermaye varlıkları bilgi yönetim süreçlerinde bilgi kaynakları olarak tanımlanmaktadır. Bilgi kaynakları elde edilecek veri ve enformasyon için altyapı oluşturan insan, sosyal ve yapısal sermayelerdir. Değer yaratma potansiyeli olan dinamik entelektüel sermaye unsurları, işletmenin süreçlerini, teknolojilerini, buluşlarını, iş görenlerinin yeteneklerini, müşterileri, satıcıları ve işletmenin ilgi grupları hakkındaki bilgileri kapsamaktadır (Alagöz, 2013: 2-4). Muhasebe bilgi sistemi söz konusu kaynaklardan sürekli ve düzenli olarak veri ve enformasyon tedariki yapmakta, bilgi yönetim süreçlerinde kullanılmaktadır. Bilgi yöneticiler tarafından, bilgi kaynakları, muhasebe bilgi yönetim sürecini doğrudan etkileyen önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir.

Varsayım 3: Bilgi Çalışanları, Muhasebe Bilgi Sisteminin Bir Bileşenidir.

Bilgi çalışanları, bilgi üretme, toplama, iletme, analiz etme, dağıtma gibi işlevleri gerçekleştirirler (Özer, 2011: 8). Ham verileri işlemekte ve bu veriler üzerine katma değer oluşturarak bilgi üretmektedirler. Bilgi çalışanları yetkilerine göre veri ve enformasyon kaynakları arayarak strateji geliştirebilmektedirler. Bilginin stratejik yönetimi, çevresel faktörlerin etkilerinden çok, organizasyon içinde yer alan önemli ilişkilerin yönetimi ve bilgi çalışanlarından kaynaklanan beceri ve kabiliyetlerin bir sonucu olarak görülebilir (Barutçugil, 2002: 55). Bu nedenle bilgi yönetiminin ve

bilgi sistemlerinin en önemli unsurlarından birisi kabul edile bilgi çalışanları muhasebe bilgi sistemi üzerinde oldukça etkilidir.

Varsayım 4: Bilgi Üretimi, Muhasebe Bilgi Sisteminin Bir Bileşenidir.

Muhasebe, bilgi hizmeti üreten bir fonksiyon olarak tanımlandığında, faaliyetlerinin temelini, işletmeyle ilgili veri ve enformasyonları, belgelerle sistematik ve düzenli olarak saptamak, işlenerek rakamsal raporlar halinde işletme içine ve dışına iletmek oluşturur (Bilginoğlu, 1988: 33). Muhasebe bilgi sistemi, işletmedeki finansal ve finansal olmayan verileri kullanarak, iç ve dış kullanıcılara sunmak üzere, muhasebe bilgisi üreten bir işletme bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen muhasebe bilgisi, bir işletmenin ekonomik faaliyetlerine ilişkin finansal bilgileri ölçmek ve yöneticilere karar alma sürecinde kullanılabilir bilgileri raporlamak amacıyla kullanılmaktadır (Akgün ve Kılıç, 2013: 22). Bu ifadelerle bilgi üretimi, muhasebe bilgi sistemi bilgi yönetim sürecini etkileyen ve sürecin bir bileşeni olarak görülen önemli bir unsurdur.

2.4.2. Bilge Muhasebe Modelinin Kriter Varsayımları

Varsayım 1: Dönüşümcü Liderlik, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

İzleyenlerin ihtiyaçlarını, değer yargılarını değiştirerek kurumu üstün performansa ulaştırmayı hedefleyen (Ceylan, vd., 2005: 33) dönüşümcü liderlik, bilgi yönetimi için literatürde kabul edilen en yeni ve verimli liderlik tipidir. Dönüşümcü liderliğin karizma, ilham, entelektüel teşvik ve bireyselleştirilmiş düşünce unsurları (Bass, 1990' dan aktaran, Bierly vd., 2000: 610) bilgi niteliğinin artırılması için bilgi yönetimi çalışanlarını etkileyerek sürece olumlu katkıları arttırmaktadır. Dönüşümcü liderlik muhasebe bilgi sistemi bilgi yönetim süreçlerinin geliştirilmesine katkı sağlayan bir kriter olarak değerlendirilmektedir.

Varsayım 2: Kurumsal Demokrasi, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Otoriter olmayan liderlik tarzından, karar mekanizmasında çalışan katılımı ve çalışanların kendilerini yönettikleri teşebbüslere varana kadar unsurları içinde barındıran (Smith, 1976: 276) kurumsal demokrasinin temelinde kurumsal eşitlik, katılım, tartışma ve fikir birliği, örgüt değerlerine destek ve ortak değerlere saygı varlığı ifade edilmektedir (Hoffman, 2002' den aktaran, Coşan ve Gülova, 2014: 233). Bilgi çalışanlarının verimliliğini artırma ve böylece karar almaya muhasebenin desteğini artırma yolunda önemli bir anlayış olan kurumsal demokrasi, bilgi yönetimi ve muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmesinde dikkate alınan önemli bir kriterdir.

Varsayım 3: Kurum Kültürü ve Yapısı, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Kurumdaki yaşamı karakterize eden inançlar, gelenekler, değer sistemleri, davranışsal normlar ve iş yapma biçimleri (Gümüştekin, 2004: 208) olarak ifade edilen kurum kültürü bilgi yönetiminin başarısını etkileyen en önemli öğelerden biridir. Kurumlarda rahat bilgi akışı ve etkili bilgi paylaşımı

hususunda kurum yapısının önemli rol oynadığı söylenebilir (Willem ve Buelens, 2009: 155). Bilgi yönetim sistemlerinin etkinliği için çalışan katılımı ve etkin iletişimi sağlamada kurum kültürü, uygun bir ortam oluşturur (Çakar vd., 2010: 78). Muhasebe bilgi sistemi kurum kültürü ve yapısı kriterini, bilgi yönetim süreçlerini etkileyen bir unsur olarak kabul eder.

Varsayım 4: Kurumsal Yenilikçilik ve Değişim, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Yeni veya var olan bir bilgi ile farklı bir ürün, farklı bir yöntem veya bilgi yönetimi uygulamasını içeren (Popadiuk ve Choo, 2006: 306) yenilikçilik kurumsal olarak bir düşüncenin, aracın, sistemin, politikanın, programın, ürünün, hizmetin veya sürecin ilk kez sunulması ya da kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Güleş ve Bülbül, 2004: 125). Organizasyonun düşünce gücünü kullanarak yeni fikirler oluşturan ve süreci destekleyen bilgi yönetimi ve yenilik arasında yakın bir ilişkinin varlığı söz konusudur (Karakoçak, 2007: 126). Kurumsal yenilikçilik ve değişim ile bilgi yönetimi, birbirlerini etkileyen ve destekleyen, aralarında doğrusal ilişki bulunan kavramlardır. Bu görüşle, muhasebe bilgi yönetim süreci için de önemli bir kriter olarak kabul edilmektedir.

Varsayım 5: Öğrenen Örgüt ve Örgütsel Öğrenme, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Bilgi yönetimi sürecinde, örgütsel öğrenme temel olarak bilginin yaratılmasına, öğrenen örgüt ise bilginin erişimi/depolanması, aktarılması ve uygulanmasına olanak sağlayan olgu (Gupta, 2003: 293) olarak tanımlanmaktadır. Öğrenen örgüt, hem bilgiyi bulma, yaratma, özümseme ve transfer etmede, hem de bu yeni bilgiyi ürünlere, kararlara ve davranışlara yansıtma yetenekli organizasyonlardır. (Akgün ve Kılıç, 2013: 26). Bilgi hiyerarşisi unsurlarının birbiriyle ilişkilendirilmesi, geliştirilmesi ve genişletilmesini (Bierly vd., 2000: 597) sağlayan öğrenen örgüt ve örgütsel öğrenme muhasebe bilgi sistemi bilgi yönetim süreçlerinin geliştirilmesine imkan sağlayacak en önemli kriterler arasında görülmektedir.

Varsayım 6: Bilgi Transferi, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Bilgi yönetim sürecinin bir aşaması olan bilgi transferi örgüt çalışanları tarafından birbirlerine iletilerek, resmi ya da gayri resmi bir ortamda yapılan bilgi paylaşımıdır (Sağsan, 2006: 28). Bilgi paylaşımı, örgüt içerisinde bireyler ya da gruplar tarafından üretilen bilginin birbirlerine iletilmesi sürecini kapsar (Sağsan, 2006: 33). Kurumun bilgi sahibi (bilge) ve yetenekli (dağıtılmış bilgiden yararlanan) olabilmesi, bilgi ve yeteneklerin etkili bir şekilde kurumun birimleri arasındaki ilgililerine ve paydaşlara transfer edilmesiyle mümkün olur (Hays, 2007: 24). Bilgi transferi, muhasebe bilgi yönetim süreçlerini etkileyen bir diğer kriterdir.

Varsayım 7: Kurumsal Sürdürülebilirlik, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Kurumsal sürdürülebilirlik, işletme ve paydaşların günümüzdeki ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, işletmenin gelecekte ihtiyaç duyacağı beşeri ve doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesine olanak sağlayan işletme stratejileri ve faaliyetlerinin benimsenmesi (Roca ve Searcy, 2012'den aktaran, Tüm, 2014: 59) olarak tanımlanır. Genel anlamda işletme faaliyetlerinin sadece ekonomik boyutlarını değil, sosyal ve çevresel boyutlarını da göz önünde bulundurmayı hedefleyen bir kavramdır. Kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal vatandaşlık ve kurumsal sosyal sorumluluk bakış açılarını kapsayan çatı bir kavram olup, bilgi yönetiminin gelişimine katkısı göz ardı edilmemektedir. Muhasebe bilgi sistemi bilgi yönetim süreçlerine etkisi bulunmasından dolayı kriter olarak kabul edilmektedir.

Varsayım 8: Bilgi Sistemleri, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Verileri işlem sürecinden geçirerek karar vericiler için nitelikli anlamlı bilgilere dönüştüren, insan gücü, programlardan oluşan yönetsel süreçler (Aktan ve Vural, 2005: 123), (Kaynar, 2010: 11) olarak ifade edilen bilgi sistemleri, rekabet ve sorunlara ilişkin, bilgi teknolojilerine dayanan organizasyonel ve yönetsel çözümlerdir (Esteves ve Ricardo, 2004: 3). Muhasebe bilgi sistemi yönetsel bilgileri bir bütün olarak karşılayan, çok geniş kapsamlı sistemler dizisi (Sürmeli vd., 2005: 4-5) olarak kabul edilen yönetim bilgi sistemlerinin bir parçasıdır. Bu görüşle bilgi sistemleri, bilgi yönetim süreçlerinin geliştirilmesi için teknik boyutta ele alınacak bir kriter olarak kabul edilmektedir.

Varsayım 9: Kurumsal Kaynak Planlama, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

İşletmenin muhasebe, insan kaynakları, satış, üretim, dağıtım ve tedarik zinciri gibi fonksiyonlarını tek bir veri tabanında birleştiren KKP, fonksiyonlara ilişkin bilgi yönetiminin üst düzeyde entegrasyonu sağlamaktadır (Poston ve Grabski 2001: 271). KKP sistemi, bilgi teknolojisi ile mümkün olan, işletmenin bütün kaynaklarını planlayan ve bütün bilgi ihtiyaçlarını gideren bir yönetim sistemi olarak ifade edilir. KKP sistemi, muhasebe bilgi sisteminin diğer fonksiyonlara entegrasyonunu ve bilgi bağlantısını sağlamaktadır (Romney ve Steinbart, 2000: 17-18). Dolayısıyla KKP, Muhasebe bilgi sistemi bilgi yönetim sürecinin teknik boyuttaki kriterleri arasında kabul edilen önemli bir unsurdur.

Varsayım 10: Kurumsal Zeka Teknolojileri, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Kurumsal zeka teknolojileri, dağıtık verileri kullanılarak stratejik kararlar için bilgi üretilmesinde kullanılan yöntem ve süreçler bütünüdür (Brackett, 1999: 72). Verinin incelenmesi, keşfedilmesi ve dönüştürülmesi ile bilginin elde edilmesidir (Güleç, 2007: 6). KKP ve bilgi sistemleri altyapılarına entegre edilen yöntem ve tekniklerle bilgi üretimine nitelik kazandırılmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi kurumsal zeka teknolojilerini teknik boyutta bilgi yönetim sürecine etki eden ve geliştirilmesi gereken kriterler arasında kabul etmektedir.

Varsayım 11: Karar Destek Sistemleri, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Keen ve Morton (1978) tarafından yarı yapısal ve yapısal olmayan sorunların çözümünde karar alıcıya veri ve modeller kullanmak suretiyle yardımcı olan etkileşimli bilgisayar sistemleri (Bensghir, 1996: 85) olarak tanımlanan karar destek sistemleri kendi başlarına karar vermeyen ve karar vericilere muhakeme yeteneklerini de kullanarak karar verme esnasında yardımcı olan bilgisayar tabanlı bilgi sistemleridir (Alagöz vd., 2013b: 34). Karar destek sistemi, veri yönetimi için muhasebe bilgi sistemi ile doğrudan bağlantı kurar, stratejik karar alma süreci ile bağlantı kurmada araç görevi üstlenir, böylece etkin ve verimli veri yönetimini sağlar (Alagöz vd., 2013b: 37). Bu doğrultuda karar destek sistemleri, muhasebe bilgi sisteminin karar süreçlerine nitelikli bilgi üretiminde önemli bir teknik kriterdir.

Varsayım 12: Uzman Sistemler, Muhasebe Bilgi Sistemi Bilgi Yönetim Süreçlerini Etkileyen Bir Kriterdir.

Uzman sistemler uzman kişilerin davranışlarını taklit etmek üzere geliştirilmiş olup (Turban, 1990: 14), aynı karar destek sistemleri gibi yöneticilere sorun çözme ve etkili kararlar almada yardımcı olan bilgisayar destekli sistemlerdir. Aynı karar destek sistemleri gibi uzman sistemler de muhasebe bilgi sisteminin karar süreçlerine katkı yapacak nitelikli bilgi üretiminde önemli bir teknik boyut kriteri olarak kabul edilmektedir.

2.5. Bilge Muhasebe Modelinin Kapsamı

Varsayım olarak izah edilen unsurlar, modelin bileşen ve kriterleri olarak ele almaktadır. Bileşen ve kriterler kurumun tüm bilgi yönetim düzeylerinde uygulanmakta olduğu varsayımıyla Şekil-3'de ki gibi Bilge Muhasebe Modeli'nin genel yapısı ortaya konulmaktadır.

Genel olarak kurumsal bilgi yönetimi modellerinde kurumun bilgi organizasyon yapısının en altında operasyonel düzey, organizasyonun ortasında taktik düzey, en tepede ise stratejik düzey olduğu varsayılmaktadır. Modelin kurgulanmasında bileşenlerin ve ilgili kriterlerinin düzeylere göre farklılık göstereceği öngörülmekte, bu nedenle hem bileşenler hem de kriterleri bu düzeylere göre ayrı ayrı ele alınmaktadır. Bilge muhasebe modelinde öncelikle kurumsal bilgeliğe uygun muhasebe bilgi sisteminin hangi unsurları ele alması gerektiği düşünülmektedir. Dinamik muhasebe döngüsü içerisinde kurumsal bilgeliğe uygun olarak belirlenen bileşenler muhasebe bilgi sisteminin çerçevesini oluştururken bileşenlerle etkileşim halinde olan kriterler işletme bilgi sistemi içerisinde gösterilmektedir. İşletme bilgi sistemi içerisinde muhasebe bilgi sistemi odak noktaya konumlandırılmaktadır.

Kaynakları	<ul style="list-style-type: none"> • Kurum Kültürü ve Yapısı • Kurumsal Yenilikçilik ve Değişim • Bilgi Sistemleri • Kurumsal Kaynak Planlama 	liderlik ve kurumsal demokrasi kaynak çeşitliliğinin sağlanmasında etkin rol oynarken, kurum kültürü bu kapsamda ihtiyaç duyulan zemini hazırlamaktadır. Kurumsal yenilikçilik ve değişim anlayışı ile bilgi kaynaklarının geliştirilmesi ve çoğaltılması sağlanabilir. Bu unsurlar ile teknik boyutta yer alan ve birçok fonksiyona kaynak bilgi sağlayan bilgi sistemleri ve KKP da modelin bilgi kaynakları bileşeni ile yakın ilişkide olduğu kabul edilen kriterlerdir.
Bilgi Çalışanları	<ul style="list-style-type: none"> • Dönüşümcü Liderlik • Kurumsal Demokrasi • Kurum Kültürü ve Yapısı • Kurumsal Yenilikçilik ve Değişim • Öğrenen Örgüt ve Örgütsel Öğrenme • Bilgi Transferi • Kurumsal Sürdürülebilirlik 	Bilgi çalışanlarının bilgi yönetim sürecine katkısı soyut olacağından kurumsal bilgelik anlayışının tüm soyut unsurlarının doğrudan bilgi çalışanları ile yakın ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Bilge muhasebe modelinin informal bilgi üretimi, çalışanların yorum, düşünce ve sezgilerinin bilgi üretimine dahil edilmesi ve örtük bilgiyi açığa çıkarma hedefleri bilgi çalışanlarının kurumsal bilgelik unsurları ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bilgi çalışanlarının bilgi yönetim düzeylerinde ve sürecin tüm aşamalarında etkinliğinin artırılması için söz konusu kriterlerin ilişkili kriterler olarak kabul edilmesi ve ele alınması gerekir.
Bilgi Üretimi	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenen Örgüt ve Örgütsel Öğrenme • Bilgi Transferi • Kurumsal Sürdürülebilirlik • Kurumsal Zeka Teknolojileri • Karar Destek Sistemleri • Uzman Sistemler 	İhtiyaç duyulan nitelikli bilgi üretimi için çeşitli alanlardan elde edilen bilgi kaynakları operasyonel, taktiksel ve stratejik alanlarda kullanılan kurumsal zeka teknolojileri, karar destek ve uzman sistemler aracılığı ile sağlanmaktadır. Kurumsal bilgelik anlayışının öğrenen örgüt ve örgütsel öğrenme, bilgi transferi ve kurumsal sürdürülebilirlik soyut unsurları da nitelikli bilgi üretimine doğrudan katkı sağlamaktadır. Çalışan katılımlı bilgi üretiminde söz konusu unsurlar çalışanların örtük bilgilerini ortaya çıkarmada, informal geri bildirimlerin niteliğini arttırmada önemli unsurlar olarak kabul edilir.

2.5.2. Bilge Muhasebe Modelinin Bileşenleri

Bilgi yönetiminin dört temel bileşeninin, muhasebe bilgi sisteminde bilgi yönetim süreçlerinin de temelini oluşturduğundan söz konusu unsurlar unsurlar bilge muhasebe modelinin bileşenleri olarak kabul edilmektedir.

Bileşen 1: Bilgi Teknolojileri

Bilgi yönetiminde, bilgi teknolojileri nitelikli bilgi üretilmesine olanak sağlayan önemli unsurlardandır. Gelişen teknolojiler ile bilgi sistemleri çeşitli bilgi teknolojileriyle donatılarak geliştirilmektedir. Muhasebe bilgi sistemi de kendisinden talep edilen bilgiler için bilgi teknolojilerinden faydalanmaktadır. Bu bağlamda kurumsal zeka ve karar verme teknolojileri, muhasebe bilgi sisteminin teknolojik altyapısının geliştirilmesinde önemli öğelerdendir. Sürekli devam eden veri akışı ve oluşturulan büyük veri tabanlarından talep edilen ve nitelikli bilginin elde edilmesi için bu sistemlerin kullanılması gerekmektedir.

Stratejik düzeyde bilgi teknolojileri ve destek sistemlerinin kullanımı, katma değeri yüksek bilgi üretimi için önemlidir. Uzman sistemler ve karar destek sistemleri bu düzeyde kullanılan başlıca bilgi teknoloji sistemleridir. Muhasebe bilgi sistemi bu faaliyetlere veri ve bilgi tedariki yapan önemli bir fonksiyon konumundadır.

Taktiksel düzey, nispeten daha kısa vadeli kararların alındığı, kurumun orta kademe de yönetim ve icra faaliyetlerinin yürütüldüğü, birimler ve süreçler arasında koordinasyon sağlama görevinin üstlenildiği bir düzeydir. Bu düzeyde kurumsal zeka teknolojilerinin kullanımı sayesinde faaliyetler hızlı, az sorunlu ve etkili bir şekilde yürütülmektedir. Karar destek sistemleri gibi önemli sistemler bu düzeyde kullanılmaktadır. Taktiksel düzeyde en fazla ilişki içerisinde olunan sistemlerden bir tanesi muhasebe bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sistemi veri ve bilgi tedariki ile bilgi teknolojilerini yönlendiren bir konumdadır. Kurumsal kaynak planlama sisteminin var olduğu işletmelerde muhasebe bilgi sistemi diğer bilgi sistemlerinin odağında bulunmaktadır. Başta muhasebe bilgi sistemi olmak üzere diğer bilgi sistemleri ile kurumsal kaynak planlamanın faaliyetlerinin yönlendirilmesi, yetki dağıtımı ve kısıtlanması taktiksel düzeyde gerçekleştirilir.

Operasyonel düzey, bilgiden ziyade veri ve enformasyon trafiğinin yoğun olduğu bilgi yönetiminin en alt düzeyidir. Bu düzeyde veri kaynakları, veri tabanları ve veri işleme teknolojileri oldukça yoğun bir şekilde kullanılır. Veri madenciliği ve OLAP (analitik çözümleme) gibi kurumsal zeka teknolojileri önemli örneklerdendir. İster kurumsal kaynak planlama içerisinde isterse bağımsız bir bilgi sistemi olarak muhasebe bilgi sistemi, kurumun genelde en büyük veri ve enformasyon trafiği ile veri ambarını bünyesinde barındıran sistem olarak operasyonel düzey seviyesinde kurumsal zeka, karar verme teknolojileri ile yakından ilişki içerisinde.

Bileşen 2: Bilgi Kaynakları

İşletmenin sahip olduğu entelektüel varlıkları ortaya koyan dinamik yetenekler bilgi sistemleri için önemli bilgi kaynaklarıdır. Sosyal sermaye, yapısal sermaye, insan sermayesi ve entelektüel sermaye bilgi elde etmede muhasebe bilgi sisteminin sürekli başvurduğu yeteneklerdir. İşletme katma değeri yüksek bilgi üretimi için dinamik yetenekleri geliştirmek durumundadır.

Stratejik düzey bilgi yönetiminde bilgi kaynağı olarak işletmenin dinamik yetenekleri kullanılmaktadır. Dinamik yetenekler içerisinde insan sermayesi diğerlerine göre stratejik düzeye en uygun sermaye olarak görülmektedir. İnsan sermayesi kurumun tüm bilgi düzeylerinde bulunmasına karşın stratejik düzeyde kurumun kolayca vazgeçemediği, süreçleri ve faaliyetleri yönlendiren, stratejiler belirleyen ve fark yaratan çalışanlardan oluşmaktadır. Bu nedenle kurum içerisinde insan sermayesi stratejik düzeyde daha önemli bir hal almaktadır.

Taktiksel düzey bilgi yönetiminde, tüm dinamik yeteneklerin kullanıldığı görülmekle birlikte, sosyal ilişkilerin yoğun yürütülmesi bakımından diğer dinamik yeteneklere göre sosyal sermayenin baskın olduğu söylenebilir. Kurum içi iletişim ve koordinasyon, ast ve üstlerle olan ilişkiler, kurum dışı iletişim kurumun orta düzeyinde gerçekleşen faaliyetlerdir. Bu da sosyal sermayenin bu düzeyde etkinliğini açıklamaktadır. Muhasebe bilgi sistemi, bu sosyal ilişkiden de yararlanmak suretiyle bilgi kaynakları elde edebilir. Bazen, informal bilgiye dayalı raporlama hazırlayan muhasebe için sosyal sermayeden sağlanan bilgi kaynakları oldukça önem arz edebilir. Bu nedenle bu kaynağın değerlendirilmesi ve geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Operasyonel düzeyde işletmenin yapısal sermayesi ve entelektüel varlıkları en etkin sermayelerdir. Bilgi sistemleri, kaynak planlama sistemleri, bilgi teknolojileri, süreç yönetimleri ile kurumun sahip olduğu finansal olmayan soyut varlıklar, operasyonel düzey faaliyetleri için oldukça önemlidir. Örneğin muhasebe bilgi sistemini yapısal sermayenin bir sonucu olarak kurulmuş ve kullanılan bir sistem olarak ifade etmek yanlış olmaz. Bu düzeydeki bilgi kaynakları olan entelektüel varlıkların geliştirilmesi muhasebe bilgi yönetim sürecine doğrudan katkı yapacaktır.

Bileşen 3: Bilgi Çalışanları

Kurumsal bilgelik anlayışında bilgi çalışanları oldukça önemli bir noktada bulunmaktadır. Çalışanın bilgi üretimine sürekli katkı yapması ve sürecin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmesi arzu edilmektedir. Esasen muhasebe bilgi sistemi, çalışanın bilgi üretiminde oldukça etkin olduğu bir bilgi sistemidir. Bu doğrultuda bilgi çalışanları unsurunun kurumsal bilgelik anlayışına uygun olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Stratejik düzey bilgi sistemlerini kullanan bilgi çalışanları, bilgi profesyonelleri olarak adlandırılmaktadır. Bilgi profesyonelleri bilgi yönetiminin en üst kademesinde yer alan üst düzey yöneticilerdir. Bilgi profesyonelleri stratejik kararlar almak, politikalar geliştirmek, kontrol etmek ve yönlendirme yapmak suretiyle bilgi yönetim sürecine etki ederler.

Taktiksel düzey bilgi çalışanları bilgi yöneticileridir. Bilgi yöneticileri bilgi sistemlerinin icrasını sağlamakta üst ve alt yönetim arasında önemli bir konumda yer almaktadırlar. Muhasebe bilgi sisteminin oluşturulması, yönetilmesi ve geliştirilmesinde bilgi yöneticileri büyük katkılar yapar. İşletme menfaatleri doğrultusunda muhasebe bilgi sisteminin katkısının artırılması için bilgi yöneticilerinin etkin olması önemlidir.

Operasyonel düzeyde yer alan bilgi çalışanları bilgi işçileridir. Bilgi işçileri özellikle muhasebe bilgi sistemi gibi bilgi sistemlerinin faaliyetlerinde büyük rol oynamaktadır. Muhasebe bilgi sisteminde bilgi toplama, kaydetme, özetleme, sınıflandırma, enformasyon oluşturma ve bilgiye dönüştürme işlemlerinde birebir görev alan çalışanlardır. Bilgi işçilerinin bilgi sistemlerine doğrudan katkıları nedeniyle sistemlerin geliştirilmesinde bilgi işçilerinin durumu göz ardı edilmemelidir. Bilgi işçilerinin gelişen sistem içerisinde daha etkin kullanılması, bilgi üretimine, kurumsal kararların alınmasına, hedef belirlemelerine, sorun çözmeye, vb. faaliyetlere katılması oldukça önemlidir.

Bileşen 4: Bilgi Üretimi

İşletmenin rutin faaliyetleri, finansal ve yasal zorunlulukları nedeniyle üretmiş olduğu bilgiler rekabet ortamında, kriz dönemlerinde, stratejik karar sürecinde vb. nedenlerle yetersiz kalmaktadır Bu noktada formal bilgilerin yanı sıra informal bilgilerden de yararlanılması gerekebilir. Günümüzde muhasebe bilgi sisteminin sadece informal bilgiler elde etmesi ve bu doğrultuda raporlar üretmesi gerekmektedir. Böylece rekabet üstünlüğü ve sürdürülebilir büyüme doğrultusunda yönetime olan katkısı artabilir. İnfomal bilgiler, kurumun örtük bilgisinin açığa çıkarılmasıyla, çalışanların sezgi ve yorumları, öngörüler, tahminlemeler, çözüm önerileri vb. gibi geleceğin ortaya konulduğu bilgilerden

oluşacaktır. Kurumsal bilgelik anlayışının bilgi yönetiminde tesis edilmesiyle, muhasebe bilgi sisteminin söz konusu informal bilgileri üretebilecek esnek ve sürece hakim bir yapıya kavuşması öngörülmektedir.

Stratejik düzey, muhasebe bilgi sisteminde bilgi üretimi faaliyetlerine doğrudan katkı yapmak yerine yönlendirmeler ve yönetsel kararlar almak suretiyle katkı yapmaktadır. Stratejik düzey kendisine rutin ve formal raporlar sağlayan muhasebe bilgi sisteminin geliştirilerek, stratejik kararlar için daha verimli ve gerektiğinde informal bilgilere dayalı raporlar sunabilmesini talep edebilir. Stratejik düzeyde kullanılan uzman sistemler gibi bilgi teknolojileri bu tip bilgi iyileştirmeleri için alt birimleri yönlendirebilir. Ayrıca kurum içinde sürekli öğrenme ve sürdürülebilirlik anlayışlarının geliştirilmesi için teşvik ve destek üst yönetimden alınmaktadır.

Taktiksel düzey, alt birimler ile üst birimler arasındaki bilgi transferinin yoğun olarak gerçekleştiği bir bilgi yönetim düzeyidir. Bu düzeyde yer alan yöneticiler bilgi üretiminin verimli bir şekilde yapılması, üretilen bilginin değerinin arttırılması, sorunların hızlı çözülebilmesi ve etkili kararların alınabilmesi için bilgi sistemlerinin gelişimine katkı sağlamalıdır. Bu doğrutuda muhasebe bilgi sistemi de yönetsel kararların alınması ve sorunların hızlı çözümleri için bilgi üretiminde taktiksel düzey yöneticilerinin yönetimine oldukça ihtiyaç duymaktadır. Örgütsel öğrenme ve kurumsal sürdürülebilirlik unsurlarının gelişiminde de taktiksel düzey faaliyetleri önem arz etmektedir.

Kurumun büyük bir oranda bilgi işleme faaliyetlerinin gerçekleştiği bilgi yönetiminin operasyonel düzeyi bilgi sistemlerini besleyen önemli bir seviyededir. Muhasebe bilgi sistemi gibi bilgi sistemleri operasyonel düzey faaliyetlerinin sonuçları olarak bilgi üretimine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla operasyonel düzey faaliyetlerin etkinliğinin ve verimliliğinin arttırılması bilgi üretimi için hayati önem arz etmektedir. Formal yapıların yanı sıra informal yapıların tesis edilmesi, örgütsel öğrenmenin sağlanması, kurumsal sürdürülebilirlik ve bilgi transfer kültürünün yerleşmesi ile operasyonel düzey bilgi üretimi amaçları doğrutusunda geliştirilebilir.

2.5.3. Bilge Muhasebe Modelinin Kriterleri

Bilge muhasebe modelinin kriterleri yönetsel ve teknik boyutlarına göre sınıflandırılmıştır. Daha çok yönetim faaliyetlerini ilgilendiren soyut ve ölçümlenmesi zor olan unsurlar yönetsel boyutta, daha somut, teknoloji ve analitik içeren unsurlar ise teknik boyutta yer almaktadır.

Modelde ele alınan her kriter alt kriterlere ayrılarak mümkün olduğunca detaylı bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlanmıştır. Alt kriterler, ana kriter kavramının somutlaştırılması ve değerlendirme sürecinde işletme için neyi ifade ettiğini anlamaya yardımcı olacak şekilde geliştirilmiştir. Farklı kriterler için detaylandırılan alt kriterlerin içerikleri ve sayıları farklılık gösterebilmektedir. Model, alt kriterler ile uygulama işletmesine ana kriteri değerlendirecek şekilde sorular sormayı ve verilen cevapları analiz etmeyi hedeflemektedir.

Kriter 1: Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderlik anlayışına göre, lider izleyicilerin ihtiyaçlarını, değer yargılarını değiştirir. Dönüşümcü lider organizasyonlarda, değişim ve yenilenmeyi gerçekleştirerek, üstün performansa ulaştırır kişidir (Ceylan, vd, 2005: 33). Bennis (1989)'e göre dönüşümcü liderlik, vizyonunu gerçekleştirmek için, izleyenleri yetkilendirme, güçlendirme ve dağıttığı yetkiyi, gücü eylem birliğine dönüştürme yeteneğidir (Erçetin, 2000: 60). Kurumsal bilgelige en yakın liderlik tipi olarak kabul edilen dönüşümcü liderlik, yönetsel boyutta bilgi yönetiminin ele alması gereken önemli bir unsurdur. Bilge kişiler gibi, dönüşümcü liderlerde, eğitim ve özverili çaba ile izleyicilerine bilgeliği yaymak ve aşlamakta bir öğretmendir. Muhasebe bilgi yönetim sürecinde işletmenin dinamik yetenekleri ve muhasebe bilgi sistemi bilgi çalışanları bileşenleriyle daha yakın ilişkisi içerisinde. Dönüşümcü liderlik kriterinin stratejik, taktiksel ve operasyonel bilgi düzeyleri için ayrı ayrı detaylandırılan alt kriterleri Tablo 3'te belirlenmiştir.

Tablo 3: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 1: Dönüşümcü Liderlik Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.1.S.1. Vizyon oluşturma	K.1.T.1. Problem çözme	K.1.O.1. Sorumluluk bilinci
K.1.S.2. Bilgi profesyonellerinin karizması	K.1.T.2. Grup bilinci	K.1.O.2. Öğrenme ve kişisel gelişim için görev dağılımı
K.1.S.3. Entelektüel zekanın teşviki	K.1.T.3. Takım çalışması ve liderlik	K.1.O.3. Örtük bilgi kullanımı
K.1.S.4. İlham verme	K.1.T.4. Sorunların tartışılması	K.1.O.4. Bireysel Gereksinimleri dikkate alma
K.1.S.5. Bireyselleştirilmiş düşünce	K.1.T.5. Katılım sağlanmış karar verme	K.1.O.5. Bilgi işçilerinin risk alması
K.1.S.6. Liderlik yetkisi	K.1.T.6. Risk yönetimi	K.1.O.6. Bilgi işçilerinin karar vermesi
	K.1.T.7. Yönetici performansı	K.1.O.7. Moral, motivasyon ve teşvik
	K.1.T.8. Yöneticilerin Liderliği	K.1.O.8. Yardımlaşma ve ekip ruhu
		K.1.O.9. Muhasebe liderlerinin katkısı
		K.1.O.10. Etkin iletişim ve raporlama

Kriter 2: Kurumsal Demokrasi

Kurumsal demokrasi, otoriter olmayan liderlik tarzından, karar mekanizmasında küçük çaplı çalışan katılımı ve daha geniş anlamda çalışanların kendilerini yönettikleri teşebbüslere varana kadar unsurları içinde barındıran bir kavramdır (Smith, 1976: 276). Kurumsal anlamda demokrasi, kurumları bütün olarak etkileyen kararların kurumun tüm üyelerince alınması ve karar alma mekanizmasında, tüm tarafların eşit haklara sahip olması idealini oluşturur (Çelik, 2007: 32). Hoffman (2002) kurumsal demokrasinin temelinde eşitlik, katılım, tartışma ve konsensüs (fikir birliği), paylaşılan örgüt değerlerine destek ve insanlığın ortak değerlerine karşı duyulan bir saygı varlığını ifade etmiştir (Coşan ve Gülova, 2014: 233). Kurumsal bilgelik anlayışında çalışan katılımı misyonunu tetikleyen kurumsal demokrasi kriteri, yönetsel boyutta geliştirilmesi gereken bir unsurdur. Bilge muhasebe modeli, kriterin, stratejik, taktiksel ve operasyonel bilgi düzeyleri için ele alınması gerektiğini öngörmüştür. Kriter, detaylandırılarak Tablo 4'deki gibi alt kriterleri belirlenmiştir.

Tablo 4: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 2: Kurumsal Demokrasi Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.2.S.1. Demokrasinin Benimsenmesi	K.2.T.1. Beyin fırtınaları	K.2.O.1. Çalışan katılımı
K.2.S.2. Etkin bilgi değerlendirilmesi	K.2.T.2. Görev ve yetkiler	K.2.O.2. Yeni fikirlere açıklık
K.2.S.3. Ödül sisteminin	K.2.T.3. Çalışanların ödüllendirilmesi	K.2.O.3. Çalışan bilgisine değer verme

desteklenmesi		
K.2.S.4. Şeffaf bilgi alışverişi	K.2.T.4. Muhasebe bilgi sisteminde yetki devri	K.2.O.4. Demokratik birimler
K.2.S.5. İstikrar ve güvenilirlik	K.2.T.5. Hesap verebilirlik ve şeffaflık	K.2.O.5. Bilgi işçilerinin görev ve sorumlulukları
K.2.S.6. Muhasebede demokratik sistem	K.2.T.6. Terfi	K.2.O.6. Raporlama sorumluları
	K.2.T.7. Görüş ve düşüncelere eşit destek	K.2.O.7. Bilgi işçilerinin çalışma yöntemleri
	K.2.T.8. Muhasebe bilgi sisteminde çalışanların bilgi üretimine katılımı	K.2.O.8. Bireysel sorumluluk
	K.2.T.9. Yönetilene karşı sorumluluk	K.2.O.9. Muhasebe bilgi sisteminde bilgi paylaşımına katılım
	K.2.T.10. Muhasebe bilgi sisteminde kurumsal demokrasi	K.2.O.10. Bilgi üretimine eşit katılım ve katkı

Kriter 3: Kurum Kültürü ve Yapısı

Kurum kültürü, bir kurumun içindeki insanların davranışlarını yönlendiren normlar, davranışlar, değerler, inançlar ve alışkanlıklar sistemidir (Dinçer, 1992:271). Kurumun üyelerinin tutum ve davranışlarını şekillendiren ve onlara rehberlik eden bir kontrol ve duygu oluşturma mekanizmasıdır (Scott, 2006: 498). Bilgelik, kurumsal amaçlar doğrultusundaki yükümlülüklerin dikkate alındığı uygun düzenlilikler sayesinde kurumsallaşabilir. Bu anlamda, etkili sonuçlara ulaşmak ve bireysel bilgeliği organizasyonel bilgiye dönüştürmenin yolunu açmak için kılavuz yapılar ya da ön programlar aktif edilir (Bierly vd., 2000: 612). Geliştirilecek muhasebe bilgi sisteminin kurumsal bilgi kültürüne sahip bir yapıda olması beklenmektedir. Bu kriter modelin muhasebe bilgi yönetim sürecinde bilgi kaynakları ve bilgi çalışanları bileşenleriyle yakından ilgilidir. Yönetimsel boyutta geliştirilmesi gereken kriterin bilgi düzeyleri için ayrı ayrı detaylandırılarak elde edilen alt kriterleri tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 3: Kurum Kültürü ve Yapısı Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.3.S.1. Bilgi yönetimi kanalları	K.3.T.1. Bilgi yönetimi ortamı	K.3.O.1. Bilginin önemine inanma
K.3.S.2. Bilginin korunması	K.3.T.2. Sürekli iyileştirme kültürü	K.3.O.2. Bilgi yönetiminde etkin rol alma
K.3.S.3. Durum değerlendirmesi	K.3.T.3. İnsan sermayesinin yetkinliği	K.3.O.3. Bilgi yönetimi standartları
K.3.S.4. Etkinlik değerlendirmesi	K.3.T.4. Bilgi yönetiminde ödüllendirme	K.3.O.4. Bilgi yönetim kültürünün geliştirilmesi
K.3.S.5. Bürokratik uygulamaların azaltılması	K.3.T.5. Çalışanları motivasyonu	K.3.O.5. Sosyal ilişkilerin etkinliği
K.3.S.6. Entelektüel sermayenin artırılması	K.3.T.6. Bilgi yöneticilerinin bilgi ve becerileri	K.3.O.6. Yapısal sermayenin etkinliği
K.3.S.7. Problem çözme	K.3.T.7. Sosyal ilişkilerin geliştirilmesi	K.3.O.7. Entelektüel sermayenin değerlendirilmesi
K.3.S.8. Kriz senaryoları	K.3.T.8. Yapısal sermayeyi kullanma ve geliştirme	K.3.O.8. Bireysel katkı
K.3.S.9. Kurum içi rotasyon	K.3.T.9. Veri ve enformasyon tabanlarının güncellenmesi	K.3.O.9. Muhasebe bilgi sisteminde sürekli iyileştirme
K.3.S.10. Performansa dayalı yönetim	K.3.T.10. Muhasebe bilgi sisteminin bilgi kaynakları	
K.3.S.12. Muhasebe bilgi sistemine yönelik kurum kültürü	K.3.T.11. Bilgi kaynaklarının korunması	
K.3.S.12. Bilgi üretiminde muhasebe bilgi sisteminin fonksiyonu	K.3.T.12. Bilgi kaynaklarının kullanımı ve artırılması	
	K.3.T.13. Muhasebe ilkelerine uyum	

Kriter 4: Kurumsal Yenilikçilik ve Değişim

Yenilikçilik yeni veya var olan bir bilgi ile farklı bir ürün, bir yöntem veya bilgi yönetimi uygulamasını içermektedir. Yenilikçilikte süreklilik, teknolojiye üstün ve yönetsel bilgi yaratılmasını sağlayan iyi planlanmış bir bilgi yönetimi sistemini gerektirmektedir (Popadiuk ve Choo, 2006: 306).

Organizasyonun düşünce gücünü kullanarak yeni fikirler oluşturan ve süreci destekleyen bilgi yönetimi ve yenilik arasında yakın bir ilişki vardır. Kurumsal bilgelik anlayışında bilgi yönetimi, yenilikçiliğe uygun, sürekli gelişimi zorlayan iş süreçlerinin desteklendiği ve geniş ölçüde tüm çalışanların katılımıyla bilginin üretildiği bir yapıya kavuşmaktadır. Muhasebe bilgi sisteminin yenilikçi ve değişime hazır olması kurumsal bilgelik anlayışının gerekliliklerindedir. Kurumsal yenilikçilik ve değişim, yönetsel boyutta geliştirmesi gereken bir kriter olarak, tüm bilgi düzeyleri için ayrı ayrı detaylandırılmış ve tablo 6'daki gibi alt kriterleri belirlenmiştir.

Tablo 6: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 4: Kurumsal Yenilikçilik ve Değişim Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.4.S.1. Bilgi sistemlerinde stratejik ortaklıklar	K.4.T.1. Yeniliklerin teşviki	K.4.O.1. Teknoloji gösterimi
K.4.S.2. Değişimlere ayak uydurma	K.4.T.2. Birimler arası fikir alışverişi	K.4.O.2. Değişimde çalışan fikirleri
K.4.S.3. Yapısal yenilenme	K.4.T.3. Kurumlar arası yenilik ve değişimlerin izlenmesi	K.4.O.3. Yenilik ve değişimde birimler arası rekabet
K.4.S.4. Yeniliklerin benimsenmesi	K.4.T.4. Yenilik ve değişimde çalışan katılımı	K.4.O.4. Müşteri ve tedarikçiler ile iletişim
K.4.S.5. Muhasebe bilgi sisteminde sürekli iyileştirme	K.4.T.5. Muhasebenin AR-GE'ye katılımı	K.4.O.5. Çalışanların yenilik ve değişime istekliliği
K.4.S.6. Muhasebe bilgi sisteminde yeni gelişmelere duyarlılık	K.4.T.6. Yenilikleri değerlendirme	K.4.O.6. Değişim ve yenilik faaliyetlerine katılım
K.4.S.7. Muhasebedeki yenilik ve değişimlerin takibi	K.4.T.7. Yöneticilerin gelişmeleri takibi	
K.4.S.8. Değişimi izleme etkinlikleri	K.4.T.8. Muhasebe süreçlerinde iyileştirme ve yenilik	

Kriter 5: Öğrenen Örgüt ve Örgütsel Öğrenme

Bilgi yönetimi sürecinde, örgütsel öğrenme temel olarak bilginin yaratılmasına, öğrenen örgüt ise bilginin erişimi, depolanması, aktarılması ve uygulanmasına olanak sağlayan olgudur (Gupta, 2003: 293). Kurumsal bilgelik, bilgi yönetimi ve örgütsel öğrenme uygulamaları prensipleri üzerine inşa edilmekte ancak bu kavramları aşarak öğrenmeyi teşvik etme, anlayış, bağlılık ve “doğru olanı yapma” değerleri için hedef oluşturmaktadır (Hays, 2007: 17). Muhasebe bilgi sisteminde, kurumsal bilgelik anlayışının gereği olarak bireysel ve kurumsal sürekli öğrenme alışkanlığının kazanılması beklenmektedir. Öğrenen örgüt ve örgütsel öğrenme kriterinin bilgi düzeyleri için ayrı ayrı tablo 7'de detaylandırılmıştır. (Tablo 7).

Tablo 7: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 5: Öğrenen Örgüt ve Örgütsel Öğrenme Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.5.S.1. Bireysel öğrenme anlayışı	K.5.T.1. Öğrenme alışkanlıklarının kazanılması	K.5.O.1. Öğrenmenin bilgi üretimine katkısı
K.5.S.2. Kurumsal zekanın artırılması	K.5.T.2. Sürekli ve olumlu değişiklikler	K.5.O.2. Tecrübe ve öğrenilenin değeri
K.5.S.3. Sürekli öğrenme politikası	K.5.T.3. Örtük bilginin açığa çıkarılması	K.5.O.3. Çalışanların eğitimi
K.5.S.4. Kurumsal sorunların ortaya çıkarılması	K.5.T.4. Çözüm önerilerinin değerlendirilmesi	K.5.O.4. Muhasebe bilgi sisteminde sorunların belirlenmesi, çözüm üretimi

K.5.S.5. Yeni bilgilerin yayılması	K.5.T.5. Yeni fikirlerin üretilmesi	K.5.O.5. Muhasebe bilgi sisteminde sürekli öğrenme
K.5.S.6. Kurumsal sorunların çözümü	K.5.T.6. Muhasebe bilgi sisteminde sorunların çözümü	K.5.O.6. Raporlara öğrenme çıktılarının eklenmesi
K.5.S.7. Muhasebe bilgi sisteminde etkinlik değerlendirmesi	K.5.T.7. Muhasebe bilgi sisteminde öğrenmenin tatbiki	
	K.5.T.8. İnfomal bilgiye talep	
	K.5.T.9. Etkin çalışma	

Kriter 6: Bilgi Transferi

Kurumsal bilgelik, bireyin bilgiyi toplaması, transfer etmesi, bütünleştirmesi, bilgiyi kullanarak karar vermesi ve kurumun yapısal kültürü ve rutinleri gibi sosyal süreçleri seçmesi ve bu özel bilgiyi yine stratejik eylemlerde ve özel durumlarda kullanabilmesidir. (Bierly vd., 2000: 597). Dolayısıyla bilgi transferi, kurumsal bilgelik anlayışının bir parçası olup kurumun elde ettiği bilgiyi etkili bir şekilde birimler arasında ilgililerine ve paydaşlara transfer edebilmesini hedefler. Muhasebe bilgi sisteminin pozisyonu gereği bu hedefi yerine getirmesi beklenir. Kriterin, tüm bilgi düzeyleri için ayrı ayrı alt kriterleri belirlenmiş, tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 6: Bilgi Transferi Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.6.S.1. Bilgi transferi ortamı	K.6.T.1. Bilgi gösterim standartları ve filtreleme	K.6.O.1. Çalışanların eğitimi
K.6.S.2. Bilgi transfer alt yapısı ve standartları	K.6.T.2. Bilgi transfer yöntemleri	K.6.O.2. Bilgi transfer ve gösterim yöntemlerinin bilinmesi
K.6.S.3. Bilgi transfer ve gösterim etkinliğinin değerlendirilmesi	K.6.T.3. Bilgi yönetimi odaklı iş kuralları	K.6.O.3. Çalışanların adaptasyonu
K.6.S.4. Kurum dışı ilişkiler aracılığı ile bilgi transferi	K.6.T.4. Bilgi sunum şablonu	K.6.O.4. Dış kaynaklı bilgi transferi
K.6.S.5. Muhasebe bilgi sisteminde informal bilgi transferi	K.6.T.5. Muhasebe bilgi sisteminde bilgiye ulaşma	K.6.O.5. Muhasebe bilgi sisteminde esnek bilgi transferi
K.6.S.6. Transfer edilecek bilginin özellikleri	K.6.T.6. Muhasebe bilgi sisteminde arşivleme	K.6.O.6. Muhasebe bilgi sisteminde etkin bilgi transferi
K.6.S.6. Bilgi transfer yöntemlerinin desteklenmesi	K.6.T.7. Raporlama standartları	
	K.6.T.8. Raporlama için bilgi üretimi	
	K.6.T.9. Muhasebe bilgi sisteminde yeni bilgi transferi yöntemleri	

Kriter 7: Kurumsal Sürdürülebilirlik

Kurumsal vatandaşlık ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramlarını içinde barındıran kurumsal sürdürülebilirlik kriteri, topluma, çevreye ve geleceğe dair sorumluluk kazandıran önemli bir unsurdur. Wilson (2003), kurumsal sürdürülebilirliğin işletmenin büyümesi ve kârlılığı için önemli olduğunu kabul ederken, aynı zamanda işletmenin, çevresel koruma, ekonomik gelişme, sosyal hak ve adalet gibi sürdürülebilir kalkınmayla ilgili toplumsal amaçları izlemesi gerektirdiğini vurgulamıştır (Tüm, 2014: 59). Dyllick ve Hockerts (2002) ise kurumsal sürdürülebilirliği, ekolojik ve sosyal sürdürülebilirliğin bir karması olarak ifade ederken, kurumların kısa vadeli kazançlar yerine, uzun vadeli kazanç amacına yönelmeleri gerektiğini açıklamıştır (Kuşat, 2012: 229). Muhasebe birimi ve bilgi sistemi bu anlayışı tüm hedeflerinde ve süreçlerinde dikkate almak durumundadır. İlgili sorumlulukların paydaşlara raporlanması, değişen koşulların olumsuz etkilerinin ortaya çıkarılması ve

meslek etiği muhasebe bilgi sisteminin bu noktada üzerine düşen önemli görevleridir. Kriter, tüm bilgi düzeyleri için detaylandırılarak alt kriterleri belirlenmiştir. (Tablo 9).

Tablo 9: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 7: Kurumsal Sürdürülebilirlik Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.7.S.1. Sürdürülebilirlik stratejisi planlama	K.7.T.1. Sistematik eylem planları	K.7.O.1. Eylem planlarında çalışanların katılımı
K.7.S.2. Sürdürülebilirlik hedefleri	K.7.T.2. Kurumsal performans göstergelerinin değerlendirilmesi	K.7.O.2. Sürdürülebilirlik raporlaması
K.7.S.3. Stratejilere uygun muhasebe bilgi sistemi	K.7.T.3. İş hedeflerinin revizyonu	K.7.O.3. Muhasebe çalışanlarının iş hedefleri
K.7.S.4. Stratejilerin değerlendirilmesi	K.7.T.4. Bilgi kullanımında sürdürülebilirlik	K.7.O.4. Hedefleri gerçekleştirmede engellerin kaldırılması
K.7.S.5. Bilgi yönetiminde sürdürülebilir büyüme hedefi	K.7.T.5. Muhasebe biriminde alternatif iş planları	K.7.O.5. Muhasebede hedef değerlendirmesi
K.7.S.6. Kurumsal sosyal sorumluluk	K.7.T.6. İş sonuçlarının paylaşımı	K.7.O.6. Muhasebe birimi çalışanlarının katılımı
K.7.S.7. Muhasebe biriminde kurumsal sosyal sorumluluk	K.7.T.7. Stratejilerin belirlenmesinde muhasebe yöneticilerinin görüşleri	K.7.O.7. Hedeflerin benimsenmesi
K.7.S.8. Muhasebe raporlarında geleceğe dönük tahminleme	K.7.T.8. Çevresel ve sosyal sorumluluklar	K.7.O.8. Çalışanların meslek etiği bilgisi
K.7.S.9. Muhasebede eylem planlama	K.7.T.9. Meslek etiği	

Kriter 8: Bilgi Sistemleri

Muhasebe bilgi sistemi de yönetim bilgi sisteminin nitelikli ve güvenilir bilgi oluşumunda rol alan önemli alt sistemlerinden bir tanesidir. Kurumsal bilgi yönetiminin önemli bir bilgi kaynağı olarak görülen muhasebe fonksiyonun etkin ve verimli bir bilgi sistemine sahip olması gerekliliği halen önemli bir misyon olarak kabul edilmektedir. Bilgi yönetiminin teknik boyutta yer alan bir kriter olarak bilgi sistemleri, bilgi düzeylerine göre alt kriterleri detaylandırılmıştır. (Tablo 10).

Tablo 10: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 8: Bilgi Sistemleri Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.8.S.1. Bilgi sistemlerine yatırım	K.8.T.1. Bilgi sistemlerinin kullanımı	K.8.O.1. Bilgi sistemlerinin kullanımı
K.8.S.2. Yönetim bilgi sisteminin kullanılması	K.8.T.2. Bilgi yönetimi çalışmalarının teknolojik altyapısı	K.8.O.2. Düzenli elektronik veri hareketi
K.8.S.3. Yönetim bilgi sisteminin etkinliği	K.8.T.3. Sanal toplantılar	K.8.O.3. Muhasebe biriminde ağ üzerinden bilgi paylaşımı
K.8.S.4. Muhasebe bilgi sisteminin katkısı	K.8.T.4. Bölgelerarası bilgi entegrasyonu	K.8.O.4. Kurum içi haberleşmenin etkinliği
K.8.S.5. Entegre bilgi sistemleri	K.8.T.5. Konsolide muhasebe bilgileri	K.8.O.5. Bilişim altyapısının bakımı ve korunması
K.8.S.6. İnfomal bilgiye dayalı raporlama talebi	K.8.T.6. Alt muhasebe bilgi sistemleri kurulması	K.8.O.6. Bilgi üretiminde formal olmayan bilgi kullanımı
K.8.S.7. Bilgi sisteminin infomal bilgiye dayalı raporlamaya uygunluğu	K.8.T.7. Muhasebe bilgi sisteminin eş zamanlı rapor hazırlaması	K.8.O.7. Bilgi üretiminde çalışanların yorum ve görüşleri

Kriter 9: Kurumsal Kaynak Planlama

Kurumsal kaynak planlama işletmenin bütün fonksiyonlarını bütünleşik hale getirmek suretiyle ihtiyaçları karşılamaya hedefleyen bir sistem olarak ifade edilmektedir. Tüm bilgi akışının entegrasyonunu ve eş zamanlı hale getirilmesi için çalışan sistem bilgi yönetiminin teknik boyutunda yer alan önemli bir kriterdir. Bilge muhasebe modelinin uygulanacağı işletmelerin, belirli bir seviyenin üzerinde bilgi yönetimi sistemine sahip olmaları beklenir. Bu noktada işletmelerin kurumsal kaynak planlama alt yapısına sahip olup olmadıkları bakılmalıdır. Bu alt yapı bilge muhasebe modelinin

uygulanacağı işletmede aranacak öncelikli özelliklerden bir tanesi olarak kabul edilmelidir. Kurumsal kaynak planlama kriterinin stratejik, taktiksel ve operasyonel bilgi düzeyleri için ayrı ayrı detaylandırılarak alt kriterleri belirlenmiş ve tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 9: Kurumsal Kaynak Planlama Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.9.S.1. Kurumsal kaynak planlama sisteminin oluşturulması	K.9.T.1. Kurumsal kaynak planlama sisteminin her düzeyde kullanılması	K.9.O.1. Kurumsal kaynak planlama sisteminde düzenli bilgi girişleri
K.9.S.2. Kurumun kaynak planlama sisteminin güncellenmesi	K.9.T.2. Kurumsal kaynak planlama sisteminin kapsayıcılığı	K.9.O.2. Çalışanların eğitimi
K.9.S.3. Kurumsal Kaynak Planlama sisteminin önemi	K.9.T.3. Diğer sistemlerden gelen bilgilerin kullanımı	K.9.O.3. Muhasebe birimi bilgi alışverişi
K.9.S.4. Kurumsal kaynak planlama sisteminin kullanılması	K.9.T.4. Sorunların ortaya çıkartılmasının desteklemesi	K.9.O.4. Tüm birimlere elektronik ortamda ulaşım
K.9.S.5. Kurumsal kaynak planlama sisteminin etkinliği	K.9.T.5. Bütçe gerçekleştirme raporlamaları	K.9.O.5. Muhasebe bilgi sisteminde veri toplama
K.9.S.6. Muhasebe bilgi sisteminin kurumsal kaynak planlama sistemini beslemesi	K.9.T.6. Muhasebe bilgi sisteminin bütçe gerçekleştirmelerine bilgi beslemesi	K.9.O.6. Sorunların çözümü
K.9.S.7. Muhasebe bilgi sisteminin tüm birimlerle entegrasyonu		K.9.O.7. Destek birimlerinin oluşturulması

Kriter 10: Kurumsal Zeka Teknolojileri

Kurumsal zeka teknolojileri bilgi üretimi sürecinde istenilen enformasyon ve bilginin elenmesi, seçilmesi ve analiz edilmesi noktasında bilgi sistemlerine teknolojik bir alt yapı sunmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi kurumsal zeka teknolojilerinin entegrasyonu ile büyük veri tabanlarını hızlı ve verimli bir şekilde analiz etme ve bu sayede nitelikli raporlamalar yapabileceğine sahiptir. Bilge muhasebe modelinde bu kriterin işletme bilgi yönetim süreçlerinde en iyi şekilde uygulanmış olması hedeflenmektedir. Tablo 12, kriterin tüm bilgi düzeyleri için detaylandırılmış alt kriterlerini göstermektedir.

Tablo 12: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 10: Kurumsal Zeka Teknolojileri Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.10.S.1. Kurumsal zeka teknolojilerinin entegrasyonu	K.10.T.1. Bilgi sistemlerine entegre	K.10.O.1. Bilgi işçilerinin eğitimi
K.10.S.2. Kurumsal zeka teknolojilerine yatırım	K.10.T.2. Kurumsal zeka teknolojilerinin faaliyetleri	K.10.O.2. Hataların fark edilmesi, sorunların çözümü
K.10.S.3. Yapay zeka uygulamaları	K.10.T.3. Bilgi çalışanlarının kurumsal zeka teknolojileri eğitimleri	K.10.O.3. Veri tabanı analizleri
K.10.S.4. Kurumsal zeka teknolojileri birimleri	K.10.T.4. Kurumsal zeka teknolojileri ile raporlama	K.10.O.4. Veri madenciliği tekniklerinin kullanılması
K.10.S.5. Muhasebe bilgi sisteminde kurumsal zeka teknolojileri		

Kriter 11: Karar Destek Sistemleri

Karar vericilerin buldukları zamanı, koşulları ve karşılaştıkları problemleri daha iyi anlamalarını ve bu suretle etkili karar verebilmelerini sağlayan karar destek sistemleri, bilgi yönetiminin teknik boyutunda ele alan bir kriterdir. Daha çok taktiksel ve stratejik yönetim düzeylerinde kullanılan söz konusu sistemler daha çok muhasebe bilgi sistemi tarafından desteklenmektedir. Bilge muhasebe modelinde karar destek sistemlerinin işletme bünyesinde aktif olarak kullanıldığı ve karar vermeyi kolaylaştırdığı bir yapı öngörülerek değerlendirme yapılmaktadır.

Karar destek sistemleri kriterinin tüm bilgi düzeyleri için ayrı ayrı detaylandırılarak belirlenmiş alt kriterleri tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 11: Karar Destek Sistemleri Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.11.S.1. Karar destek sistemlerinin kurulması	K.11.T.1. Karar destek sistemlerinden yararlanma	K.11.O.1. Verilerin zamanında temini
K.11.S.2. Otonom karar verme kabiliyetlerinin geliştirilmesi	K.11.T.2. Karar destek sistemlerinin güncellenmesi	K.11.O.2. Etkin bilgi tedariki
K.11.S.3. Karar destek sistemlerinin geliştirilmesi	K.11.T.3. Yöneticilerin karar vermesi	K.11.O.3. Bilgi toplama ve kullanma alışkanlıkları
K.11.S.4. Sistem kullanımının teşvik edilmesi	K.11.T.4. Entegre yönetim bilişim sistemlerinin kullanılması	K.11.O.4. Bilgi işçilerinin karar vermeye özendirilmesi
K.11.S.5. Muhasebe bilgi sisteminin karar destek sistemlerini beslemesi	K.11.T.5. Bilgi kaynaklarından bilgilerin derlenmesi	K.11.O.5. Bilgi işçilerinin kararlara katkısı
	K.11.T.6. Muhasebe bilgi sisteminin geliştirilmesi	

Kriter 12: Uzman Sistemler

Uzman sistemler yüksek düzeyde problemlerin çözümünde uzmanlaşmış otoritenin görüş ve yorumlarını taklit ederek otonom karar vermeye yardımcı olur. Bilgi yönetiminin teknik boyutunda bulunan kriter daha çok stratejik yönetim düzeyinde kullanılmaktadır. Karar destek sistemlerinde olduğu gibi, muhasebe bilgi sistemi uzman sistemleri besleyen önemli bir bilgi kaynağı merkezidir. Bilge muhasebe modeli uzman sistemlerin verimliliklerini artırılması maksadıyla muhasebenin söz konusu sistemi benimsemesini ve desteklemesini öngören bir yapıyı değerlendirmektedir. Uzman sistemler kriterinin tüm bilgi düzeylerine göre alt kriterleri tablo 14’deki gibi belirlenmiştir.

Tablo 14: Bilge Muhasebe Modeli Kriter 12: Uzman Sistemler Alt Kriterleri

Stratejik Düzey Alt Kriterleri	Taktiksel Düzey Alt Kriterleri	Operasyonel Düzey Alt Kriterleri
K.12.S.1. Uzman sistemlerin kullanılması	K.12.T.1. Stratejik planlama çalışmalarına destek	K.12.O.1. Uzman sistemler için stratejilerin belirlenmesinde çalışan katılımı
K.12.S.2. Uzman sistemlerin kurulması ve geliştirilmesi	K.12.T.2. Muhasebe bilgi sistemi uzman sistemler için gerekli projeksiyonu sunması	K.12.O.2. Uzman sistemleri destekleyici raporlar
K.12.S.3. Uzman sistemlerin enformasyon ve bilgi beslemesi	K.12.T.3. Uzman sistemleri destekleyici toplantılar	K.12.O.3. Bilgi profesyonelleri ve bilgi işçilerinin iletişimi
K.12.S.4. Muhasebe bilgi sisteminin uzman sistemlere yönelik raporlama yapması	K.12.T.4. Muhasebe bilgi sisteminin yeni rapor tipleri geliştirmesi	K.12.O.4. Muhasebe bilgi çalışanlarının uzman sistemlere yönelik eğitimleri

2.6. Bilge Muhasebe Modelinin Yöntemi ve Uygulaması

Bilge muhasebe modeli, bilimsel araştırma bağlamında tarama modelleri kapsamına alınacak bir çalışmadır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 1995: 77-79). Önerilen model, aynı zamanda örnek olay tarama modeli olarak da ifade edilebilir. Bilge muhasebe modeli, nitel araştırma desenleri içinde yer alan durum çalışması kapsamında değerlendirilebilir. Güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin

olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan durum çalışmaları ampirik bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 197), Söz konusu çalışmalarda bir duruma ilişkin etkenler derinlemesine ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılır.

Model, niteliksel değerlendirmelere uygun olarak, bilgi yönetim alt yapısına sahip bir işletmeye, gözlemsel araştırma yöntemi kullanılarak uygulanmaktadır. Modelin uygulanması ve nicel değerlendirmeler için ihtiyaç duyulan veriler hedef işletme ile yapılan görüşmelerde toplanmaktadır. Modelin kapsamı doğrultusunda hedef işletmenin operasyonel, taktiksel ve stratejik bilgi düzeylerinde yer alan yöneticiler ve sorumlulara ayrı ayrı röportajlar yapılmaktadır. Röportajlar ve görüşmeler için uygulama işletmesine yöneltilmek üzere hazırlanan sorular, alt kriterler ile tam uyum sağlayacak şekilde, Arslankaya (2007), Karakoçak (2007) ve Pinheiro vd. (2010) ve (2012) çalışmalarında kullandıkları ölçek sorulardan esinlenerek üretilmiş, uzman ve akademisyen görüşleriyle şekillendirilerek tamamlanmıştır. İşletmeden elde edilen veriler, istatistiki analizlerle puanlanarak, modelin optimum ve sektör puanları ile nicel karşılaştırma için kullanılmakta, işletmenin mevcut yapısı kurumsal bilgelik ve bilge muhasebe idealinde değerlendirilebilmesi sağlanmaktadır. İşletmenin puanları her bileşen ve kriter için olması gerek optimum puanlamalarıyla kıyaslanması, değerlendirmenin birinci yönünü oluşturmaktadır. İkinci değerlendirme ise, işletme puanlarının sektör puanlarıyla kıyaslanmasıdır. Söz konusu sektör puanları için, analiz edilen “kurumsal bilgelik ve muhasebe bilgi sistemi” anketinin verileri kullanılmaktadır. Bu yöntem stratejik, taktiksel ve operasyonel işletme bilgi düzeylerini ayrı ayrı gösterecek şekilde tablolarda uygulanmaktadır. Yapılan çalışma ile işletmenin hangi düzeyde, hangi bileşen ve kriterde yeterli, hangilerinde yetersiz olduğunu görülmekte böylece geliştirilmesi gereken unsurlar açıkça belirlenmektedir.

Modelin birbirinden farklı işletme yapılarında ve sektörlerde uygulanması durumunda kriterlerin değerlendirilmesi için geliştirilen alt kriterler tekrar ele alınabilir, değiştirilebilir, çeşitlendirilebilir, böylece spesifik bir model oluşturulabilir. Bu uygulama, hedef işletmeye özel bir analiz yapılmasına ve sonuçların daha nitelikli hale getirilmesine imkan tanımaktadır.

SONUÇ

Günümüz koşullarında, rekabetçi ve sürdürülebilir büyüme hedefli, dinamik işletmelerin bilgi yönetimi yapılarına uygun, bilgi teknolojilerini kullanan, doğru zamanlı, hızlı, çalışanların tecrübeleri, yetenekleri ve öngörülerini gibi kişisel özelliklerinden yararlanan, çevre ile ilişkili, karar vericilerin gereksinimlerinden daha fazla öngörülerini bile şekillendiren, geleceği ortaya koyan, formal ve informal bilgiler üreten muhasebe sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bilge muhasebe modeli, muhasebe bilgi sisteminin böyle bir yapıya kavuşması noktasında, yapılması gereken iyileştirme çalışmaları için işletmelere yol gösterici bir kılavuz olarak kabul edilmelidir.

Bilge muhasebe modeli ile kurumsal bilgelik anlayışının hakim olduğu bilgi yönetimi ve muhasebe bilgi sisteminin gerekliliklerini ortaya koyan bir uygulama önerilmektedir. Önerilen model çok boyutlu bilgi yönetiminin tüm unsurlarını muhasebe bilgi sistemi özeline indirgeyen ve böylece

yönetim muhasebesi alanına farklı bir bakış açısı kazandıran yeni bir çalışmadır. Modelin oluşumunda dayanak gösterilen kavramlar ile modelin unsurları bilgi yönetimi, yönetim muhasebesi ve muhasebe bilgi sistemi alanlarında başlatılacak yeni tartışmalara konu olabilecek nitelikler içermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün Ali E. ve Kırçovalı Sümeyye Y. (2015). "Organizational Wisdom and its Impact on Firm Innovation and Performance". Doğuş Üniversitesi Dergisi. 16 (2) s.193-202
- Akgün Ali İ. (2010). "Üretim Sistemlerinin Gerekli Kıldığı Maliyet Hesaplama Yöntemi Olarak Standart Maliyetler ve Sapma Analizlerinin İncelenmesi". Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (1) s.35- 64
- Akgün Ali İ. ve Kılıç Selçuk (2013). "Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi". Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi. 20 (2) s.21-36.
- Aktan Coşkun C. ve Vural İstiklal, Y. (2005). "Bilgi Çağında Bilginin Yönetimi". Çizgi Kitapevi.(1).
- Alagöz Ali, Ortakarpuz Metehan ve Ceran Mehmet Burak (2013). "Dynamic Capabilities of Enterprises In Accounting Perspective And Evaluation of The Scope of IAS 38 Intangible Assets Standard". Proceedings of Annual Paris Business And Social Science Research Conference, Paris, France, 4 - 5 July.
- Alagöz Ali, Öge Serdar ve Koçyiğit Nezahat (2013). "Muhasebe Bilgi Sistemi ve Karar Destek Sistemleri İlişkininin Yönetmel Karar Alma Faaliyetlerine Etkisi". S.Ü., Sos. Bil. Ens. Dergisi, (30), s.27-40.
- Arsıankaya Seher (2007). "Kurumsal Bilgi Yönetimi Modeli". Sakarya Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Barutçugil İsmet. (2002). "Bilgi Yönetimi". Kariyer Yayıncılık. İstanbul
- Bengşir Türksel K. (1996). "Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim". Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara.
- Bierly Paul.E III., Kessler Eric, H. Ve Christensen Edward, W. (2000). "Organizational Learning, Knowledge and Wisdom". Journal of Organizational Change Management. Vol. 13 No. 6, 2000, s.595-618.
- Bilginoglu Fahir (1988). "Muhasebe Organizasyonu". İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Brackett Michael H. (1999). "Business Intelligence". Value Chain, Dm Review.
- Ceran ve İnal, (2004). "Maliyet Bilgileri Temeline Dayalı Pazarlama Kararları İçin Pazarlama Muhasebesi". Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 22, Ocak-Haziran, s.63-83
- Ceylan Adnan, Kesim Halit & Eren Şule (2005). "Dönüşümcü ve Etkileyici Liderlik ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Araştırma". Yönetim. Vol.16 No.51, s.32-42.
- Chong S. ve Choi Y.S. (2006). "Critical Factors In The Successful Implementation of Knowledge Management", Journal of Knowledge Management Practice. June.
- Coşan Pınar E. ve Gülova Asena A. (2014). "Örgütsel Demokrasi". Yönetim Ve Ekonomi Dergisi.Vol.21 No.2. s.231-248.
- Çakar Nigar, D., Yıldız Sibel ve Dur Serkan (2010). "Bilgi Yönetimi ve Örgütsel Etkinlik İlişkisi: Örgüt Kültürü ve Örgüt Yapısının Temel Etkileri". Ege Akademik Bakış, 10(1), s.71-93
- Çelik Orhan (2007). İşletmelerde Muhasebe Bilgisi Ve Şirket Demokrasisi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Davenport Thomas, De Long David W. ve Beers Michael C. (1998). "Successful Knowledge Management Projects". Sloan Management Review. Vol.: 39. No: 2, s. 43-57.
- Dereköy Feyza ve Kalmış Halis (2013). "Hastanelerde Performans Ölçümünün Muhasebe Bilgi Sistemiyle İlişkilendirilmesi". Muhasebe ve Finans Dergisi. Nisan, s.139-160

Dinç Emin ve Abdioğlu Hasan. (2009). “İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı Ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 12(21) Haziran s.157-184.

Dinçer Ömer (1992). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Timaş Yayınları, İstanbul.

Erçetin Şule (2000). “Lider Sarmalında Vizyon”. Ankara. Nobel Yayıncılık.

Esteves Bruno Miguel Craveiro and Ricardo Miguel Bento Mateus (2004). “Datamining, Understand, Model and Learn”. An Approach The Management of Data Mining Projects. D.M. Review.

Gupta Jatinder N. D. (Ed) (2003). “Creating Knowledge Based Organizations”. Hershey, PA, USA: Idea Group Publishing.

Güleç Fatih M. (2007). “Kurumsal Verilerin Yapay Zekâ Modelleri ile İşlenmesi İçin Modelleme Aracı Alt Yapı Tasarım ve Gerçekleştirimi”. Hacettepe Üniversitesi Fen Bil. Ens, Yüksek Lisans Tezi.

Güleç Hasan K. ve Bülbül Hasan (2004). “Yenilikçilik İşletmeler için Stratejik Rekabet Aracı”. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Gümüştekin Gülten E. (2004). “Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi”. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi. (3-4), s.201-212.

Hays Martin J. (2007). “Dynamics Of Organisational Wisdom”. The Business Renaissance Quarterly. Vol. 2, Is. 4, s.17-35.

Intezarı Ali ve Pauleen David J. (2014). “Management Wisdom in Perspective: Are You Virtuous Enough to Succeed in Volatile Times?”. Bus Ethics. Sayı: 120 s.393-404.

James Peters, Krishnan Ramayya, Padman Rema ve Kaplan David (1998). “Assessing Data Quality In Accounting Information Systems”. Communications of the ACM. V.: 41 Issue 2, s.72-78.

Karacaer Semra ve İbrahimoglu Nurettin (2003). “İşletme Yönetiminde Muhasebe Bilgi Sistemi, İç Kontrol, Verimlilik İlişkisi ve Önemi”. Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi. 21(1), s.211-228.

Karagül Arman A. (2006). “Bilgi Yönetimi Sürecinde Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulamalarının Muhasebe Bilgi Sistemine Etkisi ve Bir Uygulama”. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.

Karakoçak Kemal (2007). “Bilgi Yönetimi Ve Verimliliğe Etkisi: Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulaması”. Ankara Üniversitesi. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi.

Karasar Niyazi (1995). “Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler”. 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık. Ankara.

Kaygısız Esra ve Çağlıyan Vural (2014). “Bilgi Yönetimi ve Örgütsel Bilgelik İlişkisi Üzerine Sektörel Bir Değerlendirme: Metal ve Makine Sanayi Örneği”. S.Ü. Sos. Bil. Ens. Dergisi, Sayı: 31, s.227-240.

Kaynar Yusuf (2010). “Muhasebe Bilgi Sisteminde Üretilen Temel Performans Göstergelerinin (Key Performan Indicators) Karar Verme Süreçlerinde Kullanılması”, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kessler Eric, H. (2006). “Organizational Wisdom: Human, Managerial, and Strategic Implications”. Group and Organization Management. 31-3, s.296-299.

Kuşat Nurdan (2012). “Sürdürülebilir İşletmeler İçin Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları”. Afyon Kocatepe Üniversitesi. IIBF Dergisi. Vol.14, No.2, s.227-242

Lee Jang H., ve Kim Young G. (2001). "A Stage Model Of Organizational Knowledge Management: A Latent Content Analysis". *Expert Systems with Applications*. 20, s.299-311.

Limas M. J. (2004). "Organizational Wisdom: Scale Development and Validity Assessment". The Degree of Doctor of Industrial/Organizational Psychology. University of Tulsa, Doktora Tezi.

Mizrahi Rozi (2011). "Kobilerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 3(2), s.307-312.

Moffet Sandra, Mcadam Rodney ve Parkinson Stephen, (2003). "An Empirical Analysis Of Knowledge Management Applications". *Journal of Knowledge Management*. Vol. 7.No. 3, s.6 -26.

North Klaus, ve Pöschl Alexander, (2003), "Un Test De Inteligencia Para Las Organizaciones, Direccion De Conocimiento: Desarrollo Teorico Y Aplicaciones", Editado Por Ricardo Hernández Mogollón, Ediciones La Coria, Trujillo, s.183-192

Özer Akif (2011). "Bilgi Yolculuğunda Bilgi Çalışanlarının Rolü". *Çimento İşveren Dergisi*. 2(25).

Pinheiro P., Raposo, M. ve Hernández, R. (2010). "Organizational Wisdom in Portuguese Textile Sector Companies". 11th. European Conference On Knowledge Management. Eylül, Portekiz.

Pinheiro P., Raposo, M. ve Hernández, R. (2012). "Measuring Organizational Wisdom Applying An Innovative Model of Analysis". *Management Decision*, 50(23/8), s.1465–1487.

Popadiuk Silvio ve Choo ChunW. (2006). "Innovation an Knowledge Creation: How Are These Concepts Related?". *International Journal of Information Management*. Vol. 26 Issue 4, s.302- 312.

Poston Robin ve Grabski, Severin (2001). "Financial Impacts of Enterprise Resource Planning Implementations". *International Journal of Accounting Information Systems*. 2, s.271-294.

Romney Marshall B. ve Steinhart Paul J. (2000). "Accounting Information Systems". 8th Ed., Prentice Hall Inc., New Jersey.

Rooney David, McKenna Bernard ve Liesch Peter (2010). "Wisdom and Management in the Knowledge Economy", Routledge, New York.

Ryan Sherry D. ve Prybutok Victor R. (2001). "Factors Affecting Knowledge Management Technologies: A Discriminative Approach". *Journal of Computer Information Systems*. Vol.41, No.3, s.31-37.

Sağsan Mustafa (2006). "Bilgi Yönetimi Bakış Açısından Bilgi Süreçleri ve Bir Model Önerisi" UNAK'06, Bilimsel İletişim ve Bilgi Yönetimi Sempozyumu. 12-14 Ekim, Gazi Üniversitesi. Ankara, <http://www.unak.org.tr>.

Scott Findlay, S. ve Estabrooks Carole A, (2006). "Mapping The Organizational Culture Research In Nursing: A Literature Review". *Journal Of Advanced Nursing*.

Smith Michael P. (1976). "Barriers To Organizational Democracy In Public Administration". *Administration & Society*. Vol.8 No.3, s.275-317.

Spiller Chellie, Pio Edwina, Erakovic Ljiljana ve Henare Manuka, (2011). "Wise Up: Creating Organizational Wisdom Through An Ethic of Kaitiakitanga". *Business Ethics*. Sayı: 104, s. 223-235.

Sürmeli Fevzi, Melih Erdoğan, Nurten Erdoğan, Kerim Banar, Ergün Kaya ve Adnan Sevim (1998). "Muhasebe Bilgi Sistemi", Anadolu Üniversitesi Yayınları. No: 963. Eskişehir.

Sürmeli Fevzi, Erdoğan Nurten, Erdoğan Melih, Banar Kerim, Kaya Ergün, Sevim Adnan (2005). "Muhasebe Bilgi Sistemi". Anadolu Üniversitesi.Yayınları. No:1644. Eskişehir.

Thierauf Robert J., (1999). “Knowledge Management Systems For Business”. British Library Cataloguing in Publication Data, USA.

Thierauf Robert J. ve Hoctor James J., (2006). “Optimal Knowledge Management: Wisdom Management System Concepts and Applications”. Idea Group Publishing, USA and UK.

Titiz İsmet ve Çetin Cüneyt. (2000). “Karar Almada Geleneksel Maliyet Yöntemi Yaklaşımında Yaşanan Gelişmeler ve Stratejik Maliyet Yönetimi”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. 5(2), s.121-138.

Turban Efraim (1990). “Decision Support and Expert Systems: Management Support Systems”. 2. Edition. Macmillan Publishing Company. New York.

Tüm Kayahan, (2014). “Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Muhasebeye Yansımaları: Sürdürülebilirlik Muhasebesi”. Akademik Yaklaşımlar Dergisi. Spring-Vol.5 Issue 1, s.58-81.

Willem Annic ve Buelens Marc (2009). “Knowledge Sharing in Inter-Unit Cooperative Episodes: The Impact of Organizational Structure Dimensions”. International Journal Of Information Management. 29, s.151-160.

Yılcı Münevver (2001). “Muhasebe Bilgi Sistemi, İç Kontrol ve Verimlilik Üçgeni”. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi. 3(3), s.37-50.

Yıldırım Ali ve Şimşek Hasan (2003). “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

SENDİKALARA YÖNELİK POLİTİKALARIN BELİRLENMESİNDE SENDİKALARIN ROLÜ VE 6356 SAYILI SENDİKALAR KANUNU¹

Ali ŞAHİN²

Adnan SÖYLEMEZ³

ÖZ

Türkiye’de ilk Sendikalar Kanunu 1947 yılında çıkarılmıştır. Söz konusu yasal düzenleme ile sendikalar iş yaşamında varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. İlk örgütlü sendikalarda bu kanundan sonra kurulmuştur. 1963 yılında toplu iş sözleşmesi hakkı getirilerek işçilerin toplu iş sözleşmesi yapmalarına olanak tanınmıştır. 1980 sonrasında oluşturulan 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar ile sendikaların kuruluşu ve işleyişi ile toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hükümleri ayrı ayrı olarak değerlendirilmiştir. Doksanlı yıllarda kamu görevlilerine sendikal haklar tanınabilmesine yönelik olarak farklı sendikalar faaliyet göstermeye başlamış ancak kamu görevlileri sendikalarının kurulabilmesine yönelik kanun ancak 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Son on yılda yürütülen değişiklik çalışmaları ve sosyal taraflar arasında gerçekleştirilen düzenlemeler sonucu 2821 ve 2822 sayılı yasalar tek bir kanun çatısı altında birleştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu yasaların değişiklik tasarıları ve hazırlanan yeni yasa maddelerinin çalışmaları yapılırken sosyal diyalog mekanizmaları işletilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de sendikalara yönelik politikaların belirlenmesinde ve yasal düzenlemelerin hazırlanıp uygulanmasında sendikaların etkinliği ve rolünü ele almaktır. Bu bağlamda 2012 yılında yürürlüğe giren yeni sendikalar siyasasının hazırlanmasında sendikaların konumu ve rolü ayrıca değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 6356 Sayılı Sendikalar Kanunu, Toplu İş Sözleşmesi, Grev

Jel Kodları:J08, J18

¹Söz konusu çalışma 16-18 Eylül 2015 tarihlerinde Sakarya’da yapılan VI. Kamu Politikaları Çalıştayı’nda “Yeni Sendikalar Siyasasının Hazırlanma Sürecinde Sendikaların Rolü ve Yeni Yasada Sendikaların Kazandıkları/Kaybettikleri” başlıklı sözlü olarak sunulmuş taslak bildirinin düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

²Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü alisahin@selcuk.edu.tr

³Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, soylemez@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 10.07.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 21.08.2017

ABSTRACT

The first Trade Union Law in Turkey was issued in 1947. By law, trade unions have begun to feel their assets in business life. The first organized trade union was established after this law. In 1963, collective bargaining rights were introduced. Laws 2821 and 2822 issued after 1980 separately evaluated the provisions of trade unions and collective bargaining agreements. The amendments carried out in the last decade and the arrangements made between the social partners the resultant laws no. 2821 and 2822 have been rearranged under a single framework of law. Social dialogue mechanisms have been implemented when changes in these laws and drafting of new legislation have been carried out. The main aim of this study is to identify the unionized policies in Turkey and the effectiveness and role of unions in the preparation and implementation of legal regulations. In this context, the position and the role of trade unions in the preparation of the new trade union policy, which took effect in 2012, are also evaluated.

Keywords: Trade Union Law No. 6356, unions, collective bargaining, strike

JEL Codes:J08, J18

GİRİŞ

Ülkemizde Sendikalar Kanunu 1947 yılında çıkarılmıştır. Sözkonusu yasal düzenleme ile sendikalar iş yaşamında varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. 1963 yılında toplu iş sözleşmesi hakkı getirilmiştir. 1980 sonrasında oluşturulan 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar sendikalar ve toplu iş sözleşmesi hükümlerini ayrı ayrı olarak değerlendirmiştir. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş İlişkileri Grev ve Lokavt Kanunu ile iki ayrı yasa halinde düzenlenmiş olan sendikal mevzuat, son 10 yılda yürütölen değişiklik çalışmalarını ve sosyal taraflar arasında gerçekleştirilen düzenlemeler sonucu tamamlanıp, tek bir kanun çatısı altında birleştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu yasaların değişiklik taslakları ve hazırlanan yeni yasa maddelerinin çalışmaları yapılırken sosyal diyalog mekanizmaları işletilmiş, ancak daha sonra gerek alt komisyonlarda gerekse ilgili Bakanlık tarafından yapılan değişiklikler sendikalar ve konfederasyonlar tarafından olumlu bulunmamıştır. Üçlü Danışma Kurulu 2011 yılı içinde yedi kere toplanmış, Bakanlık bürokratları ve sosyal tarafların uzmanları ile çok sayıda teknik komite çalışmaları yapılmış ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de sendikalara yönelik politikaların belirlenmesinde ve yasal düzenlemelerin hazırlanıp uygulanmasında sendikaların etkinliği ve rolünü ele almaktır. Bu bağlamda 2012 yılında yürürlüğe giren yeni sendikalar siyasasının hazırlanmasında sendikaların konumu ve rolü ayrıca değerlendirilmektedir. TBMM’ne “Toplu İş İlişkileri Kanun Tasarısı” olarak hazırlanan yasa teklifi, TBMM’de “6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu” adını alarak üçlü diyalog mekanizması yoluyla kararların alınmasından sonra Parlamento’dan geçerek yasalaşmıştır. Yasa, yöntem olarak, sendikal haklar ile toplu sözleşme düzenini tek bir yasa altında birleştirmiştir

1. TÜRKİYE’DE SENDİKAL GELİŞME

Sendikalaşma Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan bir olgudur. Tophane fabrikası işçilerinin kurduğu “Osmanlı Amele Cemiyeti” Osmanlı döneminin ilk sendikal hareketi olarak kabul edilmektedir. II. Meşrutiyet yıllarında pek çok sendika kurulmasına karşın 1908 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanun-u Muvakkati ile kamuya yönelik işlerde sendikalaşma yasağı getirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde sanayileşme çabaları sendikal hareketlere hız kazandırmıştır. Devlet eliyle oluşturulan sanayi işletmeleri sayesinde işçi sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir.

1936 yılında ilk İş Kanunu çıkartılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında “çok partili” hayata geçilmiş ve bunun yansımaları olarak 1945-46 yıllarında Çalışma Bakanlığı, İş Bulma Kurumu ve İşçi Sigortaları Kurumu oluşturulmuştur.

1947 yılında Sendikalar kanunu ile ilk kez yasal zeminde sendikalar kurularak faaliyet gösterme çabasına girmişlerdir. Toplu sözleşme ve grev hakkı vaadini yerine getirmeyen siyasi iktidara karşı işçi sendikaları, 1952 yılında birleşerek Türk-İş’i kurmuştur. O dönemin istatistiklerine

baktığımızda, 1948’de 73 olan sendika sayısı 1952’de 248’e; 52 bin olan sendikalı işçi sayısı ise 130 bine ulaşmıştır.

1961 Anayasasında ilk kez “grev hakkına” yer verilmiştir. 1963 Kavel grevinde⁴, grev hakkının Anayasada bulunması yeterli görülmemiş, grev hakkı ile ilgili uygulama ve koşullarını belirtecek bir “Grev Kanunu” gereksinimi ortaya çıkmıştır.

Yaklaşık 100 gün süren olaylar sonunda, hükümet 1961 Anayasası’nın 47 nci maddesi gereği çıkarılması gereken ancak iş çevrelerinin baskısıyla çekmeceye bekletilen kanunlar Meclis’e gönderilmiştir.

Bu çerçevede, 274 Sayılı yeni bir “Sendikalar Kanunu” ile 275 sayılı “Toplu Sözleşme Grev Yasası” çıkartılmış olup kamu görevlileri bu yasaların kapsamına alınmamışlardır.

13 Şubat 1967 tarihinde, Türk Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Gıda-İş ve Zonguldak Maden İşçileri Sendikaları DİSK’i kurmuşlardır. 1976 yılında ise HAK-İŞ konfederasyonu kurulmuştur. Yaygın ve uzun süreli kitlesel grevlerle 1980'lere gelinmiştir.

1983 yılında çıkarılan 2821 ve 2822 sayılı yasalar ise en son çıkarılan 6356 sayılı yasanın yürürlüğe girmesine kadar yürürlükte kalmıştır.

2.6356 SAYILI SENDİKALAR KANUNU

Yasanın hazırlanış nedenleri ulusal ve uluslararası gerekçe olarak ikiye ayrılmıştır. Ulusal gerekçenin en önemli noktası, 2010 yılında T.C. Anayasası’nda yapılan değişikliklere uyum sağlamaktır. İkincisi ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile Avrupa Birliği’nin yıllardan beri 2821 ve 2822 sayılı Yasalara yönelttikleri eleştirilerin karşılanması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin onayladığı sözleşme hükümlerine ters düşen yasal düzenlemeleri ayıklamaktır.

Ulusal ve uluslararası gerekçeleri daha da detaylandırarak olursak; aşağıdaki gibi somutlaştırmak mümkündür.

İşçi kesiminin ve sendikaların daha önceki Kanunlarda gördüğü olumsuzlukları gidermek ulusal gerekçelerin temelini oluşturmaktadır. Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir. şu şekilde sıralanabilir (Önsal, 2013: 5):

- Sendika kurulmasının zorluğu,
- Sendika kurucusu ve yöneticisi olabilmenin koşulları,
- İşyeri ve meslek esasına göre sendika kurma yasağı,

⁴Türkiye Maden-İş Sendikası üyesi işçiler 1963 yılının ilk aylarında Kavel Kablo Fabrikası'nda 36 gün süren bir grev yaptılar. Bu grev ile 1961 Anayasası'nın işçilere tanıdığı grev hakkının nasıl kullanılacağına ilişkin yasal düzenleme olmadan, üstelik İş Yasası'nda grev yasağı sürerken yapılmış “kanunsuz” bir grev olmasıdır. 36 gün boyunca süren kablo fabrikasında yaşanan grev, dönemin önemli sosyal olaylarından biri olmuş ve bu grev üzerinden grev hakkını sınırlamak için çaba harcayan işverenlerin tutumu; grev yasası görüşülürken konunun Meclis'te önergelere konu olması; grevle ilgili yasaya özel hüküm konması; grev uygulaması sırasında sendikalar arasında yaşanan görüş ayrılıkları gibi pek çok gelişme Kavel grevini kayda değer kılmıştır (Aydın,2010).

- Sendikaların sendika dışı denetimeaık olması,
- Sendikal faaliyetlere getirilen yasal sınırlamalar,
- Üyeliğın noter yoluyla yapılması neticesinde sendikal örgütlenmenin zorlaşması,
- Toplu iş sözleşmelerinde işveren itirazlarının uzun zaman alması,
- Toplu iş sözleşmesi yetkisi alabilmek için uzun bir sürecin beklenmesi,
- Etkisiz ve zorunlu bir uzlaştırma yolunun olması,
- Menfaat grevi dışındaki grevlere getirilen yasaklar,
- Birçok işyeri ve işte grevin yasak olması, sendikalara siyaset yasağı getirilmesi, toplu iş sözleşmesi türlerinin kısıtlı olması,

6356 sayılı yasanın ulusal gerekçeleri ve öncekiş hukuki düzenlemelerin getirdiğı sıkıntılara ilave olarak konunun bir de uluslararası boyutu olduğu vurgulanmıştır. Yeni yasal düzenlemenin uluslararası gerekçesinin altında aslında Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşme ve yasal düzenlemeler yer almaktadır. Bunlar;

Uluslararası alışma Örgütü (ILO)'nun 87 sayılı "Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin Sözleşme" ve 98 sayılı "Teşkilatlanma ve Kolektif Müzakere Hakkı Prensiplerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşme"dir.⁵ Bu sözleşmeler şunları önermektedir:

- Sendikal örgütlenme önündeki engellerinkaldırılması
- Örgütlenmenin her düzeydeolabilmesi,
- Uluslararası kuruluşlara üyeolunabilmesi,
- Devletin müdahaleci olmak yerine düzenleyiciolması.

98 sayılı Sözleşmenin amacı, Devletin; tarafların serbest ve gönüllü toplu pazarlığa teşvik edilmesini sağlamak ve bu alana müdahil olmamasıdır. Bu iki temel sözleşme, ülkemizde de onaylanmıştır. Ancak onaylandıktan sonra sözleşmelerin gerekleri yerine getirilememiştir.⁶

Avrupa Birliğı açısından baktığımızda ise "İstihdam ve Sosyal Politika" başlıklı 19. Faslın açılış ölçütlerinden biri sözleşmelere tam uyumun sağlanmasıdır. Bunlardan ilki, sendikal hakların Avrupa Birliğı standartları ve ilgili Uluslararası alışma Örgütü Konvansiyonları ile uyumlu olmasının (özellikle örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakkı açısından) sağlanmasıdır. Bu amaca hizmet etmek üzere, Türkiye'nin mevcut kısıtlamaları ortadan kaldırması ve kamu ve özel sektörü de kapsamak

⁵Bu sözleşme, ILO'nun temel haklara ilişkin 8 sözleşmesinden biridir. ILO tarafından 18 Haziran 1949 tarihinde kabul edilen bu sözleşme 8 Ağustos 1951 tarihinde TBMM de kabul edilmiş ve 14 Ağustos 1951 tarih ve 7884 sayı ile Resmi Gazete'deyayınlanmıştır.

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.(Sur, 2013)

üzere bu alanda tamamen gözden geçirilmiş bir mevzuatı kabul etmesi beklenmektedir. Müzakere ikinci açılış ölçütü ise, tüm işgücünün yararı için, bu faslın kapsamındaki alanlarda yer alan AB müktesebatının aşamalı olarak iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürütülmesini içeren bir eylem planının Avrupa Komisyonuna sunulmasıdır.

2.1 6356 Sayılı Yasada Sendikaların Rolü

Sendikalar Kanunu 1983, 1988, 1995, 1997, 1999, 2002 yılları arasında, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu da 1986, dört defa değişiklik geçirmiştir. Ancak işçi kesiminin şikâyetleri aynen devam etmiştir. Bu değişiklikler öncesi tartışma ve çalışmalar yapıldığı gibi diğer zamanlarda da tartışmalar devam etmiştir. İşçi, işveren ve hükümet arasında yürütülen son çalışmalar, taraflar arasında görece bir mutabakatla sonuçlanmıştır. Hazırlanan taslak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından Başbakanlığa gönderilmiş, Başbakanlıktan da kanun tasarısı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk edilmiştir. Ancak Tasarı, Bakanlıktan Başbakanlığa, Başbakanlıktan da Meclise sevk edilirken işçi ve işveren taraflarının bilgisi dışında değişikliğe uğramıştır. Tasarı; Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu ve Alt Komisyon çalışmalarında da değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler de işçi kesiminin istekleri doğrultusunda olmamıştır. Tasarı, görüşülme sırasında yer almış ancak nedense görüşülememiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tatile girmiştir. Tasarı, tatil sonrası temel kanun, kabul edilerek üçe bölünmüş, birinci bölümün 03 Ekim 2012 tarihinde başlayan görüşmeleri 11 Ekim 2012 tarihinde tamamlanmıştır. Türk-İş, aynı gün gazetelere verdiği ilanlar ile tasarının görüşülmesi sürecinde verilen önergelerle yapılan/yapılacak değişikliklerden topluluğunun duyduğu huzursuzluk ve endişeyi kamuoyu ile paylaşmış ve Milletvekillerini uyarmıştır. 17 Ekim 2012 de taleplerini, Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen siyasi partilerin Grup Başkan Vekillerine gönderdiği mektuplar ile dile getirmiştir. Ancak iktidar partisi, kendi önergeleri dışında verilen önergeleri reddederek tasarı üzerindeki görüşmeleri bir gün sonra tamamlamıştır. Türk-İş ertesi gün Cumhurbaşkanı'na yazdığı mektupla kanunun yeniden görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iadesini talep etmiştir. Cumhurbaşkanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Türk-İş Başkanı ve Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile görüşmelerde bulunmuş, veto umudunu artırmış; ancak nihai olarak Kanunu onaylamıştır. Kanun, 07 Kasım 2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Önsal,2012).

6356 sayılı 'Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu', adından da anlaşılacağı üzere 2821 sayılı 'Sendikalar Kanunu' ve 2822 sayılı 'Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'ndaki hükümleri tek bir kanun içinde toplamış, ancak bu kanunların temel felsefesinde önemli bir değişiklik gerçekleştirilmemiştir. Öne çıkan hususlar olarak toplu iş sözleşmesi yapma yetki koşullarında değişiklik, sendikal güvenceler, teknolojik gelişmelerle uyumlu olarak elektronik ortamda üyelik ya da bildirim yapma olanağı tanınması ve belge toplamak yerine beyana dayanan bildirimlerin kabul

edilmesi sayılabilir(Caniklioğlu, 2013:63).

2.2 6356 Sayılı Yasa ile Sendikal Kazanımlar

Yeni Kanun; dilini güncellemeye çalışmıştır. Hürriyet-zgrlk, ikametgh- yerleşim yeri, husus-konu, tespit edilmiş-belirlenmiş, ibraz-göstermek, seri muhakeme-basit yargılama, talep-başvuru, rıza-izin, münhasır kalmak-sınırlı olmak vb. gibi. İkincisi, kanun metninin kısalımış olmasındır. nc olarak, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunundaki tüm tüzükler yönetmelik haline getirilmiştir. İşkolları, aidatın tahsiline ilişkin usul ve esaslar, sendikaların tutacakları defter ve kayıtlar, yetki tespiti ile ilgili usul ve esaslar, grev oylamasına ilişkin usul ve esaslar, hakeme ve resmi arabulucuya başvurma, sicil tutulmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikler ile düzenlenecektir. Bu değişiklik, idarenin bütün bu konuları bildiği gibi yapabilme yetkisini elinde tutmak arzusunu ve yargı denetiminden kaındığınıgstermektedir. Dördüncüsü, sendika tüzüklerini ne çıkarmasıdır. Beşincisi yasakları azaltma çabasıdır (nsal, 2013: 7).

Ayrıca bu yasa ile işkolu sayısında azalmaya gidilmiş; kapatma davası konusu yeniden ele alınmış, sendika kurucusu olma şartı ile ilgili düzenleme yapılmış, sendika yeliği süreci ve üyelik yaşı gibi birçok konularda eski kanundan ayrı farklı düzenlemelere gidilmiştir. Söz konusu değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:

- İşkolu sayısı 28'den 20'ye düşürülmüştür.
- Sendika kuruluşuyla ilgili eksikliklerde, Valiliklerce doğrudan kapatma davası açmak yerine süre verilerek dzeltmeistenecektir.
- Sendika kurucusu olmak için 'işçi' olmak yeterli sayılacak; Türkçe okur-yazar olmak ve aynı işkolunda çalışıyor olmak şartları aranmayacaktır.
- Sendika üyeliğinde noter şartı kaldırılmış ve yelikler E-Devlet üzerinden yapılacaktır. (Uygulama Yasanın yürürlük tarihinden 1 yıl sonrabaslamıştır.)
- Sendikaya yelik yaşı 15'e indirilmiştir.
- Aynı işkolunda ve aynı işyerinde birden fazla sendikaya üyelik yasağı korunurken; farklı işyerlerinde farklı sendikalara üyelik mümkün hale gelmiştir.
- Sendikalar, 'yelik' ve 'dayanışma' aidatlarını eşitleyebileceklerdir.
- İşkolu itirazları, Toplu İş Sözleşmesi için 'bekletici sebep' sayılmayacaktır.
- Sendika işyeri temsilcilerinin gvencelerinde iyileştirmeler yapılmış olup sendika ve şubenin amatör yönetim kurulu yeleri de güvencelerden yararlanabileceklerdir.
- Sendikalara, yeminli mal müşavirlerden denetim raporu alma zorunluluğu getirilmiştir.
- Hava Taşımacılık İşkolundaki grev yasağıkaldırılmıştır.
- Yüksek Hakem Kurulu'na, Türk-İş'in yanında Hak-İş ve DİSK temsilcilerine de kendi

konfederasyonları ile ilgili uyuşmazlıklarda katılabilme izni verilmiştir.

- Tüm işkollarındaki sendikalar için işkolu yetki barajı yüzde 3 olarak benimsenmiştir. Ancak Ekonomik ve Sosyal Konsey üyesi konfederasyonlara bağlı sendikalar; 3.5 yıl süreyle yüzde 1 ve sonraki 2 yıl boyunca yüzde 2 ve sonrasında yüzde 3'lük baraja tabi olacaklardır. 2009 Temmuz istatistiklerinden sonra kurulan ve 15 Eylül'e kadar eski üye olan sendikalar Ocak istatistiğine kadarişkolu barajından muafiyet için % 0benimsenmiştir.
- İşyeri yetki barajı yüzde 50+1 olarak aynen korunurken, daha önce yüzde 50+1 olan işletme yetki barajı yüzde 40'a indirilmiş olup iki sendikanın aynı anda yüzde 40'ı aşması durumunda, en fazla üyeye sahip sendika yetkili olacaktır.
- Grev gözcüleri için barınak ve çadır yasağı kaldırılmıştır.

Yukarıda vurgulanan yeni düzenlemeler dışında sendikalar açısından kaybediln ve değişmeyen noktalar da sözkonusudur.

Yasada yer alan Bakanlık yetkileri olabildiğince korunmuş, sendikal güvence yeterince sağlanmamış, çift barajlı toplu pazarlık yetkisi muhafaza edilmiş, toplu iş sözleşmelerinin düzeyi ve içeriği sınırlandırılmış, bankacılık gibi grev yasağı kapsamında olmaması gereken iş ve işyerleri grev yasağı kapsamında tutulmuş, grev oylamasında oylamaya katılanların çoğunluğunun kararı esas alınmış, grevdeki işçilerin yerine işçi alan işverenlere para cezası hükmü getirilerek grevi adeta işlevsiz kılmak esas alınmıştır. Bu ve buna benzer düzenlemeler nedeniyle yeni kanunun işçileri koruma, eşitliği sağlama, adaleti tesis etme gibi sosyal politika hedeflerinin hayata geçirilme olasılığı oldukça düşüktür(Yorgun, 2013:377).

Yasanın tanımladığı grev, eski yasanın tekrarı niteliğinde olup menfaat grevi dışında yapılacak grevler ağır parasal yaptırımlara bağlanmakta ve ayrıca bu tür "kanunsuz" grevlere katılan işçilerin iş sözleşmelerinin tazminatsız feshedilmesi öngörülmektedir. Bu düzenleme de eski yasanın tekrarı niteliğindedir (Çelik,2013).

SONUÇ

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu hak ve özgürlükleri genişletici bazı değişiklikler getirmiştir. Bunlar arasında, örneğin, sendika yöneticiliği ve temsilciliği güvencelerinin güçlendirilmesi, toplu pazarlığa yetki koşullarının biçimsel açıdan göreceli olarak hafifletilmesi, grev kararının alınıp uygulanmasının sadeleştirilmesi, bazı grev yasaklarının kaldırılması ve hapis cezaları yerine idarî para cezalarının getirilmesi zikredilebilir (Sur, 2013: 317).

Buna karşılık, hukukumuzda toplu iş ilişkilerinin temel taşlarını oluşturan ilkeler muhafaza edilmektedir: Tek sendikaya üyelik, bir işyerinde tek toplu iş sözleşmesi düzeni, grevin sadece toplu iş sözleşmeleri yapılması esnasında bir pazarlık aracı olarak kabul edilmesi gibi geleneksel esasların

korunması ile genellikle temkinli bir yasanın ortaya çıktığı söylenebilir (Sur, 2013: 353).

Yasama organı 6356 sayılı Kanun ile endüstriyel ilişkiler sistemimizde köklü ve temel bir dönüşüm yapmayı değil, 30 yıllık uygulamada ortaya çıkan sorunlara çözüm getirmeyi ve uluslararası eleştirileri giderecek düzenlemeler yapmayı amaçlamıştır. Bu amaçlar kısmen gerçekleştirmiştir; ancak yukarıda ilgili paragraflarda görüldüğü gibi bazı belirsizlikler kadar aykırılık ve olumsuzluklara da yol açmıştır (Dereli, 2013: 63).

Yeni Kanun, bütün bu çabalarına karşın eski yasaların izlerini tam olarak silememiştir. Yasa hazırlanırken sendikalar ve sivil toplum örgütlerinin taleplerini dikkate alarak bir tasarı ortaya çıkmışken gerek alt komisyonlar safhasında gerekse genel kurul görüşmelerinde daha hükümetin isteklerine yakın bir yasa oluşturulmuştur. Bu sebeple sendikal istatistiklerin açıklanmasından grev yasalarına kadar birçok konuda sendika örgütlerinin itirazları devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Z. (2010). *Kavel 1963 "kanunsuz" bir grevin öyküsü*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Caniklioğlu, N. (2013). Kanunun genel tanıtımı, sendikaların yapılanması, e-devlet sistemi üzerinden üyelik ve işkolları sisteminde değişiklik. *Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Bilgilendirme Semineri*, Türkiye İşveren Ankara: Sendikaları Konfederasyonu 30 Ağustos 2013 Yayın No: 332, s. 63-96.
- Çelik, A. (1999). Dünden bugüne sendikal hareket sorunlar, arayışlar, çözümler. *Eğitim-Sen Bülteni*, Ekim, s. 95-117.
- Çelik, A. (2012). Yeni sendikalar yasası ne getiriyor, ne götürüyor?. T24, 9 Kasım 2012, <http://t24.com.tr/yazarlar/aziz-celik/yeni-sendikalar-yasasi-ne-getiriyor-ne-goturuyor,5858>, (Erişim Tarihi:08.09.2015).
- Dereli, T. (2013). 6356 sayılı yeni sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu: Genel bir değerlendirme, *Çalışma ve Toplum*, 1, s.41-64
- Hür, A. (2014). Kavel, Paşabahçe ve 15-16 Haziran direnişleri. *Radikal Gazetesi*, 29.06.2014, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/kavel-pasabahce-ve-15-16-haziran-direnisleri-1199240>, (Erişim Tarihi: 07.09.2015).
- Önsal, N. (2013). *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu üzerine notlar*. Ankara: 1. Türk Metal Sendikası Yayınları.
- Önsal, N. (2015). Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda baraj düzenlemesi. <http://www.toprakisveren.org.tr/2012-96-nacionsal.pdf>, (Erişim Tarihi: 09/09/2015).
- Sayın, A. K. (2013). *Kanunun genel tanıtımı, sendikaların yapılanması, e-devlet sistemi üzerinden üyelik ve işkolları sisteminde değişiklik*. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Bilgilendirme Semineri, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No: 332, s. 19-31.
- Sur, M (2013). Uluslararası Normlar Ve 6356 Sayılı Kanunun Toplu İş Sözleşmeleri Ve Grev Hakkındaki Hükümleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Özel S., 2013, s.255-278 (Basım Yılı: 2014)
- Sur, M. (2013). 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun uluslararası normlar açısından değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4, s.317-356,.
- Tokel, M. (2012). Toplu iş hukukunda yeni bir düzenleme (31.01.2012 Tarihli Kanun Tasarısı), *Sicil İş Hukuku Dergisi*, MESS, ss.159-177.
- Yorgun, S. (2013). Sosyal politika açısından 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, *Çalışma ve Toplum*, 4, s.357-380.

SATIN ALMA KARARLARINDA TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ VE MENŞE ÜLKE ETKİSİ: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ'NDE BİR UYGULAMA

Esen ŞAHİN¹
Tuğçe SANCI²

ÖZ

Küreselleşme ile birlikte dünya tek ve büyük bir pazara dönüşürken, bu dönüşüm tüketici eğilimlerini ve beklentilerini değiştirmiştir. İşletmeler bu değişimi kontrol altına almak ve ayak uydurabilmek için tüketici beklentilerini ve eğilimlerini takip etmek zorundadır. Bunun için tüketicilerin satın alma davranışında hangi faktörlerin etkili olduğunu tespit etmek önem arz etmektedir. Bu faktörler arasında yer alan tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke kavramı araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Menşe ülke etkisi bir ürünün ait olduğu ülkenin tüketici gözünde oluşturduğu olumlu ya da olumsuz etkidir. Tüketici etnosentrizmi ise milliyetçilik, vatanseverlik gibi duygulardan dolayı tüketicinin kendi ülke ürünlerini tercih etmesi ve yabancı ülke ürünlerinin alınmasını doğru bulmamasıdır. Çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerle, Türkiye Cumhuriyeti uyruğuna sahip öğrencilerin satın alma davranışlarında tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisi seçilen örnekleme test ve mukayese edilmiştir. Çalışma bulguları, yabancı uyruklu öğrencilerle Türkiye Cumhuriyeti uyruğuna sahip öğrencilerin etnosentrizm düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu gösterirken menşe ülke etkisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermiştir. Çalışmanın diğer bir incelenen konusu, menşe ülke etkisi ve tüketici etnosentrizmi düzeyinin tüketicilerin yerli gıda ürünleri tercihindeki etkisidir. Bu incelemeye yönelik bulgulara göre tüketicilerin gıda ürünlerini tercihinde tüketici etnosentrizm düzeyinin etkisi mevcutken menşe ülke etkisi mevcut değildir. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların literatüre ve işletmelerin pazarlama faaliyetleri kapsamında alacakları kararlara ve oluşturacakları stratejilere katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Menşe Ülke Etkisi, Tüketici Etnosentrizmi, Satın Alma Kararı
Jel Kodu: M31

¹ Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, eboztas@selcuk.edu.tr

² Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü, tugcesanci@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 03.07.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 23.08.2017

**CONSUMER ETHNOCENTRISM AND COUNTRY OF ORIGIN EFFECT ON
PURCHASING DECISION: AN APPLICATION IN SELCUK UNIVERSITY FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

ABSTRACT

While the world transformed into a single and large market with globalization, this transformation changed consumer trends and expectations. Businesses have to follow consumer trends and expectation for keeping under control and keeping up to this change. Therefore, It is important to determine which factors are influential in consumers' purchasing behavior. Among these factors consumer ethnocentrism and country of origin effect concepts are the subject of this study. Country of Origin effect is the positive or negative effect about product's country on the consumer's eye. Consumer ethnocentrism is a concept that refer to consumer who prefer own country's product because of emotion such as nationalism and patriotism. This concept also describes consumer's thinking that purchasing products in foreign countries is immoral. In this study, consumer ethnocentrism and the country of origin effect on purchasing behaviors of students having foreign nationality and Turkish nationality tested and compared with the chosen sample. Study findings revealed that there are statistically significant differences between consumer ethnocentrism level of foreign nationality and Turkish nationality but there are not statistically significant differences in country of origin effect between these groups. Another subject of study is the country of origin effect and the level of consumer ethnocentrism on the consumers' preference for domestic food product. According to the findings, consumer ethnocentrism level affect consumers' preference of food products but there is no effect on country of origin. It is aimed that the findings obtained from this study will contribute to literature and at the same time contribute the decisions that will be taken by the businesses for marketing and the strategies that they will create.

Keywords: Country of Origin Effect, Consumer Ethnosentrism, Purchase Decision
JELCode: M31

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin etkisiyle ticari sınırların kalkması ve ekonomik alanda serbestleşme birçok işletmenin dış piyasalara olan ilgisini artırmıştır. Günümüzde işletmeler yeni ve farklı piyasalara yeni markalarla girmekte bu durum da tüketicilerin birçok markaya, çeşitli mal ve hizmete ulaşabilme sonucunu doğurmaktadır. Teknolojide, iletişimde ve küreselleşen dünyadaki değişimler sadece mal ve hizmet çeşitliliğini arttırmamış aynı zamanda rekabeti öylesine derinleştirmiştir ki, bir zamanlar üreticide olan güç tüketicinin kontrolüne kaymıştır (İslamoğlu ve Altunışık, 2008). Dünya tek ve büyük bir pazara dönüşürken, bu dönüşüm tüketici eğilimlerini ve beklentilerini de değiştirmiştir. Pazarlamanın temeli müşteri memnuniyeti ve müşteri tatmini üzerine inşa edilmektedir.

Emtialaşmanın etkisinin her geçen gün arttığı pazar ortamlarında, farklılaşmak isteyen işletmelerin, tüketicilerin dikkatlerini çekebilmek için satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerin farkında olarak, bunlara yönelik pazarlama stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir. Bu çalışmanın iki temel yapıtaşı olan tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisi, tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerdendir. Farklı ülkelerde faaliyet göstermek isteyen işletmeler, bu faktörlerin engeli ya da olumlu etkileri ile karşılaşabilmektedir. Etnosentrik tüketiciler yabancı ülke mal ve hizmetlerini kendi ülkeleri için bir tehdit unsuru olarak algılayabilmekte ve bu durumu satın alma davranışlarına yansıtabilmektedirler (Shankarmahesh, 2006). Satın alma davranışını etkileyen diğer bir etmen ise menşe ülke kavramıdır. Mal ve hizmeti üreten firmanın milliyetini temsil eden menşe ülke kavramının tüketici satın alma kararları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi mevcuttur. Alman ürünlerinin kaliteli olarak algılanırken, Çin menşeli ürünlerin kaliteli olmadığına dair yargının mevcut olması menşe ülke etkisinin bilinen bir örneğidir. Tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke kavramları işletmeler için stratejik bir araç olarak kullanılabilir. Bu nedenle çalışmanın işletmelere; pazarlama stratejileri ve kararlarında katkı sağlaması öngörülmektedir.

Yapılan bu çalışmada tüketici davranışları boyutuyla menşe ülke etkisinin ve tüketici etnosentrizmin kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Uygulama kısmında; üniversite öğrencilerinin etnosentrik yaklaşımlarının ve menşe ülke etkisinin satın alma kararlarında uyruklarına göre farklılık gösterip göstermediği ve bu iki unsurun katılımcıların yerli gıda ürünleri tercihinde ne derece etkili olduklarıyla ilgili bulgular, araştırma yöntemleri ve analiz sonuçları açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise analiz sonuçlarına ait yorumlarına ve önerilere yer verilmiştir.

1. LİTERATÜR BİLGİSİ

Çalışmanın bu kısmında tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisi kavramlarının tanımlarına yer verilmiş ve literatürdeki yerinden bahsedilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde 1960'dan günümüze kadar tüketici etnosentrizminin ve menşe ülke etkisinin birçok ülke de, farklı bölgelerde ve farklı örneklemeler üzerinde incelendiği tespit edilmiştir.

1.1. Etnosentrizm Kavramı ve Tüketici Etnosentrizmi

Etnosentrizm, merkez ve ırk anlamına gelen yunanca “kentron” ve “ethnos” kelimelerin birleşimi ile meydana gelmiş bir kavramdır (Özçelik ve Torlak, 2011). İlk kez Amerikan Sosyolog William Graham Sumner 1906’da etnosentrizm kavramından bahsetmiş ve bu kavramı sosyoloji alanına kazandırmıştır (Çutura, 2006). Amerikan Sosyolog William Graham Sumner, kişilerin ait oldukları grubu, birçok oluşumun merkezi gibi gördükleri tezini savunmaktadır (Özkalp, 2002). Sosyal kimlik kuramı incelendiğinde, bireylerin; üyesi oldukları grupları dikkate alarak kendilerini ve diğer insanları değerlendirip sınıflandırdıkları sonucuna ulaşılır. Etnik özellikler sınıflandırmanın temellerinden biridir (Tajfel, 1982). Diğer bir ifadeyle oluşumu sosyal kimlik kuramı temeline dayalı olan etnosentrizm, grupların etnik özelliklerine göre kendilerini konumlandırmaları ve kültürlerini tarafsız olarak değerlendirememeleridir.

İnsanları milletlerine ve etnik kökenlerine göre kategorik olarak ayırma sürecini basitleştiren bu sosyolojik ve psikolojik yapı, iç ve dış grupların tutumunu incelemek için kullanılmıştır (Tajfel, 1969). İç grup, bireylerin kendilerini duygusal anlamda bağlı olduğunu hissettiği grup anlamına gelirken dış grup ise, iç grubun dışında kalan bireylerin kendilerini dahil olarak gördüğü diğer gruplardır (Asil ve Kaya, 2013). Genellikle, etnosentrik bireyler iç grupları hakkında daha güçlü ve pozitif düşüncelere sahipken, dış grupların yaptıklarının etik olmadığını, geleneklerinin tuhaf olduğunu ve fikirlerinin yetersiz olduğunu düşünmektedirler (Ray ve Lovejoy, 1986).

Genetik yapı ve ailelerle, kişilerle, televizyonla, kitaplarla, okulla edinilen tecrübeler etnosentrik eğilimin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Yoo ve Donthu, 2005). Başka bir deyişle, bireylerde etnosentrik eğilimler sosyalleşmenin bir sonucu olarak oluşmakta ve bireyin bulunduğu sosyal çevreden aldığı deneyimlerle pekişmektedir (Kwak, Jaju ve Larsen, 2006). Etnosentrik bir birey, güçlü bir şekilde kendi kültürünün geleneklerini, simgelerini, ürünlerini ve hizmetlerini desteklerken diğer kültürlerin bu yapılarını küçük görür ve tasvip etmez. Etnosentrizm, grup üyelerinin uyumlu olmasından dolayı toplumsal birliğin sağlanması açısından yararlıdır. Fakat aynı zamanda grupların hoşgörüsüz olmalarına ve kendilerini üstün görmelerine de neden olabilmekte ve farklı kültürleri küçümsemelerine yol açabilmektedir (Shimp, 1984). Hofstede (2001)’e göre etnosentrizm, bir grubun özelliklerinin diğerlerinden üstün olduğunu düşünme eğilimidir. Etnosentrik eğilimlerin başlangıçta algılanması zor olsa da grupların veya bireylerin diğer kültürlere bakış açıları ile tespit edilmesi kolaylaşır (Hofstede, 2001).

Sosyolojide yer alan etnosentrizm kavramı, Shimp (1984) ve Shimp ve Sharma (1987) tarafından tüketici davranışlarını açıklamak için pazarlama yazınına “tüketici etnosentrizmi” adı altında uyarlanmıştır. Tüketici etnosentrizmi, tüketicilerin başka ülkelere ait ürünleri ve hizmetleri satın alma aşamasında bu eylemin etik ve uygun olup olmadığı ile ilgili düşünceleri, inançları ve değerleri olarak tanımlanmıştır (Balabanis vd., 2002). Tüketici etnosentrik eğilimi üç temel gerekçeye dayanır. Bu

gerekçelerden; **birincisi**, bireyin yabancı mal ve hizmet satın aldığı zaman ülke ekonomisine zarar vereceği korkusudur. **ikincisi**, tüketicinin yabancı mal ve hizmet satın almayı etik ve ahlaki bulmamasıdır. **üçüncüsü ise**, tüketicinin yabancı mal ve hizmete karşı sahip olduğu önyargıdır (Sharma vd., 1995).

Bawa (2004)'e göre tüketici etnosentrizmi, yabancı ülke ürünlerini ve hizmetlerini satın almanın ahlaki bir davranış olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Han ve Terpstra (1988)'a göre, vatanseverlik ve milliyetçilik unsurlarından dolayı tüketiciler ait oldukları ülkenin ürünlerine ve hizmetlerine karşı olumlu bir tutum sergilerken yabancı ülke ürünlerine karşı olumsuz tutumlara sahiptirler. Dolayısıyla, tüketici etnosentrizmi kişilerin vatanına olan sevgisinden kaynaklı olarak yabancı ürünlerin ve hizmetlerin ülkenin ekonomisine zarar vereceği endişesini de ortaya çıkmaktadır (Yelkur vd., 2006). Bu endişe nedeniyle, tüketiciler yabancı ülke ürünlerini ve hizmetlerini satın almamakta ve toplumundaki diğer üyelerin de satın almamaları için üzerlerinde baskı kurmaktadırlar. Özetle tüketici etnosentrizmi, entrosentrizmin ekonomik versiyonudur (Yoo ve Donthu, 2005). Kısaca ekonomi alanında yapılan milliyetçilik şeklinde tanımlanabilir (Morello, 1984).

Etnosentrik tüketiciler, yabancı ülke ürünlerini ve hizmetlerini kalite ve değer açısından küçümsemekte, kendi ülke ürünlerini ve hizmetlerini ise kaliteli ve değerli görmektedir (Watson ve Wright, 2000). Bu kapsamda tüketici ne derece etnosentrik eğilime sahipse o derece düşük düzeyde yabancı mal ve hizmet satın alma niyetine ve yüksek düzeyde yerli mal ve hizmet satın alma niyetine sahiptir (Shimp ve Sharma, 1987). Fakat tüketici etnosentrizmi her zaman radikal bir eğilim olarak karşımıza çıkmamaktadır. Örneğin etnosentrik bireyler gelişmiş ülke ürünlerine ve hizmetlerine karşı olumlu değerlendirmeler yapabilmekte fakat aynı zamanda kendi yerli ürünlerine ve hizmetlerine saygı duymayı da devam ettirmektedirler (Netemeyer vd.,1991).

Sharma ve arkadaşları (1995)'na göre etnosentrizm tüm markaları ve ürün kategorilerini kapsamayabilir. Ayrıca markalar ve ürünler arasında da etnosentrizm algılarında farklılıklar görülebilir. Örneğin Rus tüketiciler üzerinde yapılan bir araştırmada, tüketicilerin tüketim mallarında etnosentrik eğilim göstererek yerli malını tercih ederken, dayanıklı tüketim mallarında bu etnosentrik eğilimi göstermedikleri sonucu ortaya konmuştur (Thelen vd., 2006). Markasız ürünlerde ve markalı ürünlerde de etnosentik eğilimler farklılık göstermektedir. Netemeyer ve arkadaşları (1991)'nın yaptıkları araştırmada tüketicilerin markasız ürünlerde daha fazla etnosentrik eğilimler gösterdiği ve yerli ürünleri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Belirli bilinen markalarda ise durum değişmektedir. Bazı araştırmacılar etnosentrik eğilimlerin yerli mal ve hizmet bulunduğu zaman gösterildiğini tespit ederken bazıları yerli mal ve hizmet bulunmasa bile etnosentrik eğilimlerin ortaya çıkacağı sonucunu savunmuşlardır (Li ve He, 2013; Nijssen ve Douglas, 2004). Chao ve Gupta (1995)'de Amerika'da yaptıkları çalışmada, tüketicilerin mal ve hizmetle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları zaman riski en aza indirmek için yerli ürünler ve hizmetleri tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Tüketici etnosentrizmi; tutuculuk, bireysellik, kültürel açıklık, materyalizm, coğrafi yakınlık, politik propaganda, ülkenin gelişmişlik düzeyi, yaş, cinsiyet gibi sosyo-psikolojik, politik, ekonomik ve demografik etkenlerden oluşabilmektedir (Shankarmahesh, 2006). Sharma ve arkadaşları (1995), 667 Koreli ile yaptıkları çalışmada Koreli'lerin yurtseverlik, muhafazakârlık gibi kültürel özelliklerinden ötürü ithal ürünler üzerinde etnosentrik bir davranış sergiledikleri sonucunu tespit etmişlerdir. Lantz ve Loeb (1996) ise Kanadalı ve Amerikalı öğrencilere yönelik yaptıkları çalışmada, tüketicilerin yakın kültürlerle karşı daha az etnosentrik eğilimlere sahip oldukları sonucuna varmışlardır.

Farklı araştırmalarda cinsiyet ve yaş unsurlarının etnosentrik eğilimler üzerinde farklı sonuçlarının olduğu tespit edilmiştir. Javalgi ve arkadaşları (2005) genç tüketicilerin yerli malları tercih ederek satın alma aşamasında etnosentrik davrandıklarını tespit ederken, Upadhyay ve Singh (2006) tam tersi bir sonuca ulaşarak yaşlı tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin daha baskın olduğu sonucuna varmışlardır. Arı ve Madran (2011) yaptıkları çalışmada kadınların daha etnosentrik eğilimleri olduğunu gösteren sonuçlar elde etmişlerdir. Uyar ve Dursun (2015) ise yaptıkları çalışmada yaş ve cinsiyet ile tüketici etnosentrizmi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmamışlardır.

Guo ve Zhou (2017) belirli bir konuda yapılmış, birden çok çalışmanın sonuçlarını istatistiksel olarak analizini yaparak özetleyen meta analiz yöntemi ile tüketici etnosentrizmi konusunda yapılan çalışmaları analiz etmiş, bireylerin yerli mal ve hizmetleri değerlendirirken daha olumlu düşüncelere sahip oldukları genel sonucuna varmışlardır.

Tüm bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar özetlendiğinde, tüketici etnosentrizmi farklı kültürlerde, farklı bölgelerde farklı sonuçlar vermekteyse de, genel olarak tüketicilerin kendi ülke ürünlerini ve hizmetlerini satın almada daha istekli oldukları ve bu konuyla ilgili olumlu düşüncelere sahip oldukları genel sonucuna ulaşılmıştır.

1.2. Tüketici Davranışları Açısından Menşe Ülke Etkisi

İçinde yaşadığımız yüzyılda hükümetlerin ticari kısıtlamaları kaldırmaları ile açık ve sınırları olmayan, tüketicilere birçok yabancı menşeli mal ve hizmet sunan bir küresel dünya pazarı oluşmuştur. Bu gelişmeler mal ve hizmetin değerlendirilmesinde ithal edildiği ülke kriterinin de kullanılmaya başlanmasına yol açmıştır (Pharr, 2005).

Menşe ülke kavramı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman endüstrisine zarar vermek amacıyla, Avrupa'ya ihraç edilen Alman ürünlerinde "Almanya menşelidir" ibaresinin yer almasının zorunlu tutulması ile ortaya çıkmıştır. Fakat beklenenin aksine "Alman menşeli ürünler kalitelidir" algısının oluşumuna sebep olmuştur. İlerleyen zamanla Büyük Britanya başta olmak üzere diğer ülkeler de ticarete bu ibareyi kullanmaya başlamışlardır (Morello, 1984). Literatürde ise, Dichter (1962) ilk kez menşe ülke kavramının tüketicilerin satın alma kararında etkili olabileceği yönünde bir düşünce ortaya atmıştır. Schooler (1965); menşe ülke etkisiyle ilgili ilk ampirik çalışmayı ortaya koymuştur.

İlgili çalışmanın sonucunda, ürünü değerlendirmede menşe ülke etiketinin farklı ülkeler için farklı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar ise bu alanda yapılan birçok çalışma literatüre katkı sağlamıştır.

rnler, genel olarak içsel ve dışsal özellikleri ile değerlendirilmektedir. İçsel zellikler; ürünün fonksiyonel ve fiziksel özellikleri, dışsal özellikler ise marka, garanti gibi özellikleridir. Menşe lke etkisi, bu dışsal özellikler içerisinde yer alan ve ürünün aidiyetini gösteren bir ifadedir (Thorelli vd., 1989; Nart, 2008). Menşe lke etkisi, bir malın ve hizmetin üretildiği ülkenin, o malın ve hizmetin kalitesi ile ilgili olumlu ya da olumsuz olarak tüketicilerin gözünde yarattığı etkidir (Elliott ve Cameron, 1994). Han ve Terpstra (1988), menşe ülke kavramını, ürünün imal edildiği ülke olarak tanımlarken, Pereira ve arkadaşları (2005) ise ürün üzerindeki ülke imajı olarak tanımlamaktadır. zsomer ve avuşgil (1991)'e göre menşe ülke üretim yapıldığı ülke değil, mal ve hizmetin pazarlamasının gerçekleştirildiği ve markanın ait olduğu ülkedir. Bu tanımların ışığında menşe ülke kavramı, “mal ve hizmetin markasının ait olduğu ülkenin imajını içeren, tüketicilere ürünlerin ve hizmetlerin kökenini göstermede yardımcı olan bir ibaredir” şeklinde tanımlanabilir.

Bir malın ve hizmetin menşe ülkesi o ürün hakkında birçok bilgi sunmaktadır. Günümüzde menşe ülke etkisi küresel rekabet avantajı sağlamak için uluslararası şletmeler tarafından kullanılmaktadır (Köksal ve Tatar, 2014). Tüketicilerin satın alma davranışlarında ülkelerin olumlu veya olumsuz imajları etkilidir. Olumlu imajı olan ülkelerin ürünlerini ve hizmetlerini satan şletmeler yeni pazarlarda avantaj yakalarken, olumsuz ülke imajına sahip olan ülke ürünleri ve hizmetlerini satan şletmeler dezavantajlıdırlar (Ozsomer ve Cavusgil, 1991). Örneğin pek çok toplumda endüstrileşmiş ülkelerin ürünlerinin ve hizmetlerinin yüksek kalitede olacağı düşüncesi yaygındır.

Peterson ve Jolibert (1995) yaptıkları meta analiz ile tüketicilerin ithal edilen ürünleri ve hizmetleri değerlendirmede ait oldukları ülkeye ilişkin algıları ve bilgileri bir ipucu olarak kullandıklarını gösteren sonuçlara ulaşmışlardır. Bazı lkeler belirli mal ve hizmetlerle zdeşmiş durumdadır. Otomobilde Almanya, makarnada İtalya, kozmetik ürünlerde Fransa, elektronikte Japonya, saatte İsviçre'nin ilk akla gelen ülke olması bu duruma örnek verilebilir. Öte yandan Çin rnlerinin kalitesiz olarak algılanması da Çinli şletmeler için uluslararası pazarlamada büyük bir engel oluşturabilmektedir (Nart, 2008). Amerika ve Avrupa menşeli ürünlerin Çin'de oldukça popüler olup, gelişmiş ülkelerde ve Çin'de Çin malı ürünler yerine Batı rnleri tercih edilmektedir. Bu durum, devlet eliyle yapılan kalitesiz üretim Çin toplumunda oluşturduğu etkiye bağlanabilmektedir. Japonlar ise Japon ürünlerini yabancı ürünlere tercih etmekte ve yabancı menşeli ürünlere çok fazla güvenmemektedir. Japonya'da pek çok şirket pazarlama stratejisini yabancı ülke imajını gizleyerek ürünün yerel reklam kampanyalar ile Japon ürünü gibi göstermeye dayandırmaktadır (Herbig, 2014).

Tüketiciler menşe ülke bilgisini kalite ile özdeşleştirmekte ve bu faktörü satın alma sürecinde kullanmaktadırlar. Balabanis ve Diamantopoulos (2004) yaptıkları çalışmada, tüketicilerin Japon

televizyonlarını, Alman televizyonlarına tercih ederken, İngiliz oyuncaklarını da Fransız oyuncaklarına tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu tercihlerindeki sebebi de kalite ile ilişkilendirmişlerdir. Ülke imajının olumlu bir etkiye sahip olduğu ülkelerde herhangi bir mal ve hizmet için ödenebilecek fiyatta artış görülebilmektedir (Herbig, 2014). Bu durumu avantaja çevirebilmek için işletmeler de kendi markalarını başka bir ülkenin markası gibi göstermeye çalışılabilmektedir.

Verlegh ve Steenkamp (1999) yaptıkları meta analiz ile menşe ülke yazınındaki bulgulardan birisinde, ülkelerin yaşadıkları siyasi ve politik sıkıntıların tüketicilerin satın alma sürecinde menşe ülke bilgisine yansıdığı sonucunu ortaya koymuşlardır. Klein ve arkadaşları (1998) yaptıkları çalışmada Japonya ve Çin'in askeri ve ekonomik rekabetinden dolayı Çinli tüketicilerin Japon mal ve hizmetlerini satın almayı düşmanlıkla eşdeğer gördüklerini ifade ettikleri şeklinde bir bulguya ulaşmışlardır.

1.3. Tüketici Davranışları Açısından Menşe Ülke Etkisi ve Tüketici Etnosentrizmi İlişkisi

Tüketici davranışlarında ve pazarlama literatüründe, menşe ülke etkisi ürünü değerlendirirken tüketicinin karşısına çıkan, tüketicinin etnosentrizm seviyesine göre satın alma aşamasında kullanılan ve temelde etnosentrizm ile ilişki içerisinde olan bir kavramdır (Arı ve Madran, 2011; İşler, 2013).

Tüketicilerin özellikle belirli ürünlerde ve farklı etnosentrizm düzeylerinde menşe ülke bilgisini satın alma aşamasında kullandıkları gözlenmiştir. Yüksek etnosentrizm seviyesine sahip tüketiciler menşe ülke bilgisi satın alma aşamasında daha çok kullanırken düşük etnosentrizm seviyesine sahip tüketiciler satın alma aşamasında menşe ülke bilgisine daha az başvurumaktadırlar (Fischer ve Zeugner-Roth, 2017). Helgeson ve arkadaşları (2017) Norveç ve Amerika'da gerçekleştirdikleri araştırmada satın alma aşamasında etnosentrizmin ülkenin ithal ürüne bağlılığı, pazar büyüklüğü ve kültürel farklılıklara bağlı olarak değişim gösterdiği ve düşük etnosentrizm seviyesine sahip tüketicilerin satın almalarında menşe ülkenin düşük öneme sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Arı ve Madran (2011)'a göre tüketicilerin satın alma aşamasında menşe ülke bilgisini kullanması etnosentrizm düzeyiyle doğrudan bir ilişki göstermezken, yüksek etnosentrizm düzeyine sahip bireylerin satın alma kararlarının temelini menşe ülke bilgisi oluşturmaktadır.

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi, Örneklem ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen faktörler arasında yer alan tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisinin yabancı uyruklu ve Türkiye Cumhuriyeti uyruğuna sahip

öğrenciler üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemek ve gıda tercihleri açısından bu iki unsurun etkili olup olmadığını ölçmek amaçlanmıştır. Araştırmanın farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerden gelen öğrenciler üzerinde yapılması ve gıda sektörünün her ülkede faaliyet gösterdiği varsayımı sebebiyle gıda tercihleri açısından bu iki unsur incelenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket üç kısımdan oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü çalışmanın örneklemini oluşturan, çalışmaya katkı sağlayan cevaplayıcıların demografik bilgilerine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümündeki önermeler tüketicilerin satın alma tercihlerinde menşé ülke unsurunun rolünü ve gıda ürünlerinde yerli ürün tercihini tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm ise tüketici etnosentrizminin ölçülmesine yönelik sorulardan oluşmaktadır.

İkinci bölümdeki önermeler Arı (2007)'nin "Satın Alma Kararlarında Tüketici Etnosentrizmi ve Menşé Ülke Etkisinin Rolü" adlı çalışmasından uyarlanmıştır. Üçüncü bölümdeki tüketici etnosentrizm ölçeği ise Shimp ve Sharma (1987) tarafından geliştirilmiş geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan, 17 önermeden oluşan ve Aysuna (2006) tarafından "Tüketici Etnosentrizmi Etkisini Ölçmede Cetscale Ölçeği ve Türkiye Uygulaması" adlı çalışmayla Türkçe'ye çevrilip tekrar güvenilirliği ve geçerliliği sağlanmış olan Cetscale Ölçeği'nden uyarlanmıştır. Ölçekler; 1=Kesinlikle Katılmıyorum" ile "5=Kesinlikle Katılıyorum" aralığında seviyelendirilmiş 5'li Likert tipi ölçek şeklindedir. Ayrıca araştırmada çeşitli ülkelerden gelen yabancı uyruklu öğrencilerin tüketici etnosentrizminin ölçülmesine yönelik sorular, her bir yabancı uyruklu öğrencinin uyruğuna göre ve yüz yüze olarak sorulmuştur.

Araştırmanın güvenilirliğini test etmek için "Cronbach Alpha Katsayısı Yöntemi'nden yararlanılmıştır. Cronbach Alpha, ölçüm araçlarında maddelerin birbiriyle tutarlı olup olmadığını ve maddelerin söz konusu kavramı ölçüp ölçmediğini belirleyen bir yöntemdir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Tablo 1. Ölçeğe İlişkin Güvenirlik Katsayısı

Ölçek	Ölçüm Aralığı	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
Cetscale	5'li Likert Tipi Ölçek	17	0,907
Menşé Ülke Önergeleri	5'li Likert Tipi Ölçek	3	0,608
Gıda Tercihlerine Yönelik Önergeler	5'li Likert Tipi Ölçek	4	0,730

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmada kullanılan CETSCALE ölçeğinin güvenilirliğinin yüksek, Menşé ülke ve Gıda tercihlerine yönelik önermelerin güvenilirliklerinin ise kabul edilebilir düzeyde olduğu ve dolayısıyla ifadeler arasında içsel tutarlılığın sağlandığı söylenebilir. Güvenirlik katsayısının (Cronbach Alfa) %60-70 düzeyinde kabul edilebilir, %80'i geçtiğinde ise iyi düzeyde olduğunu ifade edilmektedir (Peterson, 1994; Sekaran, 2003). Tablo 1'de belirtilen Cronbach Alfa Katsayıları bu çalışmanın örnekleminin ana kütleyi temsil gücünün olduğunu göstermektedir.

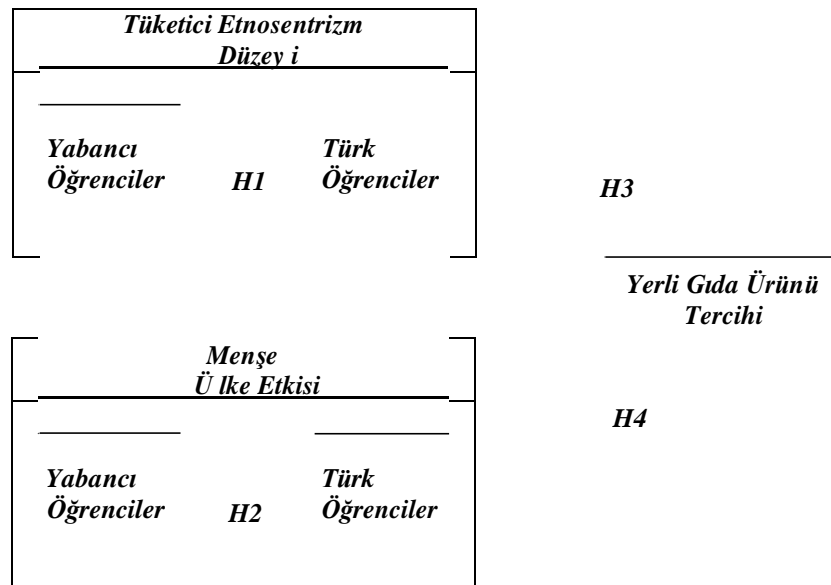
Bu araştırmanın evreni Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. Bu evrenin tercih edilmesinin nedeni, ilgili fakültede eğitim gören öğrencilerin kültürel çeşitliliğinin fazla olmasıdır. Farklı kültürlerden bireylerin eğitim gördüğü ilgili örnekleme, satın alma kararlarındaki menşe ülke etkisinin ve etnosentrik eğilimlerin ölçülmesi literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Çalışmada yargısal yolla anakütle belirlendikten sonra, kolayda örneklem uygulanarak veriler toplanmıştır. Kolayda örnekleme çok miktarda veriye hızlı bir şekilde ulaşmaya imkân sağladığı için tercih edilen bir yöntemdir (Nakip, 2013). Araştırmada örneklem büyüklüğü, nicel yönelimli sosyal bilimler araştırmaları için %95 güvenirlilik düzeylerinde farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüğünü veren tablodan tespit edilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2014) tarafından hazırlanan tabloda 6315 olan çalışmanın evreni için örneklem büyüklüğünün en az 363 olması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda araştırmada 370 anketin geri dönüşü gerçekleşmiştir. Hatalı ve eksik doldurulan 7 anket dikkate alınmamıştır. Değerlendirmeye uygun 363 anket üzerinden çalışma yürütülmüştür. Araştırmanın zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle sadece Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi örnekleminde yürütülmesi çalışmanın bir sınırlılığı olarak belirtilebilir.

2.2. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Şekil 1’de, araştırmanın konusu ve amacı çerçevesinde geliştirilen kavramsal model üzerinde değişkenler arası ilişkiler sembolize edilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın temel değişkenleri olan tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisi, aynı zamanda araştırma modelinin temel iki bileşenidir. Araştırmaya katılan katılımcıların, anket formundaki soruları yansız ve gerçeği yansıtacak biçimde cevapladıkları varsayılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın hipotezleri;

H1. Yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin tüketici etnosentrizm düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H2. Yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin satın alma kararları arasında menşé ülke etkisi boyutuyla istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H3. Tüketici etnosentrizm düzeyi gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimini etkiler.

H4. Menşé ülke etkisi gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimini etkiler.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında veri analizlerine ve veri analizinde kullanılan istatistiksel metotlara, katılımcıların demografik özelliklerine ve hipotezlerin test edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Örneklemin Özellikler

Araştırmada yer alan 363 katılımcının demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 2.'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri (n=363)

Cinsiyet	Sıklık	%	Eğitim Durumu	Sıklık	%
Erkek	158	43,5	Lisans	287	79,1
Kadın	205	56,5	Yüksek Lisans	53	14,6
Yaş	Sıklık	%	Doktora	23	6,3
18-24	302	83,2	Uyruk	Sıklık	%
25-31	50	13,8	Türkiye Vatandaşı	306	84,3
32 ve üzeri	10	3,1	Diğer	57	15,7
Gelir Düzeyi	Sıklık	%	Kıta	Sıklık	%
500 ve altı	129	35,5	Avrupa	6	1,7
501-1500	161	44,4	Afrika	21	5,8
1501-2500	28	7,7	Asya	30	8,3
2501-3500	12	3,3	Güney Amerika	1	0,3
3500 ve üzeri	33	9,1	Asya-Avrupa	305	84,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların %43,5'i erkek, %56,5'i kadındır. Katılımcıların yaş aralıklarına bakıldığında zaman %83,2'si 18-24 yaş aralığında, %13,8'i 25-31 yaş aralığında ve diğer kalan %3,1'lik kısmın ise 32 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu Türkiye Vatandaşları oluşturmaktadır. Türkiye'nin; Asya ve Avrupa kıtaları üzerinde toprakları bulunan bir ülke olmasından dolayı, "Türkiye Vatandaşı" olan katılımcılar Asya-Avrupa kıtası şeklinde verilen maddeyi işaretlemişlerdir. Katılımcıların %84'ünün ülkesi Asya-Avrupa kıtalarında yer alırken, %8,3'ünün Asya, %5,8'inin Afrika ve bir kişinin de Güney Amerika kıtasında yer aldığı görülmektedir. Avrupa ve

Güney Amerika kıtasından olan öğrencilerin sayıları analiz yapmak için yeterli olmadığından dolayı bu öğrenciler analizlere dâhil edilmemiştir. Demografik özelliklerden biri olan gelir değişkenine bakıldığı zaman katılımcıların çoğunluğu 501-1500 TL'lik gelir düzeyi grubu içerisinde yer almaktadır.

3.2.Faktör Analizi

Çalışmada keşifsel faktör analizi ile ölçeğin boyutluluk özelliği araştırılmıştır. Ölçeğin orijinali tüketici etnosentrizmini ölçmede tek boyutlu bir yapı sergilemektedir. Faktör analizine başlamadan önce Barlett küresellik testi ile modelin geçerliliği test edilmesi ve faktör analizi için örneklemin yeterliliğini tespit etmek amacıyla, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılması gerekmektedir. Bu testlerin sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. KMO ve Barlett Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örnekleme Yeterliliği Testi	0,923
Bartlett Küresellik Testi	$\chi^2 = 2655,967$ Serbestlik Derecesi=136 Anlamlılık=0,000

Tablo 3'te yeralan sonuçlara göre KMO değeri 0,6'dan büyüktür. Bu sonuç örneklem hacminin araştırma için yeterli olduğunu göstermektedir. Bartlett Testi sonucu da anlamlıdır ve değişkenler arasında faktör analizine uygun ilişkiler mevcuttur ($p < 0,05$). Bu sonuçlar örnekleme faktör analizi uygulanabileceğini göstermektedir. Faktör analiz ile etnosentrizm kavramını ölçmek amacıyla oluşturulan önermelerin gerçekten etnosentrizmi ölçüp ölçmediğini tespit etmek ve bu kavrama yönelik varsa bağımsız faktörleri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Tablo 4'de; Varimax Veri Döndürme Yöntemi kullanılarak yapılan faktör analizinin sonuçlarına göre değişkenlerin 3 boyut altında toplandığı görülmektedir.

Tablo 4. Varimax Veri Döndürme Sonrası Faktör Yükleri

	FAKTÖRLER		
	1	2	3
Yerli yapımı ürünler satın alın, Türkiye'nin çalışmaya devam etmesini sağlayın.	,808		,135
Türkiye vatandaşı ithal ürünler yerine her zaman yerli ürünler satın almalıdır.	,765	,108	,153
En önce, sonra ve her zaman yerli ürünleri gelir.	,737	,310	
Diğer ülkelerin bize ürün satarak zengin olmasına izin vermek yerine Türkiye'de üretilmiş ürünleri satın almalıyız.	,695	,269	,275
Her zaman en iyisi yerli ürünleri satın almaktır.	,560	,463	,110
Sadece Türkiye'de bulunamayan ürünler ithal edilmelidir.	,556		,475
Sadece kendi ülkemizde bulamadığımız ürünleri yabancı ülkelere satın almalıyız.	,538	,123	,533
Yabancı ürünler satın almak Türk vatandaşlığına aykırıdır.		,811	
Yabancı ürünleri satın almak doğru değildir çünkü bu Türkiye vatandaşlarının işsiz kalmasına yol açar.	,230	,732	,178
Gerçek bir Türkiye vatandaşı her zaman yerli üretimi ürünleri satın almalıdır.	,322	,712	,235

Diğer ülkelerde üretilen ürünleri satın alan Türkiye vatandaşları, kendi vatandaşlarının işsiz kalmasından sorumludurlar.	,165	,642	,287
Uzun vadede bana maliyetli de olsa yerli malları satın almayı tercih ederim.	,446	,484	,174
Türkiye ticaretine zarar verdiği ve işsizliğe yol açtığı için Türkiye vatandaşları yabancı ürünleri satın almamalıdır.	,277	,482	,435
Gerekli olmadıkça diğer ülkelerden mal satın alımı ve ticaret çok az olmalıdır.	,240		,656
Türkiye'ye girişlerinin azalması için yabancı ürünler yüksek oranda vergilendirilmelidir.	,176	,332	,651
Yabancı ürünlerin ithalatına engeller konmalıdır.		,442	,593
Yabancıların ürünlerini bizim pazarlarımıza sürmelerine izin verilmemelidir.	,114	,504	,577

Öz değer, mevcut her faktörün faktör yüklerinin kareleri toplamıdır. Her bir faktör tarafından açıklanan varyansın oranının hesaplanmasında ve faktör sayısına karar vermede kullanılmaktadır. Öz değer yükseldikçe, faktörün açıkladığı varyans da yükselir (Büyüköztürk, 2002). Yapılan keşifsel faktör analizi sonucunda özdeğeri 1 ve üzerinde olan 3 faktör ortaya çıkmıştır. Benzer bir sonuç Aysuna (2006)'nın çalışmasında da görülmektedir. Aysuna (2006), Shimp ve Sharma (1987)'nin gerçekleştirdikleri çalışmanın ışığında faktörlere verilen isimler ve güvenilirlikleri şu şekildedir;

Faktör 1; Yerli Ürün Satın Alma Tercihi (Cronbach alpha=0,861)

Faktör 2; Ulusalçılık (Cronbach alpha=0,834)

Faktör 3; İthal ürüne tepki (Cronbach alpha=0,712)

Aşağıda Tablo 5'te faktörler ve açıklanan varyanslara yer verilmiştir.

Tablo 5. Faktörler ve Açıklanan Varyanslar Tablosu

Faktörler	Özdeğerler	Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)
1	6,944	40,846	40,846
2	1,805	10,618	51,463
3	1,111	6,537	58,000
4	0,800	4,707	62,708
5	0,758	4,461	67,168
6	0,683	4,017	71,185
7	0,650	3,823	75,009
8	0,569	3,348	78,357
9	0,552	3,250	81,607
10	0,500	2,940	84,547
11	0,469	2,758	87,305
12	0,413	2,430	89,735
13	0,406	2,385	92,120
14	0,382	2,246	94,366
15	0,347	2,042	96,408
16	0,327	1,923	98,331
17	0,284	1,669	100,000

Tablo 5'de de görüldüğü üzere öz değeri bir ve daha büyük olan üç faktör bulunmaktadır. Birinci bileşen toplam varyansın %40,846'sını, ikinci bileşen %10,618'ini, üçüncü bileşen ise %6,537'sini

açıklamaktadır. Bu üç bileşen toplam varyansın %58'ini açıklayabilmektedir. Yaklaşık %42'lik bir açıklama kaybı mevcuttur. Faktörlerin toplam varyansın %67'den daha fazla açıklaması beklenir (Özdamar, 2004). %58'lik açıklama oranının %67'den düşük olması ölçeğin tek boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Bu bağlamda, ölçek tüketici etnosentrizminin temel bileşeni sayılan üç boyut altında tüketici etnosentrizmini ölçmektedir. İlgili literatür incelendiğinde daha önce yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Aysuna (2006)'nın çalışmasında ölçeği oluşturan değişkenler üç boyut altında toplanırken, faktörler toplam varyansın %60.73'ünü açıklamakta ve ölçeğin tek boyutluluk özelliği benzer bir sonuçla desteklenmektedir. İspanya, Malta, ABD, İsveç ve Japonya'da yapılan çalışmalarda CETSCALE ölçeğinin tek boyutlu bir yapı sergilediği sonucuna varılmıştır (Martinez vd., 2000; Caruana, 1996; Hult vd., 1999).

Literatürde ölçeğin tek boyutlu yapısının desteklenmediği çalışmalarda mevcuttur. Teo ve arkadaşları (2011) Malezyalı örneklem üzerinde yaptıkları çalışmada ölçeğin iki boyutlu bir yapı sergilediği sonucuna ulaşmışlardır. Wang ve Chen (2004) de Çin'de yaptıkları çalışmada ölçeğin dört boyutlu bir yapı sergilediği sonucuna ulaşmışlardır.

3.3.Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmanın bu kısmında geliştirilmiş olan hipotezler, istatistiksel yöntemlerle test edilmiştir. İlk olarak katılımcıların etnosentrizm düzeyini belirlemek için katılımcılar CETSCALE skorlarına göre üç kategoriye ayrılmıştır. Kategoriler belirlenirken ölçeğin 17 maddesinden her birine verilen en yüksek değer 5'li Likert ölçeğindeki "kesinlikle katılıyorum" ifadesi olduğu için en yüksek tüketici etnosentrizm düzeyine sahip bir katılımcının alacağı maksimum puan $17 \times 5 = 85$ olarak tespit edilmiştir (Arı, 2007; Aysuna, 2006; Caruana, 1996). Bu bağlamda kategorilerin belirlenmesinde birinci aralık 17-42,5 puan; (1-2,5) arası düşük etnosentrizm düzeyi, 42,5-59,5 puan; (2,5-3,5) aralığı orta etnosentrizm düzeyi, 59,5-85 puan; (3,5-5) aralığı yüksek etnosentrizm düzeyi olarak belirlenmiştir. Bu sınıflandırma sonucunda ulaşılan kategorik etnosentrizm düzeyi Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Kategorik Etnosentrizm Düzeyi

	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Düşük Etnosentrizm Düzeyi	48	13,22	13,22
Orta Etnosentrizm Düzeyi	192	52,89	66,12
Yüksek Etnosentrizm Düzeyi	123	33,88	100,00
Toplam	363		

Tablo 6'da da görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu %52,89'luk bir yüzde ile orta düzeyde etnosentrik iken % 33,88'i yüksek etnosentrik düzeydedir.

Çalışmanın bu kısmında “**H1**: Yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin tüketici etnosentrizm düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” hipotezi ile ilgili analizlere yer verilmiştir. Aşağıda Tablo 7’de H1’e ait Anova Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. ANOVA Testi /H1

	Köken	Ortalama	F	Sig.
Tüketici Etnosentrizm Puanı	Avrupa-Asya	53,9	6,698	0.001
	Afrika	60,7		
	Asya	59,9		

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Asya-Avrupa kıtasını işaretleyen katılımcıların tamamı Türkiye vatandaşı olduğu için Asya-Avrupa kıtası ile ilgili bilgiler Türk öğrencilere aittir. Tablo 7’de görüldüğu üzere Türk öğrencilerin etnosentrizm puanı 53,9’lık değer ile orta düzeydedir. Afrika kökenli öğrenciler 60,7 puan, Asya kökenli öğrenciler 59,9 puan ile yüksek düzeyde etnosentrik eğilimlere sahiptirler. Tüketici etnosentrizm düzeyleri bakımından Türk öğrenciler ve yabancı öğrenciler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla Tek-Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda yabancı öğrenciler ile Türk öğrenciler arasında anlamlı (p<0,05) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yabancı öğrencilerle, “Türk öğrencilerin tüketici etnosentrizm düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır” şeklindeki **H1**’i desteklemektedir. Yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin tüketici etnosentrizm düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır fakat bu analiz hangisinin diğerlerinden farklı olduğunu görmek için yeterli değerildir. Bu nedenle her bir grubu diğerleriyle ikişerli olarak karşılaştırmak amacıyla post-hoc testlerinden Tukey HSD, testi gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda Tablo 8’de Post-Hoc testlerinden Tukey HSD testi sonucuna yer verilmiştir.

Tablo 8. Post-Hoc Karşılaştırmalar Tablosu/H1

			Ortalamalar Arasındaki Fark	Standart hata	Sig.
Tukey HSD	Avrupa-Asya	Afrika	-6,72*	2,59	0,03
		Asya	-5,97*	2,16	0,02
	Afrika	Avrupa-Asya	6,72*	2,59	0,03
		Asya	0,75	3,24	0,97
	Asya	Avrupa-Asya	5,97*	2,16	0,02
		Afrika	-0,75	3,24	0,97

*p<0,05

Tablo 8’de görüldüğu gibi Asya kökenli öğrencilerin etnosentrizm düzeyi ile Afrika kökenli öğrencilerin etnosentrizm düzeyi arasında anlamlı bir fark yoktur. Fakat Türk öğrencilerin tüketici etnosentrizm düzeyi ile Afrika kökenli ve Asya kökenli öğrencilerin etnosentrizm düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. İstatiksel olarak anlamlı bulunan bu fark literatürde de

bahsedildiği gibi kültürel farklılıktan ya da gelişmişlik düzeyinden kaynaklanabilir. *Tüm bu veriler doğrultusunda H1 kabul edilmiştir.*

Çalışmanın bu aşamasında “**H2**: Yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin satın alma kararları arasında menşe ülke etkisi boyutuyla istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” şeklindeki hipotez ile ilgili analizlere yer verilmiştir. Tablo 9’da **H2**’ye ait ANOVA testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. ANOVA TESTİ/H2

	Köken	Ortalama	F	Sig.
Bir ürünü satın alırken nerede üretildiğine dikkat ederim.	Avrupa-Asya	3,07	4,952	0,008
	Afrika	3,23		
	Asya	3,36		
Bir markanın ait olduğu ülke, markanın kalitesi hakkında fikir verir.	Avrupa-Asya	3,27	2,007	0,136
	Afrika	3,63		
	Asya	3,58		
Az gelişmiş ülkelerde üretilen ürünler düşük kalitelidir.	Avrupa-Asya	2,71	1,062	0,347
	Afrika	3,05		
	Asya	2,64		

*p<0,05

Tablo 9 incelendiğinde, “bir markanın ait olduğu ülke, markanın kalitesi hakkında fikir verir” ve “az gelişmiş ülkelerde üretilen ürünler düşük kalitelidir” önermeleri için anlamlı bir farklılık olmadığı, “bir ürünü satın alırken nerede üretildiğine dikkat ederim” önermesi için ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Verilen üç önermenin ikisi reddedilmektedir. Örnekleme oluşturan üç grup da bu konuda kararsızlık eğilimindedir. Bu bağlamda yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin satın alma kararları arasında menşe ülke etkisi boyutuyla istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. *Bu veriler doğrultusunda H2 reddedilmiştir.*

Çalışmanın bu aşamasında “**H3**: Tüketici etnosentrizm düzeyi gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimini etkiler.” hipotezi ile ilgili analizlere yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında tüketici etnosentrizmi ve gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğiliminin birbiri ile olan ilişkisinin ortaya konulması için korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 10’da **H3**’e ilişkin tüketici etnosentrizm düzeyi ve gıda ürünlerinde yerli ürün tercihi arasındaki korelasyon değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 10. Korelasyon Tablosu/H3

Korelasyon		Gıda Ürünlerinde Yerli Ürün Tercihi	Tüketici Etnosentrizm Düzeyi
Gıda Ürünlerinde Yerli Ürün Tercihi	Pearson Correlation	1	0,343*
	Sig.		0,000
	N	363	363
Tüketici Etnosentrizm Düzeyi	Pearson Correlation	0,343*	1
	Sig.	0,000	
	N	363	363

*p<0,05

Tablo 10'a göre tüketici etnosentrizmi ile gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimi arasında %34,3 korelasyon katsayısı ile orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu sonuç tüketici etnosentrizminin gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimini etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 11'de **H3**'e ilişkin tüketici etnosentrizm düzeyi ve gıda ürünlerinde yerli ürün tercihi arasındaki regresyon değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 11. Regresyon Analizi Tablosu/H3

MODEL ÖZETİ						
Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Hata		
1	0,343 ^a	0,117	0,115	0,752		
a.Bağımsız Değişken: Tüketici Etnosentrizm Düzeyi						
00000000						
Model	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.	
1	Regresyon	27,209	1	27,209	48,058	0,000 ^a
	Atık-Kalan (Residual)	204,389	361	0,566		
	Toplam	231,598	362			
a.Bağımsız Değişken: Tüketici Etnosentrizm Düzeyi						
b.Bağımlı Değişken: Gıda Ürünlerinde Yerli Ürün Satın Alma Eğilimi						
00000000						
Model	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar			
	B	Std.Hata	Beta	t	Sig.	
1	(Sabit)	2,58	0,19		13,55	0,000
	Etnosentrizm Düzeyi	0,24	0,03	0,343	6,934	0,000
a.Bağımlı Değişken: Gıda Ürünlerinde Yerli Ürün Satın Alma Eğilimi						

*p<0,05

Tablo 11'de regresyon sonucunun anlamlılık sonucunu gösteren ANOVA sonuçlarına göre regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<0.05). Bağımsız değişkenin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olduğundan regresyon modelinde yer alacaktır. Analiz sonuçlarına göre aradaki ilişkiyi temsil eden regresyon modeli aşağıdaki gibi kurulabilir. Aşağıdaki modelde Y bağımlı değişkenin alacağı değeri, b0 sabit değeri, b1 bağımsız değişkenin katsayısını ve ε ise hata terimini temsil etmektedir.

$$Y=(b_0+b_1.X_1)+\varepsilon$$

Gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimi=(2,58+0,24.Etnosentrizm düzeyi)+ ε
Tablodaki R^2 değeri, bağımlı değişkendeki değişimlerin ne kadarının bağımsız değişken tarafından açıklandığını gösterir (İslamoğlu ve Alınacak, 2016). Bu bilgiler ışığında gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimindeki %11,7’lik değişimin tüketici etnosentrizm düzeyine bağlı olduğu söylenebilir. *Tüm bu veriler doğrultusunda H3 kabul edilmiştir.*

Çalışmanın bu aşamasında “**H4**: Menşe ülke etkisi gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimini etkiler.” hipotezi ile ilgili analizlere yer verilmiştir. Aşağıda Tablo 12’de **H4**’e ait korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 12. Korelasyon Analizi/H4

Korelasyon		Gıda Ürünlerinde Yerli Ürün Tercihi	Menşe Ülke Etkisi
Gıda Ürünlerinde Yerli Ürün Tercihi	Pearson Korelasyon	1	0,092
	Sig.		0,079
	N	363	363
Menşe Ülke Etkisi	Pearson Korelasyon	0,092	1
	Sig.	0,079	
	N	363	363

*p<0,05

Menşe ülke etkisi ile gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğiliminin birbiri ile olan ilişkisinin ortaya konulması için korelasyon analizi uygulanmıştır. Bu analizin yer aldığı Tablo 12 incelendiğinde; menşe ülke etkisi ile gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimi arasında bir ilişkinin mevcut olmadığı görülmektedir. *Bu veriler ışığında H4 reddedilmiştir.*

SONUÇ

Yoğun bir rekabetin yaşandığı günümüz uluslararası pazarlarında işletmeler başarılı olabilmek için tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına göre faaliyetlerine yön vermek durumundadır. Tüketici istek ve ihtiyaçları birçok faktörden etkilenebilen bir yapıdadır. Bu durum işletmelerin bu faktörleri çok iyi tanımları gereksinimini doğurmaktadır.

Tüketici etnosentrizmi, tüketicilerin yabancı ülke ürünlerine ve hizmetlerine ulusalcılık anlayışı doğrultusunda önyargı oluşturması ve bu önyargıyı satın alma aşamasında sergilemesidir. Menşe ülke etkisi ise malın ve hizmetin markasının ait olduğu ülkenin imajını içeren, tüketicilere ürünlerin ve hizmetlerin kökenini göstermede yardımcı olan bir kavramdır. Bu bağlamda tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisi tüketicilerin yerli ve yabancı ürünleri değerlendirmede dikkate aldığı önemli birer unsurdur. Literatür bulguları incelendiğinde tüketici etnosentrizmin ve menşe ülke etkisinin insanın doğası gereği farklı kültürlerde, farklı coğrafyalarda farklı sonuçlar verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu

bilgiler çerçevesinde, tüketici etnosentrizminin ve menşe ülke etkisinin öğrencilerin uyruğuna göre farklılık gösterip göstermediğinin, gıda ürünlerindeki yerli ürün ve marka tercihinin etkileyip etkilemediğinin araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Çalışma sonucunda; Türk öğrencilerin etnosentrizm puanı 53,9 ile orta düzeyde, Afrika kökenli öğrencilerin 60,7 puan, Asya kökenli öğrenciler 59,9 puan ile yüksek düzeyde etnosentrik eğilimlere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlar elde edilen çalışmaların olduğu görülmektedir. Arı (2007) yaptığı çalışmada Türk öğrencilerin etnosentrizm düzeyini 44,24 puan; Aysuna (2006) ise 50,8 puan olarak belirlemiş ve her iki araştırmacı da Türk tüketicilerin etnosentrizm eğilimlerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kibret (2016)'in yaptığı çalışmada Afrikalı'ların etnosentrizm düzeyini 68 puan ile yüksek düzey olduğu sonucuna varmıştır. Pereira ve arkadaşları (2002) Asyalı'lara yönelik yaptıkları araştırmada; Tayvanlı'ların etnosentrizm düzeyini 56,1; Çinli'lerin 57,8; Hintli'lerin 49,3 puan olduğunu ortaya koymuşlardır.

Tüketici etnosentrizm düzeyleri bakımından Türk öğrenciler ve yabancı öğrenciler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanan analiz sonucunda yabancı öğrenciler ile Türk öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,05$) bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Yabancı öğrencilerle, Türk öğrencilerin menşe ülke etkisi arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığına yönelik yapılan analiz sonucunda katılımcıların uyrukları ile menşe ülke etki düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık görülmediği tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, Türk tüketicilerle yabancı tüketiciler arasında yapılan çalışmalarda; tüketici etnosentrizmi ile ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir. Balabanis ve arkadaşlarının (2001) Türkiye ve Çek Cumhuriyeti'nde yaptıkları çalışmada; katılımcıların tüketici etnosentrizm düzeyleri arasında bir farklılık olmadığı ve katılımcıların tüketici etnosentrizm eğiliminin farklı nedenlerden dolayı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili çalışmaya göre Türkler'in vatanseverlik duygularından dolayı, Çekler'in ise milliyetçilik duygularından dolayı etnosentrik eğilime sahip oldukları görülmektedir. Yapılan bir diğer çalışmada, içecek sektöründeki Türk tüketicilerin, Hollandalı tüketicilere göre daha yüksek etnosentrik eğilime sahip oldukları sonucuna varılmıştır (Tuncer ve Gökşen, 2016).

Araştırmaya katılan katılımcıların tüketici etnosentrizm düzeyi ve menşe ülke etkisi ile yerli gıda ürünleri tercihi arasındaki ilişkinin düzeyleri incelendiğinde, tüketici etnosentrizmi ile gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimi arasında istatistiksel olarak orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Menşe ülke etkisi ile gıda ürünlerinde yerli ürün satın alma eğilimi arasında istatistiksel olarak bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Menşe ülke kavramının günümüzde belirsizleşmeye başlaması ve birçok parçası farklı ülkelerde üretilen, hammaddesi farklı ülkelere elde edilen melez ürünlerin sayısının pazarlarda her geçen gün artması (Abraham ve Patro, 2014), menşe ülke etkisinin uyruk bakımından farklılık göstermemesi ve yerli gıda ürünlerinde satın alma tercihinin etkilemediği sonucunun ortaya çıkmasının gerekçeleri arasında gösterilebilir. Diğer bir neden ise

günümüzde marka isminin, markanın ait olduğu ülkenin önüne geçmesi ve tüketicilerin markaları değerlendirirken ait olduğu ülkeyi göz ardı etme eğiliminde olmaları olarak açıklanabilir. Literatür incelendiğinde çalışmada ulaşılan sonuçlara benzer ve bu sonuçlardan farklı sonuç elde edilen çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. O’Cass ve Lim (2002) Singapur’da yaptıkları çalışmada tüketici etnosentrizminin satın alma kararına etkisi olmadığı sonucuna varırken, Balabanis ve Diamantopoulos (2004) Birleşik Krallık’da yaptıkları çalışmada tüketici etnosentrizmi ile yerli ürün tercihi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Akaah ve Yaprak (1993) Amerika, Türkiye ve Gana’da yaptıkları çalışmada menşe ülke etkisinin ürünü değerlendirmede kullanılan diğer faktörlere göre satın alma kararlarındaki etkisinin zayıf olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Menşe ülke etkisi üzerine Yeni Zelanda’da yapılan bir diğer çalışma ile menşe ülkenin satın alma kararlarında etkisinin olduğu sonucu görülmüştür (Lawrence vd., 1992).

Satın alma kararlarında etnosentrizm ve menşe ülkenin etkisi üzerine çalışma yapmak isteyen araştırmacılara, bu kavramları farklı demografik unsurlar ve farklı ürün kategorileri ile incelemeleri ve bu kapsamda karşılaştırmalar yapmaları önerilebilir. Araştırma örnekleminin Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile sınırlı olması ve zaman sınırı çalışmanın kısıtlarıdır. İlerleyen zamanlarda benzer bir çalışma aynı üniversitenin farklı birimlerinde karşılaştırmalar yapmaya imkân verecek şekilde genişletilebilir. Ayrıca çalışma farklı üniversitelerde, farklı bölgelerde ve farklı uyuğa sahip örneklemeler üzerinde yapılabilir ve bu gruplar arasında kıyaslamalara gidilebilir.

KAYNAKÇA

- Abraham, A. ve Patro, S. (2014). 'Country-of-Origin'Effect and Consumer Decision-making. *Management and Labour Studies*, 39(3), ss. 309-318.
- Akaah, I. P. ve Yaprak, A. (1993). Assessing the influence of country of origin on product evaluations: an application of conjoint methodology. *Journal of International Consumer Marketing*, 5(2), ss. 39-53.
- Arı, E. S. (2007). Satın Alma Kararlarında Tüketici Etnosentrizmi ve Menşe Ülke Etkisinin Rolü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Arı, E. S. ve Madran, C. (2011). Satın alma kararlarında tüketici etnosentrizmi ve menşe ülke etkisinin rolü. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 9(35), ss. 15-33.
- Asil, H. ve Kaya, I. (2013). Türk tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma/An empirical study on determining ethnocentric tendencies of Turkish consumers. *Istanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(1), ss. 113.
- Aysuna, C. (2006). Tüketici etnosentrizmi etkisini ölçmede CETSCALE ölçeği ve Türkiye uygulaması. *Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Balabanis, G. ve Diamantopoulos, A. (2004). Domestic country bias, country-of-origin effects, and consumer ethnocentrism: a multidimensional unfolding approach. *Journal of the academy of marketing science*, 32(1), ss. 80-95.
- Balabanis, G., Diamantopoulos, A., Mueller, R. D. ve Melewar, T. (2001). The impact of nationalism, patriotism and internationalism on consumer ethnocentric tendencies. *Journal of international business studies*, 32(1), ss. 157-175.
- Balabanis, G., Mueller, R. ve Melewar, T. (2002). The relationship between consumer ethnocentrism and human values. *Journal of Global Marketing*, 15(3-4), ss. 7-37.
- Bawa, A. (2004). Consumer ethnocentrism: CETSCALE validation and measurement of extent. *Vikalpa*, 29(3), ss. 43-58.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), ss. 470-483.
- Caruana, A. (1996). The effects of dogmatism and social class variables on consumer ethnocentrism in Malta. *Marketing Intelligence & Planning*, 14(4), ss. 39-44.
- Chao, P. ve Gupta, P. B. (1995). Information search and efficiency of consumer choices of new cars: Country-of-origin effects. *International Marketing Review*, 12(6), ss. 47-59.
- Çutura, M. (2006). The Impacts of Ethnocentrism on Consumers' Evaluation Processes and Willingness to Buy Domestic vs. Imported Goods in the Case of Bosnia and Herzegovina.
- Dichter, E. (1962). The world customer. *Thunderbird International Business Review*, 4(4), ss. 25-27.
- Elliott, G. R. ve Cameron, R. C. (1994). Consumer perception of product quality and the country-of-origin effect. *Journal of international Marketing*, ss. 49-62.

- Fischer, P. M. ve Zeugner-Roth, K. P. (2017). Disentangling country-of-origin effects: the interplay of product ethnicity, national identity, and consumer ethnocentrism. *Marketing Letters*, 28(2), ss. 189-204.
- Guo, G. ve Zhou, X. (2017). Consumer ethnocentrism on product judgment and willingness to buy: A meta-analysis. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 45(1), ss. 163-176.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Han, C. M. ve Terpstra, V. (1988). Country-of-origin effects for uni-national and bi-national products. *Journal of international business studies*, 19(2), ss. 235-255.
- Helgeson, J. G., Kurpis, L. H. V., Supphellen, M. ve Ekici, A. (2017). Consumers' Use of Country-of-Manufacture Information? Norway and the United States: Ethnocentric, Economic, and Cultural Differences. *Journal of International Consumer Marketing*, 29(3), ss. 179-193.
- Herbig, P. (2014). *Handbook of cross-cultural marketing*: Routledge.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*: Sage.
- Hult, G. T. M., Keillor, B. D. ve Lafferty, B. A. (1999). A cross-national assessment of social desirability bias and consumer ethnocentrism. *Journal of Global Marketing*, 12(4), ss. 29-43.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5 ed.): Beta Yayıncılık.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık, R. (2013). *Tüketici davranışları* (4 ed.). İstanbul: Beta.
- İşler, D. B. (2012). Tüketici Entrosentrizmi ve Menşe Ülke Etkisi Ekseninde Satın Alma Kararlarındaki Rolü: CETSCALE Ölçeği İle Bir Uygulama. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(26), ss. 93-122.
- Javalgi, R. G., Khare, V. P., Gross, A. C. ve Scherer, R. F. (2005). An application of the consumer ethnocentrism model to French consumers. *International Business Review*, 14(3), ss. 325-344.
- Kibret, A. T. (2016). Consumer Ethnocentrism Tendency in Africa: A Literature Review. *Global Journal of Commerce & Management Perspective*, 5(4), ss. 97-106.
- Klein, J. G., Ettenson, R. ve Morris, M. D. (1998). The animosity model of foreign product purchase: An empirical test in the People's Republic of China. *The Journal of Marketing*, ss. 89-100.
- Köksal, Y. ve Tatar, A. (2014). Foreign Product Perception in Albanian Market; an Analysis of Country Origin Image, Ethnocentrism and the Position of Turkish Products/Arnavutluk Pazarında Yabancı Ürün Algisi, Menşei Ülke Etkisi ve Türk Ürünlerinin Pazardaki Yeri Üzerine Bir İnceleme. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), ss. 571.
- Kwak, H., Jaju, A. ve Larsen, T. (2006). Consumer ethnocentrism offline and online: the mediating role of marketing efforts and personality traits in the United States, South Korea, and India. *Journal of the academy of marketing science*, 34(3), ss. 367-385.

- Lantz, G. ve Loeb, S. (1996). Country of origin and ethnocentrism: an analysis of Canadian and American preferences using social identity theory. *NA-Advances in Consumer Research Volume* 23.
- Lawrence, C., Marr, N. E. ve Prendergast, G. P. (1992). Country-of-origin stereotyping: A case study in the New Zealand motor vehicle industry. *European Journal of Marketing*, 26(3), ss. 37-51.
- Li, Y. ve He, H. (2013). Evaluation of international brand alliances: brand order and consumer ethnocentrism. *Journal of Business Research*, 66(1), ss. 89-97.
- Lu Wang, C. ve Xiong Chen, Z. (2004). Consumer ethnocentrism and willingness to buy domestic products in a developing country setting: testing moderating effects. *Journal of Consumer Marketing*, 21(6), ss. 391-400.
- Luque-Martinez, T., Ibanez-Zapata, J.-A. ve del Barrio-Garcia, S. (2000). Consumer ethnocentrism measurement-An assessment of the reliability and validity of the CETSCALE in Spain. *European Journal of Marketing*, 34(11/12), ss. 1353-1374.
- Morello, G. (1984). The “made in” issue: a comparative research on the image of domestic and foreign products. *European Research*, 12(1), ss. 5-21.
- Nakip, M. (2013). *SPSS Destekli Pazarlama Araştırmalarına Giriş* (4.Baskı ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nart, S. (2008). Menşe Ülke Etkisinin Tüketici Algılamaları ve Davranışlarına Yansımaları: İngiltere Pazarında Türk ve Alman Markalarının Karşılaştırılması *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), ss. 153-177.
- Netemeyer, R. G., Durvasula, S. ve Lichtenstein, D. R. (1991). A cross-national assessment of the reliability and validity of the CETSCALE. *Journal of marketing research*, ss. 320-327.
- Nijssen, E. J. ve Douglas, S. P. (2004). Examining the animosity model in a country with a high level of foreign trade. *International Journal of Research in Marketing*, 21(1), ss. 23-38.
- O’Cass, A. ve Lim, K. (2002). Understanding the younger Singaporean consumers’ views of western and eastern brands. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 14(4), ss. 54-79.
- Ozsomer, A. ve Cavusgil, S. T. (1991). Country-of-origin effects on product evaluations: A sequel to Bilkey and Nes review. *Enhancing knowledge development in marketing*, 2(1991), ss. 269-277.
- Özçelik, D. G. ve Torlak, Ö. (2011). Marka Kisiligi Algisi ile Etnosentrik Egilimler Arasındaki İlişki: LEVIS ve MAVI JEANS Üzerine Bir Uygulama/Relationship between Brand Personality Perceptions and Ethnocentric Tendencies: An Application on LEVIS and MAVI JEANS. *Ege Akademik Bakis*, 11(3), ss. 361.
- Özdamar, K. (2004). Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi. *Kaan Kitabevi, Eskişehir*.
- Özkalp, E. (2002). *Davranış Bilimlerine Giriş* (Vol. 1355): Anadolu Üniversitesi.
- Pereira, A., Hsu, C.-C. ve Kundu, S. K. (2005). Country-of-origin image: measurement and cross-national testing. *Journal of Business Research*, 58(1), ss. 103-106.

- Peterson, R. A. (1994). A meta-analysis of Cronbach's coefficient alpha. *Journal of consumer research*, 21(2), ss. 381-391.
- Peterson, R. A. ve Jolibert, A. J. (1995). A meta-analysis of country-of-origin effects. *Journal of international business studies*, 26(4), ss. 883-900.
- Pharr, J. M. (2005). Synthesizing country-of-origin research from the last decade: is the concept still salient in an era of global brands? *Journal of Marketing Theory and Practice*, 13(4), ss. 34-45.
- Ray, J. J. ve Lovejoy, F. (1986). The generality of racial prejudice. *The Journal of social psychology*, 126(4), ss. 563-564.
- Schooler, R. D. (1965). Product bias in the Central American common market. *Journal of marketing research*, 2(4), ss. 394-397.
- Sekaran, U. (2003). *Research methods for business: A skill building approach* (4 ed.). United States of America: John Wileyand Sons, Inc.
- Shankarmahesh, M. N. (2006). Consumer ethnocentrism: an integrative review of its antecedents and consequences. *International Marketing Review*, 23(2), ss. 146-172.
- Sharma, S., Shimp, T. A. ve Shin, J. (1995). Consumer ethnocentrism: A test of antecedents and moderators. *Journal of the academy of marketing science*, 23(1), ss. 26-37.
- Shimp, T. A. (1984). Consumer ethnocentrism: the concept and a preliminary empirical test. *NA-Advances in Consumer Research Volume 11*.
- Shimp, T. A. ve Sharma, S. (1987). Consumer ethnocentrism: construction and validation of the CETSCALE. *Journal of marketing research*, ss. 280-289.
- Tajfel, H. (1969). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of social issues*, 25(4), ss. 79-97.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual review of psychology*, 33(1), ss. 1-39.
- Teo, P.-C., Mohamad, O. ve Ramayah, T. (2011). Testing the dimensionality of Consumer Ethnocentrism Scale (CETSCALE) among a young Malaysian consumer market segment. *African Journal of Business Management*, 5(7), ss. 2805.
- Thelen, S., Ford, J. B. ve Honeycutt, E. D. (2006). Assessing Russian consumers' imported versus domestic product bias. *Thunderbird International Business Review*, 48(5), ss. 687-704.
- Thorelli, H. B., Lim, J.-S. ve Ye, J. (1989). Relative importance of country of origin, warranty, and retail store image on product evaluations. *International Marketing Review*, 6(1), ss. 35-46.
- Tuncer, M. A. ve Gökşen, H. (2016). İÇECEK SEKTÖRÜNDE TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ: TÜRKİYE-HOLLANDA KARŞILAŞTIRMALI UYGULAMASI. *International Review of Economics and Management*, 4(1).
- Upadhyay, Y. ve Singh, S. K. (2006). Preference for domestic goods: A study of consumer ethnocentrism. *Vision: The Journal of Business Perspective*, 10(3), ss. 59-68.
- Uyar, K. ve Dursun, Y. (2015). Farkli Ürün Kategorilerinde Yabancı Markalama ve Tüketici Etnosentrizmi. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 19(2).

- Verlegh, P. W. ve Steenkamp, J.-B. E. (1999). A review and meta-analysis of country-of-origin research. *Journal of economic psychology*, 20(5), ss. 521-546.
- Watson, J. J. ve Wright, K. (2000). Consumer ethnocentrism and attitudes toward domestic and foreign products. *European Journal of Marketing*, 34(9/10), ss. 1149-1166.
- Yelkur, R., Chakrabarty, S. ve Bandyopadhyay, S. (2006). Ethnocentrism and buying intentions: does economic development matter? *Marketing Management Journal*, 16(2).
- Yoo, B. ve Donthu, N. (2005). The effect of personal cultural orientation on consumer ethnocentrism: Evaluations and behaviors of US consumers toward Japanese products. *Journal of International Consumer Marketing*, 18(1-2), ss. 7-44.

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
42079 Kampüs
Konya - TÜRKİYE

The Journal of Social Economic Research
Selçuk University
Faculty of Economics
and Administrative Sciences,
42079 Campus
Konya - TURKEY

Tel: (0 332) 241 00 41 - 3030 Fax: (0332) 241 00 46
E-mail: ilbf.dergi@selcuk.edu.tr - hakanacet@selcuk.edu.tr

